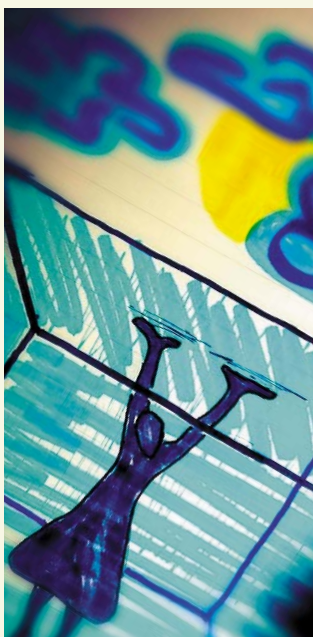

Rule of Law Institutional
Strengthening Program (ROLISP)

GHID PRIVIND ASIGURAREA EGALITĂȚII DE GEN ÎN INSTANȚELE JUDECĂTOREȘTI

GHID PRIVIND ASIGURAREA EGALITĂȚII DE GEN ÎN INSTANȚELE JUDECĂTOREȘTI

ELABORAT DE:

Lilia CHIRTOACĂ

consultant în domeniul nediscriminării

Oksana SUDOMA

specialist în domeniul egalității de gen

Redactor: Sandina Dicianu
Coordonator de ediție: Elina Petrovici

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Ghid privind asigurarea egalității de gen în instanțele judecătorești / elab. de: Lilia Chirtoacă, Oksana Sudoma. – Chișinău: S. n., 2016 (Tipogr. „Bons Offices”). – 208 p.
Referințe bibliogr.: p. 199-208. – 500 ex.

ISBN 978-9975-87-058-0.
305:347.97/.99
G 49

© USAID ROLISP, 2016
© Lilia Chirtoacă, 2016
© Oksana Sudoma, 2016

| CUPRINS

I.	Considerații generale cu privire la ghid	6
1.	Scopul ghidului	6
2.	Autorii	7
II.	Incursiune în istorie. De ce instanțele judecătorești trebuie să cunoască principiile și reglementările privind dimensiunea de gen?	10
1.	Există prejudecată bazată pe gen în sistemul judecătoresc?	10
2.	Procesele împotriva vrăjitoarelor: eșecul busolei judiciare din cauza fricii și a prejudecăților legate de gen	11
3.	Metafora “goană după vrăjitoare” în prezent	15
4.	Recapitulare: de ce instanțele judecătorești trebuie să țină cont de dimensiunea de gen?	16

Capitolul 1.

INTRODUCERE ÎN DOMENIUL NEDISCRIMINĂRII ȘI EGALITĂȚII DE GEN 18

1.1.	Nediscriminarea. Principii de bază, standarde juridice și mecanisme de protecție împotriva discriminării în baza criteriului de gen.	19
1.1.1.	Instrumente europene	19
1.1.2.	Conceptul de discriminare. Conținutul tratamentului discriminatoriu.	21
1.1.3.	Discriminarea pe criteriu de gen	22
1.1.4.	Discriminarea multiplă	23
1.1.5.	Discriminarea pozitivă. Importanța practică pentru a garanta egalitatea de gen.	23
1.1.6.	Utilizarea cotelor ca formă de tratament preferențial	25
1.1.7.	Principii de bază și standarde juridice privind nediscriminarea pe criteriul de gen	25
1.1.8.	Rolul jurisprudenței în asigurarea egalității și excluderea practicilor discriminatorii	27
1.2.	Violența în bază de gen	28
1.2.1.	Ce este violența în bază de gen?	28
1.2.2.	Definiții cheie	29
1.3.	Jurisprudența CtEDO privind egalitatea de gen	32
1.3.1.	Mecanismul CtEDO pentru examinarea unei cauze de discriminare pe criteriul de gen	32
1.3.2.	Jurisprudența CtEDO privind egalitatea de gen	34
1.4.	Analiza legislației naționale privind asigurarea egalității de gen	39

EGALITATEA DE GEN ÎN RAPORTURILE PRIVATE. PROBAȚIUNEA JUDICIARĂ. 44

2.1.	Standarde juridice relevante și bune practici privind combaterea discriminării de gen în raporturile de muncă. Jurisprudența europeană.	45
2.1.1.	Principii aplicate în practica judiciară privind egalitatea de șanse și de tratament în cadrul raporturilor de muncă	47
2.1.2.	Standarde relevante acceptate privind ocuparea forței de muncă și exercitarea profesiei. Jurisprudența CEJ privind tratamentul preferențial.	53
2.1.3.	Mecanisme interne pentru garantarea eficacității drepturilor introduse în materie de combatere a discriminării de gen în raporturile de muncă	56
2.1.4.	Protecția maternității	58
2.1.5.	Practici discriminatorii	59
2.2.	Egalitatea de gen în raporturile civile și familiale. Jurisprudența europeană. Cazuri de discriminare și soluționarea acestora.	62
2.2.1.	Egalitatea în drepturi privind raporturile civile și familiale	62
2.2.2.	Principii aplicate în practica judiciară privind raporturile familiale	64
2.2.3.	Principii aplicate în practica judiciară privind egalitatea în drepturi în exercitarea drepturilor părintești, cu respectarea interesului superior al copilului	67
2.2.4.	Drepturile copilului. Încredințarea copiilor minori.	70
2.2.5.	Statutul femeilor. Practici discriminatorii. Prevenirea și combaterea violenței față de femei și a violenței domestice.	71
2.3.	Aspecte probatorii. Standarde juridice și bune practici privind cazurile de discriminare de gen.	73
2.3.1.	Probațiunea judiciară	74
2.3.2.	Sarcina probei. Inversarea sarcinii probei.	74
2.3.3.	Condițiile de admisibilitate și forța probantă	75
2.3.4.	Repartizarea sarcinii probei. Jurisprudența CEJ și CtEDO	76
2.3.5.	Examinarea aprofundată a discriminării indirecte	77
2.3.6.	Termenul de comparație	77
2.3.7.	Utilizarea probelor în baza datelor statistice	78

EGALITATEA DE GEN ÎN DREPTUL PENAL 80

3.1.	Violența în familie	81
3.1.1.	Care este rolul judecătorilor în rezolvarea problemelor legate de violența în familie?	81
3.1.2.	Ce este violența în familie?	86
3.1.3.	Tipuri de violență în familie	88
3.1.4.	Cauzele violenței în familie	92
3.1.5.	Riscurile violenței în familie	93
3.1.6.	Profilul făptașului	94
3.1.7.	Profilul victimei	96
3.1.8.	Siguranța victimei în instanța judecătorească	97
3.1.9.	Cauze CtEDO privind violența în familie	98

3.2.	Violul și violența sexuală	111
3.2.1.	Definiția generală și prevalența violului și a violenței sexuale	111
3.2.2.	Mituri despre viol	113
3.2.3.	Profilul infractorului	120
3.2.4.	Profilul victimei	123
3.2.5.	Impactul violului și asaltului sexual asupra victimelor	124
3.2.6.	Cauze de viol la CtEDO	129
3.3.	Hărțuire sexuală	135
3.3.1.	Ce este hărțuirea sexuală?	135
3.3.2.	Parametri juridici privind hărțuirea sexuală în dreptul penal al Republicii Moldova	138
3.4.	Infrațiuni motivate de ură	162
3.4.1.	Ce este o infracțiune motivată de ură	162
3.4.2.	Aspecte comparative între infracțiunile motivate de ură și alte infracțiuni	166
3.4.3.	Infrațiunile motivate de ură și unele infracțiuni conexe	168
3.4.4.	Cadrul juridic internațional pentru infracțiunea motivată de ură	170
3.4.5.	Cadrul juridic al Republicii Moldova pentru infracțiunea motivată de ură	170
3.4.6.	Cauze CtEDO	172
3.4.7.	Scenarii de motive ale discriminării în bază de gen	173
3.4.8.	Aspecte probatorii ale infracțiunilor motivate de ură	176

Capitolul 4.

ASIGURAREA EGALITĂȚII DE GEN ÎN SALA DE JUDECATĂ

182

4.1.	Părtinirea implicită în instanțele judecătorești	183
4.1.1.	Ce este părtinirea implicită?	183
4.1.2.	Strategii pentru reducerea părtinirii implicite	184
4.2.	Abilități necesare pentru asigurarea egalității de gen în sala de judecată	192
4.2.1.	Comunicarea non-verbală: înțelegerea aspectului exterior, comportamentului și limbajului corporal în sala de judecată	192
4.2.2.	Comunicarea verbală și corectitudinea procedurală	193
4.3.	Instrumente pentru asigurarea egalității de gen în instanțele judecătorești	194
4.3.1.	Interacțiunea cu publicul în instanțele judecătorești	194
4.3.2.	Politica de gen în cadrul instanței judecătorești	195
4.3.3.	Instruirea judecătorilor	196

Concluzii **197**

Resurse utilizate și recomandate **199**

I | CONSIDERAȚII GENERALE CU PRIVIRE LA GHID

1. Scopul ghidului

Ghidul servește unui scop practic și este destinat judecătorilor pentru a asigura calitatea actului de justiție în cazurile ce implică probleme de gen. În acest context sînt prezentate unele practici consacrate, elemente esențiale privind probațiunea judiciară, standardul probei, dificultățile în dovedirea unui caz de discriminare și alte aspecte practice esențiale pentru eficiența legii în raport cu victimele discriminării de gen.

Considerăm, de asemenea, că materialul poate fi util în general pentru practicieni, specialiști în domeniul dreptului, studenți sau, în sens larg, pentru orice persoană interesată de subiectele abordate.

2. Autorii

Lilia Chirtoacă, consultant, expert local în domeniul nediscriminării și egalității de gen.

Domenii de interes și cercetare: nediscriminarea în dreptul internațional, asigurarea egalității de gen, sistemul european de protecție a drepturilor omului, drept comparat, dreptul familiei, drept civil.

Experiență și expertiză în domeniul nediscriminării și egalității de gen din activitatea de practician (avocat din cadrul Biroului de Avocați din sect. Buiucani, mun. Chișinău, 2002-2006), din activitatea științifico-didactică universitară (1997- pînă în prezent, Facultatea de Drept, USM), din colaborarea în cadrul unor proiecte europene privind analiza cadrului legal, a mecanismelor de protecție și elaborare a bunelor practici.

Experiență în diverse studii și cercetări, avînd o componentă legată de nediscriminare și asigurarea egalității de gen, analiza principiilor și standardelor juridice potrivit jurisprudenței europene privind nediscriminarea și asigurarea egalității de gen. Autoare a unor publicații dintre care “Tratat de dreptul familiei”, cu abordarea problemelor de practică judiciară, analiza cadrului legal, reglementări internaționale și naționale, comentariile unor experți și practicieni cu experiență.

Licențiată în științe juridice (1997), Facultatea de Drept, Universitatea din Craiova, România; studii de masterat și doctorat la Facultatea de Drept, USM; în prezent conferențiar universitar la Facultatea de Drept, USM; notar public.

Lilia Chirtoacă este autorul următoarelor subcapitole și secțiuni:

- Nediscriminarea. Principii de bază, standarde juridice și mecanisme de protecție împotriva discriminării în baza criteriului de gen.
- Analiza legislației naționale privind asigurarea egalității de gen. Instrumente și mecanisme interne de aplicare a principiului egalității de tratament și de protecție împotriva discriminării de gen.
- Standarde juridice relevante și bune practici privind combaterea discriminării de gen în raporturile de muncă. Jurisprudența europeană.

- Egalitatea de gen în raporturile civile și familiale. Jurisprudența europeană. Cazuri de discriminare și soluționarea acestora.
- Aspecte probatorii. Standarde juridice și bune practici privind cazurile de discriminare de gen.
- Concluzii
- Bibliografie

Oksana Sudoma, consultant, specialist gender, Ucraina.

Oksana Sudoma este consultant specializat în aspecte de gen, administrare judiciară și drept internațional. Doamna Sudoma este formator cu experiență în organizarea cursurilor pentru judecători și administratorii instanțelor. În 2015 doamna Sudoma a realizat o serie de instruirii privind aspectele juridice legate de asigurarea egalității de gen pentru judecătorii din Moldova. Începând cu 2008 a predat cursuri de administrare judecătorească, gestionarea resurselor umane, precum și aspecte de gen pentru câteva sute de judecători și administratori din Ucraina. A fost Director al Departamentului Resurse Umane, Tehnologia Informației și Cercetare al Curții Administrative din Vinnița (2007-2010) și a activat în calitate de prim director executiv al Asociației ucrainene pentru Progresul Instanțelor de Drept (2010). A participat la elaborarea unui program de instruire pentru judecători și administratori judecătorești, care a inclus dimensiunea de gen și analiza discriminării de gen și a hărțuirii sexuale, ca factori care împiedică motivarea și productivitatea angajaților.

Oksana a obținut titlul de master în Administrația Publică la Appalachian State University, SUA (2010-2012), unde a beneficiat de bursa Edmund S. Muskie Graduate Fellowship. Instruirea s-a referit la administrație publică, studii de gen și drepturile omului. De asemenea, ea deține titlul de master în drept (LLM) obținut la Academia Națională de Drept din Odesa, Ucraina. Adresa paginii sale web este www.SudomaConsulting.com.

Oksana Sudoma este autoarea următoarelor subcapitole și secțiuni:

- Considerații generale cu privire la Ghid.
- Incursiune în istorie. De ce instanțele judecătorești trebuie să cunoască principiile și reglementările privind dimensiunea de gen?
- Violența în bază de gen.
- Jurisprudența CtEDO privind egalitatea de gen.

II | INCURSIUNE ÎN ISTORIE. DE CE INSTANȚELE JUDECĂTOREȘTI TREBUIE SĂ CUNOASCĂ PRINCIPIILE ȘI REGLEMENTĂRILE PRIVIND DIMENSIUNEA DE GEN?

1. Există prejudecată bazată pe gen în sistemul judecătoresc?

i *Busola judiciară: cum găsim un "Nord veritabil" în instanța judecătorească?*

Istoria omenirii prezintă un șir lung de schimbare a percepției cu privire la ceea ce este considerat acceptabil, moral și legal. Legile se schimbă în funcție de gândirea noastră despre lume, cu privire la diferite grupuri sociale și persoane fizice. Judecătorii au fost

întotdeauna considerați protectori ai normelor sociale. În consecință, judecătorii au nevoie de o busolă, care să le arate direcția corectă - direcția justiției.

Există oare prejudecată de gen în sistemul judecătoresc? Sînt femeile și bărbații tratați diferit de poliție și instanțele judecătorești? Vă prezentăm două idei cu privire la acest subiect.

1. Teoria cavalerismului. Cavalerism înseamnă a trata pe alții, în special femeile, cu curtoazie, simpatie și respect. Teoria cavalerismului afirmă, că femeile sînt tratate mai îngăduitor decît bărbații de către sistemul justiției penale. Prin urmare, instanțele judecătorești vor avea tendința de a stabili femeilor o pedeapsă mai ușoară, chiar și atunci cînd au comis aceleași infracțiuni ca și bărbații.

2. Teoria dublei devieri. Potrivit acestei teorii femeile sînt tratate mai dur de către sistemul justiției penale. Acest lucru este argumentat de faptul, că ele sînt vinovate dublu, atît pentru că au deviat de la normele sociale acceptate (societatea mai puțin acceptă ca femeia să încalce normele), cît și pentru că n-au respectat normele de gen, care exprimă modul de comportare a femeii (calmă, ascultătoare, supusă etc.).

Prin informațiile incluse în următoarele secțiuni ne propunem să arătăm evoluția normelor sociale în timp și să clarificăm implicațiile pe care le au aceste schimbări pentru activitatea de zi cu zi a unui judecător.

2. Procesele împotriva vrăjitoarelor: eșecul busolei judiciare din cauza fricii și a prejudecăților legate de gen

Era un frig cumplit în sala de judecată în acea zi.

? În baza experienței dvs., care teorie credeți că este mai exactă: teoria cavalerismului sau cea a dublei devieri?

? Ce exemple din viață ați identificat?

i Procesele asupra vrăjitoarelor au avut loc în Salem, Massachusetts în 1692, rezultînd în acuzarea a 200 de persoane, moartea prin spînzurarea a 19 femei și a unui bărbat.

Timp de trei secole în Europa vinătoarea de vrăjitoare a avut loc în mod regulat. Unele estimări prudente sugerează desfășurarea a peste 100.000 de procese între anii 1450 și 1750, cu aproximativ între 40.000 și 60.000 de execuții, dintre care 20-25 de procente asupra bărbaților.¹

În ciuda implicării autorităților bisericești, marea majoritate a vrăjitoarelor au fost condamnate de către instanțele judecătorești seculare, iar instanțele locale au fost remarcate mai ales prin zelul lor de persecutare.²

Ce credeți că le-a făcut pe femei să mărturisească un asemenea comportament?

Iată câteva explicații posibile:

#1. Isterie în masă – acest fenomen psihologic este mai frecvent în istorie decât se crede. Aceasta afectează grupuri mici și mari de oameni, care ar putea toți să treacă prin experiența unor boli sau credințe, potrivit cărora ar fi văzut aceleași lucruri atunci când, de fapt, nimic din toate acestea nu este real.

#2. Intoxicarea cu ergotină – substanța otrăvitoare obținută din ciuperca „Cornul secarei”, care crește pe cereale și provoacă halucinații. Comportamentul haotic al femeilor în timpul procesului și decesele și bolile misterioase pot fi atribuite acesteia.

„Ea a ucis copilul nevastei Betty. Ea l-a ucis cu ochii ăștia răi. Am văzut-o holbându-se, ca într-o transă, la casa lui Betty la apus de soare într-o seară, săptămîna trecută. Apoi au murit vaca și copilul nevastei Betty. Ea face și otrăvuri în casa ei. Cînd oamenii nu vor să-i ia otrava, ea le trimite spiritul său să-i forțeze prin sufocare pînă aceștia o înghit. Văd spiritul său acum aici. Este aproape de Abby. O, Abby, Abby! Ai grijă, Abby, ea are spini și sînt de un roșu fierbinte! Opriți-o, ea mă înțepă! Ajutor, ard... Ajutor...”

Sala de judecată a fredonat cu șoapte cînd spectatorii priveau la cele două fete, Elisabeth, vorbitoarea, și Abby, prietena ei cea mai apropiată, care își rupeau mîinile transpirate și picioarele de parcă pe acolo mișunau albiți invizibile. Contorsiunile lor escaladau în crize convulsive, atît de grotești și violente, încît martorii erau de părerea, că nu ar putea fi false. Curînd, ca la un semn, s-au alăturat alte cunoștințe ale lui Elisabeth și Abby. Fetele au căzut de epuizare. Dr. William Griggs, medicul satului, le-a examinat și, constatînd doar piele învinețită, a dat un diagnostic; „... răul este asupra lor. Ele sînt vrăjite.”

Hawthorne, magistratul și-a îndreptat atenția spre Sarah Good, ultima femeie acuzată de vrăjitorie în Salem în 1692 și cu o voce puternică a întreat:

„Nevastă, de ce torturezi așa aceste fete?”

„Domnule, eu nu fac rău.”

„Pe cine angajezi să o facă?”

„Pe nimeni.”

„Și ce poți spune despre otrăvurile ce le ții la tine acasă?”

„Ei, nu sînt decît niște fierturi bune. Atunci cînd un copil se naște unei femei din sat ... fierturile mele ajută.”

„Ce duh rău te direcționează în facerea acestor fierturi?”

„Nici un spirit, bunule domn, eu sînt acuzată pe nedrept.”³

¹ Briggs, Robin Vrăjitori & Vecini, p. 8.; Levack Vinătoarea de vrăjitoare în Europa timpurie modernă.

² Gibbons, Evoluții recente.

³ Notă: Acest studiu de caz, deși se bazează pe un eveniment istoric real, este ficțiune. Dialogul este fabricat de autori din materiale de fond, în special din traducerea depozițiilor reale prezentate în *Hirtile de vrăjitorie de la Salem* (Boyer și Nissenbaum) - http://sciencecases.lib.buffalo.edu/cs/files/salem_secrets.pdf.

Pentru a înțelege cele întâmplate la Salem, este necesar să se înțelegem comunitatea și cultura timpului respectiv.

2.1. Tragedia din Salem: rolul prejudecății și a părtinirii în bază de gen⁴

Femeile au fost mai des vizate decât bărbații în cadrul proceselor judecătorești legate de lupta cu vrăjitoria, în special din cauza rolului acestora în societate, a vulnerabilității lor, cât și datorită incapacității unor femei de a se integra într-o societate dominată de bărbați.

În acea perioadă femeile aveau tendința de a se proteja cu strictețe de păcat. Unul din motivele pentru care femeile confundau păcatul cu vrăjitoria era faptul că ele se considerau malefice din naștere. Bărbații, pe de altă parte, considerau că păcatul pe care îl comiteau le deprava sufletul; astfel, lor le era simplu să se căiască pentru metehnele lor și să ceară mîntuire. Datorită convingerii femeilor de natura lor malefică inerentă, nu este surprinzător faptul că femeile își imaginau că și alte femei erau condamnate la păcat. Din acest motiv, femeile acuzau mai degrabă alte femei de vrăjitorie. Acesta a fost motivul pentru care vînătoarea de vrăjitoare s-a încheiat atunci cînd femeile și bărbații au început să privească păcatul în mod similar.

Femeile adesea erau ținta vînătorii de vrăjitoare din cauza responsabilităților și sarcinilor lor sociale, legate de supra-viețuirea comunității, cum este pregătirea hranei, activitatea de moașă sau servitoare și îngrijirea de animale. Se credea că vrăjitoarele aveau un control considerabil asupra sănătății și vieții altora. O moașă care a primit nașterea unui copil deformat sau mort, devenea o țintă ușoară.

Femeile erau vizate și din cauza credinței pe care Puritanii o aveau cu privire la pîngărirea corpului prin păcatul sexual. Faptul că Satana și demonii săi erau văzuți ca fiind bărbați, a determinat apariția ideii conform căreia vrăjitoarele au avut relații intime cu demonii și și-au dat corpul Satanei.

În general femeile erau considerate ținte mai ușoare pentru Satana, deoarece erau fizic, spiritual și moral mai slabe decât bărbații. Puritanii credeau că Satana le-a atacat sufletul prin violarea corpului. Deși corpul bărbaților era

#3. Lipsa de educație a femeilor – acestora le era frică de supranatural.

#4. Dorința de a păstra convingerile culturale și religioase. Femeile acuzate adesea se comportau diferit de așteptările culturale: preluau roluri de conducere, erau necăsătorite, văduvite și nu se recăsătoreau, adunau ierburi în scopuri medicale etc. Femeile care au respectat aceste norme culturale se simteau amenințate și de aceea formulau acuzații de vrăjitorie.

Rolurile femeilor în sec. XVI – XVII

⁴ Adaptare după: Vrăjitoria: Prejudecată și Intoleranță orientată pe gen în timpul vînătorilor de vrăjitoare: Efectele asupra femeilor perioadei moderne timpurii. 28 februarie 2015 - <http://angela-michelle.hubpages.com/hub/Gender-Bias-in-Witch-hunts>.

**Femeile ca obiecte sexuale.
Satana ca agresor sexual.**

considerat mai greu de corupt, acest fapt nu scutea toți bărbați. Chiar dacă puterea vrăjitoarelor nu era considerată ca fiind o putere moștenită, deseori rudele unei vrăjitoare, care a fost anterior acuzată, erau considerate și ele vrăjitoare. Aproape jumătate din bărbații acuzați erau soți, fii sau alte rude ale femeii acuzate. Totuși, acești bărbați constituiau o minoritate.

**Femeile în vârstă și acuzațiile
de vrăjitorie.**

Cel mai frecvent acuzate erau femeile care nu se integrau ușor în societate. În acea epocă, femeile trebuiau să aibă un comportament liniștit și docil, iar gospodăria lor trebuia condusă de un bărbat. De asemenea, deoarece unele femei erau mai longevive, acestea nu se integrau ușor în societate. Astfel, crescuse numărul de acuzații de vrăjitorie împotriva femeilor cu vârsta de peste patruzeci de ani. Deși puteau fi acuzate și femeile sub patruzeci de ani, mai puțin de o pătrime erau judecate. Pe de altă parte, 40% din femeile cu vârsta de peste patruzeci de ani erau judecate și mai mult de jumătate dintre aceste femei erau condamnate. Se consideră că această stare de lucruri era determinată de faptul, că femeile peste patruzeci de ani nu mai erau de vârstă fertilă, așa încât nu mai aveau scopul de a-și continua traiul în societate.

Multe dintre aceste femei erau văduve, ceea ce însemna că ele nu se mai aflau în grija unui bărbat. Unele dintre văduve erau acuzate deoarece moșteniseră sume mari de bani sau proprietăți, după trecerea în neființă a soților lor. Astfel, ele se descurcau bine din punct de vedere financiar și alegeau să nu se recăsătorească, chiar dacă aveau ocazia. Aceste femei îndeosebi creau tensiuni în societatea Puritană. Liderii puritani simțeau, că femeile care aveau în proprietate pământuri dezbinau oarecum societatea, prin faptul că nu aveau un bărbat în capul familiei. Tensiunile astfel create determinau acuzații de vrăjitorie.

**Femeile tinere și acuzațiile
de vrăjitorie**

Femeile tinere jucau un rol diferit în acuzațiile de vrăjitorie. Nici ele nu se integrau ușor în societate, în special în Salem. Tinerele femei se simțeau oprimăte și neuzite. Ele aduceau acuzații de vrăjitorie mai mult femeilor decât bărbaților, din cauza societății patriarhale, unde sporea și mai mult probabilitatea ca femeile să fie trase la răspundere.

2.2. Judecătorii din Salem: cine erau și de ce s-au comportat astfel?⁵

La 27 mai 1692 William Phips, guvernatorul britanic al coloniei Massachusetts Bay, a numit nouă din principalii magistrați ai coloniei în calitate de judecători la Curtea Oyer și Terminer. Aceștia erau negustori bogați și ofițeri militari de rang înalt.

În calitate de politicieni, conducători ai miliției, judecători și negustori, bărbații aveau multe în comun. Relațiile lor erau determinate nu doar de interesele de clasă, deoarece o parte dintre ei erau înrudiți prin mariaj. Într-o economie ce se baza pe relații personale, familiile de negustori de regulă se căsătoreau între ele pentru a-și extinde rețelele de afaceri.

O bună parte de judecători „vedeau” dovezi ale lucrării Satanei și își doreau să condamne și să execute creaturile sale. Principalele întrebări pe care judecătorii le adresau erau: „Ce spirite rele cunoști?”, și „De ce le faci rău acestor copii?” Membrii Curții Oyer și Terminer abandonaseră spiritul imparțialității tradiționale al justiției, deoarece Satana avea frâu liber, iar sarcina lor era să pună mâna pe aliații săi și să salveze orașul. Judecătorii de la Curtea Oyer și Terminer au realizat această sarcină cu un zel, care a cauzat pe nedrept suferința și moartea multor oameni nevinovați.

3. Metafora “goană după vrăjitoare” în prezent

Astăzi recunoaștem numeroase cazuri de „vânătoare de vrăjitoare” moderne. În esență, vânătoarea de vrăjitoare reprezintă o persecutare bazată pe frică, ură, superstiții, diverse mituri și concepții greșite. Dimensiunea de gen este prezentă în cazurile de violență domestică, viol, cazuri de hărțuire sexuală și diverse litigii de familie și de muncă. Rădăcina acestor concepții greșite se află în diverse mituri despre gen, comportamentul acceptat al bărbaților și femeilor, care sînt de multe ori eronate, la fel ca și în cazul vânătorilor de vrăjitoare.

Șase dintre cei nouă judecători erau înrudiți prin mariaj, fapt care, probabil, nu le permitea să aibă opinii diferite.

Judecătorii considerau că aveau misiunea de a lupta cu diavolul, care umbla liber prin Salem.

Reflecțați asupra existenței vânătorii reale de vrăjitoare astăzi și ce spune acest lucru despre societate.

⁵ Adaptare după: Baker, Emmerson (2015). The Salem Witch Trial Judges: “persons of the best prudence”. (*Judecătorii proceselor din Salem: „persoanele cele mai judicioase”*). 26 mai 2015, Oxford University Press. <http://blog.oup.com/2015/05/salem-witch-trial-judges/>

În opinia dvs., societatea exploatează conștient miturile despre gen sau este doar „prinsă” în ele fără să le conștientizeze?

În opinia dvs., cum poate fi sensibilizată populația cu referire la existența miturilor, stereotipurilor și prejudecăților populare privind dimensiunea de gen?

De exemplu, miturile referitoare la viol ne determină să punem la îndoială credibilitatea mărturiei victimelor, atunci când ținem cont de trăsăturile lor morale, le acuzăm de faptul că ar fi fost în locul nepotrivit în momentul nepotrivit, le analizăm experiența sexuală anterioară producerii violului etc.

Dreptul internațional din perioada celui de-al doilea război mondial a dezvoltat standarde privind drepturile universale ale omului (drepturi care revin fiecărei persoane din simplul motiv că este o ființă umană). Un succes al acestui proces a fost crearea Curții Penale Internaționale, al cărei document de bază este Statutul de la Roma. Statutul de la Roma condamnă crimele cele mai grave privind comunitatea internațională, crimele împotriva umanității și genocidul. Unii autori susțin, că genocidul îndreptat împotriva unui singur gen ar trebui să fie numit gendercid. Un exemplu de gendercid ar fi urmărirea femeilor acuzate de vrăjitorie în Europa și Statele Unite ale Americii în trecut și aceleași fapte care au loc în prezent în Africa. Alți autori susțin, că avortarea copiilor de gen feminin doar din motive de gen, de asemenea ar trebui să fie numită gendercid. Desigur, acestea sînt aspecte controversate ale justiției penale internaționale.

Pe de altă parte, majoritatea statelor europene dispun astăzi de cadrul normativ, care asigură reprimarea infracțiunilor motivate de ură. Crimele motivate de ură sînt infracțiunile ce vizează un grup specific protejat: femei, homosexuali, lesbiene, persoane transgender, minorități rasiale și etnice, grupuri religioase etc.

Crimele împotriva umanității și crimele motivate de ură ar putea fi considerate similare proceselor împotriva vrăjitoarelor prin faptul, că elementele de bază sînt frica, părtinirea, prejudecata și ura împotriva unui grup sau unei persoane.

4. Recapitulare: de ce instanțele judecătorești trebuie să țină cont de dimensiunea de gen?

Unul dintre cele mai remarcabile citate ale timpului aparțin lui Martin Luther King, Jr., liderul mișcării pentru drepturile civile din SUA, care afirma:

„ARCUL UNIVERSULUI MORAL ESTE LUNG, DAR EL ÎNCLINĂ SPRE DREPTATE.”

Imagine: Memorialul lui Martin Luther King Jr. din Washington DC

Dr. King și-a sacrificat viața pentru un vis - un viitor mai bun, unde egalitatea în drepturi ar fi asigurată tuturor.

Arcul universului moral, menționat de Dr. King, se întinde peste viețile victimelor nevinovate și activiștilor pentru egalitate, femeilor demonizate, căzute pradă vânătorilor de vrăjitoare, victimelor inocente ale celui de-al Treilea Reich și aliaților săi, dar și peste oameni ca Dr. King însuși.

Astăzi, ca niciodată în istorie, popoarele sînt unite prin legături strînse. Mai multe instanțe judecătorești și tribunale internaționale și europene au dezvoltat mecanisme, care contribuie zilnic la dezvoltarea sistemului de justiție global.

Peste tot în lume, instanțele judecătorești răspund cerințelor timpului și încearcă să-și armonizeze practicile și standardele de performanță. Printre astfel de exemple este Cadrul Internațional pentru Excelența Instanțelor Judecătorești⁶, un instrument de colaborare elaborat de Consorțiul Internațional pentru Excelența Instanțelor Judecătorești, care contribuie la dezvoltarea unui sistem de măsurare a performanței în conformitate cu standardele internaționale. Dintre cele șapte domenii privind excelența instanțelor judecătorești, două se referă la accesul la justiție și încrederea publică. Evident, este imposibil să ne imaginăm excelența instanțelor în aceste domenii fără politici eficiente de combatere a discriminării și politici de egalitate de gen.

Instanțele judecătorești nu mai sînt izolate. Acesta este motivul pentru care „Busola Judiciară” a unui judecător modern trebuie să indice spre justiție.

i Printre semnatarii Cadrului Internațional pentru Excelența Instanțelor Judecătorești se numără:

- Institutul Australian pentru Administrare Judiciară (Australian Institute for Judicial Administration (AIJA)),
- Centrul Judiciar Federal al SUA (the U.S. Federal Judicial Center (FJC)),
- Centrul Național pentru Instanțele de Drept la nivel de Stat (the National Center for State Courts (NCSC, U.S.)),
- Instanțele inferioare din Singapore,
- Comisia Europeană pentru Eficiența Justiției (CEPEJ),
- Spring Singapore, organizație care se axează pe calitate și îmbunătățirea productivității, atât în sectorul public cît și privat, și
- Banca Mondială.

⁶ National Center for State Courts (2013). International Framework for Court Excellence. 2nd Ed. Disponibil pe <http://www.courtexcellence.com/>.

CAPITOLUL

1

INTRODUCERE ÎN DOMENIUL NEDISCRIMINĂRII ȘI EGALITĂȚII DE GEN

1.1.	NEDISCRIMINAREA. PRINCIPII DE BAZĂ, STANDARDE JURIDICE ȘI MECANISME DE PROTECȚIE ÎMPOTRIVA DISCRIMINĂRII ÎN BAZA CRITERIULUI DE GEN.	pag. 19
1.2.	VIOLENȚA ÎN BAZĂ DE GEN.	pag. 28
1.3.	JURISPRUDENȚA CtEDO PRIVIND EGALITATEA DE GEN.	pag. 32
1.4.	ANALIZA LEGISLAȚIEI NAȚIONALE PRIVIND ASIGURAREA EGALITĂȚII DE GEN.	pag. 39

1.1. NEDISCRIMINAREA. PRINCIPII DE BAZĂ, STANDARDE JURIDICE ȘI MECANISME DE PROTECȚIE ÎMPOTRIVA DISCRIMINĂRII ÎN BAZA CRITERIULUI DE GEN.

Progresul către egalitatea sexelor este (...) un scop important al statelor membre ale Consiliului Europei și numai imperative deosebit de puternice ar putea conduce la decizia că o asemenea diferență de tratament ar fi compatibilă cu dispozițiile Convenției⁷.

Considerații generale

Drepturile și libertățile fundamentale ale omului sînt prerogative conferite de dreptul național și recunoscute de dreptul internațional tuturor persoanelor, fără nici o discriminare, în raporturile cu statul și comunitatea. Discriminarea constituie o violare a drepturilor enunțate în actele internaționale de protecție a drepturilor omului. Existența normelor care instituie garanții eficiente împotriva discriminării și practicilor discriminatorii sînt absolut necesare într-o societate democratică. Promovarea și asigurarea respectării drepturilor și libertăților fundamentale ale omului trebuie să reprezinte o prioritate a oricărui stat democratic, deoarece constituie instrumente indispensabile, care permit fiecărei persoane să-și dezvolte și să pună în valoare cu demnitate și cît mai eficient calitățile intelectuale, fizice, morale și spirituale.

1.1.1. Instrumente europene

Principiul nediscriminării este o formă modernă și perfecționată a principiului egalității tuturor în fața legii. Nediscriminarea, ca principiu, este înscrisă în toate tratatele și documentele internaționale de protecție a drepturilor

i ***Dreptul la nediscriminare protejează persoanele fizice și persoanele juridice aflate în situații asemănătoare, împotriva aplicării unui tratament diferit⁸.***

i ***A trata două persoane în mod egal nu întotdeauna înseamnă a le trata identic. A asigura egalitatea de șanse înseamnă să iei în considerare contextul specific, care influențează situația persoanei în cauză.***

⁷ CEDH, 24 iunie 1993, Schuler-Zraggen c/Suisse, Serie A nr.263, §67.

⁸ CEDH, 23 iulie 1968, precit., §10; 8 iulie 1986, precit., §177

Articolul 14 din CEDO
*poate fi invocat doar cu privire
 la drepturile și libertățile pe care
 CEDO le reglementează.*

Protocolul 12 la CEDO
*privitor la interdicția generală a
 oricărei forme de discriminare a
 intrat în vigoare la 1 aprilie 2005.
 Republica Moldova nu a ratificat
 Protocolul.*

omului⁹ formînd, astfel, un sistem de protecție internațională. Art. 14 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului (în continuare CEDO) dispune exercitarea tuturor drepturilor și libertăților pe care le recunoaște fără nicio deosebire bazată, în special, *pe sex*, rasă, culoare, limbă, religie, opinii politice sau orice alte opinii, origine națională sau socială, apartenență la o minoritate națională, avere, naștere sau orice altă situație. CEDO nu conține o interdicție generală a discriminării. Din aceste considerente se impune cu necesitate acceptarea și aplicarea Protocolului 12 la CEDO referitor la interdicția generală a oricărei forme de discriminare privind exercitarea oricărui drept prevăzut de lege.

Protocolul 12 la CEDO reglementează oportunități mai mari Curții Europene a Drepturilor Omului (în continuare CtEDO) în aplicarea principiilor egalității și permite o abordare proactivă a cazurilor de discriminare. Acest Protocol are obiectivul extinderii domeniului de aplicare a articolului 14 din CEDO dincolo de drepturile incluse în CEDO, pentru a cuprinde toate cazurile în care o persoană este discriminată.

Un rol important în consolidarea protecției drepturilor fundamentale îl are Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene¹⁰, care reafirmă respectarea drepturilor fundamentale ce rezultă din tradițiile constituționale, din obligațiile internaționale, din CEDO, din jurisprudența CtEDO și a Curții de Justiție a Uniunii Europene (în continuare CJ). Principiul nediscriminării este consacrat în articolul 21 din Cartă, potrivit căruia este interzisă discriminarea de orice fel, iar prevederile articolul 23 din Cartă reafirmă egalitatea între femei și bărbați, care trebuie asigurată în toate domeniile.

⁹ Art.2, parag.1, art.7 din Declarația Universală a Drepturilor Omului adoptată și proclamată prin Rezoluția 217 A (III) din 10.12.1948 la New York; art.14 din CEDO, adoptată de C.E. în 1950, în vigoare din 1953; art.1 parag.1 din Convenția americană a drepturilor omului și art.2 din Carta africană a drepturilor omului și ale popoarelor; art.2 din Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice, adoptat și deschis spre semnare de Adunarea generală a Națiunilor Unite la 16.12.1966 la New York, intrat în vigoare la 23.03.1967, Ratificat prin: H.P. nr.217 din 28.07.1990. În Veștile, 1990, august nr.8 în vigoare pentru R.M. din 26.04.1993. În tratate internaționale, 1998, Chișinău, vol.I, p.30.

¹⁰ Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene, 2012 /C 326 /02 J.O.L al U.E.C326/02 Anul 55, 26.10.2012 (art.21 privind nediscriminarea; art.23 privind egalitatea între femei și bărbați).

1.1.2. Conceptul de discriminare. Conținutul tratamentului discriminatoriu.

Conceptul de discriminare a fost definit în mai multe documente internaționale și naționale. Discriminarea reprezintă interzicerea și restrângerea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului. În acest sens Protocolul 12 la CEDO interzice discriminarea în legătură cu "exercitarea oricărui drept prevăzut prin lege" și crează, astfel, un domeniu de aplicare mai extins decât prevederile articolului 14 din CEDO, care se referă numai la drepturile garantate prin CEDO.

Tratamentul discriminatoriu presupune deosebirile, excluderile, restricțiile sau preferințele, care au ca scop sau efect *afectarea egalității în drepturi*. Contrar legii este nu numai tratamentul discriminatoriu, care presupune intenția de a discrimina, dar și impactul discriminatoriu, care necesită o atitudine neutră, dar cu consecințe discriminatorii.

Tratamentul discriminatoriu este acea acțiune care are un impact diferit nejustificat asupra unui grup ori asupra unei persoane. Acesta este un tratament diferențiat al persoanelor aflate în situații similare, în care un individ este mai bine tratat decât altul *fără justificare adecvată*. Tratamentul discriminatoriu intrevine în diverse domenii ale vieții: economic, al ocupării forței de muncă, al carierei, accesului la educație, la serviciile de sănătate și alte servicii publice.

În conformitate cu instrumentele internaționale și potrivit jurisprudenței europene tratamentul inegal este atât negarea, cât și diminuarea dreptului unei persoane, în timp ce acesta este acordat în totalitate altei persoane. Aplicarea tratamentului preferențial nejustificat în mod obiectiv pentru membrii unor grupuri este interzisă de toate instrumentele internaționale și este contrară jurisprudenței CtEDO, cât și bunelor practici și standardelor internaționale elaborate în baza precedentelor judiciare din domeniul discriminării.

Stereotipurile și prejudecățile reprezintă elemente importante în construcția atitudinilor și acțiunilor discriminatorii, ce conduc la diminuarea egalității de șanse și se exprimă în diferite tipuri de discriminare (stereotipuri privind inferioritatea femeilor, de exemplu, în abilitatea de a ocupa funcții de decizie, ceea ce produce o fractură între viața de familie și dezvoltarea profesională a acestora).

Conceptul de discriminare este un concept dinamic a cărui semnificație și mod de abordare a evoluat în timp.

O plângere privind salariul mic nu va fi considerată o plângere de discriminare, dacă nu se va demonstra că salariul este mai mic decât cel al unei alte persoane angajate pentru îndeplinirea unei activități similare de către același angajator.

Stereotipurile de gen sînt sisteme de convingeri, percepții și opinii privind caracteristicile femeilor și bărbaților, în legătură cu trăsăturile (psihologice sau de comportament) dezirabile ale masculinității și feminității. În acest sens remarcăm diferite opinii, convingeri tradiționaliste sau conservatoare, opinii moderne sau opinii progresiste privind natura, caracteristicile, rolul femeilor și bărbaților. Stereotipurile de gen, de exemplu, limitează accesul pe piața muncii.

Prejudecățile de gen sînt idei preconcepute, care impun etichetări din perspectiva a ceea ce este predeterminat ca admisibil sau de respins, întrucît o persoană este bărbat sau femeie.

1.1.3. Discriminarea pe criteriu de gen

Discriminarea pe criteriu de gen este orice diferențiere, excludere sau restricție bazată pe criteriul de gen, care are ca efect sau scop împiedicarea sau anularea recunoașterii sau exercitării de către femei sau bărbați, indiferent de statutul lor matrimonial, a drepturilor omului și libertăților fundamentale în domeniile politic, economico-social sau în orice alt domeniu. Discriminarea pe criteriu de gen este interzisă de instrumentele internaționale și europene privind drepturile omului. Legislația interzice discriminarea, sub rezerva unor motive foarte limitate de excepție, considerate derogări de la principiul egalității de tratament.

Potrivit jurisprudenței europene nu sînt admise cu lejeritate justificări ale unui tratament discriminatoriu pe criteriul de gen, care se bazează doar pe considerente financiare sau alte interese ale angajatorilor (de ex. considerente de management).

Se interzice discriminarea indirectă pe criteriul de sex, cu excepția cazului în care aceasta poate fi *justificată obiectiv de un scop legitim*, adică cînd sexul angajatului constituie un factor determinant, a cărui *necesitate poate fi dovedită*. Spre exemplu, poate fi necesară angajarea unui actor de un anumit sex, pentru a juca un anumit personaj, în scopul păstrării autenticității rolului. În acest sens CEJ a decis, că pentru a dovedi că o măsură este obiectiv justificată angajatorul trebuie să demonstreze, că acțiunile sale corespund unei „reale necesități a întreprinderii”, sînt adecvate pentru obținerea obiectivului urmărit de întreprindere și sînt necesare pentru realizarea scopului stabilit.

1.1.4. Discriminarea multiplă

Discriminarea multiplă constituie orice faptă de discriminare, care se bazează pe două sau mai multe dintre criteriile de discriminare recunoscute legal. Potrivit studiilor, femeile care fac parte din grupuri minoritare, sărace, cu handicap sînt cele mai vulnerabile în acest sens, iar piața muncii este sectorul în care apar cele mai multe cazuri de discriminare multiplă.

Astfel, *discriminarea multiplă sau adițională se referă la o situație particulară în care mai multe criterii de discriminare se adună și creează o „povară” în plus.*

1.1.5. Discriminarea pozitivă. Importanța practică pentru a garanta egalitatea de gen.

Principiile egalității și nediscriminării nu sînt întotdeauna suficiente pentru a garanta în mod real egalitatea, iar măsurile temporare speciale pot fi necesare în acest scop. Din aceste considerente instrumentele internaționale recunosc, că acțiunile pozitive sînt necesare în scopul depășirii discriminării, prin diminuarea sau excluderea condițiilor care cauzează discriminarea, iar statele sînt în drept să adopte măsuri menite să prevină sau să remedieze situațiile de inegalitate existente. Conceptul se regăsește în dreptul UE, în jurisprudența CtEDO și CEJ.

Potrivit dispozițiilor art. 23 din Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene principiul egalității nu exclude menținerea sau adoptarea de măsuri, care să prevadă avantaje specifice în favoarea anumitor grupuri de femei sau bărbați.

În cauza CEJ, *Kalanke*, un candidat de sex masculin, care nu fusese selectat, a formulat o plîngere în instanțele naționale potrivit căreia ar fi fost discriminat pe criteriu de gen. Instanțele naționale au deferit cauza CEJ, care a confirmat că măsurile care oferă femeilor un avantaj specific la locul de muncă, inclusiv promovarea, sînt acceptabile atîta timp cît au fost introduse în scopul de a îmbunătăți capacitatea acestora de a concura pe piața muncii, fără a fi afectate de această discriminare. Cu toate acestea, s-a prevăzut că orice excepție de la prevederile privind tratamentul egal este de strictă interpretare. S-a constatat că regula care garanta "femeilor prioritate absolută și necondiționată pentru numire la un post sau promovare" era

Exemple de măsuri de discriminare pozitivă:
introducerea cotelor de reprezentare a femeilor pe o perioadă determinată în diferite domenii: în politică, în cadrul alegerilor parlamentare și locale; pentru poziții de decizie, în administrația publică centrală și locală; pentru asigurarea reprezentativității; pe piața muncii.

de fapt disproporționată în raport cu scopul de excludere a inegalității. Astfel, tratamentul preferențial nu putea fi justificat în acest caz.

Măsurile de discriminare pozitivă sau reparatorie au drept obiectiv accelerarea realizării nu numai *de jure*, dar și *de facto* a egalității pentru o anumită categorie de persoane. Totuși este important de reținut că aceste măsuri trebuie să fie temporare. În caz contrar există riscul menținerii unor standarde separate pentru fiecare din grupuri. Esența caracterului temporar al măsurilor speciale constă în faptul că acestea *sînt legitime* numai atîta timp cît constituie *un mijloc rezonabil, obiectiv și proporțional* pentru redresarea efectivă a discriminării *de facto*, și, în consecință, nu pot continua după ce obiectivul pentru care au fost implementate a fost atins.

Totodată, discriminarea pozitivă nu poate fi justificată doar prin particularități fiziologice specifice femeilor. Spre exemplu, nu sînt considerate ca fiind măsuri legislative în spiritul echității și egalității, interzicerea de principiu a muncii de noapte femeilor sau interzicerea prestării de ore suplimentare de către femei. În ceea ce privește prevederea unor cote speciale pentru promovarea femeilor la locul de muncă, s-a considerat că nici o măsură legislativă nu poate garanta prioritatea absolută și necondiționată a femeilor la angajare sau promovare, deoarece o asemenea reglementare nu ar respecta egalitatea de șanse.

În altă ordine de idei, măsurile temporare speciale nu sînt considerate acțiuni de discriminare. Pe de altă parte, nu trebuie ca acestea să aibă drept consecință menținerea unor norme diferențiate, fapt pentru care trebuie abrogate imediat ce au fost realizate obiectivele urmărite. Legislația națională¹¹ prevede expres faptul că acțiunile afirmative nu se consideră discriminatorii.

Potrivit Protocolului 12 la CEDO principiul nediscriminării nu împiedică statele să ia măsuri pentru a promova egalitatea deplină și efectivă, cu condiția că există o *justificare obiectivă și rezonabilă* pentru aceste măsuri. *Adaptarea rezonabilă* este o formă de acțiune pozitivă, deoarece necesită un tratament preferențial în scopul de a combate discriminarea pe anumite criterii.

¹¹ Art.5, alin.6 lit.d) din Legea cu privire la asigurarea egalității de șanse între femei și bărbați nr.5-XVI din 09.02.2006 (în vigoare 24.03.2006), M.O.47-50, art.200 din 24.03.2006

CtEDO a admis, că deși măsurile pozitive constituie o formă de discriminare, acestea nu sînt incompatibile cu articolul 14 din Convenție, deoarece ”anumite inegalități juridice tind numai de a corecta inegalitățile factuale”.

1.1.6. Utilizarea cotelor ca formă de tratament preferențial

Cotele sînt o formă de tratament preferențial și sînt aplicate pe perioadă determinată în organele politice, în sfera ocupării forței de muncă și în instituțiile de învățămînt. În Recomandarea generală nr. 23, Comitetul CEDAW¹² susține în mod explicit impunerea unor cote pentru a atinge echilibrul de gen în instituțiile publice și politice.

În general, cotele au scopul legitim de a asigura accesul unor grupuri (de ex. femeilor) la oportunități și participare, dar aplicarea foarte generală poate determina, în consecință, discriminarea în raport cu persoanele care sînt concurente pentru aceleași oportunități. Din aceste considerente se recomandă aplicarea cotelor în mod limitat și cu caracter temporar. Totuși, în unele sisteme asemenea forme precum cotele stricte sînt inadmisibile, deoarece cotele iau mai puțin în considerare drepturile individului și pot avea efecte negative în anumite circumstanțe, spre exemplu, prezența unor angajați mai puțin valoroși profesional și mai puțin productivi.

A acțiunile de discriminare pozitivă trebuie să găsească un echilibru adecvat între drepturile de grup și drepturile individuale. Atît potrivit practicii judecătorești naționale cît și internaționale toate formele de acțiuni pozitive trebuie să fie rezonabile, obiective și să opereze proporțional cu obiectivele de egalitate pe care încearcă să le realizeze.

1.1.7. Principii de bază și standarde juridice privind nediscriminarea pe criteriul de gen

Principiul egalității de tratament presupune inexistența oricărei discriminări pe motive de gen, fie ea directă sau indirectă.

¹² CEDAW - Convenția Națiunilor Unite pentru Eliminarea a Tuturor Formelor de Discriminare Impotriva Femeilor.

Pentru a justifica tratamentul diferențiat urmează a se demonstra:

- **că practica urmărește un scop legitim;**
- **că mijlocul ales pentru a realiza obiectivul respectiv este proporțional cu scopul și necesar pentru realizarea acestuia.**

Potrivit jurisprudenței CtEDO, discriminarea în sensul art. 14 se produce atunci când:

- există un tratament diferit al persoanelor în situații similare;
- această distincție de tratament *nu are o justificare obiectivă și rezonabilă*; existența unei astfel de justificări *trebuie să fie evaluată* în raport cu *scopul legitim și efectele acțiunii* în cauză și în mod prioritar cu respectarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului;
- diferența de tratament în exercitarea unui drept *nu urmărește un scop legitim, care poate fi probat.*

Un tratament diferențiat bazat pe o justificare obiectivă și rezonabilă nu se consideră discriminatoriu, atunci când există o *relație rezonabilă de proporționalitate* între *mijloacele folosite și scopurile urmărite*.

Nu constituie discriminare diferențele de tratament a persoanelor atunci când acestea se bazează pe diferențe factuale substanțiale și există un raport rezonabil de proporționalitate între aceste diferențe și obiectivele urmărite de norma de drept. La rândul său obiectivele urmărite de norma de drept nu pot fi arbitrar, nedrepte, nerezonabile și în conflict cu demnitatea omului.

Discriminarea poate rezulta atât din politicile elaborate, dintr-un act normativ, cât și din situații *de facto*, care din cauza efectelor disproporționate prejudiciază un grup de oameni.

Principiul egalității în fața legii *nu înseamnă egalitate absolută*. Astfel, nu toate diferențele de tratament constituie discriminare interzisă, deoarece pot fi motive întemeiate pentru un tratament diferit. În acest caz distincția trebuie să aibă o „justificare obiectivă și rezonabilă”, adică să urmărească un scop legitim și să existe un raport rezonabil de proporționalitate între scopul vizat și mijloacele folosite pentru realizarea acestuia. Spre exemplu, un angajator poate face discriminări în mod legal și obiectiv justificat pe baza unor caracteristici personale, dar în împrejurări limitate, unde acestea sînt esențiale la locul de muncă.

1.1.8. Rolul jurisprudenței în asigurarea egalității și excluderea practicilor discriminatorii

Practica judecătorească trebuie să contribuie prin calitatea actului de justiție la schimbarea tiparelor de discriminare nejustificată și la respingerea răspunsurilor stereotipice, care sînt contrare valorilor democratice. Din aceste considerente, este de datoria instanțelor judecătorești să examineze în fiecare cerere de asigurare a egalității situația reclamanților în comunitate, vulnerabilitatea lor, natura, scopul practicii discriminatorii, să determine corectitudinea acesteia, iar cînd este justificat în mod obiectiv, să determine și situațiile permise de discriminare¹³.

Jurisprudența CtEDO prin precedentele judiciare din domeniul discriminării oferă exemple relevante din punct de vedere al *constituirii dovezilor* și al *utilizării argumentelor specifice* în fața CtEDO, motiv pentru care acestea sînt recomandate drept bune practici în domeniu. Pe lângă jurisprudența CtEDO prezentul ghid conține și analiza jurisprudenței CEJ, care este importantă, cu titlu de exemple în ceea ce privește modul de soluționare a cazurilor privind egalitatea de gen. De altfel, analizînd jurisprudența CtEDO constatăm că deseori se fac trimiteri la hotărîrile CEJ (și alte hotărîri judecătorești ale diferitor state), fiind apreciate pentru corectitudinea examinării cauzelor și recomandate drept bune practici.

Un prim efect al precedentelor judiciare din domeniul discriminării îl constituie prevenirea practicilor discriminatorii, iar, acolo unde este cazul, practicienii au posibilitatea de a invoca instrumentele de nediscriminare respective și jurisprudența pertinentă în fața instanțelor și a autorităților naționale.

Cu regret, în cazul discriminării, în general, și discriminării bazată pe criteriu de gen, în special, doar precedentele judiciare din domeniul discriminării, nu sînt suficiente pentru a produce o schimbare semnificativă, dar ele pot contribui esențial la îmbunătățirea situației, pe lângă mecanismele create pentru prevenirea discriminării.

CtEDO a stabilit că în general discriminarea bazată pe criteriul de gen poate fi justificată numai atunci cînd există argumente foarte solide. Pe de altă parte CtEDO a statuat că autoritățile naționale sînt singurele care cunosc în mod direct societatea și nevoile sale și sînt mai în măsură decît judecătorii CtEDO să aprecieze ce este în interesul public pe criterii sociale și economice. În aceste condiții CtEDO va respecta opțiunea Guvernului, cu excepția cazului în care aceasta este în mod evident lipsită de un fundament.

¹³ Judecătorul Moseneke, reprezentant al Curții Constituționale, cazul din Africa de Sud, Ministru al Finanțelor și alții c. Van Heerden, 2004 ZACC3.

1.2. | VIOLENȚA ÎN BAZĂ DE GEN

Femeile cu vârsta cuprinsă între 15-44 de ani sînt expuse riscului de viol și violență domestică mai mult decît riscului de cancer, accidente rutiere, război și malarie.¹⁴

O serie de cercetări globale arată că jumătate din omorurile comise împotriva femeilor sînt realizate de către foștii sau actualii soți sau parteneri. Conform datelor Organizației Mondiale a Sănătății (OMS), în Australia, Canada, Israel, Africa de Sud și Statele Unite ale Americii 40%-70% din omorurile comise împotriva femeilor au fost realizate de partenerii acestora. În Columbia la fiecare șase zile o femeie este omorîtă de partenerul său.¹⁵

1.2.1. Ce este violența în bază de gen?

Violența în bază de gen este violența ce implică bărbați și femei, în care femeia este, de obicei, victima și care derivă din raporturi inegale de putere dintre bărbați și femei.

Formele de violență în bază de gen includ: violența fizică, sexuală, cît și psihologică sau emoțională în cadrul familiei; abuzul sexual asupra copiilor; violența legată de moștenire; violul și abuzul sexual; violul marital; hărțuirea sexuală la locul de muncă și în instituții de învățămînt; prostituția forțată; traficul de fete și femei; tăierea organelor genitale feminine. Cu toate acestea, pentru a limita domeniul de aplicare al prezentei publicații, liniile directoare ce urmează, se concentrează pe cele mai frecvente forme de violență în bază de gen: violența partenerului intim (fizică, sexuală și emoțională).

Deși bărbații pot fi victime ale partenerului intim și ale violenței sexuale, acest tip de violență afectează femeile în mod disproporționat. De exemplu, atît bărbații, cît și femeile raportează constrîngeri sexuale, însă majoritatea victimelor sînt femei, iar marea majoritate a făptașilor sînt bărbați. Cît privește omorurile comise de către un parte-

¹⁴ PNUD (2011). Violența împotriva femeilor. Preluat la 1 mai 2015: http://www.un.org/en/women/endviolence/pdf/pressmaterials/unite_the_situation_en.pdf

¹⁵ PNUD (2008). Fișa Informativă. Preluată la 11 mai 2015: <http://www.un.org/en/women/endviolence/pdf/VAW.pdf>

¹⁶ Redpath, J. (2010). Studiu privind victimizarea și încrederea publicului: Repere pentru elaborarea politicilor penale în Moldova. Fundația Soros Moldova.

ner intim de sex opus, *Raportul Mondial privind Violența și Sănătatea*¹⁷ arată că din toate femeile care sînt omorîte, între 40 și 70 la sută sînt ucise de un partener intim bărbat. În schimb, din bărbații care sînt omorîți, între 4 și 8,6 la suta sînt uciși de către un partener intim femeie. Mai mult decît atît, o proporție considerabilă a acestor omucideri au fost comise de femei în autoapărare, ca răspuns la un atac sau în situația unui abuz de durată, cronic din partea partenerului. În rezumat, remarcăm că, în cazul bărbaților, este mai înaltă probabilitatea ca aceștia să fie atacați de un străin sau de o cunoștință; în cazul femeilor, probabilitatea este mai înaltă ca acestea să fie atacate de cineva apropiat lor, cum ar fi soțul sau bărbatul partener.

Nu toate acțiunile împotriva unei femei reprezintă violența în bază de gen și nu toate victimele violenței în bază de gen sînt de sex feminin. Circumstanțele în care bărbații sînt victime ale violenței în bază de gen ar putea fi cele ale unui bărbat hărțuit, bătut sau omorît pentru că nu se conformează viziunii de masculinitate, care este acceptată în societate.

1.2.2. Definiții cheie

Violența împotriva femeilor este o formă a violenței în bază de gen.

În conformitate cu Declarația ONU privind eliminarea violenței împotriva femeilor, adoptată de Adunarea Generală la 20 decembrie 1993, violența împotriva femeilor constituie:

- orice act de violență bazată pe deosebirea de sex, care rezultă sau este posibil să rezulte din traumatisme sau suferințe fizice, sexuale sau psihologice, inclusiv amenințări cu astfel de acte, constrîngerea sau lipsirea arbitrară de libertate, săvîrșite fie în viața publică, fie în viața privată.

¹⁷ Krug și al., 2002

Violența sexuală

Violența sexuală include exploatarea sexuală și abuzul sexual. Aceasta se referă la orice act, încercare sau amenințare de natură sexuală care duce la sau poate provoca suferințe fizice, psihologice și emoționale. Violența sexuală este o formă de violență în bază de gen.

Sexul

Sexul este definit ca fiind o caracteristică biologică a persoanelor de gen masculin și feminin. Caracteristicile sînt congenitale și diferențele lor sînt limitate la funcții fiziologice de reproducere.

Genul (gender)

Genul (gender) este termenul folosit pentru a desemna caracteristicile sociale atribuite bărbaților și femeilor. Aceste caracteristici sociale sînt construite în baza unor factori diferiți, cum ar fi: vîrsta, religia, originea națională, etnică și socială. Acestea diferă între culturi și definesc identitățile, statutul, rolurile, responsabilitățile și relațiile de putere între membrii oricărei culturi sau societăți. Genul se învață prin socializare. Acesta nu este static sau înnăscut, dar evoluează pentru a răspunde schimbărilor mediului social, politic și cultural. Oamenii se nasc de sex feminin sau masculin; ei învață cum să fie fete și băieți, și apoi devin femei și bărbați. Genul se referă la ceea ce înseamnă să fii băiat sau fată, femeie sau bărbat într-o anumită societate sau cultură. Societatea ne învață atitudinile așteptate, comportamentele, rolurile, responsabilitățile, constrîngerile, oportunitățile și privilegiile bărbaților și femeilor în orice context. Acesta este un comportament învățat, cunoscut ca identitate de gen.

Violența

Violența este un mijloc de control și opresiune, care poate include forță emoțională socială sau economică, constrîngere sau presiune, precum și leziuni corporale. Ea poate fi deschisă, în formă de agresiune fizică sau de amenințare cu armă; ea poate fi și sub acoperire, în formă de intimidare, amenințări, persecuție, înșelăciune sau alte forme de presiune psihologică sau socială. Persoana vizată de acest tip de violență este impusă să se comporte conform așteptărilor sau să acționeze împotriva voinței sale din frică.

Un incident de violență este un act sau o serie de acte dăunătoare din partea unui făptaș sau grup de făptași împotriva unei persoane sau unui grup de indivizi. Acesta poate implica mai multe tipuri de acte și acțiuni repetate de violență pe parcursul unei perioade de timp, cu durate variabile. Violența poate dura minute, ore, zile, sau toată viață.

Abuzul este utilizarea improprie a puterii prin care făptuitorul câștigă control sau profită de pe seama celui abuzat, folosind și cauzând pericol fizic sau psihologic sau provocând sau instigând teama de această daună. Abuzul împiedică persoanele să ia decizii libere și le obligă să se comporte contrar voinței lor.

Constrângerea obligă sau forțează o altă persoană să se angajeze în comportamente contrar voinței sale, prin recurgerea la amenințări, insistență verbală, manipulare, înșelăciune, așteptări culturale sau putere economică.

Prin putere înțelegem posibilitatea de a lua decizii în mod independent. Toate relațiile sînt afectate de exercitarea puterii. Cînd puterea este folosită pentru a lua decizii cu privire la propria viață, aceasta devine o afirmare a acceptului de sine și respectului de sine, care, la rîndul lor, promovează respectul și acceptarea celorlalți ca egali. Atunci cînd este utilizată pentru a domina, puterea impune obligații, restricționează, interzice și determină luarea deciziilor cu privire la viețile altora.

O persoană consimte atunci cînd face o alegere în cunoștință de cauză, exprimă acordul în mod liber și voluntar să facă ceva. Nu există consimțămînt cînd acordul se obține prin utilizarea amenințărilor, forței sau altor forme de constrîngere, răpire, fraudă, înșelăciune sau declarații false.

Amenințarea de a refuza sau promisiunea de a oferi un beneficiu, în scopul obținerii acordului unei persoane constituie un abuz de putere. Orice acord obținut în atare mod, sau de la o persoană care este sub vîrsta legală (statutară) a consimțămîntului nu este considerată a fi consensuală.¹⁸

Abuzul

Constrîngerea

Puterea

Consimțămîntul

¹⁸ IRIN Știri și analize umanitare (2015). Preluat la 14 mai 2015: <http://www.irinnews.org/indepthmain.aspx?InDepthId=20&ReportId=62847>

1.3. JURISPRUDENȚA CtEDO PRIVIND EGALITATEA DE GEN

Este adevărat că unele hotărâri ale CtEDO au fost criticate justificat. Însă (îndrăznesc să spun că) același lucru poate fi susținut despre unele hotărâri ale oricărei instanțe judecătorești, inclusiv Curtea Supremă a Regatului Unit. În ansamblu, jurisprudența CtEDO ne-a consolidat și ne-a îmbogățit propria legislație cu privire la drepturile omului.

Lord Dyson¹⁹

1.3.1. Mecanismul CtEDO pentru examinarea unei cauze de discriminare pe criteriul de gen

Există diverse mecanisme internaționale de protecție, CtEDO fiind un mecanism eficient în examinarea unei plîngerii de discriminare, dacă aceasta se referă la unul din drepturile protejate de CEDO. Cu toate acestea, trebuie să luăm în considerare faptul că, în conformitate cu Articolul 35.1 al CEDO, CtEDO purcede la examinarea unui caz numai în momentul în care toate căile de atac interne disponibile și eficiente au fost epuizate. De aceea, este necesar ca mai întâi să se utilizeze mecanismele naționale corespunzătoare.

Tratamentul diferențiat

În vederea identificării unei potențiale discriminări, judecătorul de la CtEDO va determina mai întâi dacă există un tratament diferențiat ilegal. La următoarea etapă judecătorul va determina dacă un astfel de tratament poate fi justificat.

Discriminarea directă

Tratamentul diferențiat poate, în special, rezulta din discriminarea directă. Acest lucru se întâmplă atunci când două persoane sau grupuri de persoane aflate în aceeași situație sînt tratate diferit.

¹⁹ Fost Judecător la Curtea Supremă de Justiție a Regatului Unit (2010-2012). Extras pe 3 iunie 2015 din <http://ukhumanrightsblog.com/2013/09/03/why-we-would-be-mad-to-leave-our-european-convention-on-human-rights/>

Discriminarea indirectă

Discriminarea poate fi și indirectă. În cauza *Thlimmenos* CtEDO a recunoscut că o conduită poate fi discriminatorie în cazul în care două persoane sînt tratate la fel, în timp ce situația lor este semnificativ diferită.

De exemplu, în cauza *D.H. și alții c. Cehiei*, statul a fost autorul discriminării indirecte din cauza neadaptării testelor elevilor de origine romă în vederea determinării tipului de școli la care să fie trimiși copiii. Într-adevăr, autoritățile formaseră testul după nivelul de pregătire a populației majoritare din Cehia, fără a lua în considerare trăsăturile specifice ale populației rome, ceea ce le-a sporit probabilitatea de a eșua la test.

Termenul de comparație

În vederea identificării discriminării directe sau indirecte este necesar de a face trimitere la un termen de comparație, pentru a evalua dacă alte persoane sau grupuri aflate într-o situație similară au suferit de aceleași efecte negative.

CtEDO a declarat că avocații belgieni, care erau obligați să acorde servicii juridice gratuite persoanelor indigene, se aflau într-o situație diferită de practicienii medicali și veterinarilor belgieni (care nu aveau o astfel de obligație) din cauza statutului lor diferit, cu privire la condițiile de exercitare a profesiei și caracterului funcțiilor (*Van Der Musselle*).

În cauza *Johnston* un reclamant irlandez a pretins că a fost discriminat pentru că nu putea divorța în Irlanda deoarece divorțul era interzis, în timp ce irlandezii, care locuiau în altă țară, puteau obține recunoașterea divorțului lor, acordat peste hotare. CtEDO a declarat că aceasta nu este o situație comparabilă și din aceste considerente interzicerea divorțului nu este discriminatorie.

În cauza *Moustaquim c. Belgiei* CtEDO a considerat că un marocan, care urma să fie deportat după condamnare într-o cauză penală, nu se află în aceeași situație cu un belgian, care nu putea fi deportat pentru că, potrivit prevederilor CEDO, statele nu își pot expulza proprii cetățeni. Curtea a considerat că tratamentul diferențiat este justificat, dat fiind faptul că era legitim, proporțional, cu scopul de a asigura ordinea publică.

Thlimmenos c. Greciei
(2000), CtEDO

D.H. și alții c. Cehiei (2007),
CtEDO

Van Der Musselle c. Belgiei
(1983), CtEDO

Johnston și alții c. Irlandei
(1986), CtEDO

Moustaquim c. Belgiei
(1986), CtEDO

James și alții c. Regatului Unit (1986), CtEDO

Rasmussen c. Danemarcei (1984), CtEDO

Noțiunea de gen a fost pe larg interpretată pentru a include nu doar deosebirile biologice dintre bărbați și femei, dar și noțiunea de identitate de gen, oferindu-se protecție celor care au fost supuși operațiilor de schimbare a genului.

Justificarea

Atât dreptul UE, cât și CEDO permit justificarea discriminării. CEDO permite justificările generale, atât pentru discriminarea directă, cât și pentru cea indirectă. Jurisprudența CtEDO a stabilit criteriile pentru astfel de justificare. *Pentru a fi justificat, tratamentul diferențiat trebuie să aibă un obiectiv și o justificare rezonabilă, să urmărească un scop legitim, precum și să satisfacă testul de proporționalitate (Cauza James)*. CtEDO face distincție dintre cauzele în care Statelor Membre li se oferă o marjă de apreciere și cauzele care necesită o verificare mai minuțioasă.

În unele cazuri Statele Contractante au o marjă largă de apreciere, care atenuează aplicabilitatea Articolului 14 al CEDO. În cauza *Rasmussen* CtEDO a constatat că prevederile în privința dreptului de contestare a paternității, sînt mai favorabile mamei decît presupusului tată. Potrivit CtEDO Statele Contractante se bucură de o marjă mai largă de apreciere și au dreptul să întreprindă măsuri care să permită mamei să conteste paternitatea copilului său o perioadă mai îndelungată. CtEDO a declarat că diapazonul marjei de apreciere depinde de circumstanțe și legile Statelor Contractante.

În cauzele *Abdulaziz, Cabales și Balkandali* CtEDO a declarat că argumentul privind necesitatea de a proteja piața muncii nu este suficient pentru a adopta reguli de imigrație mai stricte pentru femei decît pentru bărbați.

Deosebirile bazate pe orientarea de sex necesită o verificare serioasă (*cauza S. L. V c. Austriei*), însă refuzurile de adopție adresate homosexualilor pot fi justificate de interesul copilului (*cauza Fretté. c. Franței*).

1.3.2. Jurisprudența CtEDO privind egalitatea de gen

CtEDO a declarat că “Promovarea egalității de gen în prezent este un obiectiv major al Statelor Membre ale Consiliului European. Aceasta înseamnă că ar trebui să fie promovate niște argumente foarte solide pentru ca o diferență de tratament pe teme de gen să fie considerată compatibilă cu Convenția” (*cauza Abdulaziz, Cabales și Balkandali c. Regatului Unit*).

Tratamentul diferențiat al bărbaților și femeilor

CtEDO a constatat că este discriminatorie și nejustificată stabilirea de restricții mai dure asupra imigrării soțiilor, care își însoțesc soții, decât asupra soților pe motiv că statistic probabilitatea este mai mică ca femeile să-și caute un loc de muncă decât bărbații. Necesitatea de a proteja piața muncii ar putea constitui un scop legitim. Însă, această dovadă statistică este neconcludentă și puțin probabil să constituie un motiv foarte solid, care să justifice un astfel de tratament diferențiat (cauza *Abdulaziz, Cabales și Balkandali c. Regatului Unit*).

Prevederea prin care o femeie este obligată să poarte numele soțului său este discriminatorie, dat fiind faptul că bărbații nu au o astfel de obligație. (cauza *Ünal Tekeli c. Turciei*).

Și bărbații pot fi victime ale unui tratament diferențiat. În cauza *Van Raalte c. Olandei* CtEDO a constatat, că este discriminatoriu de a-i obliga pe bărbații fără copii cu vârsta de peste 45 de ani să plătească contribuții, pe când femeile nu aveau o astfel de îndatorire.

Cu toate acestea, CtEDO nu pare să fie întotdeauna atât de strictă când este vorba de bărbații tratați mai puțin favorabil. Într-adevăr, în cauza *Rasmussen*, unde termenul limită pentru contestarea paternității era diferit pentru bărbați și femei, CtEDO a declarat că autoritățile au o "marjă de apreciere" mai largă și sînt în măsură să întreprindă astfel de măsuri.

Aceeași concluzie se desprinde din cauza *Petrovic c. Austriei* unde, spre deosebire de mame, tații nu aveau dreptul la îndemnizații pentru concediul parental. Această hotărîre este moderată chiar de CtEDO care subliniază, că la momentul producerii faptelor (sfîrșitul anilor '80) nu exista nici un temei comun între Statele Membre în acest domeniu. Cu toate acestea, de cînd egalitatea de gen a devenit un principiu important în cadrul Consiliului Europei, este probabil ca CtEDO să facă o declarație diferită în prezent.

În domeniul securității sociale și aspectelor fiscale, CtEDO permite o marjă largă de apreciere autorităților naționale.

Abdulaziz, Cabales și Balkandali c. Regatului Unit, (1985), CtEDO

Ünal Tekeli c. Turciei (2004) CtEDO

Van Raalte c. Olandei (1997), CtEDO

Petrovic c. Austriei (1998), CtEDO

Stec și alții c. Regatului Unit (2005), CtEDO

În cauza *Stec și alții c. Regatului Unit* a fost pus în discuție caracterul justificabil al deosebirii de cinci ani dintre vârsta legală de pensionare dintre bărbați și femei. CtEDO a declarat că deși doar "argumente foarte solide" pot permite un astfel de tratament diferențial, autorităților naționale li se acordă o "marjă largă de apreciere atunci când este vorba de măsuri de strategie economică sau socială". Astfel, o asemenea măsură este justificată, deoarece acest beneficiu acordat femeilor este "menit să compenseze capacitatea redusă de câștig" iar guvernul a inițiat reforme pentru a asigura egalitatea, reducând progresiv lacuna dintre bărbați și femei.

Goodwin c. Regatului Unit (2002), CtEDO

Discriminarea legată de transsexualitate

Atât dreptul UE, cât și CEDO oferă protecție împotriva discriminării pe temei de identitate de gen. În cauza *Goodwin* reclamantul, care fusese căsătorit și avea doi copii, și-a făcut operație de schimbare a sexului din masculin în feminin. El a divorțat de soția sa și trăia cu un nou partener bărbat. Reclamantul s-a plîns de faptul că autoritățile au refuzat recunoașterea noii sale situații legale. Acestea i-au negat eligibilitatea pentru primirea pensiei de vîrstă la împlinirea a 60 de ani (vîrsta legală de pensionare fiind de 60 de ani pentru femei și 65 de ani pentru bărbați), precum și dreptul de a se căsători. CtEDO a susținut că autoritățile au încălcat drepturile reclamantului garantate de articolul 8 al CEDO cu privire la dreptul la viața privată și de familie, precum și de articolul 12, care garantează dreptul unui bărbat și al unei femei de a se căsători și de a crea o familie. Într-adevăr, refuzul unei astfel de recunoașteri i-ar împiedica pe transsexuali să se căsătorească cu o persoană de același gen precedent și, astfel, să se căsătorească în general. CtEDO nu a considerat necesar de a stabili dacă a fost încălcat articolul 14. Cauza *Goodwin* constituie un caz de discriminare a persoanelor transsexuale, care s-au confruntat cu tratament diferențiat, comparativ cu alte persoane, fiind private de dreptul de a se căsători.

În cauza *Van Kück c. Germaniei* reclamantului i s-a refuzat rambursarea cheltuielilor aferente operației de schimbare a sexului de către compania de asigurări pe temei că operația respectivă nu era necesară. Curtea de Apel din Germania a emis o hotărîre în favoarea companiei de asigurări. Contrar acestei hotărîri CtEDO a declarat că, luînd în considerare gravitatea și ireversibilitatea operației în cauză, o astfel de hotărîre este o încălcare a dreptului la viața privată.

În cauza *P. V. c. Spaniei* un tată divorțat al unui copil a pierdut drepturile de custodie, atunci când a decis să-și facă operație de schimbare a genului. CtEDO nu a constatat că aceasta a fost discriminatoriu, întrucât hotărîrea nu fusese adoptată pe motiv că era transsexual. Un raport de expertiză a dezvăluit că tatăl era instabil din punct de vedere emoțional și, mai mult, era necesar de a-i da copilului ceva timp pentru a se obișnui cu noul gen al tatălui său. Astfel, dat fiind faptul că tratamentul nu se baza pe genul reclamantului și că urma să fie luat în considerare interesul copilului, CtEDO a susținut că nu a avut loc un act de discriminare.

Orientarea sexuală

Articolul 14 al CEDO nu face trimitere expres la orientarea sexuală drept criteriu de discriminare. Cu toate acestea, orientarea sexuală cade sub incidența acestui articol grație sintagmei “alt statut”, care prevede extinderea listei criteriilor. Potrivit legislației UE, discriminarea pe teme de orientare sexuală este interzisă prin Directiva cu privire la egalitatea în angajare la muncă și astfel se aplică în domeniul angajării.

În cauza *Salgueiro da Silva Motta c. Portugaliei* un bărbat care avea un copil cu fosta sa soție, locuia apoi cu un alt bărbat. Curtea de Apel a refuzat să-i acorde custodia copilului său deoarece “copilul trebuie să trăiască într-un mediu de familie portugheză tradițională, ceea ce cu siguranță nu reprezintă mediul pe care a hotărît să-l aleagă tatăl său, dat fiind faptul că locuiește cu un alt bărbat de parcă ar fi soț și soție”. Curtea de Apel chiar a considerat că tatăl “a părăsit definitiv căminul conjugal și s-a dus să locuiască cu prietenul său, decizie care nu este normală potrivit criteriilor comune.” CtEDO a declarat că în acest caz a fost încălcat dreptul la viața privată (articolul 8 din CEDO), dar și articolul 14 din CEDO.

În cauza *S. L. c. Austriei* un bărbat a considerat că a fost victima unui act de discriminare pentru că legea austriacă criminalizează relațiile sexuale dintre bărbații tineri cu vârsta între 14 și 18 ani și adulți, iar pentru lesbiene și heterosexuali nu există astfel de interdicție. CtEDO a susținut că acesta este un act discriminatoriu pe teme de orientare sexuală, combinînd articolul 14 CEDO și dreptul la viața privată (articolul 8 CEDO).

*P. V. c. Spaniei (2010),
CtEDO*

*Salgueiro da Silva Motta c.
Portugaliei (2000), CtEDO*

*S. L. c. Austriei (2003),
CtEDO*

*J. M. c. Regatului Unit
(2010), CtEDO*

***E. B. c. Franței (2008),
CtEDO***

***Gas și Dubois c. Franței
(2012), CtEDO***

***Lustig-Prean și Beckett c.
Regatului Unit (2000), CtEDO***

***Alekseyev c. Rusiei (2011),
CtEDO***

***Schalk și Kopf c. Austriei
(2010), CtEDO***

În cauza *J. M. c. Regatului Unit* o femeie nu a obținut custodia copiilor săi după divorț și trebuia să participe financiar la creșterea lor. Începând să locuiască cu o femeie, ea a cerut reducerea contribuției la întreținerea copiilor. Cererea i-a fost refuzată pentru că prevederea care permite participare redusă, atunci când se inițiază o nouă relație, este aplicabilă doar pentru heterosexuali, căsătoriți sau necăsătoriți. În consecință, CtEDO a constatat această prevedere ca fiind discriminatorie.

Interesul copilului poate fi o justificare valabilă pentru a refuza acordarea unei încuviințări de adopție. Cu toate acestea, în cazul în care legea națională îi permite unei persoane celibatate să adopte un copil, luarea în considerare a homosexualității persoanei ca factor determinant pentru refuz este discriminatoriu (*E. B. c. Franței*).

În cauza *Gas și Dubois c. Franței* o femeie a dorit să adopte copilul soției sale. CtEDO a susținut că refuzul nu a fost discriminatoriu, dat fiind că situația acestor două femei nu era comparabilă cu situația unui cuplu căsătorit. Mai mult, cuplurilor heterosexuale în parteneriate civile în mod similar li se interzicea să obțină un ordin simplu de adopție și astfel, homosexualii nu au fost tratați mai puțin favorabil.

În domeniul angajării în muncă CtEDO a susținut că excluderea candidaților de la serviciul militar doar din cauza homosexualității lor este o încălcare gravă a dreptului lor la viața privată (*cauzele Lustig-Prean și Beckett c. Regatului Unit*).

CtEDO, de asemenea, protejează împotriva discriminării în exercitarea dreptului la întrunire și libertății de asociere în baza Articolului 11 al Convenției. Respingerea repetată a solicitărilor activiștilor pentru drepturile homosexualilor de a organiza marșuri ale homosexualilor nu este justificată într-o societate democratică și constituie discriminare (*Alekseev c. Rusiei*).

Dreptul la căsătorie între persoanele de același sex

Interzicerea discriminării din motiv de orientare sexuală nu înseamnă că Statele Membre trebuie să permită cuplurilor de același gen să se căsătorească. Cu toate acestea, CtEDO a confirmat că, conviețuirea unui cuplu de același gen într-o relație stabilă cade sub incidența Articolului 8 care protejează dreptul la viața privată și de familie (*Schalk și Kopf c. Austriei*).

1.4. ANALIZA LEGISLAȚIEI NAȚIONALE PRIVIND ASIGURAREA EGALITĂȚII DE GEN

Instrumente și mecanisme interne de aplicare a principiului egalității de tratament și de protecție împotriva discriminării de gen

Obiectivul general al egalității de gen este crearea unei societăți cu aceleași oportunități, drepturi și obligații, atât pentru femei, cât și pentru bărbați.

Considerații generale

Republica Moldova a ratificat mai multe acte internaționale în domeniul drepturilor omului, care consfințesc principiile egalității și nediscriminării, și ca urmare, a fost necesară revizuirea *mecanismelor naționale, care trebuie să asigure respectarea drepturilor introduse în materie de combatere a discriminării și inegalității în baza genului.*

Analiza legislației naționale

Atât dispozițiile constituționale, cât și numeroase acte normative naționale consacră expres *principiul egalității*, în general, și *principiul egalității de șanse pentru femei și bărbați* în special. La nivel național au fost elaborate mecanisme cu caracter *legislativ și instituțional* pentru realizarea și implementarea politicii privind asigurarea egalității de gen și asigurarea excluderii și sancționării practicilor discriminatorii. Un rol important în acest sens îi revine *Consiliului pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității*, care exercită atribuțiile ce îi sînt date în competență prin Legea cu privire la asigurarea egalității și prin regulamentul său de activitate. De asemenea există și mecanisme de cooperare dintre diferite instituții ale statului, pentru a asigura integrarea aspectelor de gen în toate domeniile, care are drept bază legală Hotărîrea Guvernului cu privire la Consiliul Coordonator Interministerial în domeniul prevenirii și combaterii violenței în familie²⁰.

²⁰ Hotărîrea Guvernului cu privire la Consiliul coordonator interministerial în domeniul prevenirii și combaterii violenței în familie, nr.72 din 07.02.2012, în vigoare din 10.02.2012, M.O.nr.30-33 art.94 din 10.02.2012.

Printre mecanismele de combatere a discriminării se înscriu atât prevederile art. 17 din Legea cu privire la asigurarea egalității privind răspunderea pentru faptele de discriminare (răspundere disciplinară, civilă, contravențională și penală), cât și dispozițiile privind *drepturile la protecție a victimei discriminării pe cale judecătorească*. În baza acestora *orice persoană care se consideră victimă a discriminării* are dreptul: să înainteze o acțiune în instanța judecătorească pentru a solicita constatarea încălcării drepturilor sale și interzicerea încălcării în continuare a drepturilor sale, restabilirea situației anterioare încălcării drepturilor sale, inclusiv, repararea prejudiciului material și moral ce i-a fost cauzat, precum și recuperarea cheltuielilor de judecată sau declararea nulității actului care a condus la discriminarea sa (art. 18 din Legea cu privire la asigurarea egalității).

În completarea prevederilor antidiscriminare se înscrie și Legea cu privire la asigurarea egalității de șanse între femei și bărbați²¹, obiectul principal al căreia este asigurarea exercitării drepturilor egale în sfera politică, economico-socială și în alte sfere de activitate și combaterea tuturor formelor de discriminare după criteriul de gen. Prevederile articolul 5 din lege interzic expres discriminarea după criteriul de gen, iar acțiunile care limitează sau exclud din orice punct de vedere tratarea egală a femeilor și bărbaților se consideră discriminatorii.

Pentru aplicarea integrată a egalității de gen a fost aprobată Strategia națională privind politica de ocupare a forței de muncă pe anii 2007-2015²² în cadrul căreia printre obiectivele și direcțiile de politici înscrise sînt prevenirea și excluderea de pe piața muncii a oricăror forme de discriminare, reducerea decalajelor salariale asociate cu aceste discriminări, asigurarea monitorizării publice a egalității șanselor și alte acțiuni în acest scop.

Prevederile antidiscriminare la locul de muncă, incluse în Codul Muncii²³, stipulează mai multe cerințe în domeniul combaterii discriminării, inclusiv o serie de obligații ale angajatorului. Art. 8 alin. 1 din Codul Muncii dispune că în cadrul raporturilor de muncă acționează principiul egalității

²¹ Legea cu privire la asigurarea egalității de șanse între femei și bărbați nr.5-XVI din 09.02.2006, în vigoare 24.03.2006, M.O.47-50, art.200 din 24.03.2006.

²² H.G. pentru aprobarea Strategiei naționale privind politice de ocupare a forței de muncă pe anii 2007-2015 nr.605 din 31.05.2007 în vigoare 15.06.2007, M.O. nr.82-85 art.660 din 15.06.2007.

²³ Codul Muncii al Republicii Moldova nr.154-XV din 28.03.2003, în vigoare 01.10.2003. Monitorul Oficial nr.159-162, art.648 din 29.07.2003.

ții în drepturi a tuturor salariaților, iar orice discriminare, directă sau indirectă, a salariatului pe criterii de sex, precum și pe alte criterii este interzisă.

Codul Contravențional²⁴ sancționează discriminarea în trei domenii, și anume: raporturile de muncă, învățământ și acces la bunuri și servicii.

Hărțuirea la locul de muncă reprezintă un comportament abuziv, care lezează demnitatea persoanei, în condițiile în care aceasta, refuzând sau acceptând un asemenea comportament din partea unui angajator sau coleg, oferă motivația pentru o decizie care îi afectează drepturile în cadrul raporturilor de muncă. În acest sens Codul Contravențional prevede expres și sancționează în baza dispozițiilor art. 54² alin. 2 *hărțuirea la locul de muncă* de către angajator, care, în fapt, constituie manifestarea unui comportament bazat pe criteriul de gen sau orice alt criteriu, creînd un cadru degradant, umilitor sau ofensator la locul de muncă. Comportamentul de natură penală este reglementat prin dispozițiile art. 173 Cod Penal.

Discriminarea în domeniul *învățământului* constituie orice deosebire, excludere, restricție sau preferință, bazată pe criteriul de sex sau pe orice alt criteriu, manifestată în următoarele cazuri: la oferirea accesului la instituțiile de învățământ de orice tip și nivel; prin stabilirea de principii de admitere la studii, bazate pe anumite restricții, cu încălcarea prevederilor legislației în vigoare; în procesul educațional, inclusiv la evaluarea cunoștințelor acumulate; în activitatea științifico-didactică.

Alte situații de discriminare pe criteriul de sex sau pe orice alt criteriu se referă la *accesul la serviciile și bunurile cu caracter public, precum* servicii de sănătate, de protecție socială, bancare și financiare, de transport și alte servicii și bunuri.

Pentru a asigura funcționarea activității Consiliului pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității art. 71² din Codul Contravențional dispune, că împiedicarea activității acestuia cu scopul de a influența deciziile sale, neprezentarea în termenul prevăzut de lege a informațiilor relevante, solicitate pentru examinarea plîngerilor, ignorarea intenționată și neexecutarea recomandărilor

i *Potrivit art. 54² din Codul Contravențional se sancționează orice deosebire, excludere, restricție sau preferință, bazată pe criteriul de sex și alte criterii, care are ca efect limitarea sau subminarea egalității de șanse sau de tratament la angajare sau la concediere, în activitatea nemijlocită și în formarea profesională.*

i *Fenomenul de hărțuire este perceput ca un atentat sever la principiile fundamentale ale egalității de șanse și ale respectului pentru demnitate la locul de muncă.*

Este important să se facă o delimitare clară între definirea unui comportament ca fiind de natură penală sau care se referă la raporturile de muncă.

i *Articolul 65¹ C.C. – discriminarea în domeniul învățământului*

²⁴ Codul contravențional al Republicii Moldova, nr.218-XVI din 24.10.2008, în vigoare 31.05.2009, M.O. nr.3-6 art.15 din 16.01.2009 //Art.54² introdus prin Legea nr.306 din 26.12.2012, în vigoare 08.02.2013.

De competența Consiliului este constatarea contravențiilor privind nerespectarea egalității în domeniul muncii, discriminării în domeniul învățămîntului, discriminării privind accesul la serviciile și bunurile disponibile publicului.

lor date de Consiliu, împiedicarea sub orice altă formă a activității acestuia, *se sancționează*²⁵. Membrii Consiliului sînt în drept să constate contravenții și să încheie în mod colegial procese-verbale, care se remit spre examinare în fond instanței judecătorești competente (art. 423⁵ C.C.)²⁶. De asemenea, unele prevederi ale Codului Penal vin în completarea prevederilor antidiscriminare, precum dispozițiile art. 176 privind încălcarea egalității în drepturi a cetățenilor sau orice susținere a *comportamentului discriminatoriu* în sfera politică, economică, socială, culturală și în alte sfere ale vieții, bazată pe criteriu de gen sau pe orice alt criteriu²⁷. Separat este interzisă *promovarea ori susținerea prin intermediul mijloacelor de informare în masă* a acțiunilor de încălcare a egalității în drepturi a cetățenilor sau susținerea comportamentului discriminatoriu și nerespectarea egalității în drepturi, precum și a acțiunilor de susținere a *comportamentului discriminatoriu*, care au provocat din imprudență decesul persoanei ori sinuciderea acesteia (art. 176 alin. 3 Cod penal).

O problemă importantă a drepturilor omului o constituie *violența în familie*, combaterea căreia face parte din politica națională de ocrotire și sprijinire a familiei. Aceasta nu poate fi ignorată și nici lăsată în seama familiei. Ratificînd Declarația Universală a Drepturilor Omului, Convenția privind drepturile politice ale femeii, Convenția privind eliminarea tuturor formelor de discriminare față de femei, Convenția OIM nr. 103 cu privire la ocrotirea maternității și alte acte internaționale, Republica Moldova și-a asumat obligațiunea să întreprindă toate acțiunile necesare pentru prevenirea și combaterea violenței în familie. În cazul Republicii Moldova, Comitetul CEDAW și-a exprimat preocuparea cu privire la prevalența înaltă a violenței împotriva femeilor, inclusiv a violenței domestice și a violului, acordînd o atenție deosebită lipsei protecției femeilor în vîrstă, femeilor cu dizabilități și a femeilor de etnie romă. Din punct de vedere legislativ, în vederea implementării angajamentelor internaționale privind respectarea drepturilor omului și soluționării problemei a fost adoptată Legea cu privire la prevenirea și combaterea violenței în

²⁵ art.71² Codul Contravențional introdus prin Legea nr.306 din 26.12.2012, în vigoare 08.02.2013.

²⁶ Art.423⁵ modificat prin Legea nr.113 din 03.07.2014, în vigoare 25.07.2014

²⁷ a) săvîrșită de o persoană cu funcție de răspundere; b) care a cauzat daune în proporții mari; c) săvîrșită prin amplasarea de mesaje și simboluri discriminatorii în locurile publice; d) săvîrșită în baza a două sau mai multe criterii; e) săvîrșită de două sau de mai multe persoane (art.176 alin.1 Cod Penal). Art.176 în redacția Legii nr.306 din 26.12.2012, în vigoare 08.02.2013.

familie²⁸, care reglementează autoritățile și instituțiile abilitate cu funcții de prevenire și combatere a violenței în familie, mecanismele de soluționare a actelor de violență în familie, crearea centrelor de asistență pentru victimele violenței, dreptul la protecție al victimei, măsurile de protecție și anume emiterea ordonanței de protecție de către instanța judecătorească, oferind astfel un mecanism național de soluționare a cazurilor de violență. În completarea acestor reglementări sînt și dispozițiile din Codul Contravențional privind contravențiile ce atentează la sănătatea persoanei, dar, în special, art. 201¹ Cod Penal care prevede expres violența în familie cu particularitățile de rigoare și pedepsele aplicate.

Totuși, problema violenței în familie trebuie abordată nu doar din punct de vedere al cadrului legislativ, care de asemenea necesită unele modificări²⁹, dar și contracarată cu ajutorul unui complex de acțiuni interdependente. Aceste acțiuni implică cooperarea între mai multe autorități și structuri, care asigură aplicarea legii și care acordă servicii atît de necesare victimelor abuzului (medicale, profesionale, psihologice). Numai colaborarea și efortul comun al acestora pot constitui soluții practice și modele eficiente de combatere a violenței în familie.

În încheiere, menționăm că egalitatea de gen, nu este doar un drept fundamental. Asigurarea și realizarea egalității are un impact puternic asupra dezvoltării socio-economice a statului. Republica Moldova și-a asumat angajamente internaționale privind promovarea egalității de gen și abilitarea femeilor, dar implementarea acestora rămîne în urmă în ceea ce privește reprezentarea femeilor în politică și la nivel decizional, participarea egală a femeilor pe piața muncii și abilitarea economică a acestora, combaterea violenței față de femei, a stereotipurilor și a rolurilor bazate pe gen, perpetuate în învățămînt și mass media.

²⁸ Legea cu privire la prevenirea și combaterea violenței în familie nr.45-XVI din 01.03.2007 în vigoare 18.09.2008, Monitorul Oficial nr.55-56 art.178 din 18.03.2008, cu modificări.

²⁹ Sub aspect legislativ se impune accelerarea eforturilor de Ratificare a Convenției Consiliului Europei privind prevenirea și combaterea violenței împotriva femeilor și a violenței domestice (CAHVIO); de modificare a Legii cu privire la prevenirea și combaterea violenței în familie și alte măsuri stabilite în Convenția Consiliului Europei privind prevenirea și combaterea violenței împotriva femeilor și a violenței domestice (CAHVIO); examinarea și revizuirea Codului penal și altor legi relevante, în particular cu privire la viol și alte forme de violență bazată pe gen; consolidarea procedurilor privind oferirea asistenței adecvate și a protecției femeilor victime ale violenței; acordarea Consiliului cu privire la prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității unei autorități mai mari, acces la informații, la resurse umane și financiare necesare pentru realizarea responsabilităților sale.

În conformitate cu studiile realizate privind violența împotriva femeilor, șase din zece femei au fost supuse unui tip de violență (psihologică, fizică sau sexuală) din partea soțului sau partenerului pe parcursul vieții.

CAPITOLUL

2

EGALITATEA DE GEN ÎN RAPORTURILE PRIVATE. PROBAȚIUNEA JUDICIARĂ.

- 2.1. STANDARDE JURIDICE RELEVANTE ȘI BUNE PRACTICI PRIVIND COMBATEREA DISCRIMINĂRII DE GEN ÎN RAPORTURILE DE MUNCĂ. JURISPRUDENȚA EUROPEANĂ. pag. 45
- 2.2. EGALITATEA DE GEN ÎN RAPORTURILE CIVILE ȘI FAMILIALE. JURISPRUDENȚA EUROPEANĂ. CAZURI DE DISCRIMINARE ȘI SOLUȚIONAREA ACESTORA. pag. 62
- 2.3. ASPECTE PROBATORII. STANDARDE JURIDICE ȘI BUNE PRACTICI PRIVIND CAZURILE DE DISCRIMINARE DE GEN. pag. 73

2.1. STANDARDE JURIDICE RELEVANTE ȘI BUNE PRACTICI PRIVIND COMBATERICA DISCRIMINĂRII DE GEN ÎN RAPORTURILE DE MUNCĂ. JURISPRUDENȚA EUROPEANĂ.

Protecția discriminării pe criteriul de gen are drept scop eliminarea denaturării concurenței pe piața muncii și asigurarea egalității.

Considerații generale

Capitolul include aspecte practice privind determinarea corectă a situațiilor de discriminare pe piața muncii și a situațiilor permise de discriminare.

Principiile și standardele relevante expuse în acest capitol au la bază legislația națională și reglementările internaționale, standardele din jurisprudența CtEDO și CEJ privind: discriminarea în domeniul ocupării forței de muncă și exercitării profesiei, accesului la încadrarea în muncă, formării și promovării profesionale, sistemului de salarizare și aplicare a principiului egalității de remunerare, asigurării unui echilibru între necesitatea de a proteja împotriva discriminării și necesitatea exigențelor profesionale reale și legitime, în domeniul maternității, creșterii și îngrijirii copilului, hărțuirii sexuale, sancționării și concedierii și altor aspecte practice relevante în raporturile de muncă.

Domeniul cu privire la prevenirea, combaterea și sancționarea discriminării în bază de gen cuprinde cele mai complexe reglementări privind accesul pe piața muncii, formarea, perfecționarea și promovarea profesională, sistemul de remunerare, sancționarea și concedierea, maternitatea, creșterea și îngrijirea copilului, hărțuirea sexuală.

Egalitatea de șanse și de tratament între femei și bărbați presupune luarea în considerare a capacităților profesionale și a aspirațiilor acestora cu asigurarea tratamentului egal. În acest sens Republica Moldova și-a asumat angajamente internaționale privind aplicarea și respectarea principiului egalității de gen, inclusiv în domeniul ocupării forței de muncă și exercitării profesiei, iar principiul nediscriminării este înscris atît în legislația muncii, cît și în

alte acte normative ce conțin norme ale dreptului muncii. Astfel, cadrul legislativ național, în general, este în concordanță cu dispozițiile internaționale în materia nediscriminării privind egalitatea de gen în raporturile de muncă și denotă ascensiunea legislației naționale, destinată consolidării drepturilor consacrate de actele internaționale și europene la care Republica Moldova este parte. Totuși, la deși, la capitolul “implementare” sînt mai multe de realizat.

Cele mai importante convenții ale OIM ratificate de Moldova în domeniul egalității și nediscriminării la locul de muncă sînt:

- *Convenția privind nediscriminarea în domeniul ocupării forței de muncă și exercitării profesiei* nr.111 din 25.06.1958, ratif. prin H.P. nr. 593-XIII din 26.09.1995, “Tratate internaționale”, 1999, vol. 10, pag. 53;
- *Convenția privind politica de ocupare a forței de muncă*, nr. 122 din 09.07.1964, ratif. prin H.P. nr. 593-XIII din 26.09.1995, “Tratate internaționale”, 1999, vol. 10, pag. 68;
- *Convenția nr. 95 din 01.07.1949 a Organizației Internaționale a Muncii privind protecția asupra salariului*, ratif. de către R.M. prin H. P. nr. 593-XIII din 26.09.1995, “Tratate internaționale”, 1999, vol. 10, p. 38;
- *Convenția nr.100 din 29.06.1951 privind egalitatea de remunerare a mîinii de lucru masculine și a mîinii de lucru feminine, pentru o muncă de valoare egală*, ratif. de R.M. prin H. P. nr. 610-XIV din 01.10.1999, *Tratate internaționale*, 2001, vol. 27, p.223;
- *Carta Socială Europeană (CSE revizuită) din 03.05.1996*, în vigoare la 01.07.1999, ratif. prin Legea nr. 484-XV din 28.09.2001, în vigoare pentru R.M. din 01.01.2002, “Tratate internaționale”, 2006, vol. 38, p. 175;
- *Convenția privind eliminarea tuturor formelor de discriminare față de femei*, adoptată la New York la 18.12.1979. Ratif. prin: H.P. nr. 87 din 28.04. 1994, în vigoare pentru R.M. din 31.07.1994.³⁰

Situațiile de discriminare pe piața muncii între femei și bărbați au fost primele care au atras atenția CEJ și a altor instituții internaționale și europene. Din aceste considerente, în dependență de cele trei aspecte: egalitatea de tratament, remunerarea egală și securitatea socială, au fost elaborate o serie de principii și standarde relevante privind discriminarea de gen.

³⁰ Din *Tratate internaționale*, 1998, Chișinău, vol.1, p.113-127.

2.1.1. Principii aplicate în practica judiciară privind egalitatea de șanse și de tratament în cadrul raporturilor de muncă

Principiul egalității de șanse și de tratament

În relațiile de muncă se aplică și funcționează principiul egalității de tratament față de toți angajații, iar orice discriminare directă sau indirectă față de un salariat bazată pe criteriul de gen sau de altă natură este interzisă. Încadrarea în muncă și ocuparea forței de muncă constituie elemente esențiale în vederea garantării egalității de gen, ceea ce presupune accesul la încadrarea în muncă, la formarea și promovarea profesională³¹, inclusiv a lucrătorilor cu responsabilități familiale.

Pe de altă parte, principiul egalității nu exclude menținerea sau adoptarea de acțiuni sau acte care să prevadă avantaje specifice în favoarea sexului sub-reprezentat³². Prin urmare, pentru a asigura în mod concret o deplină egalitate de gen în viața profesională, principiul egalității de tratament nu împiedică crearea de *avantaje specifice* menite să faciliteze exercitarea unei activități profesionale de către reprezentanții sexului sub-reprezentat și să prevină sau să compenseze dezavantaje în cariera profesională³³.

Legislația UE permite pentru toate criteriile protejate *tratamente diferite pentru a satisface o cerință profesională esențială*. Această excepție permite unui angajator să discrimineze în baza unuia dintre criteriile protejate, atunci când selectează o persoană pentru un post concret care, din cauza naturii muncii sau contextului în care aceasta se desfășoară, impune o „*cerință profesională și determinantă*” ca persoana să corespundă unui criteriu, cu condiția ca *obiectivul să fie legitim, cerința să fie justificată și proporțională*. O atenție specială se acordă profesiilor artistice. De exemplu, un regizor de film ar putea discrimina pe criteriu de gen în cazul în care condiția de a fi femeie sau bărbat este o *cerință esențială și determinantă* pentru ca un actor /actriță să poată juca un anumit personaj într-un film, o solistă să

Acordarea de prioritate la încadrarea în muncă a candidaților de sex masculin.

³¹ Directiva 2002/73/CE a Parlamentului European și a Consiliului, care modifică Directiva 76/207/CEE, privind punerea în aplicare a principiului egalității de tratament între bărbați și femei.

³² Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene, art.23 (Egalitatea între bărbați și femei)

³³ Articolul 157 (ex-articolul 141 TCE) din Tratatul privind Uniunea Europeană, versiune consolidată, 2012 / C 326/01, Jurnalul Oficial al Uniunii Europene C326 Anul 55, 26.10.2012, (ex-articolul 141 din TCE).

corespundă unui anumit stil de interpretare, bărbați sau femei să poată face un anumit tip de prezentare de modă.

De altfel, legislația europeană revizuită *privind egalitatea de tratament permite câteva excepții de la principiul egalității de tratament*, legate de anumite profesii, care prin natura lor sînt limitate la un anumit gen și cu privire la care există *restricții de protecție în ceea ce privește maternitatea*.

În cauza *Schnorbus/Land Hessen* reclamanta candidase pentru un post de formare, ca parte a calificării necesare în vederea admiterii în sistemul judiciar. Conform dreptului național, ea trebuia să promoveze un examen la nivel național, urmat de o perioadă de formare și de un al doilea examen. Reclamanta a promovat primul examen, dar a fost refuzată cu referire la formare pe motivul că nu mai erau posturi disponibile. Admiterea sa a fost tergiversată. Reclamanta a susținut că a fost obiectul discriminării deoarece s-a acordat prioritate candidaților de sex masculin, care își efectuaseră serviciul militar. CEJ a constatat că legislația națională, care reglementa admiterea la formare se înscria în domeniul de aplicare al "accesului la încadrarea în muncă", întrucît perioada de formare era considerată în sine ca fiind "încadrare în muncă", atît în mod independent, cît și ca parte din procesul de obținere a unui post în sistemul judiciar. CEJ, *Schnorbus / Land Hessen*, cauza C-79/99, 2000 R I-10997, 07.12.2000.

Principiul securității economice și sociale, asigurarea măsurilor de protecție a muncii, inclusiv protecția maternității

Egalitatea de tratament în protecția socială este un alt principiu aplicabil în cadrul sistemelor profesionale de securitate socială, în special în ceea ce privește: contribuțiile, condițiile de acces la sistemele de securitate socială, inclusiv aplicarea unor măsuri speciale, calcularea prestațiilor, inclusiv a majorărilor, condițiile de plată și de menținere a drepturilor. Egalitatea de tratament în protecția socială se aplică populației active în ansamblul ei, inclusiv lucrătorilor a căror activitate este întreruptă de boală, maternitate, accident sau șomaj involuntar. Astfel, salariații, fără discriminare, au dreptul la protecția muncii, la condiții echitabile și satisfăcătoare de muncă, la îmbinarea obligațiilor de serviciu cu cele familiale, precum și la protecția împotriva șomajului.

Cu referire la protecția maternității Codul Muncii prin dispozițiile art. 76 lit. a prevede posibilitatea suspendării de drept a contractului individual de muncă în circumstanțe

Scutirea de plata unor cotizații sociale în folosul femeilor celibatate fără copii, nu și în folosul bărbaților aflați în aceeași situație, constituie o diferență de tratament întemeiată exclusiv "pe criteriul de gen, contrară dispozițiilor art. 14 al Convenției". (CEDH, 21.02.1997, aff. Van Raalte c/Pays-Bas, np).

ce nu depind de voința părților și anume în cazul concediului de maternitate. În același sens sînt și prevederile art. 86 alin. 2 Codul Muncii, potrivit cărora nu se admite concedierea salariatului în perioada aflării lui în concediu de maternitate, în concediu parțial plătit pentru îngrijirea copilului pînă la vîrsta de 3 ani, în concediu suplimentar neplătit pentru îngrijirea copilului în vîrstă de la 3 la 6 ani, cu excepția cazurilor de lichidare a unității.

Egalitatea de tratament. Încadrarea în muncă și ocuparea forței de muncă. Principiul exigenței profesionale reale și legitime.

Principiul exigenței profesionale reale și legitime presupune asigurarea unui echilibru între *necesitatea de a proteja împotriva discriminării și necesitatea exigențelor profesionale reale și legitime*. În diferite sisteme juridice accesul la un anumit loc de muncă poate fi restricționat persoanelor ce aparțin unui anumit grup (de exemplu gen), în cazul în care caracteristica definind grupul se va dovedi *o cerință profesională justificată și obiectivă*. Astfel, exigențele profesionale determinante acționează ca o derogare de la interdicția normală de discriminare.

De asemenea mecanismul de protecție privind exigența profesională reală pentru anumite servicii publice vizează *sănătatea și siguranța*.

Există ocupații consacrate, care intră sub incidența derogării privind exigența profesională veritabilă în legătură cu discriminarea pe criteriul de gen, indicîndu-se anumite profesii unde este posibilă invocarea mecanismului de protecție³⁴, în special, în cazul profesiilor artistice. Derogarea se aplică, de asemenea, posturilor considerate extrem de solicitante din punct de vedere fizic, în special celor din cadrul forțelor armate, a serviciilor de poliție, a penitenciarelor sau a forțelor de securitate.

De exemplu, în cauza Sirdar reclamanta lucrase ca bucătar într-o unitate de comando. Aceasta a fost concediată în urma reducerilor cheltuielilor militare, care au introdus principiul "interoperabilității" pentru unitățile de comando³⁵. "Interoperabilitatea" impunea ca fiecare persoană să poată îndeplini un rol de luptă, din cauza numărului insu-

³⁴ CEJ, Comisia/Germania, cauza 248/83, 1985, RJ 1459, 21.05.1985

³⁵ CEJ, Sirdar / Consiliul forțelor armate și secretarul de stat pentru apărare, cauza C-273/97, 1999, RJ I-7403, 26.10.1999.

ficient de combatanți. CEJ a acceptat faptul că alcătuirea unităților de comando exclusiv din persoane de sex masculin erau justificate în vederea *garantării eficienței combative, deoarece comandourile erau o forță mica, specializată, care se află de obicei în prima linie a oricărui atac*. CEJ a constatat că regula era necesară în atingerea scopului de garantare a eficienței combative.

În cauza Kreil, reclamanta a candidat pentru un post de inginer electrician în cadrul forțelor armate, dar i s-a refuzat postul deoarece femeile nu puteau ocupa posturi militare, care presupuneau folosirea armelor. Dînsa putea participa numai în cadrul serviciilor medicale și muzicale ale forțelor armate. CEJ a constatat că *această excludere este prea extinsă, întrucît se aplica aproape tuturor posturilor militare numai pe considerentul că în posturile respective femeile ar fi trebuit, la un moment dat, să utilizeze arme. Orice justificare trebuie corelată mai strîns cu funcțiile exercitate în general în posturile respective. Credibilitatea justificării guvernului a fost, de asemenea, pusă la îndoială, deoarece în acele posturi care erau disponibile pentru femei, acestea erau oricum obligate să urmeze un program de inițiere în folosirea armelor în scop de autoapărare sau pentru apărarea altora. În consecință, măsura nu era proporțională în raport cu scopul ce trebuia atins. De asemenea, nu trebuie să se facă distincții între bărbați și femei pe considerentul că femeile au nevoie de mai multă protecție, cu excepția cazurilor în care acestea au legătură cu factori specifici femeilor, cum ar fi nevoie de protecție în timpul gravidității*.³⁶

CEJ a constatat³⁷ că în anumite situații *rezervarea de posturi în special pentru candidații de sex masculin în închisorile pentru bărbați și pentru candidații de sex feminin în închisorile pentru femei nu va fi ilegală*. Cu toate acestea, trebuie de remarcat, că la această *excepție se putea apela* numai în legătură cu posturile care presupuneau activități unde apartenența la un anumit sex *era un aspect relevant*. Autoritățile franceze și-au justificat intenția de a rezerva un procent de posturi pentru candidații de sex masculin prin necesitatea de a face uz de forță în închisori în situații de conflict, acțiuni care puteau fi executate numai de bărbați. Deși, în general, CEJ a acceptat argumentele, totuși autoritățile franceze *nu au îndeplinit cerința legată de transparență privind anumite activități specifice, care ar trebui executate numai de candidații de sex masculin*. CEJ a menționat faptul că *generalizările referitoare la corespunderea unui anumit sex nu sînt suficiente*.

³⁶ CEJ, Kreil /Bundesrepublik Deutschland, cauza C-285/98, 2000, RJ I-69, 11.01.2000

³⁷ CEJ, Comisia/Franța, cauza 318/86, 1988 RJ 3559, 30 iunie 1988

Inversarea sarcinii probei în cazurile de discriminare pe criteriu de gen

În practică sînt mult mai rare cazurile în care persoanele declară tratamentul diferențiat în mod direct și deschis, iar proba discriminării este cu atît mai greu de realizat atunci cînd discriminarea este indirectă. În aceste condiții, în calea pîngerilor de discriminare indirectă, sarcina probei s-a dovedit una dintre cele mai mari obstacole, fapt ce a determinat, ca în aceste cazuri sarcina probei să revină persoanei împotriva căreia a fost formulată cererea de chemare în judecată, care trebuie să facă dovada că nu a săvîrșit acțiuni de discriminare pe bază de gen.

Principiul egalității de remunerare sau salarizării echitabile³⁸ în asigurarea egalității de gen

Principiul se aplică sistemului de salarizare, care are legătură cu una dintre obligațiile angajatorului, în sensul de a aplica aceleași criterii de evaluare a calității muncii, fără nicio discriminare.

Sistemul de salarizare are la bază:

- competitivitatea și proporționalitatea, raportată la nivelul competențelor cerute pentru ocuparea postului, la complexitatea activității desfășurate, la gradul de responsabilitate și la condițiile de muncă;
- motivarea, recunoașterea și recompensarea performanțelor profesionale individuale;
- echitatea și coerența, oportunități egale pentru toți lucrătorii de sex masculin și feminin;
- flexibilitatea și adaptabilitatea, în sensul ajustării periodice a remunerației în funcție de evoluția economică;
- responsabilitatea;
- transparența, deoarece mecanismul de stabilire a salariilor și a altor drepturi de natură salarială face parte din categoria informațiilor de interes public.

³⁸ Carta Socială Europeană/ revizuită/ adoptată de C.E. la 03.05.1996, în vigoare la 01.07. 1999; art.157 (ex-articolul 141 TCE) din Tratatul privind Uniunea Europeană, versiune consolidată, 2012 / C 326/01, J.O. al U.E. C326 Anul 55, 26.10.2012 (ex-articolul 141 din TCE); potrivit art.10 alin.2 lit.g C.M. al R.M. angajatorul este obligat să asigure o plată egală pentru o muncă de valoare egală, iar la stabilirea și achitarea salariului nu se admite nici o discriminare pe criterii de sex (art.128 alin.2 Codul Muncii al R.M.).

Cazurile din practica judecătorească au determinat necesitatea schimbării sistemului de acumulare a probelor în cazurile de discriminare, în special la locul de muncă. Spre exemplu unei femei i se poate refuza încadrarea în muncă, motivîndu-se tacticos că este „mai puțin calificată” pentru un anumit post decît un bărbat, care în cele din urmă este acceptat. În acest caz victimei îi este dificil să dovedească că a fost direct discriminată pe criteriu de gen.

Există o relație strânsă între politicile de angajare, politicile de remunerare, clasificarea și promovarea profesională și reglementarea timpului de lucru. Multe sporuri salariale depind de durata contractului de muncă (spor de vechime), categoria profesională din care face parte lucrătorul (spor profesional), calitatea sau mărirea zilei de lucru realizate (spor pentru dăruire, flexibilitatea programului de lucru sau pentru ore suplimentare). Astfel, atunci când se produce un efect discriminatoriu în materia clasificării profesionale și a angajării, acesta este urmat de discriminare salarială. Totuși, practica arată că discriminările salariale pot fi remediate prin mici corecții în reglementarea timpului de lucru sau în ceea ce privește regulile care determină angajarea și clasificarea profesională.

Retribuirea muncii salariatului depinde de cererea și oferta forței de muncă pe piața muncii, de cantitatea, calitatea și complexitatea muncii, de condițiile de muncă, de calitățile profesionale ale salariatului, de rezultatele muncii lui și/sau de rezultatele activității economice a unității (art. 130, alin. 2 Codul Muncii).

Principiul salarizării echitabile include și principiul nediscriminării angajaților cu normă redusă. Egalitatea de remunerare, fără discriminare pe motiv de sex, presupune ca remunerația acordată pentru aceeași muncă *plătită la normă* să fie stabilită pe baza aceleiași unități de măsură, iar remunerația acordată pentru aceeași muncă *plătită cu ora* să fie aceeași pentru locuri de muncă echivalente³⁹.

Este interzisă discriminarea directă, exprimată prin plăți mai mici pentru muncă egală. În acest caz CEJ nu a luat în considerare dacă discriminarea salarială directă poate fi justificată. Dar, într-un număr de cazuri, CEJ a considerat că deși, aparent, bărbații și femeile îndeplinesc aceeași muncă, situația nu este chiar așa. De exemplu, în cauza 132/92, Roberts c. Birds EyeWalls⁴⁰ CEJ a concluzionat că valoarea monetară diferită a pensiilor bărbaților și femeilor nu constituie discriminare, deoarece aceștia nu *se aflau în situații similare din toate punctele de vedere*.⁴¹

Pentru a exclude o politică discriminatorie se impune ca mijloacele folosite pentru atingerea unui obiectiv (spre

³⁹ Articolul 157 (ex-articolul 141 TCE) din Tratatul privind Uniunea Europeană, versiune consolidată, 2012 / C 326/01, Jurnalul Oficial al Uniunii Europene C326 Anul 55, 26.10.2012 (ex-articolul 141 din TCE)

⁴⁰ Cauza 132/92, Roberts c. Birds EyeWalls Ltd. 1993 ECR I -5579.

⁴¹ În acest sens a se vedea de asemenea Hotărîrea C-218/98, Abdoulaye și alții, 1999, ECR I -5723.

exemplu descurajarea angajării cu timp de lucru parțial), să corespundă unei nevoi reale de afaceri și să fie necesare pentru realizarea acestui obiectiv. Astfel, din jurisprudența⁴² CEJ constatăm, că *un angajator nu poate justifica o discriminare, care rezultă dintr-un sistem de lucru pe normă de timp parțial, exclusiv pe motive financiare, nefiind relevant că aceasta a fost o practică stabilită în cadrul unei instrucțiuni privind serviciul public.*

Astfel, generalizînd practica judiciară a CEJ remarcăm, că pe măsură ce evoluează rolurile de gen și mentalitatea, este tot mai dificil de a justifica discriminarea pe criterii de gen prin referire la eficacitatea sau eficiența unor servicii de securitate sau de urgență, iar statele au obligația de a analiza și reevalua periodic măsurile restrictive în acest sens.

2.1.2. Standarde relevante acceptate privind ocuparea forței de muncă și exercitarea profesiei. Jurisprudența CEJ privind tratamentul preferențial.

Sistemul general separat de recrutare și promovare a femeilor și bărbaților nu este admis, iar excepția prevede că orice derogare trebuie să fie obligatoriu transparentă, justificată în mod obiectiv și temeinică.

Articolul 47 din Codul Muncii al Republicii Moldova dispune că se interzice orice limitare directă sau indirectă în drepturi ori stabilirea unor avantaje directe sau indirecte la încheierea contractului individual de muncă în dependență de criteriul de gen sau alte criterii. Refuzul neîntemeiat de a angaja o persoană poate fi contestat în instanța judecătorească. Atît angajatorii din sectorul de stat, cît și din cel privat sînt obligați să acorde șanse egale la angajare femeilor și bărbaților. Iar orice anunț publicat în presă sau afișat, care solicită pentru angajare numai femei sau bărbați, *este ilegal*, cu excepția anunțurilor speciale de angajare a persoanelor de un anumit sex la locurile de muncă în care, datorită naturii sau condițiilor particulare de prestare a muncii prevăzute de lege, particularitățile de sex sînt determinante⁴³. Astfel, atît legislația internațională, cît și națională interzic discriminarea în materie de încadrare în

i *Discriminarea unei persoane pe criteriu de gen și alte criterii la încheierea unui raport de muncă a fost constatată de către Consiliul pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității privind cazurile de discriminare pe diferite criterii protejate, potrivit Raportului privind activitatea realizată în anul 2013. - Chișinău, 2014.*

⁴² Hill și Stapleton c.Revenue Commissioners.

⁴³ Art.5, alin.6 lit.b, c din Legea cu privire la asigurarea egalității de șanse între femei și bărbați nr.5-XVI din 09.02.2006 (în vigoare 24.03.2006), M.O.47-50, art.200 din 24.03.2006

muncă și de ocupare a forței de muncă, care urmează să se aplice în aceeași măsură sectorului public și celui privat, inclusiv în cazul muncii remunerate sau voluntare. Cu toate acestea, se constată numeroase cazuri de discriminări pe piața forței de muncă. Unele cazuri se datorează prejudecăților sau stereotipurilor, care limitează integrarea pe piața muncii. În aceeași ordine de idei este consacrat și unul dintre principiile de bază ale reglementării raporturilor de muncă, care dispune *obligativitatea asigurării egalității salariaților*, fără nici o discriminare, *la formarea profesională și avansarea în serviciu*, luîndu-se în considerare productivitatea muncii, calificarea și vechimea în muncă în specialitate⁴⁴.

Totuși, diferențierile, excluderile sau preferințele întemeiate *pe calificările* cerute pentru o anumită ocupație *nu sînt considerate discriminări*. În acest sens și jurisprudența CtEDO admite, că un tratament diferențiat bazat pe o justificare obiectivă și rezonabilă nu se consideră discriminatoriu.

În cazurile de discriminare bazate pe criteriul de gen în ocuparea forței de muncă, CEJ a susținut că *preferința automată pentru sexul nereprezentat este permisă în circumstanțe limitate* în care candidații, după evaluarea individuală, sînt considerați a avea merite echivalente. Pe de altă parte, au fost cazuri în care CEJ a interzis normele naționale care au permis *promovarea automată a femeilor în sectoare* în care acestea au fost nereprezentate. CEJ a considerat că astfel de măsuri precum garantarea femeilor a *priorității absolute și necondiționate* pentru numire sau promovare a mers dincolo de promovarea egalității de șanse. De asemenea, potrivit jurisprudenței CEJ, instanța a stabilit că criteriile în baza cărora se realizează evaluarea pentru angajare trebuie să excludă discriminarea bazată pe criteriul de gen. Acordarea de prioritate femeilor nereprezentate este admisă doar cu condiția că persoana căreia i s-a dat prioritate este calificată corespunzător, cu competență profesională și de performanță adecvată postului, care ar permite luarea în considerare a motivelor ce au înclinat balanța în favoarea acestui candidat. Prin urmare, trebuie să existe o garanție, astfel încît candidații la fel de calificați de sex masculin să fie evaluați obiectiv, luînd în considerare toți factorii relevanți la angajare.

⁴⁴ Accesul la promovare, fără discriminare pe criteriu de gen, este garantat prin legislația națională (art.10 alin.2 lit.f Codul Muncii). De asemenea *asigurarea egalității de gen presupune accesul și la pregătirea și instruirea profesională*, iar în acest sens menționăm și H.P. privind aprobarea Concepției privind orientarea, pregătirea și instruirea profesională a resurselor umane, Nr. 253-XV din 19.06.2003, în vigoare 25.07.2003, Monitorul Oficial al R.Moldova nr.155-158 art.640 din 25.07.2003

Jurisprudența CEJ privind tratamentul preferențial

Prioritatea automată sau tratamentul preferențial sau *special*, prin care indivizii sau grupurile sînt selectate sau preferate pentru ocuparea forței de muncă, bazat pe anumite caracteristici personale, poate fi interzis din cauza efectului negativ discriminatoriu asupra altor persoane. Această abordare este aplicată și în cazul cînd caracteristicile personale, cum ar fi doar sexul persoanei, sînt folosite ca factor decisiv pentru a distinge între doi candidați cu calificative egale. CEJ a analizat problema *priorității automate* în special în cazurile de discriminare de gen la locul de muncă. Legislația UE permite o prioritate automată, dar numai în cazul în care candidații după o evaluare individuală sînt considerați a avea merite egale. În aceste condiții, prioritatea poate fi acordată persoanei la fel de calificate din grupul defavorizat.

Astfel, la *soluționarea cauzelor nu trebuie să se accepte* prea ușor justificări ale unui tratament discriminatoriu pe criterii de gen, care se bazează pur și simplu pe *considerente financiare* sau de *management ale angajatorilor*.

În cauza *Johnston* o femeie ofițer de poliție care lucra în Irlanda de Nord s-a plîns în legătură cu faptul că nu i s-a mai reînnoit contractul de muncă. Polițistul-șef a oferit drept justificare motivul că femeile ofițer nu erau instruite în ceea ce privește utilizarea armelor de foc, fapt care "într-o situație caracterizată de tulburări interne serioase, (...) ar putea crea riscul suplimentar ca acestea să fie asasinate și ar contraveni, așadar, cerințelor privind siguranța publică". CEJ a constatat că, *deși trebuie să se țină seama de amenințarea la adresa siguranței, aceasta îi viza în aceeași măsură pe bărbați ca și pe femei, iar femeile nu erau expuse unui risc crescut. Cu excepția cazului în care justificarea are legătură cu factori biologici specifici femeilor, cum ar fi protecția copilului în timpul sarcinii, tratamentul diferențiat nu putea fi justificat pe motiv că opinia publică solicita ca femeile să fie protejate.*⁴⁵ În cazul *Mahlberg*, reclamantei, care era însărcinată, *i-a fost refuzat* un post permanent de asistentă medicală, care ar fi presupus un volum însemnat de muncă. *Drept justificare* s-a menționat faptul că sănătatea copilului ar fi putut fi pusă în pericol în urma expunerii la substanțele nocive în timpul programului de muncă. CEJ a constatat că, deoarece postul era permanent, *interzicerea accesului reclamantei la postul respectiv era o măsură disproporționată, deoarece incapacitatea acesteia de a lucra ar fi fost doar temporară.*

⁴⁵ CEJ, *Mahlberg/Land Mecklenburg-Vorpommern*, cauza C-207/98, 2000, RJ I-549, 03.02.2000.

Chiar dacă restricțiile aplicate condițiilor de muncă pentru femeile gravide erau acceptabile, acestea trebuiau să fie strict adaptate la atribuțiile care le-ar fi putut dăuna și să nu ducă la o interdicție generalizată de a lucra.

În concluzie, nu toate diferențele de tratament constituie discriminare interzisă, dar distincția trebuie să fie justificată în mod obiectiv și rezonabil, astfel încât să urmărească un scop legitim și să existe un raport rezonabil de proporționalitate între scop și mijloacele folosite pentru realizarea acestuia. Un angajator poate face discriminări în mod legal pe baza unor caracteristici personale, dar în împrejurări limitate, unde acestea sînt esențiale la locul de muncă. Spre exemplu, un producător de film poate solicita în mod rezonabil un actor bărbat pentru a juca un anumit rol.

Ce poate dispune instanța judecătorească sesizată cu o cauză de discriminare pe criteriu de gen în raporturile de muncă?

Spre exemplu, instanța judecătorească poate dispune reintegrarea la locul de muncă a persoanei victimă a discriminării bazate pe criteriul de gen; angajatorul poate fi obligat să plătească remunerația pe care victima a ratat-o ca urmare a modificării unilaterale, de către angajator, a condițiilor sau relațiilor de muncă, precum și toate plățile către bugetul asigurărilor sociale de stat. Iar dacă reintegrarea la locul de muncă a victimei discriminării nu este posibilă, ce poate dispune instanța în acest caz ?

2.1.3. Mecanisme interne pentru garantarea eficacității drepturilor introduse în materie de combatere a discriminării de gen în raporturile de muncă

Apărarea drepturilor victimei discriminării de gen se poate realiza pe cale judecătorească, în conformitate cu dispozițiile art. 18 din Legea cu privire la asigurarea egalității⁴⁶. Inițierea procedurii se realizează prin înaintarea unei acțiuni în instanța judecătorească, solicitîndu-se odată cu constatarea faptului încălcării drepturilor, interzicerea în continuare a acestor încălcări sau restabilirea situației anterioare încălcării drepturilor. Măsurile reparatorii, alocarea de compensații financiare corespunzătoare, sînt esențiale pentru eficacitatea apărării și asigurarea respectării prevederilor privind nediscriminarea.

Compensarea prejudiciilor aduse prin discriminare în procedurile de ocupare a forței de muncă trebuie să asigure o protecție judiciară efectivă și eficientă și căi de atac, care au un efect real în privința angajatorului, iar sancțiunile, care pot include plata compensațiilor pentru victimă, trebuie să fie eficiente, proporționale și cu efect de descurajare. Astfel, un instrument eficient pentru aplicarea prevederilor privind egalitatea de gen o constituie compensațiile financiare pentru discriminare. Prin urmare, persoana angajată care se consideră discriminată în baza criteriului de gen are dreptul să solicite în instanță despăgubiri materiale și morale, precum și/sau înlăturarea consecințelor faptelor

⁴⁶ Legea cu privire la asigurarea egalității, nr.121 din 25.05.2012, în vigoare 01.01.2013, Monitorul Oficial R.M. nr.103 art.355 din 29.05.2012

discriminatorii de către persoana care le-a săvârșit. Prejudiciul financiar efectiv suferit trebuie să fie pe deplin compensat. În acest sens prevederile art. 18, alin. 1), lit. (d) din Legea cu privire la asigurarea egalității, dispune că *persoană care se consideră victimă a discriminării* are dreptul să solicite în instanța judecătorească repararea prejudiciului material și moral, ce i-a fost cauzat, precum și recuperarea cheltuielilor de judecată.

Examinarea litigiilor individuale de muncă de către instanța judecătorească și restabilirea la locul de muncă

Angajatorul are *obligația de acoperire a prejudiciului* suferit de salariatul său ca urmare a actului nelegal constatat în instanța judecătorească. Repararea prejudiciului de către angajator este reglementată prin dispozițiile art. 329 din Codul Muncii privind repararea prejudiciului material și a celui moral cauzat salariatului, prin prevederile art. 330 privind obligația angajatorului de a repara prejudiciul cauzat persoanei ca rezultat al privării ilegale de posibilitatea de a munci și prin prevederile art. 331 privind răspunderea materială a angajatorului pentru prejudiciul cauzat salariatului. De asemenea, prevederile legale reglementează declararea nulității actului care a condus la discriminarea persoanei, care se consideră victima discriminării.

Prevederile Codului Muncii reglementează și *protecția victimelor discriminării împotriva practicilor abuzive la locul de muncă, îndeosebi, împotriva concedierii*.

Atât în cazurile de sancționare, cât și de concediere, se interzice folosirea criteriului de gen. Angajatorului îi este interzis să dezavantajeze persoanele pe acest criteriu în legătură cu relațiile de muncă referitoare la aplicarea măsurilor disciplinare. În acest sens, potrivit dispozițiilor art. 10 alin. 2 lit. f² din Codul Muncii, una din obligațiile angajatorului este de a aplica *aceleași criterii de sancționare și de concediere*. Potrivit dispozițiilor art. 89 alin. 2 din Codul Muncii la examinarea litigiului individual de muncă de către instanța judecătorească, angajatorul este obligat să *dovedească legalitatea* și să indice *temeiurile transferării sau eliberării din serviciu* a salariatului.

În cazul transferului sau eliberării nelegitime din serviciu și restabilirea la locul de muncă a salariatului, angajatorul este obligat să repare prejudiciul cauzat acestuia, care poate consta din: plata obligatorie a unei despăgubiri pentru întreaga perioadă de absență forțată de la muncă într-o

Dovezi în cazurile de discriminare: martori, documente scrise, înregistrări audio și video, date statistice.

Ce tipuri de documente scrise pot fi utilizate ca dovezi în cazurile de discriminare?

- **Înștiințări către angajator** (de ex. PA a depus la secretariatul instituției în care lucra o înștiințare privind starea sa de graviditate, însoțită de un certificat medical doveditor. După o lună PA a fost concediată. Această înștiințare a fost folosită ca probă, iar în cele din urmă angajatorul a fost obligat să o reangajeze pe PA.

- **Anunțuri oficiale de angajare, ce constituie exemple concludente de discriminare directă și indirectă după criteriul de gen.**

- **Diferite acte oficiale (de exemplu în Statutul unei instituții profesionale, pe lângă condițiile expres prevăzute de lege, suplimentar în mod nejustificat și discriminatoriu a fost prevăzută vârsta limită de 30 de ani.**

- **Evaluări profesionale și comportamentale (pentru persoanele care se consideră discriminate la promovare, salarizare sau concediere) realizate periodic / frecvent de către angajator.**

- **Certificate medicale, care constituie o cerință obligatorie pentru angajarea în numeroase domenii. În cazul în care un certificat medical care atestă existența unei boli cronice necontagioase este motivul pentru care un candidat este respins la angajare, atunci acel certificat reprezintă o probă pe care persoana discriminată o poate pune la dispoziția instanței judecătorești.**

Concedierea unei femei însărcinate, pentru că angajatorul consideră că intrarea acesteia în concediul de maternitate, de creștere și de îngrijire a copilului creează un "disconfort" financiar pentru afacerea sa, acesta fiind nevoit să organizeze procese de recrutare și formare profesională a unei persoane înlocuitoare care, oricum, nu va fi angajată decât pînă în momentul în care angajata însărcinată va putea reveni la locul de muncă, este abuzivă.

mărime nu mai mică decît salariul mediu al salariatului pentru această perioadă; compensarea cheltuielilor suplimentare legate de contestarea transferului sau a eliberării din serviciu; compensarea prejudiciului moral cauzat salariatului (art. 90 Codul Muncii).

De asemenea un mecanism ce poate contribui la prevenirea și combaterea discriminărilor este supravegherea, în special, a practicilor abuzive la locul de muncă, prin punerea în aplicare a unor coduri de conduită și a bunelor practici.

2.1.4. Protecția maternității

Republica Moldova a ratificat Convenția cu privire la protecția maternității nr. 103 din 28.06.1952⁴⁷, asumîndu-și angajamente internaționale și naționale privind aplicarea și respectarea drepturilor femeilor la concediul de maternitate, concediul obligatoriu postnatal, concediul suplimentar prenatal în caz de boală și alte drepturi garantate. Legislația națională, prin prevederile constituționale (art. 49, art. 50), legislația muncii și alte acte normative ce conțin norme ale dreptului muncii, ocrotește maternitatea, astfel încît mama și copilul au dreptul la ajutor și ocrotire specială, iar statul, prin instituțiile sale, acordă alocațiile necesare pentru copii.

Potrivit legislației femeile aflate în situații legate de maternitate dispun de o protecție specială împotriva concedierii, iar aceste prevederi legale cu caracter special nu sînt discriminatorii. Prin urmare, adoptarea unor măsuri speciale⁴⁸, care au drept scop ocrotirea maternității, nu sînt considerate acte discriminatorii. Una dintre aceste măsuri speciale sînt dispozițiile art. 86 alin. 2 din Codul Muncii, potrivit cărora nu se admite concedierea salariatului în perioada aflării lui în concediu de maternitate, în concediu parțial plătit pentru îngrijirea copilului pînă la vîrsta de 3 ani, în concediu suplimentar neplătit pen-

⁴⁷ Convenția cu privire la protecția maternității nr.103 din 28.06.1952, ratificată prin H.P. nr.994-XIII din 15.10.1996, "Tratate internaționale", 1999, vol. 11, pag.252; Art.1 din Legea pentru ratificarea Convenției O.I.M. privind revizuirea Convenției asupra protecției maternității din 1952, dispune că, în conformitate cu art.4 §2 din convenție, R.Moldova declară, că femeilor salariate și ucenicilor, precum și soțiilor aflate la întreținerea salariaților, li se acordă concediu de maternitate ce include concediul prenatal cu o durată de 70 de zile calendaristice și concediul postnatal cu o durată de 56 de zile calendaristice (în cazul nașterii complicate sau al nașterii a doi sau mai mulți copii – de 70 de zile calendaristice), plătindu-li-se pentru această perioadă indemnizații în modul stabilit de lege."

⁴⁸ În categoria măsurilor speciale de protecție a maternității se înscriu prevederile privind neadmiterea atragerii la munca de noapte a femeilor gravide și a femeilor aflate în concediul postnatal (art.103 alin.5 Codul Muncii); de asemenea neadmiterea atragerii la muncă suplimentară a femeilor gravide, a femeilor aflate în concediul postnatal (art.105 alin.1 Codul Muncii).

tru îngrijirea copilului în vîrstă de la 3 la 6 ani, cu excepția cazurilor de lichidare a unității. În acest sens, în baza prevederilor art. 76 lit. a Codul Muncii în cazul concediului de maternitate contractul individual de muncă se suspendă. Similar în baza dispozițiilor art. 78 alin. 1 lit. a din Codul Muncii suspendarea contractului individual de muncă din inițiativa salariatului se admite în caz de concediu pentru îngrijirea copilului în vîrstă de pînă la 6 ani. Ulterior, femeia aflată în concediu de maternitate are dreptul la încheierea concediului de maternitate, să revină la locul său de muncă sau la un loc de muncă echivalent în condiții care nu sînt mai puțin favorabile și să beneficieze de orice îmbunătățire a condițiilor de muncă la care ar fi avut dreptul în timpul absenței sale. Iar orice tratament mai puțin favorabil al unei femei legat de sarcină sau de concediul de maternitate, constituie discriminare. Din aceste considerente nu este justificat ca interviul pentru angajare să conțină întrebări privind planurile de viitor ale unei femei care solicită angajarea, în ceea ce privește intenția de a avea copii într-un interval de timp determinat. Întrebările din cadrul interviului pentru angajare trebuie să fie relevante pentru criteriile care stau la baza evaluării persoanei pentru ocuparea unui anumit post. Astfel, maternitatea nu poate constitui motiv de discriminare pentru femei.

Concediul de maternitate și concediul parțial plătit pentru îngrijirea copilului

Femeilor salariate și ucenicilor, precum și soțiilor aflate la întreținerea salariaților, li se acordă un concediu de maternitate ce include concediul prenatal și concediul postnatal, plătindu-li-se pentru această perioadă indemnizații în modul prevăzut de lege (art. 124 alin. 1 Codul Muncii). Potrivit dispozițiilor art. 124 alin. 4 Codul Muncii, concediul parțial plătit pentru îngrijirea copilului poate fi folosit opțional, în baza unei cereri scrise, de tatăl copilului sau altă rudă care se ocupă nemijlocit de îngrijirea copilului. Astfel, concediul parțial plătit pentru îngrijirea copiilor se acordă, la cerere scrisă, ambilor părinți fără deosebire.

2.1.5. Practici discriminatorii

Exemple de practici discriminatorii:

- *Îngrădirea accesului la un loc de muncă din diferite motive (oferta de angajare este adresată doar bărbaților sau femeilor; îngrădirea datorită stării de graviditate);*

- *Recrutarea femeilor și bărbaților în funcție de tipul de contract – femeile încheie mai mult decât bărbații contracte pe durată determinată sau cu timp de lucru parțial;*
- *Segregarea profesională de gen pe piața forței de muncă, pe sectoare de activitate;*
- *Concedieri abuzive (de exemplu concedierea din cauza sarcinii) interzise prin dispozițiile art. 86 alin. 2 din Codul Muncii⁴⁹ sau orice tratament defavorabil din partea angajatorului;*
- *Retrogradarea abuzivă din funcția ocupată anterior în urma unei evaluări profesionale subiective/ discriminare pe criteriul de gen;*
- *Condiționarea ocupării unui loc de muncă prin anunț de angajare /publicare pe site/ exclusiv pentru femei / bărbați cu vârsta între 18 și 25/30 de ani;*
- *Discriminări salariale – diferențe nejustificate de remunerare între femei și bărbați.*

Cazuri de hărțuire la locul de muncă

Cele mai multe cazuri de hărțuire, inclusiv hărțuirea sexuală provin din tratamentul la locul de muncă. Un astfel de comportament are efecte negative afectând atât persoana hărțuită, cât și organizația în care aceasta lucrează, în special pentru că performanța persoanei scade, iar negocierea aspectelor privind promovarea, formarea, salarizarea nu rămân procese obiective, fiind influențate de atitudinea persoanei care hărțuiește.

Potrivit dispozițiilor art. 10 alin. 2 lit. f⁵⁰ din Codul Muncii angajatorul este obligat să întreprindă *măsuri de prevenire a hărțuirii* sexuale la locul de muncă, precum și *măsuri de prevenire a persecutării pentru depunere în organul competent a plîngerilor privind discriminarea*. De asemenea, angajatorul este obligat să introducă în regulamentul intern al unității dispoziții privind interzicerea discriminărilor după oricare criteriu și interzicerea hărțuirii sexuale (art. 10 alin. 2 lit. f⁵⁰ din Codul Muncii al R. Moldova).

Prevederi exprese se conțin atât în Codul Contravențional (art. 54² alin. 2 *hărțuirea la locul de muncă*), cât și în Codul penal (art. 173 *hărțuirea sexuală*)⁵⁰. Pentru a constata hărțuirea

Hărțuirea reprezintă un tip specific de discriminare, exprimată sub forma abuzului verbal, nonverbal sau fizic.

Efectul potențial pe care îl poate avea hărțuirea este încălcarea demnității umane.

Hărțuirea poate avea loc nu numai la locul de muncă, dar și în afara organizației – la întâlniri în interes de serviciu, conferințe, deplasări sau chiar după terminarea programului de lucru.

Comportamentele de hărțuire se pot manifesta cu intermitență, deși este suficient un caz și un singur incident serios.

Hărțuirea la locul de muncă afectează în mod direct obiectivitatea procesului de promovare, formare, salarizare.

⁴⁹ Art.86 alin.2 Codul Muncii dispune că nu se admite concedierea salariatului în perioada aflării lui în (...) concediu de maternitate, în concediu parțial plătit pentru îngrijirea copilului pînă la vârsta de 3 ani, în concediu suplimentar neplătit pentru îngrijirea copilului în vîrstă de la 3 la 6 ani, (...) cu excepția cazurilor de lichidare a unității.

⁵⁰ Hărțuirea la locul de muncă de către angajator este manifestarea unui comportament, bazat pe criteriu de sex sau orice alt criteriu, care duce la crearea unui

irea în instanța judecătorească este obligatorie stabilirea existenței efectului degradant al comportamentului legat de anumite motive.

Practici discriminatorii privind sistemul de asigurări sociale

În unul din cazurile examinate de CtEDO s-a constatat că diferențierea în procentajul pensiei de urmaș între văduve și văduvi, constituie o încălcare a drepturilor omului, deoarece nu a existat nici o justificare obiectivă și rezonabilă pentru tratamentul diferit al văduvelor și al văduvilor în ceea ce privește dreptul la pensie de urmaș, existând o încălcare a articolului 1 din Protocolul nr. 1 coroborat cu articolul 14 CEDO.

Răspunderea pentru fapta altuia pentru discriminare în cazurile de ocupare a forței de muncă

Deși un angajator nu este personal responsabil de discriminare, acesta poate fi tras la răspundere pentru mediul sau condițiile în care angajații lucrează. Spre exemplu, este posibilă angajarea responsabilității pentru hărțuire, care are loc la locul de muncă sau a răspunderii pentru actele părților terțe în cadrul activității desfășurate la locul de muncă.

Angajatorul ar putea fi responsabil de hărțuirea unui angajat de către un vizitator la sediu, întrucât acesta a fost acolo cu acordul și consimțământul angajatorului, care a avut datoria de a proteja angajatul și a oferi un mediu fără discriminare (Cazul A Worker c. A Company)⁵¹. Spre exemplu, în cazul organizării de către un angajator a unui program de instruire într-un hotel departe de locul de muncă, unde colegii s-au făcut responsabili de hărțuire sexuală, angajatorul a fost considerat responsabil pentru tratament discriminatoriu, chiar dacă evenimentele au avut loc în afara locului de muncă.⁵²

cadru degradant, umilitor sau ofensator la locul de muncă (art.542 C.C); *Hărțuirea sexuală* este manifestarea unui comportament care lezează demnitatea persoanei, ori creează o atmosferă degradantă, umilitoare, discriminatorie cu scopul de a determina o persoană la raporturi sexuale ori la alte acțiuni cu caracter sexual nedorite, săvârșite prin amenințare, constrângere, șantaj (art.173 C. P.).

⁵¹ Cazul A Worker v A Company (EE 3/1991) / Curtea irlandeză a Muncii, Apud Manual de drept european privind nediscriminarea, Agenția pentru Drepturi Fundamentale a Uniunii Europene, 2010 Consiliul Europei, 2010.

⁵² Cazul Irlandei, A Limited Company v One Female Employee (EE 10/1998), Apud Manual de drept european privind nediscriminarea, Agenția pentru Drepturi Fundamentale a Uniunii Europene, 2010 Consiliul Europei, 2010.

2.2. EGALITATEA DE GEN ÎN RAPORTURILE CIVILE ȘI FAMILIALE. JURISPRUDENȚA EUROPEANĂ. CAZURI DE DISCRIMINARE ȘI SOLUȚIONAREA ACESTORA.

Omului îi poate fi luat totul, nu și ultima dintre libertățile omenești: de a-și alege propriul fel de a fi.

Viktor Frankl, psiholog austriac

Capitolul descrie aspectele substanțiale privind reglementările internaționale, principiile și standardele relevante aplicate în practica judiciară în raporturile civile și familiale și se referă la statutul femeilor, violența domestică, egalitatea drepturilor și obligațiile soților în raporturile dintre ei, egalitatea în drepturi în cadrul exercitării drepturilor părintești, cu respectarea interesului superior al copilului, drepturilor copiilor minori și practicilor ne-discriminatorii privind exercitarea drepturilor părintești.

2.2.1. Egalitatea în drepturi privind raporturile civile și familiale

Aspecte introductive

Dreptul la egalitate în fața legii este reflectat în tratatele fundamentale internaționale și regionale privind drepturile omului.⁵³ În acest sens se prevede *recunoașterea capa-*

Art. 14 privind vârsta matrimonială a fost modificat prin Legea nr. 120-XVI din 29.05.2008, în vigoare din 15.07.2008.

⁵³ Convenția privind eliminarea tuturor formelor de discriminare față de femei, adoptată și deschisă spre semnare prin Rezoluțiunea 34/180 din 18.12.1979. Ratif. prin: H.P. nr.87 din 28.04.1994, în vigoare pentru R.M. din 31.07.1994; În Tratatul internațional, 1998, Chișinău, vol.1, p.113-127; Convenția asupra drepturilor politice ale femeii. Deschisă spre semnare și ratificare prin Rezoluțiunea 640 (VII) din 20.12.1952 a Adunării Generale a O.N.U. Convenția a intrat în vigoare la 07.07.1954. Ratificată prin H.P. nr.707 din 10.09.1991, în vigoare pentru R.M. din 26.04.1993. În Tratatul internațional, 1998, Chișinău, vol.1, p.73-76; Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale, Adoptat și deschis spre semnare la 16.09.1966 prin Rezoluțiunea 2200 A (XXI), intrat în vigoare la 03.01.1967. Ratificat prin: H.P. nr.217 din 28.07.1990. În Vestile, 1990, aug.nr.8, în vigoare pentru R.M. din 26.04.1993. În Tratatul internațional, 1998, Chișinău, vol.1, p.18-30. Convenția Europeană a Drepturilor Omului, adoptată de Consiliul Europei în 1950, în vigoare din 1953 / ratificată de Republica Moldova prin H.G. nr.1298-XIII, 24.07.1997, M.O. al R.M. nr.54 din 21.08.1999/ Convenția publicată în „Tratatul internațional la care R.Moldova este parte”, vol.1. M.O. al R.M., Chișinău.1998, p.342-359

cității juridice a femeilor în condiții de egalitate cu bărbații, inclusiv capacitatea juridică de a încheia contracte, de a administra proprietatea și a exercita drepturile sale în sistemul de justiție, de a beneficia de o protecție egală a legii. Acest lucru este valabil pentru toate femeile, inclusiv cu dizabilități.

Egalitatea în drepturi la căsătorie și în familie

Potrivit Declarației Universale a Drepturilor Omului (art. 16 par. 1 partea finală) soții au *drepturi egale* la încheierea căsătoriei și în decursul acesteia. Convenția privind eliminarea tuturor formelor de discriminare față de femei (CEDAW) (art. 1, art. 2), Convenția asupra drepturilor politice ale femeii (art. 1-2), art. 22 par. 2 și art. 23 par. 4 din Pactul internațional O.N.U. privitor la drepturile civile și politice din 1966, art. 3 din Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale, de asemenea conțin dispoziții privind *egalitatea între soți*. "Dreptul de a se căsători și de a întemeia o familie este recunoscut bărbatului și femeii, începând cu împlinirea vârstei la căsătorie"⁵⁴. Prevederile art. 12 din CEDO protejează dreptul *la căsătorie al bărbaților și al femeilor, garantând și dreptul persoanei divorțate de a se recăsători*.

Egalitatea în drepturi privind vârsta matrimonială

Diferența de vârstă matrimonială între bărbat și femeie este o problemă soluționată în majoritatea legislațiilor europene, inclusiv în Republica Moldova. Prin urmare, dacă inițial Codul Familiei al R.M. reglementa vârsta de 18 ani ca vârstă matrimonială pentru bărbați și vârsta de 16 ani pentru femei, în prezent Codul Familiei art. 14 al. (1) reglementează atât pentru femei, cât și pentru bărbați vârsta matrimonială minimă de 18 ani.

De asemenea, Codul Familiei prin dispozițiile art. 14 al. (2) prevede că atât pentru femei, cât și pentru bărbați pentru motive temeinice, se poate încuviința încheierea căsătoriei cu reducerea vârstei matrimoniale, dar nu mai mult decât cu doi ani. Reducerea vârstei matrimoniale va fi încuviințată de autoritatea administrației publice locale în a cărei rază teritorială își au domiciliul persoanele care doresc să se căsătorească, în baza cererii acestora și acordului părinților minorului.

⁵⁴ Dreptul la căsătorie și la întemeierea unei familii este recunoscut bărbatului și femeii dacă au vârsta cerută pentru căsătorie și îndeplinesc condițiile impuse de legea națională, în măsura în care aceste condiții *nu sînt contrare principiului nediscriminării*.

Deși rațiunile stabilirii vârstei matrimoniale sînt de ordin biologic, fiind legate de vârsta pubertății, dar și de ordin moral și psihic, totuși stabilirea unei limite de vîrstă matrimoniale mai mici femeilor *constituie o discriminare*.

Egalitatea în drepturi a soților în familie

Potrivit articolul 5 din Protocolul nr. 7 la CEDO soții se bucură de egalitate în drepturi și în responsabilități cu caracter civil, între ei și în relațiile cu copiii lor, în ceea ce privește căsătoria, pe durata căsătoriei și în cazul desfacerii acesteia. Totodată, aceste dispoziții nu împiedică statele să ia măsurile necesare în interesul copiilor.

În dreptul național toate persoanele căsătorite au drepturi și obligații egale în relațiile familiale, indiferent de sex, iar raporturile personale nepatrimoniale și patrimoniale dintre soți și cele dintre părinți și copii sînt reglementate în limita *egalității în drepturi dintre soți*.

2.2.2. Principii aplicate în practica judiciară privind raporturile familiale

- Principiul *egalității în drepturi la încheierea căsătoriei, în decursul căsătoriei și la desfacerea ei*.
- Principiul *egalității drepturilor și obligațiilor personale ale soților, atît în ceea ce privește relațiile dintre ei, cît și în exercitarea drepturilor părintești*.

Toate problemele vieții familiale se soluționează de către soți în comun, în conformitate cu principiul de ordin constituțional al *egalității soților în relațiile familiale* (art. 16 alin. 1 C.F.). Egalitatea dintre soți este exprimată și în ceea ce privește *sistemul de alegere a numelui de familie* dintre soți⁵⁵.

- *Principiul asigurării depline a egalității în drepturi și responsabilități civile între soți*.

Acesta este denumit și principiul obligațiilor comune de întreținere. Prin urmare, fiecare trebuie să contribuie proporțional veniturilor sale, astfel încît contribuția constantă a fiecăruia dintre soț la sarcinile casnice, conform capacităților, devine o formă specială de ajutor între soți, în afară de obligațiunea de a datora întreținere materială celuilalt soț la nevoie.

⁵⁵ Art.14 din Convenția europeană interzice orice discriminare în privința valorilor care le protejează, inclusiv privind sistemul de alegere a numelui de familie.

În cauza Unal Tekeli contra Turciei, reclamanta a invocat faptul că legislația națională obliga femeia să poarte numele soțului după căsătorie. Deși, legea îi permitea femeii să își păstreze numele de pînă la căsătorie pe lîngă numele soțului, CtEDO a stabilit, că acest lucru constituia discriminare bazată pe criteriul de gen, deoarece legislația națională nu îl obliga și pe soț să își schimbe numele de familie. CEDO, Unal Tekeli/Turcia (29865/96), 16.11.2004

- *Obligația de întreținere reciprocă și fără discriminare dintre soți.*

Soții sînt obligați în mod *reciproc* de a-și acorda unul altuia sprijin moral și material.

Principiul egalității drepturilor și obligațiilor patrimoniale ale soților în raporturile dintre ei

- *Dreptul de proprietate comună în devălmășie a soților*

În scopul asigurării echității și respectării principiului egalității drepturilor soților, dreptul la proprietate în devălmășie se extinde și asupra soțului/soției, *indiferent de sex*, care nu a avut un venit propriu, fiind ocupat cu gospodăria casnică, cu educația copiilor sau din alte motive temeinice (art. 20 alin. 4 C.F.).

În conformitate cu dispozițiile art. 21 alin. 1 din C.F. soții, *de comun acord*, posedă, folosesc și dispun de bunurile comune. Prin urmare, soții *au drepturi egale* de posesie, folosință și dispoziție asupra bunurilor proprietate comună în devălmășie. Exercițarea dreptului de proprietate comună în devălmășie al soților se va realiza în conformitate cu prevederile art. 366-370 C.C.⁵⁶ *cu consimțămîntul reciproc al acestora*, în special pentru încheierea de către soți a unor convenții prin care se dispune de bunurile imobile proprietate comună în devălmășie. În caz contrar, adică în lipsa consimțămîntului celuilalt soț, convenția va putea fi declarată nulă. Dispozițiile art. 21 alin. 2, C.F. conferă *fiecăruia dintre soți dreptul de a încheia convenții prin care să dispună de bunurile comune*, cu excepția bunurilor imobile, acordul celuilalt soț fiind prezumat.

Egalitatea de gen și aspecte practice privind încetarea căsătoriei

Potrivit legislației Republicii Moldova, *soții dispun de drepturi egale* la intentarea acțiunii de divorț. Excepția o constituie prevederile art. 34 din C.F. care *limitează dreptul soțului* de a cere desfacerea căsătoriei. Astfel, în lipsa acordului soției, soțul nu poate cere desfacerea căsătoriei în timpul gravidității acesteia și timp de un an după nașterea

Una dintre particularitățile proprietății comune în devălmășie a soților este inclusă în dispozițiile art. 373 alin. 1 al C.C. În cazul împărțirii bunurilor proprietate comună în devălmășie a soților, părțile lor se consideră egale, dar prin contractul matrimonial, soții pot stabili că la împărțirea bunurilor proprietate comună în devălmășie părțile lor să nu fie egale.

⁵⁶ Codul Civil al R.M. nr.1107-XV din 6.06.2002, M.O. al R.M. nr. 82-86 din 22 iunie 2002, Codul Civil în vigoare potrivit Legii nr.1565-XV: la data punerii în aplicare a Codului de Procedură Civilă al R.Moldova, M.O. nr.111-115/451 din 12.06.2003.

copilului, dacă acesta s-a născut viu și trăiește. Această *derogare de la egalitatea în drepturi ale soților* se justifică prin *considerațiuni de ordin moral*, fiind una din pîrghiile de drept prin care se încearcă *evitarea destrămării familiei*, ținîndu-se cont, în special, de *interesele copilului*.

Asigurarea egalității de gen nu impune înlăturarea limitării dreptului la divorț, deoarece această limitare își poate avea acțiunea doar *temporar* și pentru o perioadă de timp relativ restrînsă, acesta fiind un obstacol *relativ* și nu absolut (aplicarea lui depinde de voința soției).

Partajarea bunurilor comune

Împărțirea proprietății comune în devălmășie a soților se poate realiza la cererea *oricăruia* dintre soți, fără discriminare (art. 25 alin. 1, C.F.)

Principiul egalității privind exercitarea drepturilor părintești

Principiul egalității se aplică atît cu privire la drepturile și îndatoririle părintești, cît și cu privire la *persoana copilului, și bunurile copilului*.

Egalitatea drepturilor și obligațiilor părintești cu privire la *persoana copilului* includ: creșterea și educarea (art. 60, C.F.), consimțămîntul la adopție, precum și întreținerea.

Egalitatea drepturilor și obligațiilor părintești cu privire la *bunurile copilului* include: administrarea bunurilor și reprezentarea minorului sub 14 ani, și încuviințarea actelor juridice civile ale minorilor, care au împlinit vîrsta de 14 ani.

Părinții, fără nici o discriminare, sînt reprezentanții legali ai copiilor lor. În cazul încălcării drepturilor și intereselor legitime ale copilului de către părinți (a unuia dintre ei), copilul poate să se adreseze de sine stătător autorității tutelare pentru apărarea drepturilor și intereselor sale legitime, iar de la vîrsta de 14 ani – instanței judecătorești (art. 53 alin. 5, C.F.).

2.2.3. Principii aplicate în practica judiciară privind egalitatea în drepturi în exercitarea drepturilor părintești, cu respectarea interesului superior al copilului

Principiul *egalității drepturilor și obligațiilor părinților*, indiferent de faptul *dacă copiii sînt născuți în căsătorie* sau în afara ei, *dacă locuiesc împreună cu părinții* sau nu (art. 58 alin. 1, C.F.), se regăsește și în legislația altor state, avînd un rol practic important.

Egalitatea în drepturi a părinților are loc cu privire la *educația și instruirea copilului*, cu respectarea prioritară a intereselor copilului, deoarece *ambii părinți poartă răspundere*, în modul stabilit, pentru exercitarea drepturilor părintești în detrimentul intereselor copilului. Atît prevederile art. 18 al Convenției internaționale cu privire la drepturile copilului⁵⁷, cît și dispozițiile art. 18 al Legii privind drepturile copilului⁵⁸ stipulează asigurarea recunoașterii acestui principiu, potrivit căruia *ambii părinți în egală măsură poartă răspunderea pentru creșterea și dezvoltarea copilului*, ținînd cont astfel de *interesul superior* al acestuia: dezvoltarea, echilibrul psihologic, sănătatea, drepturile și libertățile copilului. Prin urmare, metodele de educație a copilului, alese de părinți, vor exclude discriminarea și comportamentul abuziv.

Egalitatea în drepturi a părinților are loc și în vederea *atribuirii numelui de familie copilului*, pornind de la numele de familie proprii ale acestora (art. 55 alin. 2, C.F.). În caz de litigiu între părinți privind numele de familie și/sau prenumele copilului, decide autoritatea tutelară.

Egalitatea în drepturi a părinților care locuiesc separat este de asemenea reglementată în vederea *determinării domiciliului copilului*, care nu a atins vîrsta de 14 ani (art. 63 alin. 1, C.F.), iar în lipsa acordului, domiciliul se stabilește de către instanța judecătorească.

Egalitatea în drepturi a părinților care locuiesc separat în vederea *respectării dreptului copilului de a comunica cu fiecare dintre ei*, este reglementată, cu excepția cazurilor în care comportamentul părintelui este contrar intereselor

⁵⁷ Convenția internațională cu privire la drepturile copilului, adoptată la New York la 20.11.1989. Ratif. prin H.P. nr.40 din 12.12.1990. În vigoare pentru R.M. din 25.02.1993. În *Tratate internaționale*, 1998, Vol.I, Chișinău, p.51-71

⁵⁸ Legea privind drepturile copilului nr.338-XIII din 15.12.1994, în vigoare 02.03.1995, M.O. nr.13 art.127 din 02.03.1995, Modif.: prin L.nr.1001 din 19.04.2002. Modif.: art.2, 8, 28. În M.O. 2002, 6 iunie, nr.71-73.

i *Un tată a invocat normele de prescripție care îi interziceau contestarea paternității. CtEDO a stabilit că acest lucru constituia într-adevăr o diferențiere de tratament bazată pe criteriul de gen, dar care era justificată. Ea urmărea scopul legitim de a asigura copilului siguranță și certitudine în privința statutului său, împiedicîndu-l pe tată să utilizeze în mod abuziv posibilitatea de contestare a paternității mai tîrziu. Deoarece abordarea acestui aspect nu era unitară în cadrul statelor membre la Convenție, CtEDO a acordat statului o marjă mare de apreciere, stabilind că tratamentul diferențiat era justificat. CEDO, Rasmussen c. Danemarca (8777/79), 28.11.1984*

copilului (art. 52 alin. 1, C.F.; art. 64 alin. 1, C.F.; art. 17 Legea privind drepturile copilului).

Copilul separat de un părinte sau de ambii părinți, care locuiește în Republica Moldova sau în oricare altă țară, are dreptul să întrețină relații personale și contacte directe regulate cu cei doi părinți ai săi, dacă aceasta nu contravine intereselor lui⁵⁹.

Egalitatea în drepturi a părinților biologici privind acordul exprimat liber și necondiționat pentru încuviințarea adopției este reglementată de art. 23, art. 24 din Legea privind regimul juridic al adopției⁶⁰. Egalitatea în drepturi în cazul în care adoptatorii sînt persoane căsătorite, fiind necesar consimțămîntul simultan al ambilor soți, este reglementată de art. 25 alin. 2 din Legea privind regimul juridic al adopției.

Potrivit practicii instanței europene privind încredințarea copilului minor, asigurarea "interesului superior al copilului" trebuie să urmărească un dublu aspect:

- **garantarea creșterii sale într-un mediu sănătos, astfel că un singur părinte nu ar putea fi autorizat să ia măsuri care să-i prejudicieze sănătatea și dezvoltarea fizică și**
- **menținerea legăturilor cu familia sa, cu excepția situațiilor în care familia s-ar dovedi a fi "nedemnă", deoarece copilul nu poate fi rupt de "rădăcinile" sale firești.**

CEDH, 19.09.2000, *Gnahore c' Franței*, Recueil 2000-IX, § 59; 06.12.2007, § 67.

Ținînd cont de actele internaționale ce consacră *dreptul copilului de a-și cunoaște adevărații părinți* și, în general, originile sale, instanțele judecătorești urmează să examineze cu *atenție cauzele privind decăderea din drepturile părintești* în baza tuturor probelor prezentate, în special, actul de cercetare, deoarece nu poate fi pronunțată hotărîrea de decădere din drepturile părintești, în baza probelor ce ar dovedi *doar eschivarea de la plata pensiei de întreținere*, dar în mod obiectiv și în baza altor probe ce ar dovedi abuzul de drepturile părintești, comportarea cu cruzime față de copil și alte cazuri cînd aceasta o cer interesele copilului.

În acest sens potrivit practicii CtEDO, în cazul în care contactele cu părinții ar risca să amenințe interesele superioare ale copilului, să aducă atingere drepturilor sale, autoritățile naționale *au îndatorirea* de a veghea la asigurarea unui "echilibru just" între toate interesele.

Drepturile copiilor minori și practicile discriminatorii privind exercitarea drepturilor părintești

Exemple:

- încredințarea spre creștere și educare a copilului minor mai degrabă mamei copilului, decît tatălui,

⁵⁹ Art.17 Legea privind drepturile copilului nr.338-XIII din 15.12.1994, în vigoare 02.03.1995, Monitorul Oficial al R.Moldova nr.13 art.127 din 02.03.1995, Modif.: prin L.nr.1001 din 19 apr.2002. Modif.: art.2, 8, 28. În M.O.2002, 6 iun., nr.71-73, p.4-5

⁶⁰ Legea privind regimul juridic al adopției nr.99 din 28.05.2010, în vigoare 30.01.2011, M.O. nr.131-134 art.441 din 30.07.2010

a fost discriminatorie pe criteriul de gen, care ulterior s-a dovedit, cu regret, că nu a fost în interesul superior al copilului;

- practici cu aspecte discriminatorii în cazul examinării cauzelor privind decăderea din drepturile părintești și privind interdicția exercitării drepturilor părintești; instanța europeană a decis că, la examinarea unor asemenea situații, trebuie să prevaleze în mod hotărâtor ceea ce este de natură să servească mai bine intereselor copilului și că numai "un comportament deosebit de nedemn" poate permite autorităților naționale să dispună interzicerea exercitării drepturilor părintești "în interesul superior al copilului";
- în materia "răpirii" internaționale a unui copil de către unul dintre părinți ori cea a refuzului de a permite întoarcerea copilului la părintele căruia i-a fost încredințat, aflat într-o altă țară, instanța europeană a remarcat egalitatea exercitării drepturilor părintești, iar *pentru orice problemă privitoare la încredințarea minorului se impune obligativitatea de a asigura protecția copilului, cu garantarea realizării efective a dreptului de vizită al celuilalt părinte*;
- scoaterea copilului minor din țară *fără acordul celuilalt părinte*⁶¹; în acest caz art. 1 alin. (2) din Legea cu privire la ieșirea și intrarea în Republica Moldova, consacră *deplina egalitate în drepturi a părinților*, fără nici o discriminare, în sensul că minorii au dreptul de a ieși și de a intra în Republica Moldova numai însoțiți *de unul dintre reprezentanții lor legali*, sau de un însoțitor, desemnat prin declarație de către *reprezentantul legal* a cărui semnătură se legalizează notarial; litigiile dintre părinți privind educația și instruirea copiilor se soluționează de către autoritatea tutelară, decizia căreia poate fi atacată pe cale judecătorească (art. 60 alin. 4, C.F.); potrivit art. 64 alin. 2, C.F., părinții sînt în drept de a încheia un acord privind exercitarea drepturilor părintești.

Examinînd dosarul instanța judecătorească va ține cont, în mod conjugat, de mai multe elemente, precum calitatea raporturilor părinte-copil (legăturile de afecțiune), modul de implicare și posibilitățile reale de a se ocupa de creșterea și educarea minorilor, date factuale și juridice, care urmează a fi apreciate în mod obiectiv din probele administrate.

Potrivit practicii CtEDO autoritățile naționale au obligația de a lua măsuri adecvate, care să asigure menținerea legăturilor între copiii minori încredințați după divorț fiecăruia dintre foștii soți. / *Mustafa și Armagan Akin v Turcia*, §22-30/

⁶¹ În acest sens sînt reglementări nu numai în Legea cu privire la ieșirea și intrarea în Republica Moldova nr.269-XIII din 09.11.1994, în vigoare 26.01.1995, M.O.al R.M. nr.6 art.54 din 26.01.1995, dar și în Codul Penal al R.M., art.207 ce prevede scoaterea copilului din țară în baza unor acte false sau pe altă cale ilegală, precum și abandonarea lui în străinătate în scopuri altele decît cele indicate la art.206, ce se pedepsește cu privațiune de libertate.

2.2.4. Drepturile copilului. Încredințarea copiilor minori.

- pasaje ale unei hotărâri judecătorești nu pot fi considerate și nu pot constitui simple formulări neesențiale, indicînd criteriul de gen al reclamantului/ei drept motiv determinant al respingerii cererii sale de încredințare a copilului. Prin luarea în considerare a prevederilor art. 8 din CEDO, instanța europeană a statuat că nu se justifică “obiectiv și rezonabil” diferența de tratament între mamă și tată cu privire la încredințarea copilului minor; astfel nu se justifică “obiectiv și rezonabil” faptul ca copilul să fie încredințat mamei numai datorită diferenței pe criteriul de gen.

Prin urmare, instanța trebuie să aprecieze în detaliu toate aspectele care se referă la interesul copilului, făcînd apel la date factuale și juridice pentru a da preferință unuia dintre părinți.

În cauzele privind copiii minori instanța va avea în vedere proba cu înscrisuri, în cadrul căreia la dosar se pot depune fișe medicale, rapoarte de evaluare psihologică, caracterizări, certificate medico-legale, ancheta socială efectuată de către autoritatea tutelară la domiciliul părinților, cu privire la modul de întreținere, creștere și educare a minorilor, la condițiile de viață prezentate de părinți, atît din punct de vedere material, cît și moral. De asemenea, în scopul încredințării copiilor minori instanța va avea în vedere și depozițiile martorilor audiați în cauză, coroborate cu concluziile actului de anchetă socială efectuat, luînd în considerare și pozițiile exprimate de părți. Instanța va avea în vedere, în mod conjugat, mai multe criterii: modul în care s-au implicat și posibilitățile reale ale părinților de a se ocupa de creșterea și educarea minorilor, garanțiile morale și materiale (pentru asigurarea unui climat normal de dezvoltare a copiilor) pe care le poate oferi fiecare dintre părinți, interesul concret manifestat față de copii minori și atitudinea anterioară a fiecărei părți față de copii, legăturile sufletești - de afecțiune stabilite între copii și fiecare dintre părinți. Instanța nu va ignora din întreg ansamblul probator administrat în cauză, de exemplu, că unul dintre părinți are o activitate profesională intensă, destul de solicitantă, că programul de lucru se sfîrșește la oră tîrzie, iar celălalt dintre părinți, dispune de mai mult timp, își poate dedica mai mult timp creșterii și educării copiilor minori, cunoaște bine nevoile de îngrijire, creștere și educare a copiilor. De asemenea, instanța va lua în considerare faptul că unul dintre părinți a manifestat o implicare mai activă

În stabilirea relațiilor afective față de copilul minor, ceea ce constituie un aspect pozitiv. Instanța va mai avea în vedere faptul că *divorțul soților nu trebuie să conducă la o separare a copiilor de părintele căruia nu i-au fost încredințați*, fiind esențial ca *ambele părți* să conștientizeze rolul lor în a evita această situație, mai ales că copiii minori au probleme emoționale. Instanța va aprecia dacă stabilirea exercițiului drepturilor părintești în favoarea unuia dintre părinți nu este contrară recomandării medicale de specialitate inserate în raportul de evaluare psihologică a copiilor minori. De asemenea, trebuie de reținut că *părintele căruia nu i-a fost încredințat copilul spre creștere și educare, păstrează dreptul de a avea legături personale cu acesta*, precum și de a veghea la creșterea, educarea, învățătura și pregătirea lui. Acest drept fundamental este consacrat de asemenea de art. 8 din CEDO, conform căruia *contactele reciproc acceptate ale copilului cu părintele său constituie un element fundamental al vieții de familie* (Eriksson c. Suediei).

2.2.5. Statutul femeilor. Practici discriminatorii. Prevenirea și combaterea violenței față de femei și a violenței domestice.

Discriminarea bazată pe criteriul de gen se referă la aspecte specifice privind *statutul femeilor*, violența împotriva femeilor, problemele legate de sănătatea femeii⁶², starea de graviditate, drepturile mamei (concediul de maternitate)⁶³. Statutul femeilor presupune dreptul acestora de a fi tratate liber de paradigma stereotipică de comportament și practici sociale bazate pe conceptul de inferioritate și supunere. Comitetul CEDAW a afirmat în Recomandarea Generală nr. 19 cu privire la *violența împotriva femeilor*, că “violența pe bază de gen este o formă de discriminare care inhibă grav capacitatea femeilor de a-și exercita drepturile și libertățile pe bază de egalitate cu bărbații”. Violența este un fenomen care odată apărut va continua și care deseori escaladează, cauzând consecințe grave sau chiar decesul victimei. În acest sens, în conformitate cu dreptul internațional, un stat care nu acționează cu diligență pentru

Violența față de femei constituie, în esență, o formă de violență bazată pe criteriul de gen, adică, "violența care este orientată împotriva unei femei datorită faptului că este femeie sau violența care afectează femeile într-un mod disproporționat (ONU, Recomandarea CEDAW nr. 19, 1992).

⁶² Sînt recunoscute diferențele în manifestările patologice, particularitățile și reacțiile la tratament ale organismului feminin comparativ cu cel masculin (Gender Medicine, medicina modernă în funcție de gen); de ex., mai multe studii de specialitate privind cuantificarea stresului profesional au dovedit că stresul afectează într-o mai mare măsură femeile, comparativ cu bărbații, deoarece evenimentele prin care trec atrag un grad ridicat de implicare emoțională, dar aceasta nu poate fi un argument pentru a admite discriminări pe plan profesional, deoarece sînt multe femei de succes, care își fac meseria cu pricepere, pasiune și profesionalism.

⁶³ Cauza C-32/93, Carole Louise Webb c. EMO Air Cargo (UK) Ltd. Hotărîrea Curții (Camera a 5-a) din 14.07.1994

a preveni, investiga, pedepsi sau nu asigură căi de atac pentru încălcarea drepturilor femeilor poate fi tras la răspundere în legătură cu actele comise prin acțiuni private.⁶⁴

O altă problemă care trebuie abordată se referă la *drepturile reproductive ale femeilor* care au fost supuse sterilizării fără consimțământul lor sau avortului forțat⁶⁵. Cazurile din practica judiciară internațională⁶⁶ confirmă asemenea practici discriminatorii împotriva femeilor, cu încălcarea dreptului la sănătate al femeilor, prejudicierea capacităților lor de reproducere și efectuarea sterilizării forțate, ceea ce constituie o implicare a statului în viața de familie și privarea de capacitate de reproducere naturală.

Practici discriminatorii în exercitarea drepturilor civile și politice de către femei

Reprezentarea femeilor în politică și la nivel decizional în Republica Moldova este sub standardul internațional, ceea ce impune includerea cotei reprezentării femeilor în politică, combinată cu amplasarea pe listele candidaților, cu sancțiuni pentru neconformare. În prezent femeile sînt subreprezentate atît la nivel central, cît și la nivel local, fapt confirmat de mai multe studii, inclusiv prin studiul *Pragurile electorale în Moldova: studiu de caz*, elaborat de Centrul Parteneriat pentru Dezvoltare, 2011. Femeile din grupuri particulare, cum sînt femeile cu dizabilități sau femeile de etnie romă și altele, sînt excluse din viața publică. De asemenea, femeile sînt subreprezentate în organele de luare a deciziilor în sectorul privat.

Potrivit Convenției privind drepturile politice ale femeii, care a fost ratificată de Republica Moldova⁶⁷ în vederea respectării principiul egalității în drepturi, conținut în Carta Națiunilor Unite, femeile pot fi eligibile fără nici o discriminare în oricare din organismele publice, constituite în baza legislației naționale.

⁶⁴Violența în familie este una dintre cele mai grave forme de violență contra femeilor (Comitetul CEDFF, Recomandarea generală 19, U.N.Doc.A/44/38, 1989, alin.23).

⁶⁵*Drepturile reproductive ale femeilor* încălcarea cărora, cu regret, implică și sterilizarea cu forța sau avortul forțat, a fost o problemă semnalată în China. Avocații care s-au întîlnit cu responsabili locali de planning-ul familial, doar în districtul Linyi din provincia Shandong, au confirmat cazul unui număr de 7000 de femei, care au fost victime ale politicii copilului unic.

⁶⁶Cazul A.S. c Ungariei (nr.4/2004, CEDAW).

⁶⁷Convenția asupra drepturilor politice ale femeii, adoptată la New York la 20 decembrie 1952. Ratificată prin H.P. nr.707 din 10 septembrie 1991. În vigoare pentru R.M. din 26 aprilie 1993. În Tratatate internaționale, 1998, Chișinău, vol.1, p.73-76.

Potrivit prevederilor art. 7 din Legea cu privire la asigurarea egalității de șanse Comisia Electorală Centrală, consiliile și birourile electorale de circumscripție asigură respectarea principiului egalității între femei și bărbați în domeniul electoral. Partidele și alte organizații social-politice sînt obligate să contribuie la asigurarea egalității de drepturi și de șanse între membrii săi, femei și bărbați prin: asigurarea reprezentării în organele lor de conducere a componentei de femei și bărbați; asigurarea reprezentării în listele de candidați a femeilor și bărbaților fără discriminare după criteriul de sex.

Astfel, pentru exercitarea egală a drepturilor, statele ar trebui să se implice nu numai în garantarea formală a egalității, dar, de asemenea, și în garantarea egalității de fond.

2.3. ASPECTE PROBATORII. STANDARDE JURIDICE ȘI BUNE PRACTICI PRIVIND CAZURILE DE DISCRIMINARE DE GEN.

Orice persoană are dreptul la judecarea cauzei sale în mod echitabil, în mod public și în termen rezonabil, de către o instanță independentă și imparțială, instituită de lege, care va hotărî fie asupra încălcării drepturilor și obligațiilor sale cu caracter civil, fie asupra temeiniciei oricărei acuzații în materie penală îndreptate împotriva sa.

(art. 6, Convenția Europeană a Drepturilor Omului).

Acest capitol se referă la aspecte procedurale care se deosebesc în examinarea cazului de discriminare. Sînt prezentate elementele esențiale privind sarcina și standardul probei, dificultățile în dovedirea unui caz de discriminare, inversarea sarcinii probei consacrată în jurisprudența CtEDO și esențială pentru eficiența legii în raport cu victimele discriminării.

De asemenea, este prezentată succint jurisprudența CtEDO din domeniul discriminării privind unele practici consacrate vizînd constituirea dovezilor, utilizarea argumentelor specifice și modul de aplicare a acestora.

i **Judecătorii trebuie să acorde atenție specială fiecărui dosar atribuit spre examinare, iar atenția acordată trebuie să corespundă necesităților aceluia dosar.**

Motivarea insuficientă a hotărârilor judecătorești și practica judiciară neuniformă sînt unele dintre deficiențele cu care se confruntă sistemul judiciar. Probațiunea judiciară are un rol important, ținînd cont de faptul că lipsa probelor are consecințe asupra valorificării drepturilor, iar o hotărîre judecătorească este temeinică numai dacă se bazează pe probe pertinente și convingătoare.

2.3.1. Probațiunea judiciară

În general, *probațiunea judiciară* implică două acțiuni: pe de o parte, *stabilirea* în procesul de judecată, cu ajutorul probelor, a *existenței actelor sau faptelor juridice* din care rezultă drepturile și obligațiile părților, întinderea lor⁶⁸ și pe de altă parte, *constatarea obiectivă a efectelor juridice* (de exemplu, prejudiciul cauzat), pe care le produc actele sau faptele juridice stabilite în mod obiectiv prin probe, privind nerespectarea egalității de tratament, cu precizarea exactei întinderi a drepturilor și obligațiilor părților.

Potrivit dispozițiilor art. 17 din Legea cu privire la asigurarea egalității, *faptele de discriminare* sînt pasibile de răs-pundere disciplinară, civilă, contravențională și penală, conform legislației în vigoare. Iar orice persoană care se consideră victimă a discriminării are dreptul să înainteze o *acțiune în instanța judecătorească*, solicitînd în temeiul prevederilor art. 18: stabilirea faptului încălcării drepturilor sale; interzicerea încălcării în continuare a drepturilor sale; restabilirea situației anterioare încălcării drepturilor sale; repararea prejudiciului material și moral ce i-a fost cauzat, precum și recuperarea cheltuielilor de judecată; declararea nulității actului care a condus la discriminarea sa.

Termenul de prescripție pentru intentarea unei acțiuni în instanța judecătorească în baza Legii cu privire la asigurarea egalității este de un an de la data săvîrșirii faptei sau de la data la care persoana putea să ia cunoștință de săvîrșirea ei (art. 20 din Legea cu privire la asigurarea egalității).

2.3.2. Sarcina probei. Inversarea sarcinii probei.

În general, discriminarea este mai dificil de identificat, deoarece este mai puțin evidentă și de cele mai multe ori, nu tinde să se manifeste într-o formă deschisă. Prin

⁶⁸ Se are în vedere stabilirea faptelor de discriminare pentru fiecare criteriu în funcție de care acțiunea de discriminare s-a realizat.

urmare, sarcina probei a fost și este unul dintre cele mai mari obstacole, în special, în calea plîngerilor de discriminare indirectă. Din aceste considerente, pentru a face față dificultăților de a dovedi tratamentul discriminatoriu, se permite ca *sarcina probei să fie inversată*, deoarece este *esențială* pentru *eficiența legii în raport cu victimele discriminării*.

În conformitate cu prevederile art. 19 alin. 1 din Legea cu privire la asigurarea egalității, reclamantul trebuie să *demonstreze circumstanțele* pe baza cărora se poate presupune că a avut loc discriminarea. Astfel, persoana care înaintează o acțiune în instanța de judecată trebuie să *prezinte fapte*, care crează prezumția existenței unui element de discriminare, iar pentru ca principiul egalității de tratament să fie aplicat în mod *eficient*, sarcina probei trebuie să revină pîrîtului (art. 19 alin. 2 din Legea cu privire la asigurarea egalității). Esența inversării sarcinii probei este de a face față dificultăților de a dovedi tratamentul diferențiat, în special, în cazurile de discriminare indirectă. Efectul acestui principiu a fost de a transfera sarcina probei pîrîtului, din moment ce reclamantul a stabilit faptele din care se poate presupune că a existat o discriminare directă sau indirectă. Totuși, *regula cu privire la inversarea sarcinii probei nu se aplica în cazurile de drept penal, deoarece în ceea ce privește probele, pentru a stabili răspunderea penală se impune un standard mai ridicat*.

2.3.3. Condițiile de admisibilitate și forță probantă

Una dintre responsabilitățile judecătorești este oferirea părților litigante a oportunității rezonabile de a-și prezenta toate probele necesare și relevante.

Aprecierea probelor

Aprecierea faptelor care permit să se prezume existența unei discriminări directe sau indirecte aparține instanțelor, iar ca rezultat al aprecierii probelor, instanța judecătorească este obligată să reflecte în hotărîre motivele concluziilor sale privind admiterea unor probe și respingerea altor probe, precum și argumentarea preferinței unor probe față de altele (art. 130 alin. 4, C.P.C.).

Principiul răsturnării sarcinii probei este necesar în special, în cazurile de discriminare în raporturile de muncă, deoarece accesul angajatului la documentele ce ar dovedi discriminarea este foarte limitat.

Dovezile în cazurile de discriminare pot fi:

- **martori**
- **documente scrise**
- **înregistrări audio și video**
- **date statistice.**

CEJ, cauza Susanna Brunnhofer /Bank der osterreichischen Postsparkasse AG, cauza C-381/99 / 2001, RJ I-4961, 26 iunie 2001, punctele 51-62

i *Jurisprudența CEJ include îndrumări privind modul în care angajatorul ar putea respinge prezumția de discriminare și anume, demonstrând că angajatul de sex masculin și cel de sex feminin aveau îndatoriri diferite și nu se aflau într-o situație comparabilă, deoarece activitățile desfășurate de aceștia nu au valoare egală. Astfel, în unele cazuri diferența de remunerare nu are legătură cu criteriul de gen, dar se datorează unor factori obiectivi (indemnizații de deplasare pe distanțe mari de la domiciliu și plata pentru hotel în timpul săptămânii, măsuri justificate în mod obiectiv).*

CEDO, Nachova și alții/Bulgaria/ GC/ (43577/98, 6 iulie 2005, punctul 147; CEDO, D.H. și alții/ Republica Cehă GC (57325/00), 13 noiembrie 2007, punctul 178.

i *La nivel de aplicare: în cazul în care o persoană se consideră lezată prin nerespectarea în cazul său a principiului egalității de tratament și prezintă în fața unei jurisdicții sau a unei alte instanțe competente fapte care permit prezumarea existenței unei discriminări, directe sau indirecte, îi revine părții pârte să probeze că nu a existat o violare a principiului egalității de tratament.*

2.3.4. Repartizarea sarcinii probei. Jurisprudența CEJ și CtEDO.

Potrivit regulilor generale, persoana care înaintează acțiunea trebuie să convingă că discriminarea a avut loc. În practică deseori este dificil de demonstrat că a fost aplicat un tratament diferențiat pe baza unui criteriu protejat, deoarece motivul care stă la bază, de regulă, nu există în formă exteriorizată.

Sarcina probei repartizată constă în faptul că reclamantul trebuie să aducă suficiente probe care să indice un tratament discriminatoriu, iar acest fapt va determina prezumția de discriminare. De exemplu, reclamanta a invocat o presupusă discriminare bazată pe criteriul de gen, deoarece a fost plătită mai puțin decât un coleg de sex masculin, care avea aceeași scară de salarizare. CEJ a afirmat că reclamanta trebuie să dovedească în primul rînd că a primit mai puțini bani decât colegul său de sex masculin și, în al doilea rînd, că ea desfășoară o activitate de valoare egală cu a acestuia. Acest lucru ar fi suficient pentru existența unei *prezumții* conform căreia tratamentul diferențiat ar putea fi explicat numai prin referire la sexul persoanei. Deoarece presupusul făptuitor se află în posesia informațiilor necesare pentru depunerea plîngerii, legea permite ca sarcina probei să fie repartizată între victimă și presupusul făptuitor. Acesta poate să respingă prezumția de discriminare, avînd la dispoziție două posibilități: fie va dovedi că reclamantul nu este de fapt într-o situație similară sau comparabilă cu cea a termenului de comparație, fie că tratamentul diferențiat nu se bazează pe criteriul protejat invocat, ci pe alte diferențe obiective. În cazul în care pîrțul nu reușește să respingă prezumția, acesta va trebui să dovedească că tratamentul diferențiat a constituit o măsură justificată în mod obiectiv. De asemenea, pentru a proba discriminarea pe criteriu de gen nu este necesar să se dovedească atitudinile pîrțului pe acest criteriu, fiind suficientă dovada existenței unui tratament diferențiat pe baza criteriului interzis, care nu poate fi justificat în mod obiectiv.

În jurisprudența CtEDO sînt acceptate drept fapte acele afirmații care sînt: "(...) susținute de evaluarea liberă a tuturor probelor, inclusiv de concluziile care ar putea rezulta din faptele și informațiile aduse de părți (...). Dovezile pot rezulta din coexistența unor *deducții logice* suficient de puternice (...), repartizarea sarcinii probei fiind intrinsec legată de specificul faptelor, de natura afirmației făcute și de jurisprudența CtEDO".

2.3.5. Examinarea aprofundată a discriminării indirecte

Demonstrarea unei cereri de discriminare indirectă implică stabilirea unor criterii aparent neutre, care au impact asupra unor grupuri de persoane. Spre exemplu, criteriile aparent neutre sînt adesea impuse ca *cerințe* sau *calificări*, în scopul de a primi un beneficiu. Anumite calificări sînt necesare pentru activități specifice sau funcții, dar aceste calificări trebuie să fie direct relevante și proporționale cu locul de muncă. De asemenea, în cazul concedierilor abuzive ce pot constitui o discriminare indirectă pe motiv de gen, este de primă importanță temeinicia plîngerii privind concedierea abuzivă pe aspecte de discriminare. Prin urmare, în toate cazurile de discriminare, *sarcina inițială a probei revine solicitantului*. Astfel, se vor stabili mai întîi elementele cazului de discriminare (impactul disproporționat al prejudiciului asupra unui anumit grup). În cazurile de discriminare indirectă demonstrarea unor astfel de conjuncturi este relativ dificilă, iar utilizarea de date statistice s-a dovedit de mai multe ori cel mai eficient mod de a stabili situațiile de discriminare pe criteriul de gen. Datele statistice oferă cele mai reușite metode de identificare a impactului criteriilor aparent neutre. Ulterior în cazul în care reclamantul a stabilit faptele din care se poate presupune că a existat o discriminare, sarcina probei se transferă pîrîtului.

2.3.6. Termenul de comparație

Potrivit practicii judicătorești internaționale asigurarea unui termen de comparație crează dificultăți, iar în unele cazuri nici părțile în litigiu, nici instanța judecătorească nu discută termenul de comparație în mod explicit.

Utilizarea termenului de comparație este o metodă practică importantă de stabilire a unui caz de discriminare, iar alegerea corectă a acestuia poate avea un impact decisiv asupra rezultatului unei plîngerii, fapt confirmat de jurisprudența CtEDO. Termenul de comparație trebuie să fie adecvat circumstanțelor cazului. Este posibil ca în unele cazuri să nu existe un termen de comparație adecvat sau aplicarea și utilizarea acestuia pentru stabilirea tratamentului discriminatoriu poate fi dificilă, deoarece comparațiile pot fi dificile în dependență de condițiile de referință folosite. Spre exemplu, compararea persoanelor în situații similare, care au diferite calificări ar putea fi dificilă. În cazul în care pentru stabilirea tratamentului discriminator

Jurisprudența CtEDO a constatat tratamentul discriminatoriu în baza datelor statistice. Un exemplu este cazul în care mai mulți reclamânți au susținut că un număr disproporționat de bărbați, spre deosebire de femei, au fost obligați să efectueze serviciul de jurat. În acest caz s-a constatat faptul, că „o discriminare potențială ce contravine Convenției poate rezulta nu numai dintr-un act normativ, dar, de asemenea, dintr-o situație de facto”. Astfel, în timp ce legea nu făcea nici o distincție pe motiv de gen, modelul statistic a demonstrat, de facto, că obligația civilă de participare ca jurat a fost exercitată preponderent de bărbați, creînd un tratament diferențiat între bărbați și femei cu încălcarea art. 14 din Convenție (cauza Zarb Adami c. Maltei. (nr. 17209 / 02, 20.06.2006).

nu este posibilă găsirea unui termen de comparație adecvat, se va utiliza *standardul de tratament* potrivit demnității umane.

2.3.7. Utilizarea probelor în baza datelor statistice⁶⁹

Deși inițial au fost cazuri cînd CtEDO a exprimat unele rezerve în acceptarea probelor de natură statistică pentru a demonstra impactul discriminatoriu, treptat acestea au fost acceptate, deoarece și-au dovedit utilitatea. Altfel spus, dezvoltarea sistemului probator a presupus o abordare mai simplificată în acceptarea dovezilor, care nu numai sugerează, dar și dovedesc existența unei discriminări indirecte, cum ar fi datele statistice. Practica judecătorească a dovedit că datele statistice pot avea un anumit rol în susținerea reclamanților pentru formarea prezumției de discriminare⁷⁰. Potrivit jurisprudenței CtEDO producerea datelor statistice are loc concomitent cu inversarea sarcinii probei. De exemplu, în cazul în care datele indică că femeile sînt defavorizate în mod special, statul trebuie să aducă o explicație alternativă convingătoare. Astfel, „(...) în cazul în care un reclamant este în măsură să demonstreze, pe baza *statisticilor oficiale de necontestat*, existența unui indiciu *prima face* potrivit căruia o anumită normă – deși formulată într-o manieră neutră – de fapt, afectează, în mod clar, un procent mai mare de femei decît de bărbați, guvernului pîrît îi revine sarcina de a demonstra că acest lucru este rezultatul unor factori obiectivi, care nu au legătură cu o discriminare pe criteriu de gen”⁷¹.

De exemplu, în cauza Zarb Adami/ c. Maltei,⁷² reclamantul a invocat faptul că o convocare la participarea ca jurat într-un proces constituia *discriminare*, deoarece practica folosită pentru întocmirea listelor cu jurați făcea ca bărbații să aibă o probabilitate mai mare de a fi convocați. *Statisticile* au arătat că pe parcursul unei perioade de cinci ani, peste 95 % din jurați fuseseră bărbați, iar CtEDO a stabilit

⁶⁹ În legislația națională se regăsesc prevederile art.22 privind statistica gender din Legea cu privire la asigurarea egalității de șanse între femei și bărbați, potrivit căror Biroul Național de Statistică va colecta, prelucra și generaliza informațiile statistice dezagregate pe sexe.

⁷⁰ Autoritățile administrației publice centrale și locale, partidele, alte organizații social-politice, persoanele juridice și persoanele fizice care desfășoară activitate de întreprinzător vor prezenta Biroului Național de Statistică informațiile necesare dezagregate pe sexe (art.22 Legea cu privire la asigurarea egalității de șanse dintre femei și bărbați).

⁷¹ CEDO, Hoogendijk /Țările de Jos, nr. 58641/00, 06.01.2005.

⁷² Marea Cameră CEDO, Zarb Adami c. Malta (nr.17209 / 02, 20.06.2006).

că, întrucât bărbații și femeile se aflau într-o situație comparabilă cu privire la îndatoririle civice, *aceasta constituia o discriminare*⁷³.

În cauza Schonheit⁷⁴ o angajată cu jumătate de normă a invocat că a fost discriminată pe baza criteriului de gen. Diferența de pensii nu a fost cauzată de diferența de vechime, dar se datora faptului că angajații cu jumătate de normă au fost plătiți mai puțin decât angajații cu normă întreagă. În acest sens au fost prezentate *dovezi statistice* pentru a demonstra că 87,9 % din lucrătorii cu jumătate de normă erau femei. Întrucât, deși, aparent neutră, această măsură afectează femeile în mod disproporționat față de bărbați, CEJ a admis faptul că aceasta a determinat *prezumția de discriminare indirectă* pe criteriu de gen. Similar, în cauza Gerster⁷⁵ au fost acceptate ca fiind suficiente dovezile statistice ce demonstau dezavantaj pe criteriu de gen - pentru lucrătorii cu jumătate de normă.

Deasemenea, se consideră că este posibil să se dovedească faptul, că un grup protejat este afectat în mod disproporționat chiar și atunci, când nu există date statistice, dar există alte surse sigure disponibile în acest sens. Pe de altă parte, trebuie să constatăm că doar datele statistice nu sînt suficiente prin ele însele pentru a dezvălui și dovedi o practică discriminatorie. Datele statistice disponibile pot indica o anumită discriminare indirectă pe motiv de gen în cazul în care spre exemplu diferența este „persistentă și relativ constantă”. În cazurile de discriminare, atît *statisticile disponibile* la data la care legea a fost adoptată, cît și *statisticile compilate ulterior*, care au fost de natură să ofere o *indicație a impactului legii*, ar putea fi luate în considerare de instanță. Statisticile care indică faptul că există un tratament discriminatoriu ar putea transfera sarcina probei Guvernului pentru a oferi o explicație privind discriminarea *de facto*.

În încheiere, menționăm că evaluarea faptelor care permit să se prezume existența unei discriminări directe sau indirecte aparține instanțelor judecătorești, care în baza aprecierii tuturor probelor, sînt obligate să expună în hotărîre argumentarea preferinței unor probe față de altele și motivele concluziilor lor privind admiterea sau respingerea unor probe.

⁷³ CEDO, Zarb Adami/Malta (17209/02), 20.06.2006.

⁷⁴ CEJ, Hilde Schonheit/Stadt Frankfurt am Main și Silvia Becker/Land Hessen, cauze conexe C-4/02 și C-5/02, 2003, RJ I-12575, 23.10.2003.

⁷⁵ CEJ, Gerster/Freistaat Bayern, cauza C-1/95, 1997, RJ I-5253, 02.10.1997.

i În cauza Seymour-Smith în care reclamantul a susținut prezența discriminării pe criteriul de gen exprimată prin concedierea inechitabilă, CEJ a constatat totuși, că datele statistice prezentate (77,4% - bărbați și 69,9% - femei) – nu au demonstrat procentul considerabil mai mic. Cu toate acestea, în opinia CEJ, chiar și un nivel mai scăzut de disproporție ar putea dovedi o discriminare indirectă, "dacă acesta a indicat o neconcordanță persistentă și relativ constantă pe o perioadă lungă de timp între bărbați și femei".

CAPITOLUL

3

EGALITATEA DE GEN ÎN DREPTUL PENAL

3.1.	VIOLENȚA ÎN FAMILIE.	pag. 81
3.2.	VIOLUL ȘI VIOLENȚA SEXUALĂ.	pag. 111
3.3.	HĂRȚUIRE.	pag. 135
3.4.	INFRAȚIUNI MOTIVATE DE URĂ.	pag. 162

3.1. | VIOLENȚA ÎN FAMILIE

Tatăl meu a fost unul dintre acei oameni, a cărui prezență în cameră se făcea simțită: fierberea trezea sentimentul de o forță imprevizibilă, care ar putea în orice moment să se dezlănțuie și să facă ceva teribil.⁷⁶

John Burnside

3.1.1. Care este rolul judecătorilor în rezolvarea problemelor legate de violența în familie?

A. Ciclul violenței

„Tatăl lui John Burnside a fost un om dur, de școală veche: răutăcios, beat, taciturn, imprevizibil și nemilos. Ani de zile acesta și-a terorizat soția, fiul și fiica, inspirând un amestec de teamă și dispreț printre vecini și cunoscuți.

Mama lui John a murit la vârsta de 47 de ani. Moartea acesteia a dus la învinuiri reciproce între tată și fiu pînă la punctul în care tatăl, în mod repetat, și-a dorit ca John să fi murit în copilărie. Pentru o perioadă de timp tatăl și fiul au urmat traiectorii paralele, în cădere. Tatăl văduv s-a închis în sine, iar fiul a ajuns într-un spital psihiatric.

Tatăl obișnuia să mintă despre orice. Acesta spunea minciuni mari și mici, cu privire la originile și realizările sale, făcînd promisiuni că se va lăsa de băut și își va duce familia într-un loc mai bun, cum ar fi, de exemplu Canada. Dar, în cele din urmă, acesta a murit de atac de cord „aflîndu-se undeva între bar și magazinul de țigări”.

Doar după moartea acestuia John a descoperit secretul comportamentului tatălui său: acesta a fost un copil abandonat de persoane necunoscute și ulterior trimis în multiple familii adoptive (de plasament) pe toată durata copilăriei. John a înțeles de ce tatăl său a devenit omul care era.”

⁷⁶ Burnside John, (2007), O minciună despre tatăl meu: Memoriu, p. 27, Cărți de epocă.

⁷⁷ Manole, Olga (2011). Relele tratamente discriminatorii față de femei în Moldova. Revizuirea drepturilor egale, Vol. șase, p. 26-43.

⁷⁸ Comitetul ONU pentru eliminarea discriminării împotriva femeilor, Recomandarea generală 19: Violența împotriva femeilor, Sesiunea 11, 1992.

Este VF o problemă de gen?

În conformitate cu Recomandarea generală nr. 19 emisă de Comitetul pentru eliminarea discriminării față de femei, violența în familie și abuzul sînt considerate violență în bază de gen.⁷⁷ Moldova a aderat la CEDAW în 1994.

Victime ale violenței în familie sînt în majoritate femei – 90%.

Violența în familie este o formă de discriminare care inhibă grav abilitatea femeilor de a se bucura de drepturi și libertăți în mod egal cu bărbații.

Cu toate acestea, copiii – victime ale VF reprezintă un număr aproximativ egal de ambele genuri. Copiii devin victime, deoarece aceștia sînt cei mai vulnerabili în familie și nu din cauza genului.⁷⁸

Avînd în vedere statutul social al femeilor în Moldova, ele devin victime ale VF parțial din cauza genului lor și parțial pentru că ele sînt mai vulnerabile în familie.

Astfel, în general, VF este o problemă de abuz de putere. Dar, din punct de vedere statistic, precum și din punct de vedere practic pentru judecători, aceasta trebuie să fie înțeleasă și ca problemă de gen, pînă cînd ambele genuri în societate vor avea un statut cu adevărat egal.

Acestea sînt detaliile unui caz tipic de violență domestică, un secret bine ascuns al familiilor din întreaga lume. Deși incomplete, datele statistice ne informează în mod direct despre victimele afectate de violența domestică. Este imposibil de identificat efectele vaste ale violenței domestice asupra generațiilor. Așa numitul ciclu al violenței este greu de întrerupt. Doar persoanele capabile de auto-reflecție pot prin efort conștiincios să devină mai bune.

Realizînd potențialul enorm pe care îl au judecătorii în determinarea schimbărilor în societate, aceștia pot contribui la spargerea ciclului violenței, ajutînd victimele și agresorii. De asemenea, se impune înțelegerea dinamicii violenței domestice în familie. Uneori aceasta înseamnă căutarea unor opțiuni de reacție mai bună, care sînt orientate spre o justiție terapeutică, spre deosebire de o abordare punitivă, a cărui scop final este pedepsirea agresorului. Deși, de multe ori necesară, pedeapsa cu închisoarea nu contribuie la vindecarea agresorului. Deseori, aceasta reprezintă o măsură temporară, care amîna continuarea violenței.

În timp ce poliția și procurorii au un control considerabil asupra inițierii și cursul procedurilor de urmărire penală, judecătorii pot ajuta la protejarea victimelor și pot asigura răspunderea agresorilor prin diferite modalități. În afara sălii de judecată judecătorii sînt de multe ori lideri ai comunității și pot ajuta la formarea unui răspuns al comunității la violența domestică prin mobilizarea altor profesioniști. Judecătorii, asemenea procurorilor și poliției, sînt parte esențială a unei activități coordonate din partea comunității. Coordonarea activității judecătorilor cu cele ale altor actori din cadrul comunităților legale, medicale și de advocacy poate duce la evitarea activităților inconsistente, care subminează siguranța victimei și răspunderea agresorului.

⁷⁹Violența în familie în Europa și Eurasia – raport actualizat în 2012, p. 21. Deși datele privind Moldova sînt absente, datele privind alte țări europene și eurasiatice sînt consistente. De exemplu, în **Ucraina s-a constatat: agresiune psihică** în: 71% de cazuri privind băieții și în 60% de cazuri privind fetele; **pedeapsa fizică** în: 41% de cazuri privind băieții și 32% privind fetele; **pedeapse fizice severe** în: 2% de cazuri privind băieții, 2% de cazuri privind fetele. În **Serbia s-a constatat agresiune psihică** în: 64% privind băieții și 64% de cazuri privind fetele; **pedeapsa fizică** în: 57% de cazuri privind băieții, 53% de cazuri privind fetele; **pedeapse fizice severe** în: 9% de cazuri privind băieții, 6% de cazuri privind fetele. Ușoara creștere a violenței împotriva băieților poate fi explicată prin stereotipurile educației masculine "corecte" și presupunerea că băieții sînt mai puternici și o pot suporta.

B. Combaterea violenței domestice: strategii pentru judecători dedicați⁸⁰

Aplicarea legilor

Judecătorii pot proteja siguranța victimei și spori răspunderea agresorului prin aplicarea legilor existente. Judecătorii pot aplica legile existente prin vizualizarea abuzurilor ca fiind infracțiuni grave. Cercetările indică faptul, că și un timp scurt în închisoare pentru încălcarea ordonanței de protecție evidențiază agresorului seriozitatea cu care sistemul judecătoresc tratează violența domestică. Oferind agresorilor „a doua șansă” punem în pericol victima și transmitem acesteia și agresorului mesajul, că ordonanța de protecție nu va fi executată. În mod similar, este crucială aplicarea promptă și consecventă a dispozițiilor civile privind protecția victimei.

De asemenea, la emiterea ordonanței de protecție judecătorii pot informa agresorii despre pedepsele aplicabile în cazul încălcării ordonanței de protecție. Cercetările indică, că asocierea ordinului de protecție cu un avertisment verbal nu doar sporește probabilitatea respectării ordonanței de către agresor, dar și transmite un mesaj victimei (și tuturor celor din sala de judecată), că aceasta dispune de dreptul de a fi protejată de violența în familie și comunitatea nu tolerează o asemenea infracțiune. Judecătorii pot atenua, de asemenea, o parte din amenințările de represalii afirmând, că emiterea ordonanței de protecție ține de răspunderea instanței judecătorești și nu a victimei și că violența domestică nu este o problemă „privată”, ci mai degrabă o preocupare a întregii comunități.

Exercitarea puterii de apreciere

Judecătorii au de asemenea putere de apreciere în aplicarea legilor. Uneori judecătorii își exercită puterea de apreciere în moduri care subminează siguranța victimei și responsabilitatea agresorului. De exemplu, în Polonia judecătorii obișnuiau să suspende în mod repetat pedepsele aplicate în cazul condamnărilor pentru violență domestică. Suspendarea pedepsei întărește convingerea agresorului privind dreptul de a folosi violența pentru stabilirea

i **Judecătorii dedicați vor aplica legislația în domeniul combaterii violenței domestice și vor trata fiecare cauză ca pe o infracțiune serioasă.**

i **A se vedea Legea nr. 45 cu privire la prevenirea și combaterea violenței în familie, articolul 15 alin. (1) lit. f): obligarea de a plăti cheltuielile și daunele cauzate prin actele de violență, inclusiv cheltuielile medicale și cele de înlocuire sau reparare a bunurilor distruse sau deteriorate.**

i **Bune practici: specificarea clară în ordonanța de protecție a efectelor încălcării acesteia. Informarea agresorului va reduce riscul nerespectării ordonanței de protecție de către acesta.**

⁸⁰ Preluat de pe <http://www1.umn.edu/humanrts/svaw/domestic/link/judges2.htm>. A se vedea de asemenea Judecătorul Jerry J. Bowles, Reacția judiciară la infracțiunea de violență domestică (2000); James Ptacek, Femeile agresate în procesul de judecată: Puterea reacției judiciare (1999); Richard Ducote, Comentariul 4 la Dreptul Familiei (1998); Gail A. Goolkasian, Confruntarea violenței domestice: Rolul judecătorilor din instanța de drept penal 4 (1986).

Judecătorii dedicați aplică legile în avantajul victimei, îngrijindu-se de siguranța acesteia.

puterii și controlului asupra partenerului său, precum și percepția sa că o astfel de violență nu va fi pedepsită⁸¹.

Judecătorii pot avea, de asemenea, în examinare cazuri unde vor lua decizia cu privire la cererile de eliberare preventivă. Deoarece victimele violenței în familie devin vulnerabile când încearcă să pună capăt relației, decizia de eliberare preventivă trebuie să ia în considerare riscul existent pentru victimă. În cazurile penale judecătorii pot să nu admită eliberarea preventivă, să impună respectarea unor condiții în cazul eliberării preventive sau să emită ordonanțe care dispun interzicerea contactării victimei pentru a se asigura, că agresorul nu va încerca să se răzbune pe victimă.

Stabilirea de politici și practici

Judecătorii pot avea în examinare cazuri în care să poată să îmbunătățească protecția victimei. Agresorii pot încerca să intimideze sau să rănească victima în sala de judecată sau în drum spre sau de la instanța judecătorească. Instanțele judecătorești pot crea spații în care victimele să aștepte separat de agresor procesul de judecată sau să solicite agresorului să amâne plecarea sa pentru a se asigura că acesta nu urmărește sau atacă victima. Detec-toare de metal pot fi amplasate la intrarea în instanțele judecătorești pentru a se verifica existența armelor. Statul poate stabili reglementări conform cărora victima urmează a fi înștiințată despre eliberarea inculpatului. Femeile sînt în pericol semnificativ de urmărire și represalii din partea agresorului după ce încearcă să utilizeze sistemul juridic pentru a se proteja de violența domestică. Victima va dispune de timp suficient pentru a se proteja dacă va fi înștiințată despre eliberarea agresorului.

Procedurile și politicile existente în instanța judecătorească de asemenea pot fi revizuite pentru a îmbunătăți accesul victimei în instanță.

Procedurile și politicile din cadrul instanței judecătorești pot fi de asemenea elaborate în sensul sporirii coordonării dintre diferite instituții. Aceste proceduri pot spori, de exemplu monitorizarea agresorului după condamnare. În cazul în care agresorul prin sentință trebuie să urmeze un program de tratament, ar fi util să existe posibilitatea ca instituția care oferă tratament să sesizeze instanța judecătorească sau alte organe de drept, dacă agresorul nu execută sentința.

⁸¹ MAHR, Raport cu privire la violența domestică în Polonia 4 (2002).

Atitudine / comportament

Prin comportamentul și deciziile lor judecătorii pot afecta siguranța victimei și răspunderea agresorului. Când victimile solicită asistență prin intermediul sistemului juridic, acestea se tem de represalii din partea agresorului, sînt intimidat de un proces legal complicat și necunoscut și nu au încredere în judecătorul care examinează cauza. Ascultarea victimei, luînd afirmațiile acesteia în mod serios, analiza necesităților victimei și contactul vizual – toate sînt modalități prin care judecătorii pot contracara asemenea temeri. Comportamentul judecătorului, de asemenea, stabilește tonul pentru comportamentul altor reprezentanți ai instanței judecătorești prezente la ședință. Dacă judecătorii tratează cauzele de violență domestică în mod serios, personalul instanței de judecată va fi predispus să urmeze aceeași cale.

Strategii de sensibilizare pentru reforma sistemului judiciar

Pot fi utilizate diferite strategii pentru promovarea reformei sistemului judiciar. Monitorizarea ședințelor instanței judecătorești, de exemplu, ajută la identificarea domeniilor problematice și la creșterea vizibilității acestor probleme. Observarea și raportarea de către membrii comunității a activității judiciare sporește vizibilitatea unor probleme, inclusiv și a celor legate de violența domestică. Auto-observarea, de asemenea, poate contribui la sporirea conștientizării sistemului judiciar. Unii judecători pot astfel observa propria modalitate de examinare a cauzelor de violență domestică și efectul pe care aceasta o are asupra agresorului și victimei, de asemenea, simpla prezență în sală a unor observatori. Monitorizarea instanței judecătorești contribuie la transmiterea mesajului potrivit căruia violența domestică este o prioritate în comunitate. Formarea continuă a judecătorilor și a personalului instanței judecătorești poate avea, de asemenea, impact asupra activității judiciare în domeniul cauzelor de violență domestică. Instruirile pot oferi judecătorilor informația de care aceștia au nevoie pentru a răspunde mai bine nevoilor victimelor violenței domestice și a asigura răspunderea agresorului. Asemenea instruirii pot fi concentrate pe discutarea miturilor existente în jurul violenței domestice, efectul acestei infracțiuni asupra victimelor, necesitățile victimelor, experiențele acestora în instanța de judecată și impactul atitudinii judiciare asupra agresorilor. Instruirile pot contribui la sensibilizarea judecătorilor privind necesitățile victimelor și dinamica violenței domestice. De exemplu, este important ca judecătorii să cunoască des-

i *Judecătorii dedicați sînt activi în stabilirea procedurilor și practicilor care asigură siguranța victimei și îmbunătățesc executarea hotărîrilor judecătorești.*

i *În unele cazuri răspunsul la violența domestică constă în utilizarea tehnologiei, dar de cele mai multe ori succesul este garantat de coordonarea eforturilor între poliție, procuratură, instanțe judecătorești (judecători și personal), diverse ONG și grupe de voluntari etc.*

Judecătorii dedicați tratează cauzele de violență domestică ca situații de „viață și moarte”. Modalitatea în care judecătorul examinează cauza poate, cu siguranță, salva o viață.

pre faptul că victima care solicită anularea ordonanței de protecție poate face aceasta din motivul amenințării din partea agresorului.

Studiile arată că implementarea strategiilor de sensibilizare reduce considerabil riscurile de letalitate, vătămări grave, răpirea copilului minor, lipsa de cooperare a victimei pe parcursul investigației penale și împăcarea forțată cu agresorul.

3.1.2. Ce este violența în familie?

A. Răspîndirea violenței domestice

Violența domestică (VF) este o "epidemie" la nivel global, precum și o problemă răspîndită în Republica Moldova.⁸² 60% dintre femeile din Republica Moldova se confruntă cu una sau mai multe forme ale violenței domestice în familiile lor.

TIPUL VIOLENȚEI	ÎN CURSUL VIEȚII, FEMEI	ÎN ULTIMELE 12 LUNI, FEMEI
Violența fizică între parteneri intimi	24-39%	8-12%
Fiziologică	59.4%	25.7%
Violența psihologică îndreptată spre izolare socială	54.9%	36.9%
Economică	10.6%	4.2%
Sexuală	18.6%	4.1%

B. Definiții

Potrivit doctrinei definiția VF este mult mai cuprinzătoare decît definiția prevăzută de actele normative:

VF este un model de comportamente abuzive și de constrîngere, inclusiv atacuri fizice, sexuale și psihologice, precum și constrîngere economică.⁸³ VF are loc între soți sau parte-

⁸² Somach S. (2012), *Violența domestică în Europa și Eurasia – 2012*, USAID.

⁸³ Schechter S. and Edelson J., (1999). *Intervenția eficientă în cazurile de violență în familie și maltratare a copilului: linii directoare pentru politici și practici* (Reno, NV: Consiliul Național pentru Minori și Familie al Judecătorilor de Instanțe, 122-123).

neri intimi, precum și între alți membri de familie (de exemplu: mama-soacră și nurori, frați și surori, tați și fice, mamă-copil, abuzul vîrstnicului).

Astfel, ar trebui să fim conștienți de anumite aspecte ale acestei definiții:

- **Victimele și făptașii VF pot fi de orientări sexuale diferite.** VF se poate întâmpla în relațiile dintre heterosexuali sau lesbiene, gay, bisexuali și transsexuali (LGBT).
- **VF diferă de violența unui străin.** VF constă dintr-o varietate de comportamente, unele criminale, altele nu, dar toate indicînd un model de control abuziv.
- **VF este un model de abuz de putere.** Violența în familie nu este un eveniment izolat, ci episoade ce interacționează într-un model de control a părții abuzate.
- **VF este un act deliberat.** Infractorii adesea comit acte ce par a fi îndreptate împotriva copiilor, proprietății sau animalelor domestice, care sînt folosiți pentru a ține sub control sau a pedepsi partenerul intim.
- **Bărbații și femeile recurg la forța fizică din diferite motive.** Cercetarea asupra cuplurilor heterosexuale indică că motivația unei femei pentru a folosi forța fizică este autoapărarea. Bărbații folosesc însă forța fizică pentru a deține puterea și controlul.
- **Consecințele VF adesea sînt letale.** Evaluarea de risc letal trebuie să fie nucleul oricărei practici judiciare.

Potrivit legislației Republicii Moldova, VF este o infracțiune. Articolul 201¹ al Codului Penal din Moldova (CP) definește VF după cum urmează:

VF este acțiunea sau inacțiunea intenționată, manifestată fizic sau verbal, comisă de un membru al familiei asupra unui alt membru al familiei, care a provocat suferință fizică, soldată cu vătămarea ușoară a integrității corporale sau a sănătății, suferință psihică ori prejudiciu material sau moral(...)

Definiția VF conform Legii nr. 45 din 01.03.2007 cu privire la prevenirea și combaterea violenței în familie este următoarea:

? *De ce judecătorii trebuie să cunoască alte definiții ale VF pe lângă cele prevăzute în textele de lege:*

Legislația se modifică. Adesea aceasta nu ia în considerație ultimele cercetări în domeniul științelor sociale.

Ultimele studii realizate în domeniul VF vor oferi judecătorilor o perspectivă valoroasă privind interpretarea și aplicarea legii.

VF este orice acțiune sau inacțiune intenționată, cu excepția acțiunilor de autoapărare sau de apărare a unor alte persoane, manifestată fizic sau verbal, prin abuz fizic, sexual, psihologic, spiritual sau economic ori prin cauzare de prejudiciu material sau moral, comisă de un membru de familie contra unor alți membri de familie, inclusiv contra copiilor, precum și contra proprietății comune sau personale.

Subiecții VF

Conform Legii nr. 45 din 01.03.2007 cu privire la prevenirea și combaterea violenței în familie, în VF sînt implicați doi actori (cetățeni ai Republicii Moldova, cetățeni străini și persoane apatride cu reședință pe teritoriul Republicii Moldova):

- **Agresorul** este persoana care comite acte de violență în familie, concubinaj;
- **Victima** este persoana (adult sau copil) supusă actelor de violență în familie, în concubinaj.

În conformitate cu art. 3 al Legii nr. 45 din 01.03.2007 cu privire la prevenirea și combaterea violenței în familie și art. 133¹ al Codului Penal, subiecții violenței în familie pot fi:

- în condiția locuirii în comun – persoane aflate în relații de căsătorie, de divorț, de concubinaj, de tutelă și curatelă, rudele lor pe linie dreaptă sau colaterală, soții rudelor, alte persoane întreținute de acestea;
- în condiția locuirii separate – persoane aflate în relații de căsătorie, copiii lor, inclusiv cei adoptivi, cei născuți în afara căsătoriei, cei aflați sub tutelă sau curatelă, alte persoane aflate la întreținerea acestora.

3.1.3. Tipuri de violență în familie

Conform Legii nr. 45 din 01.03.2007 cu privire la prevenirea și combaterea violenței în familie, victimele VF pot suferi de o combinație a următoarelor tipuri de violențe: fizică, sexuală, psihologică, spirituală și economică. Absența de probe de violență fizică nu constituie temei de respingere a emiterii ordonanței de protecție civilă sau penală.

A. Violența fizică

Abuzul fizic este folosirea forței fizice împotriva unei persoane, care în rezultat este lezată sau crează împrejurări de risc de a fi lezată. Abuzul fizic variază de la constrângere fizică pînă la omor. Conform Legii nr. 45 din 01.03.2007 cu privire la prevenirea și combaterea violenței în familie:

Violența fizică constituie o vătămare intenționată a integrității corporale ori a sănătății prin lovire, îmbrîncire, trîntire, tragere de păr, înțepare, tăiere, ardere, strangulare, mușcare, în orice formă și de orice intensitate, prin otrăvire, intoxicare, alte acțiuni cu efect similar.

Alte exemple se referă la deteriorarea obiectelor, aruncarea sau spargerea lucrurilor, deteriorarea mobilierului sau lucrurilor personale, cît și rănirea sau uciderea animalelor de casă.

B. Violența sexuală

Abuzul sexual de multe ori se manifestă împreună cu abuzul fizic și poate avea loc după o criză de abuz fizic. Conform Legii nr. 45 din 01.03.2007 cu privire la prevenirea și combaterea violenței în familie:

Violența sexuală constituie orice violență cu caracter sexual sau orice conduită sexuală ilegală în cadrul familiei sau în alte relații interpersonale, cum ar fi, violul conjugal, interzicerea folosirii metodelor de contracepție, hărțuirea sexuală; orice conduită sexuală nedorită, impusă; obligarea practicării prostituției; orice comportament sexual ilegal în raport cu un membru de familie minor, inclusiv prin mîngîieri, sărutări, pozare a copilului și prin alte atingeri nedorite cu tentă sexuală; alte acțiuni cu efect similar.

? **Ce este stalking? (urmărire obsedată):**

Stalking (urmărire obsedată) este imprezvizibilă și întotdeauna ar trebui să fie considerată periculoasă.

Stalking este hărțuirea sau amenințarea unei alte persoane, mai ales într-un mod care obsedează persoana fizic sau emoțional într-o manieră repetitivă și necinstită. Stalking-ul unui partener intim poate avea loc în timpul relației, cu monitorizarea intensă a activităților partenerului. Stalking-ul poate avea loc inclusiv după ce un partener sau soț a încheiat relația. Un stalker poate încerca să-și întoarcă partenerul, sau poate dori să-i facă un rău partenerului ca pedeapsă pentru plecarea lui⁸⁴.

Stalking poate avea loc la aproape de casa victimei, în apropierea sau la locul ei de muncă, în drum spre magazin sau o altă destinație, ori pe internet (stalking cibernetic). Stalking poate fi la telefon, în persoană sau on-line. Stalkerii pot să nu își arate identitatea sau pot fi peste tot, în persoană⁸⁵.

⁸⁴ Benedicts T., Jaffe J., și Segal J., (2014). Abuzul și violența domestică: tipologii, semne, simptome cauze și efecte. Academia Americană de Experți în domeniul Stresului Traumatic. Preluat la 10 Aprilie 2015: <http://www.aets.org/article144.htm>

⁸⁵ Benedicts T., Jaffe J., și Segal J., (2014). Abuzul și violența domestică: tipologii, semne, simptome cauze și efecte. Academia Americană de Experți în domeniul Stresului Traumatic. Preluat la 10 Aprilie 2015: <http://www.aets.org/article144.htm>

Caracteristicile**stalking-ului:**

- *Are loc la sau în apropierea casei victimei, locului de muncă, în drum spre magazin sau altă destinație sau pe internet (cyberstalking);*
- *Poate avea loc la telefon, personal sau on-line;*
- *Stalkerii pot să nu-și arate niciodată identitatea sau pot fi oriunde, în persoană.*

Care sînt tacticile**stalkerilor?**

- *apeluri telefonice repetate, uneori cu închiderea receptorului;*
- *urmărire, monitorizare (eventual chiar cu un dispozitiv de poziționare globală);*
- *găsirea persoanei în registrele publice, căutare on-line sau prin detectivi;*
- *vizionarea cu camere ascunse;*
- *trimiterea de email-uri; comunicarea în chat sau cu mesagerie instantanee (stalking cibernetic: a se vedea mai jos);*
- *trimiterea de pachete nedorite, cărți, cadouri, sau scrisori;*
- *monitorizarea apelurilor telefonice ale victimei sau a utilizării de către ea a calculatorului;*
- *contactarea prietenilor, familiei, colegilor sau vecinilor victimei pentru a afla despre victimă;*
- *amenințarea că-i va face rău victimei sau familiei sale, prietenilor sau animalelor de companie;*
- *deteriorarea casei, automobilului sau altor bunuri ale victimei.*

- **agresiune sexuală:** forțarea unei persoane de a participa la o activitate sexuală nedorită, nesigură sau degradantă;
- **hărțuire sexuală:** ridiculizarea unei persoane pentru a încerca să i se limiteze sexualitatea sau opțiunile de reproducere;
- **exploatarea sexuală:** de exemplu forțarea unei persoane să se uite la pornografie sau forțarea cuiva să participe la procesul de filmare a unui film pornografic etc.;
- **viol (marital sau comis de partener intim):** este o infracțiune aparte în CP, cu toate acestea, el poate fi prezent în situația VF.

C. Violența psihologică

Abuz mental, psihologic, emoțional, poate fi verbal sau nonverbal. Abuzul verbal sau non-verbal a unui partener intim sau soț constă din acțiuni sau comportamente mai subtile decît abuzul fizic. În timp ce abuzul fizic ar putea părea prejudiciant, cicatricile abuzului verbal și emoțional sînt profunde. Studiile arată că abuzul verbal sau nonverbal poate fi mult mai dăunător din punct de vedere emoțional decît abuzul fizic. Conform Legii nr. 45 din 01.03.2007 cu privire la prevenirea și combaterea violenței în familie:

Violență psihologică constituie impunere a voinței sau a controlului personal, provocare a stărilor de tensiune și de suferință psihică prin ofense, luare în derîdere, înjurare, insultare, poreclire, șantajare, distrugere demonstrativă a obiectelor, prin amenințări verbale, prin afișare ostentativă a armelor sau prin lovire a animalelor domestice; neglijare; implicare în viața personală; acte de gelozie; impunere a izolării prin detenție, inclusiv în locuința familială; izolare de familie, de comunitate, de prieteni; interzicerea realizării profesionale, interzicerea frecventării instituției de învățămînt; deposedare de acte de identitate; privare intenționată de acces la informație; alte acțiuni cu efect similar.

BUNE PRACTICI:

Judecătorii ar trebui să se bazeze pe evaluarea profesională psihologică a statutului victimei la stabilirea violenței psihologice. Victimele pot depune o astfel de evaluare în mod voluntar. Cu toate acestea, judecătorii ar trebui să folosească în mod obișnuit experți, care sînt consilieri profesionali specializați în VF. Fără un astfel de ajutor de specialitate, judecătorii riscă să proiecteze experiențe personale.

D. Violența spirituală

Violența spirituală este un alt aspect al spectrului VF. Conform Legii nr. 45 din 01.03.2007 cu privire la prevenirea și combaterea violenței în familie:

Violență spirituală reprezintă subestimare sau diminuare a importanței satisfacerii necesităților moral-spirituale prin interzicere, limitare, ridiculizare, penalizare a aspirațiilor membrilor de familie, prin interzicere, limitare, luare în derîdere sau pedepsire a accesului la valorile culturale, etnice, lingvistice sau religioase; impunere a unui sistem de valori personal inacceptabile; alte acțiuni cu efect similar sau cu repercusiuni similare.

Alte exemple:

- utilizarea convingerilor religioase sau spirituale ale soțului sau partenerului intim pentru a manipula;
- împiedicarea partenerului de a practica acțiunile și manifestările de interes (religioase, spirituale);
- ridiculizarea convingerilor religioase sau spirituale ale altei persoane;
- impunerea copiilor să fie creșcuți într-o credință cu care partenerul nu este de acord.

E. Violența economică

Violența economică, în general este un model de comportament abuziv în orice relație, care este utilizat de un partener pentru a câștiga și menține puterea și controlul asupra celuilalt partener intim⁸⁶. Legea nr. 45 din 01.03.2007 definește violența economică după cum urmează:

⁸⁶ Pollet S. (2011). Abuzul economic: Partea nevăzută a violenței în familie. Revista NYSBA, Februarie, pp. 40-44.

Econom sau economic abuziv?

Cum calificați situația când un partener face unele sau toate dintre următoarele acțiuni:

- Înregistrează drept bunuri personale toate bunurile familiei?
- Împiedică un partener să meargă la locul de muncă sau școală?
- Controlează banii partenerului?
- Fură, distruge bunurile partenerului?
- Retrage informații și accesul la resursele familiei, cum ar fi cărți de credit sau automobil?
- La despărțire oprește servicii importante și întrerupe plățile?
- Nu execută obligația de întreținere a copilului, în timp ce este darnic cu copiii încercând să cîștige loialitatea?

Violența economică constituie priveră de mijloace economice, inclusiv lipsire de mijloace de existență primară, cum ar fi hrană, medicamente, obiecte de primă necesitate; abuz de variate situații pentru a sustrage bunurile persoanei; interzicerea dreptului de a posedă, folosi și dispune de bunurile comune; control inechitabil asupra bunurilor și resurselor comune; refuz de a susține familia; impunere la munci grele și nocive în detrimentul sănătății, inclusiv a unui membru de familie minor; alte acțiuni cu efect similar.

Judecătorii ar trebui să țină cont de următoarele aspecte ale abuzului economic:

- aproape 70% din populație nu percepe legătura dintre VF și abuzul economic;⁸⁷
- victime ale acestei forme de abuz sînt cel mai des femeile;⁸⁸
- abuzul economic are efecte asupra stării fizice și psihice a femeii /bărbatului; efectele pot include frica, anxietatea, pierderea respectului de sine, depresia și tulburarea de stres post-traumatic;
- victima devine dependentă din punct de vedere economic de agresor;
- există un risc mai mare de abuz economic pentru partenerii aflați în sărăcie, situație economică precară, precum și în situația pierderii locului de muncă;
- abuzul economic contribuie la deciziile victimelor de a rămîne în situația abuzivă.

3.1.4. Cauzele violenței în familie⁸⁹

Comportamentele de violență în familie sînt învățate prin observare începînd cu copilăria și mai tîrziu prin apariția de deprinderi, inclusiv atunci cînd sistemul juridic nu dispune de mecanisme eficiente de a preveni și pedepsi violența în familie. Abuzatorul funcționează pentru a controla victima prin frică și intimidare. Deoarece este un comportament învățat, acesta poate fi schimbat cu suficientă mo-

⁸⁷ Pollet S. (2011). Abuzul economic: Partea nevăzută a violenței în familie. Revista NYSBA, Februarie, pp. 40-44

⁸⁸ Pollet S. (2011). Abuzul economic: Partea nevăzută a violenței în familie. Revista NYSBA, Februarie, pp. 40-44

⁸⁹ Brigner M., (2003). Manualul privind violența domestică al statului Ohio. Ghid practic de competențe pentru judecători și magistrați. Ediția 2. Centrul de prevenire a violenței domestice din cadrul Biroului de servicii juridice în drept penal din statul Ohio.

tivare, cum ar fi tragerea la răspundere a agresorului de către instanța judecătorească.

Violența în familie nu este un comportament „scăpat de sub control”. Violența este direcționată împreună cu alte tactici, cum ar fi amenințări, cadouri, promisiuni, izolare și restricții financiare, pentru a stabili controlul asupra victimelor sau a le pedepsi. Faptul, că agresorul nu alege în mod tipic aceleași tactici cu șefii, colegii sau prietenii demonstrează, că furia lui este sub control și că „gestionarea furiei” este o soluție eronată.

În timp ce abuzul de substanțe nu scuză violența în familie, acesta este relevant, deoarece poate mări letalitatea comportamentului violent și trebuie să fie luat în considerare în chestiuni de siguranță pentru victimă, copii și comunitate. Acest fapt este relevant și pentru tratamentul abuzatorului. Experții susțin că schimbarea comportamentului de violență în familie este imposibilă fără a opri și abuzul de substanțe. Astfel, este recomandabil tratamentul concomitent sau tratamentul spitalicesc contra abuzului de substanțe, urmat de tratamentul obligatoriu al făptuitorilor pentru a combate violența în familie.

Cercetările au demonstrat, că nu există un profil psihologic comun sau o caracteristică demografică pentru femeile maltratate. Bogați, săraci, persoane de toate rasele pot fi victime ale violenței în familie. Victimizarea ca urmare a violenței în familie nu este mai probabilă dacă femeia a fost abuzată fiind copil sau într-o relație anterioară. Cercetările dovedesc, că nici un comportament de-al victimei n-ar putea modifica comportamentul violent al făptuitorului.

3.1.5. Riscurile violenței în familie⁹⁰

Șansele de escaladare a violenței în familie într-o omucidere se măresc semnificativ în cazul în care făptuitorul consideră că victima părăsește relația, pentru a reduce controlul asupra sa. Această stare de lucruri este prezentă, deseori, în cadrul procesului de divorț, în cazurile de emiteră și aplicare a ordonanțelor de protecție, izolarea abuzatorului, acuzațiilor penale. Acțiunea judiciară pro-

**Violența din motiv de
separare într-o relație**

⁹⁰ Brigner M., (2003). Manualul privind violența domestică al statului Ohio. Ghid practic de competențe pentru judecători și magistrați. Ediția 2. Centrul de prevenire a violenței domestice din cadrul Biroului de servicii juridice în drept penal din statul Ohio.

Motive distincte pentru omor**Nu există profil unic****Crimă în bază de gen****Din "case abuzive"**

fesională competentă este cea de a separa fără întârziere părțile, a lipsi de dreptul de port armă, a emite ordonanțe de protecție, a lua măsuri provizorii de asigurare a acțiunii, de exemplu, în scopul protejării drepturilor minorilor, folosirii locuinței, sprijinului adecvat familiei, întreținerii copiilor minori, determinării obligațiunilor, ce urmează a fi îndeplinite neîntârziat. Instanța judecătorească trebuie să reacționeze rapid la orice încălcare, care poate însemna în unele cazuri viață sau moarte.

Este important să reținem că în timp ce statisticile de omor în VF includ atât victime femei, cât și bărbați, cele două genuri comit omoruri conjugale din diferite motive. Femeileucid partenerii lor în primul rând din autoapărare sau răzbunare pentru actele anterioare de violență, în timp ce bărbații, de obicei, ucid ca răspuns la încercarea femeii să părăsească relația abuzivă.

3.1.6. Profilul făptașului⁹¹

Cercetătorii susțin, că făptuitorii violenței în familie nu se încadrează în diagnostic unic de personalitate sau profil psihologic unic. Numai prin analiza probelor și evaluarea faptelor un judecător poate stabili dacă violența a avut loc și cine este făptuitorul. Dar unele informații despre modelele de comportament și atitudini comune sînt incluse mai jos pentru a acorda sprijin instanței judecătorești în activitatea sa de constatare a faptelor, de luare a deciziilor, precum și în stabilirea celor mai eficiente intervenții.

Majoritatea bărbaților nu sînt agresori. Dar majoritatea agresorilor sînt bărbați. Violența din partea femeilor față de partenerii lor este deseori autoapărare. În general, frecvența și gravitatea violenței masculine este mult mai evidentă decît agresiunea feminină. Instanțele trebuie să determine agresorul primar în fiecare caz și să trateze violența în familie în mod serios, indiferent de cine este de vină.

Copiii de sex masculin crescuți într-o "casă abuzivă" prezintă un risc ridicat de a-și bate partenerii intimi în relațiile lor adulte.

⁹¹ Brigner M., (2003). Manualul privind violența domestică al statului Ohio. Ghid practic de competențe pentru judecători și magistrați. Ediția 2. Centrul de prevenire a violenței domestice din cadrul Biroului de servicii juridice în drept penal din statul Ohio.

Unii făptași minimizează și neagă violența în familie și cred mai degrabă în propriile negări, decât ar admite idea că sînt agresori. Alții mint pentru a evita consecințele sau blamează alte persoane - în special victima - pentru propriul comportament. Aceste comportamente sînt similare cu cele pe care judecătorii le văd în cazul persoanelor care fac abuz de substanțe. Judecătorii ar trebui să mențină axarea procedurilor pe comportamentul presupusului făptuitor și nu pe circumstanțele sau justificările înconjurătoare.

Agresorii violenței în familie au o mare nevoie de a deține controlul și au experiență în tehnicile de control. Ei tind să folosească copiii ca unul din instrumentele de control al partenerului. Agresorii cred că ceea ce au făcut a fost justificat și respectiv, aceștia nu vor fi trași la răspundere pentru că și-au bătut partenerii. De asemenea, ei cred că încă dețin controlul, chiar și în sala de judecată.

Cercetările recente asupra bărbaților care comit acte de violență împotriva partenerului intim au identificat două aspecte. În primul rînd, bărbații considerau violența împotriva femeilor drept fapte justificate, deoarece nu au fost respectați ca bărbați. În al doilea rînd, opiniile bărbaților privind violența erau legate de percepțiile și ideile lor de bărbăție și masculinitate, în general. Majoritatea bărbaților din studiu credeau într-o gospodărie patriarhală, în care bărbatul este capul familiei/ casei.

Gelozia și posesivitatea extremă sînt frecvente în rîndul făptașilor violenței în familie și sînt folosite ca motive pentru monitorizare, izolare, urmărire și alte comportamente obsesive.

Unii făptași sînt spirituali, fermecători și inteligenți, astfel, victimei sau instanțelor judecătorești le vine greu să admită faptul că aceștia vor continua să fie violenți. Este recomandat ca instanța judecătorească să se concentreze asupra comportamentului și nu a personalității.

Mulți cercetători au descoperit că bătașii au tendința de a trece de la o victimă la alta. Chiar dacă prin intervenția sistemului de justiție un bătaș părăsește victima curentă singur, există probabilitatea ca comunitatea, sistemul judiciar, precum și alte victime să se confrunte din nou cu același individ în absența tratamentului de intervenție de succes al bătașilor.

Minimizarea, negarea, minciuna, învinuirea

Nevoia de a controla

Justificarea

Gelozia și posesivitatea

Băieți buni

Agresori în serie

Victima - fără profil

Izolarea și negarea

Riscul sarcinii

*Inactivitatea poate fi cea
mai sigură opțiune*

3.1.7. Profilul victimei⁹²

Victimele violenței în familie nu se încadrează în niciun profil de personalitate și nu diferă de femeile care nu sînt abuzate. Nu e neapărat ca ele să vină din casele abuzive sau relații abuzive anterioare. Singurul factor determinant pentru abuzarea lor este făptașul.

Victimele au fost adesea sever izolate în relațiile lor pînă la punctul în care nu au avut sprijinul familiei sau alt sprijin extern pentru a le salva. Ele au convingerea sau li se spune, că sistemul de justiție nu va face nimic pentru ele și dacă primul lor contact în căutare de ajutor este un ofițer de poliție sau judecător, care manifestă desconsiderare totală, ele interpretează această atitudine ca fiind normală. Victimele pot minimiza abuzul sau chiar să-l nege, fie pentru a evita represaliile sau pentru că ele se auto-blamează. Cu cît sînt mai puține resurse comunitare disponibile și cu cît mai mari sînt barierele ridicate de sistemul de justiție pentru oferirea ajutorului, cu atît mai probabil este că o victimă va respinge urmărirea penală a agresorului sau alte căi legale de atac.

Cazurile care implică violența împotriva femeilor de vîrstă fertilă sau în care este descoperită sarcina merită atenție judiciară aparte. Cauza principală de deces în rîndul femeilor gravide este omuciderea, dar publicul încă nu este conștient de acest pericol. Cercetările recente arată, de asemenea, că femeile însărcinate, sînt ucise cel mai probabil la începutul sarcinii.

Motivul primar al victimelor violenței în familie pentru inactivismul lor privind agresorul este frica realistă de a fi rănite sau ucise. Această teamă este justificată în 75% din atacuri dintre soți sau cînd părțile sînt deja separate. În mod ironic, presiunea unei comunități ca victima să părăsească agresorul mărește semnificativ riscul cu care ea se confruntă. Făptașii abuzează pentru că vor să mențină puterea și controlul asupra victimelor lor, iar o creștere a pericolului în timpul separării nu ar trebui să fie surprinzătoare, deoarece făptuitorul devine disperat în această perioadă. Separarea pune în pericol atît victima, cît și comunitatea, pentru că mai multe victime sînt ucise anume în procesul părăsirii unei relații, decît în orice

⁹² Brigner M., (2003). Manualul privind violența domestică al statului Ohio. Ghid practic de competențe pentru judecători și magistrați. Ediția 2. Centrul de prevenire a violenței domestice din cadrul Biroului de servicii juridice în drept penal din statul Ohio

alt moment. Violența începe atunci cînd agresorul își dă seama, în primul rînd, că victima părăsește relația. Această realizare poate fi declanșată printr-o plîngere de divorț sau ordonanță de protecție, astfel că sînt recomandabile precauții speciale, cum ar fi suspendarea temporară a tuturor vizitelor copilului. Protecția specială a victimei din partea poliției este de asemenea recomandabilă, iar unele instanțe facilitează acest lucru prin eliberarea imediată a ordonanței de protecție, uneori direct în sala de judecată.

Majoritatea victimelor violenței în familie, cu sprijin și resurse suficiente, trec prin acțiuni în justiție. Cu toate acestea, de multe ori victimele sînt reticente de a participa la procedurile judiciare din cauza mai multor motive, inclusiv promisiuni sau amenințări din partea făptuitorului, presiuni financiare sau lipsa de încredere că sistemul juridic le poate proteja. Reticența victimei de a coopera poate fi un comportament de supraviețuire și nu lipsă de respect pentru instanța judecătorească.

3.1.8. Siguranța victimei în instanța judecătorească⁹³

Programele de tratament al agresorilor, deschise acum în multe țări și disponibile în Republica Moldova, pot spori siguranța victimei și pot schimba atitudinea agresorilor, prevenind astfel o viață nefericită. E nerealist să se presupună că bătașii se vor schimba spontan, de aceea, obligarea la tratament este un instrument esențial pentru scăderea violenței în familie.

Instanțele locale sînt încurajate să identifice un loc sigur pentru vizitele supravegheate, iar copiii, în special, să fie însoțiți și supravegheați. Astfel de centre sînt resurse comunitare importante pentru protejarea atît a copiilor, cît și a victimelor adulte de actele de violență și maltratare.

Un plan de siguranță este un program conceput special pentru circumstanțele fiecărei victime a violenței în familie, pentru a îmbunătăți șansele lor de supraviețuire. Victima e cea mai indicată să analizeze problemele de siguranță. Judecătorii pot sprijini planificarea siguranței în două moduri:

⁹³ Brigner M., (2003). Manualul privind violența domestică al statului Ohio. Ghid practic de competențe pentru judecători și magistrați. Ediția 2. Centrul de prevenire a violenței domestice din cadrul Biroului de servicii juridice în drept penal din statul Ohio

Victime reticente

Factorii letalității

Tratament prin programe de intervenție pentru agresori

Vizitarea supravegheată

Planuri de siguranță

- prin demonstrarea atitudinii de înțelegere față de victimele care decid, că propria lor siguranță necesită refuzul de a coopera în cadrul urmăririi penale sau refuzul de a apărea în instanța judecătorească;
- prin întrebarea tuturor victimelor dacă au un plan de siguranță și de a le da o referință la resursele de expertiză în cazul în care nu o au.

BUNE PRACTICI:

Consiliul comunitar de coordonare: O instanță judecătorească poate fi pe deplin angajată în a pune capăt violenței în familie, dar nu poate reuși fără eforturile coordonate de aplicare a legii ale procurorilor, instituțiilor de servicii sociale, adăposturilor, a grupurilor de avocați și a altor resurse comunitare. În acele comunități în care aceste eforturi au avut succes, judecătorii au jucat un rol-cheie în convocarea consiliului comunitar de coordonare.

3.1.9. Cauze CtEDO privind violența în familie***Kontrová c. Slovaciei*****Descrierea cauzei:**

Detalii despre solicitant. Dana Kontrová este cetățean slovac, născută în 1974, este căsătorită și are doi copii.

”Istoria” abuzului. La 2 noiembrie 2002 solicitanta a depus o plîngere penală împotriva soțului ei, acuzându-l că a agresat-o și a bătut-o cu un cablu electric. Ea a prezentat un *raport medical* care indica faptul că leziunile sale ar împiedica-o să lucreze timp de pînă la șapte zile. Ea a declarat, de asemenea, că a existat *o perioadă lungă cînd a fost abuzată fizic și psihic* de către soțul ei.

Încercarea de a-și retrage plîngerea penală. Mai tîrziu, însoțită de soțul ei, ea a încercat să-și retragă plîngerea penală. Sfătuită de ofițerul de poliție H., în consecință, ea a modificat plîngerea, astfel încît pretinsele acțiuni ale soțului ei au fost calificate drept o infracțiune minoră, care nu necesită nici o acțiune în continuare.

Poliția a primit notificări despre o situație de violența în familie cu utilizarea unei arme. În noaptea de 26 spre 27 decembrie 2002 o rudă a solicitantului a sunat la serviciul de urgență al poliției districtuale ca să raporteze că soțul

Kontrová c. Slovaciei

reclamantei avea o armă și amenința că își omoară copiii și se sinucide. Reclamanta a făcut un apel telefonic similar mai târziu, în aceeași noapte. Apelurile telefonice au fost primite de ofițerul de poliție B., care i-a dat instrucțiuni ofițerului de poliție P.S., ca să asigure o patrulă de poliție pentru a vizita locul faptei. Patrula a găsit reclamanta în satul Tušická Nová Ves. Soțul reclamantei a părăsit locul faptei înainte de sosirea patrulei. Polițiștii au condus reclamanta la casa părinților ei și au rugat-o să vină la secția de poliție în dimineața următoare, astfel încât să poată întocmi o înregistrare oficială a cazului care a avut loc. În dimineața zilei de 27 decembrie 2002 reclamanta a mers la poliția de district a Trhovište, unde a vorbit cu ofițerul de poliție M.S. În dimineața zilei de 31 decembrie 2002 reclamanta și fratele ei s-au dus la comisariatul de poliție Michalovce, unde au vorbit cu ofițerul de poliție H. Ea a întrebat despre plîngerea sa penală din 2 noiembrie 2002 și a menționat, de asemenea, incidentul din 26 spre 27 decembrie 2002.

Făptașul a dus la îndeplinire amenințările lui cu moartea.

La 31 decembrie 2002 între orele 11:00 și 11:15 soțul reclamantei a împușcat mortal cei doi copii ai săi și s-a sinucis.

Instanțele locale i-au găsit vinovați de neglijență pe polițiști. În cele din urmă, instanțele naționale au constatat că tragedia a fost o consecință directă a lipsei de acțiune din partea ofițerilor de poliție. La 14 martie 2006 ofițerii de poliție B., M.S. și P.S. au fost condamnați pentru neglijență în îndeplinirea îndatoririlor lor. Procedura penală împotriva lui H. a fost întreruptă.

Solicitantă nu a reușit să obțină o compensație prin intermediul instanțelor locale. Plîngerea reclamantei depusă la instanța judecătorească prin care se solicita o compensație referitoare la prejudiciul moral suferit, printre altele, nu s-a încununat cu succes.

Decizia Curții:

Articolul 2. Responsabilitatea poliției. Curtea a constatat că, în conformitate cu secțiunea 2 (1) literele (a) și (b) din Legea Corpului de Poliție din 1993, una din principalele sarcini ale poliției este de a proteja drepturile și libertățile fundamentale, viața și sănătatea persoanelor. Situația din familia reclamantei era cunoscută de departamentul local de poliție, precum și plîngerea penală din 2 noiembrie 2002 și apelurile telefonice de urgență din noaptea de 26 spre 27 decembrie 2002. Ca răspuns la situația re-

clamantei, în temeiul dispozițiilor aplicabile ale Codului de procedură penală, a reglementărilor și regulamentelor de serviciu, poliția era obligată să: înregistreze plîngerea penală a reclamantei, să lanseze imediat o anchetă penală și proceduri penale împotriva soțului solicitantei, să țină o evidență corespunzătoare a apelurilor de urgență, să consilieze următoarea schimbare de situație și să întreprindă acțiunile legale ce se impuneau în situația în care soțul reclamantei avea o armă și a amenințat că o va folosi.

Neglijența de a acționa conform responsabilităților. Totuși, după cum au stabilit instanțele judecătorești naționale, poliția nu a reușit să se asigure că aceste obligații au fost respectate. Dimpotrivă, unul dintre ofițerii implicați a asistat reclamanta și soțul ei la modificarea plîngerii sale penale din 2 noiembrie 2002, astfel încît faptele să poată fi tratate ca o infracțiune minoră. După cum s-a constatat de către instanțele judecătorești naționale, consecința directă a acestor eșecuri a fost moartea copiilor reclamantei.

Neglijența de a acționa conform responsabilităților constituie o încălcare a articolului 2. Pe baza concluziilor expuse mai sus, precum și recunoașterea Guvernului slovac că autoritățile naționale nu au luat măsurile necesare pentru a proteja viața copiilor reclamantei, CtEDO a constatat că a existat o încălcare a articolului 2 CEDO.

Articolul 13. Dreptul la compensație. CtEDO a constatat, că reclamanta ar fi putut să solicite despăgubiri pentru prejudiciul moral suferit de ea și de copiii săi, în legătură cu moartea lor, dar ea nu a avut o astfel de cale de recurs la dispoziție, încălcîndu-se articolul 13 CEDO.

Branko Tomašić și alții c. Croației

Descrierea cauzei:

Detalii despre solicitant. Reclamanții sînt Branko Tomašić, soția lui, Đurđa Tomašić, și copiii lor, Marko Tomašić, Tomislav Tomašić și Ana Tomašić. Aceștia sînt cetățeni croați. Reclamanții sînt rudele lui M.T. și copilul ei, V.T., născut în martie 2005, care au fost ambii uciși în august 2006 de către M.M., tatăl lui V.T.

M.T. și M.M. trăiau împreună în casa părinților lui M.T. pînă în iulie 2005, cînd M.M. s-a mutat în altă parte după dispute cu membrii proprietarului.

Branko Tomašić și alții c. Croației

În ianuarie 2006 M.T. a depus o plîngere penală împotriva lui M.M. pentru amenințările cu moartea pe care acesta le-ar fi făcut. La 15 martie 2006, prima instanță a constatat că M.M. e vinovat de amenințări repetate cu moartea față de M.T. și copilul lor și că se va sinucide cu o bombă. El a fost condamnat la cinci luni de închisoare și ca măsură de securitate, s-a ordonat supunerea sa unui tratament psihiatric obligatoriu în timpul detenției și după aceea, dacă va fi necesar. La 28 aprilie 2006, instanța de apel a redus acest tratament la durata încarcerării lui M.M.

M.M. și-a ispășit pedeapsa și a fost eliberat pe 3 iulie 2006. La 15 august 2006 el a împușcat mortal pe M.T. și pe fica lor V.T., înainte de a se sinucide prin împușcare cu aceeași armă.

Decizia Curții:

Articolul 2. Rezultatele activității instanțelor judecătorești naționale și concluziile examenului psihiatric au arătat, fără îndoială, că autoritățile au fost conștiente de faptul că amenințările făcute împotriva vieții lui M.T. și V.T. au fost grave și că ar fi trebuit luate toate măsurile rezonabile pentru a le proteja.

Curtea a constatat însă, că nu au fost efectuate percheziții ale localului lui M.M. și a vehiculului acestuia în cursul procedurilor penale inițiate împotriva lui, în ciuda faptului că el a amenințat în mod repetat că va folosi o bombă. În plus, deși raportul psihiatric, întocmit în cadrul acestor proceduri penale, a subliniat necesitatea unui tratament psihiatric de lungă durată, guvernul nu a reușit să demonstreze că M.M. a fost, de fapt, tratat în mod corespunzător. Într-adevăr, M. M. nu a urmat un program individual în timpul detenției sale, chiar dacă acest lucru era cerut de lege. Acesta nu a fost examinat imediat înainte de eliberarea sa din închisoare, în scopul de a fi evaluat dacă ar reprezenta un risc de aplicare a amenințării cu moartea împotriva lui M.T. și V.T. după eliberare.

Articolul 13. Curtea a concluzionat că nu au fost întreprinse măsuri adecvate de către autoritățile naționale competente pentru a proteja viețile lui M.T. și V.T., încălcându-se articolului 2 CEDO.

E.S. și alții c. Slovaciei**E.S. și alții c. Slovaciei****Descrierea cauzei:**

Detalii despre solicitant. Reclamantii, E.S., o mamă și cei trei copii, Er.S., Ja. S. și JA. S., sînt cetățeni slovaci, născuți în 1964, 1986, 1989 și 1988. Ei trăiesc în Košice (Slovacia).

În martie 2001 E.S. și-a părăsit soțul S., tată a trei copii, și după depunerea cererii de divorț, acțiunea i-a fost admisă în mai 2002. Acesteia i-a fost acordată ulterior custodia copiilor.

În aprilie 2001 E.S. a depus o plîngere penală împotriva soțului său, susținînd că au fost maltratați atît ea cît și copiii săi și că acesta a abuzat sexual una din ficele lor. Doi ani mai tîrziu el a fost acuzat pentru maltratare, violență și abuz sexual și a fost condamnat la patru ani de închisoare.

În mai 2001 E.S. a solicitat o măsură provizorie prin care să se dispună ca soțul său să plece din căminul familial închiriat în comun. Instanțele judecătorești naționale au respins ulterior cererea acesteia, constatînd că, în temeiul legislației relevante, ele nu aveau competența de a restrînge dreptul soțului de a folosi căminul familial închiriat în comun. În apel, instanțele au confirmat această decizie, menționînd că E.S. ar avea dreptul să introducă o acțiune de reziliere a contractului comun de locațiune după o decizie definitivă în acțiunea de divorț și, în același timp, ea ar putea solicita un ordin pentru a obliga soțul său să se abțină de la un comportament inadecvat. Curtea Supremă de Justiție a considerat, ulterior, că nu a avut loc nicio încălcare a drepturilor lui E.S. din moment ce ea nu a solicitat un astfel de ordin. Cu toate acestea, E.S. a considerat că instanțele inferioare nu au reușit să i-a măsurile necesare pentru a proteja copiii săi de maltratare. Acestea nu i-au acordat o compensație, deoarece au considerat că prin constatarea unei încălcări i-a fost oferită o justă satisfacție.

Ca urmare a modificărilor legislative, E.S. a făcut cereri în continuare și i-au fost acordate două ordine în iulie 2003 și decembrie 2004: primul care îl împiedica pe ex-soțul ei de a pătrunde în apartament și al doilea, care îi acorda ei dreptul exclusiv de închiriere. În același timp, reclamantii au trebuit să se mute departe de casa lor, familia și prietenii lor, iar Er.S. și Ja.S. au trebuit să schimbe școală.

Decizia Curții:

Guvernul a susținut că E.S. nu a epuizat căile de recurs interne. El a acceptat că a existat o încălcare a drepturilor copiilor acesteia în temeiul articolelor 3 și 8 din CEDO, dar a susținut că le-au fost furnizate despăgubiri adecvate de către instanțele interne.

Curtea a constatat că măsura alternativă propusă de autoritățile slovace, care este un ordin de restricționare a ex-soțului E.S. de la un comportament nepotrivit, nu ar fi oferit solicitanților o protecție adecvată și prin urmare nu constituie un mod eficient de remediere internă pe care E.S. a fost obligată să-l epuizeze. E.S. nu a fost în măsură să inițieze rezilierea contractului de locațiune până la finalizarea divorțului din mai 2002, la aproximativ un an de la primele acuzații aduse împotriva ex-soțului său. Având în vedere natura și gravitatea acuzațiilor, E.S. și copiii săi au solicitat protecție imediată. În această perioadă, prin urmare, nu a existat nici o cale de atac eficientă accesibilă pentru E.S. prin care s-ar fi putut asigura că ea și copiii săi vor fi protejați împotriva violenței ex-soțului. Curtea nu a considerat constatarea unei încălcări, fiind o despăgubire adecvată pentru daunele pe care le-au suferit reclamantii.

Guvernul a acceptat că copiii fuseseră supuși unui tratament care a depășit gradul de severitate, fiind aplicabile articolele 3 și 8 din CEDO. Curtea a constatat, de asemenea, că Slovacia nu a reușit să protejeze drepturile E.S. în temeiul articolelor 3 și 8 din CEDO. Prin urmare, Curtea a concluzionat că Slovacia nu și-a îndeplinit obligațiile sale de a proteja toți reclamantii de maltratare, încălcându-se articolele 3 și 8 din CEDO.

Munteanu c. Republicii Moldova**Descrierea cauzei:**

Petiționarii sînt mamă și fiu. La scurt timp după ce soțul petiționarei a pierdut locul de muncă, acesta a început să bea excesiv, a devenit violent cu petiționarii și a vîndut obiecte din casă ca să poată procura băuturi alcoolice. În 2007 acesta a bătut-o grav pe petiționară, care a fost tratată trei săptămîni în spital. Violența verbală și fizică a continuat și după aceasta. Fiul petiționarei a fost și el bătut și înjosit periodic și deseori a fost nevoit să stea la prieteni ca să se pregătească pentru școală sau pur și simplu să scape de scandalurile de acasă și să evite vi-

**Munteanu c. Republicii
Moldova**

olența îndreptată împotriva sa. Petiționarii s-au plîns că autoritățile au tolerat abuzurile din partea soțului petiționarei și pentru că nu au pus în aplicare ordinul de protecție, au încurajat sentimentul de impunitate al acestuia. Aceștia s-au mai plîns de discriminarea femeilor din partea autorităților.

A acțiunile Curții:

Curtea a comunicat cererea Guvernului Republicii Moldova și a adresat părților întrebări în legătură cu încălcarea Articolelor 3 (interzicerea tratamentelor inumane ori degradante), 8 (dreptul la respectarea vieții private și de familie), 13 (dreptul la un remediu efectiv) și 14 (interzicerea discriminării) din Convenție.

E.M. c. României (# 43994/05)

Descrierea cauzei:

În particular petiționara s-a plîns că investigarea plîngerii sale de drept penal în privința violenței în familie comisă în prezența fiicei de un an și jumătate nu a fost eficientă. Instanțele din România au respins plîngerile petiționarei pe motiv că afirmațiile sale privind violența soțului nu au fost demonstrate.

A acțiunile Curții:

Curtea a constatat că a existat o încălcare a **Articolului 3** (interzicerea tratamentelor inumane ori degradante) **din Convenție** în partea sa procedurală, apreciind că maniera în care a fost condusă investigarea nu a oferit petiționarei protecția efectivă garantată de Articolul 3. În particular, Curtea a constatat că atunci cînd petiționara a depus prima sa plîngere, ea a cerut de la autorități asistență și protecție pentru sine și fiica sa împotriva comportamentului agresiv al soțului. Deși cadrul legal prevede cooperarea dintre diferite autorități și impune să fie identificate anumite măsuri extrajudiciare și să fie întreprinse acțiuni împotriva violenței în familie, iar certificatul medical prezenta probe *prima facie* în susținerea afirmațiilor petiționarei, din materialele dosarului nu este evident că au fost întreprinse careva măsuri în această privință.

E.M. c. României

Valiulienė c. Lituaniei**Descrierea cauzei:**

Acest caz se referă la plîngerea unei femei care a fost victimă a violenței în familie ca rezultat al inacțiunilor autorităților de a investiga afirmațiile acesteia privind relele tratamente și de a-l trage la răspundere pe partenerul său.

Acțiunile Curții:

Curtea a constatat că a existat o încălcare a **Articolului 3** (interzicerea tratamentelor inumane ori degradante) al Convenției, apreciind că practicile în acest caz, precum și maniera în care au fost implementate mecanismele de drept penal nu au acordat petiționarei protecție adecvată împotriva actelor de violență în familie. În particular, au existat întârzieri în urmărirea penală, iar procurorul a decis să înceteze urmărirea.

D.P. c. Lituaniei (nr. 27920/08)**Descrierea cauzei:**

Petiționara s-a căsătorit în 1989 și a divorțat în 2001. Cuplul a avut patru copii (născuți în 1988, 1990, 1992 și 2000). În particular, petiționara s-a plîns că procedura penală în privința fostului său soț, pentru bătăile sistematice aplicate acesteia și celor trei copii mai mari, a fost tergiversată și cazul nu a fost examinat într-un termen rezonabil. Ca urmare, urmărirea penală a fost încetată din cauza prescripției extinctive, iar fostul soț nu a fost tras la răspundere.

După ce părțile nu au reușit să ajungă la o soluționare amiabilă, Guvernul Lituaniei a informat Curtea în septembrie 2012 că intenționează să emită o declarație unilaterală în vederea soluționării chestiunii ce vizează responsabilitatea Statului pentru faptul de a nu preveni violența în familie, expus în petiție. În baza practicii judiciare a Curții și a circumstanțelor din dosar, Guvernul, în special, a recunoscut că maniera în care au fost aplicate mecanismele de drept penal în acest caz a fost defectuoasă, ceea ce constituie o încălcare a obligațiilor pozitive ale Guvernului asumate în temeiul Articolului 3 (interzicerea tratamentelor inumane ori degradante) al Convenției.

Valiulienė c. Lituaniei**D.P. c. Lituaniei**

N. c. Suediei**Acțiunile Curții:**

Luînd notă de conținutul declarației Guvernului și de modalitățile de asigurare a conformării cu angajamentele cuprinse în aceasta, Curtea a decis să radieze petiția de pe rol în conformitate cu Articolul 37 (radierea de pe rol) din Convenție.

N. c. Suediei (nr. 23505/09)**Descrierea cauzei:**

Petiționara, cetățean al Afganistanului, a sosit în Suedia în 2004 împreună cu soțul ei. Cererea lor de azil a fost respinsă de cîteva ori. În 2005 petiționara s-a despărțit de soțul său. În 2008 cererea sa de divorț a fost respinsă de instanțele suedeze, pe motiv că acestea nu au competență să desfacă căsătoria, deoarece petiționara nu avea reședință legală în țară. Soțul ei a informat instanța că se opune pronunțării divorțului. Între timp, petiționara a solicitat fără succes Oficiului pentru Migrare suedez să reexamineze cazul său și să oprească deportarea, invocînd faptul că riscă pedeapsa cu moartea în Afganistan pe motiv că a comis un adulter, prin faptul că a avut o relație cu un bărbat suedez, iar familia sa a respins-o.

Acțiunile Curții:

Curtea a constatat că **deportarea** petiționarei din Suedia către Afganistan **ar constitui o încălcare a Articolului 3** (interzicerea tratamentelor inumane ori degradante) al Convenției, apreciind că în circumstanțele speciale ale acestui caz, există motive întemeiate de a crede că, odată deportată în Afganistan, petiționara ar fi supusă unor riscuri cumulative de represalii din partea soțului său, a familiei acestuia, a familiei sale și a societății afgane, ceea ce cade sub incidența Articolului 3 al CEDO. În particular, Curtea a menționat că dorința petiționarei de a divorța de soțul său și nedorința de a trăi împreună cu acesta poate avea consecințe periculoase pentru viața sa. În speță, Legea privind statutul personal din 2009 cere femeilor să se supună cererilor de ordin sexual ale soților și să nu părăsească casa fără permisiune. În afară de aceasta, raporturile prezentate arată că în jur de 80% din femeile afgane sînt afectate de violența în familie, acte care sînt percepute de autorități ca fiind legitime și care nu sînt pedepsite. În fine, pentru a depune plîngere la poliție sau instanță, o femeie trebuie să depășească opoziția publică la adresa femeilor, fiind fără un însoțitor de gen masculin. Riscurile probate de statistică și de rapoartele internaționale nu au fost ignorate de CtEDO.

ANEXA 1. LISTA DE VERIFICARE A FACTORILOR DE LETALITATE⁹⁴

Factorii de letalitate ar trebui să fie utilizați de către judecători ca orientare în determinarea pericolozității în cazuri individuale. Nici unui factor individual nu e nevoie să i se acorde o „pondere” mai mare. Orice factor poate sau nu poate indica un pericol de mortalitate.

A. GRAVITATEA VIOLENȚEI		E. LIPSA / NEREUȘITA CONTROLULUI COMUNITAR ASUPRA INCULPATULUI	
	traumă gravă		nerespectarea ordonanței de protecție / constrângere
	amenințări cu omor		nerespectarea controlului de probațiune / comunitar
	utilizarea armelor		intervenția / tratamentul anterior al agresorului
	amenințări cu arme	F. ANTECEDENTE PENALE ALE INCULPATULUI	
	strangularea/sufocarea victimei		numeroase sesizări la poliție
	agresiune/abuz sexual		arestări anterioare pentru violență în familie
	abuzarea animalelor		acuzatii anterioare pentru violență în familie
	acțiuni sadice/teroriste/ținerea ostaticilor		condamnări anterioare pentru violență în familie
	abuzarea în cadrul sarcinii		acuzatii nestinse
	distrugerea proprietății pentru intimidare sau control		alte antecedente penale
	intrarea cu forța / prin spargere pentru a obține acces la victimă	G. INDICATORI PSIHOLGICI AI INCULPATULUI	
	violență repetată/escaladată		amenințări suicidale
B. PUNEREA ÎN PERICOL A COPILULUI			factori extremi de viață stresantă (pierderea lucrului, deces în familie)
	abuz asupra copilului		spitalizarea și/sau tratamente anti-depresie
	violență în prezența copilului (iilor)		spitalizarea și/sau tratamente pentru alte boli mintale
	amenințarea cu răpirea copilului	H. ALȚI INDICATORI DE PERICOL	
	amenințare de a cauza daune copilului		victima se separă sau s-a separat recent de partenerul său
C. CENTRALIZAREA VICTIMEI PENTRU INCULPAT			inculpatul are acces la arme
	comportament obsesiv (hărțuirea telefonică, monitorizare, interceptarea convorbirilor)		inculpatul exersează folosirea armelor
	stalking (urmărirea obsesivă)		inculpatul face abuz de alcool/droguri
	sentiment de proprietate (victima este percepută ca proprietate)		părțile au relații intime/romantice
	izolarea victimei (socială / fizică / financiară)		inculpatul împiedică accesul victimei la servicii de urgență (închide telefonul împiedicând utilizarea acestuia etc.)
D. COMPORTAMENT ANTISOCIAL			alt comportament neobișnuit al inculpatului
	agresarea altora		
	violență sau amenințare în public		
	amenințări / hărțuirea familiei / prietenilor victimei		

⁹⁴ Brigner M., (2003). Manualul privind violența domestică al statului Ohio. Ghid practic de competențe pentru judecători și magistrați. Ediția 2. Centrul de prevenire a violenței domestice din cadrul Biroului de servicii juridice în drept penal din statul Ohio.

ANEXA 2. RECOMANDĂRI PENTRU PRACTICI CURENTE PRIVIND CAZURILE DE VIOLENȚĂ ÎN FAMILIE

SIGURANȚA VICTIMEI

Măsuri suplimentare de securitate, de ex.: escortarea persoanelor care necesită protecție în afara instanței judecătorești; conlucrarea cu instituțiile specializate implicate în combaterea violenței domestice, inclusiv în scopul primirii informațiilor actualizate privind serviciile oferite pentru victime; respectarea regulilor de confidențialitate pentru fiecare caz ș.a.

EMITEREA ORDONAȚELOR DE PROTECȚIE

Se va ține cont de serviciile oferite pentru victime în cazul emiterii ordonanțelor de protecție; se vor include prevederi privind domiciliul temporar al copilului, obligațiile de întreținere a copilului minor, întrevederile; posibilitatea includerii unor interdicții împotriva unor anumite comportamente /conduite; înlăturarea armelor de foc și suspendarea dreptului pentru arme de foc.

IMPLICAREA INSTITUȚIILOR SPECIALIZATE ȘI A PĂRȚILOR INTERESATE LA EXAMINAREA CAUZELOR DE VIOLENȚĂ ÎN FAMILIE DESEMNATE PERMANENT / PERIODIC

Consilier juridic pro bono / avocat care oferă asistență juridică garantată de stat; prestator parte terță / reprezentant al programului de intervenție pentru abuzatori, serviciul de probațiune, etc.

INSTRUIREA PERSONALULUI

Instruirea personalului instanței judecătorești, colaboratori / parteneri ai instanțelor privind dinamica, cazurile, protocoalele și securitatea vizînd violența domestică.

ATENȚIONAREA ȘI ASIGURAREA VERIFICĂRII RESPECTĂRII DE CĂTRE AGRESOR A OBLIGAȚIUNILOR IMPUSE

Atenționarea asupra sancțiunilor în scopul responsabilizării agresorului, inclusiv neconformarea cu programele dispuse de instanță pentru a fi urmate de agresor; încălcarea ordonanțelor de protecție.

UTILIZAREA TEHNOLOGIEI

Identificarea de aplicații / baze de date pentru evidența cazurilor de violență domestică; înregistrarea ordinelor de protecție; baze de date relevante ce vor oferi informații privind generalizarea practicii judecătorești, crearea unei practici unitare cu elaborarea unor hotărîri explicative.

ANEXA 3. STANDARDELE UNUI PROGRAM DE INTERVENȚIE PENTRU ABUZATORI⁹⁵

A. DE CE JUDECĂTORII TREBUIE SĂ CUNOASCĂ DESPRE PROGRAMELE DE INTERVENȚIE PENTRU ABUZATORI (PIA)

Programele de intervenție pentru abuzatori sînt o parte integrantă a oricărei abordări comprehensive privind violența domestică. Totuși, deoarece programele de intervenție sînt relativ noi, există necesitatea unei comunicări sporite între prestatorii de programe și profesioniștii din domeniul justiției penale. Opiniile cercetătorilor sînt divizate privind eficacitatea unor astfel de programe în general, însă deseori eficacitatea acestora depinde de modalitatea în care ele sînt elaborate și implementate. Sînt disponibile multiple modele, care au fost implementate cu succes în întreaga lume. Cu toate acestea, mai există și abordări care nu induc niciun efect sau chiar sînt nepotrivite pentru abuzatorii violenței domestice (de ex., consilierea cuplurilor).

B. PRINCIPIILE DE BAZĂ ALE PIA

Abuzatorii sînt persoane violente, care necesită intervenții specializate. Obiectivul intervențiilor referitoare la violența domestică pentru abuzatori este siguranța victimei, copilului sau comunității prin încetarea violenței. Pentru aceasta sînt necesare schimbări în atitudini, sisteme, convingeri și comportamente din partea infractorului și comunității.

C. CERINȚELE PIA

Calitatea prestării PIA este un factor semnificativ pentru succesul rezultatelor intervenției. Așteptările programului și personalului, precum și performanța acestora urmează să fie măsurate conform unor standarde stabilite.

D. METODE NECORESPUNZĂTOARE DE INTERVENȚIE

Metodele necorespunzătoare de intervenție reprezintă acele metode care reduc responsabilitatea infractorului pentru actele de violență și nu iau în considerație necesitățile victimei, aceste metode fiind inacceptabile.

E. COLECTAREA DE INFORMAȚII

Dacă prestatorul decide să obțină informația de la victimă, aceasta urmează să fie oferită voluntar, ținînd cont de siguranța victimei și nu trebuie să fie obținută prin constrîngerea sau forțarea victimei. În acest caz victima va fi informată cu privire la confidențialitatea datelor și limitele acestei confidențialități.

⁹⁵ Adaptat din: Sistemul judiciar de stat Hawaii, Primul Consiliu (2010). Standardele Programului din Hawaii de intervenții pentru abuzatori

EVALUAREA RISCULUI

În activitatea cu agresorii este importantă evaluarea riscului prezentat de fiecare agresor de a recidiva prin violență față de partenerul intim, cât și a existenței pericolului sporit sau a letalității. Această evaluare este diferită față de evaluarea eligibilității sau oportunității unui program. Tipul dat de evaluare include înțelegerea dinamicii riscului și a pericolului în contextul violenței domestice. Rezultatele unor astfel de evaluări vor fi utilizate pentru a înțelege și aborda riscul de a recidiva și potențialul letalității.

Dacă se determină că există riscuri de pericol pentru victimă sau o altă persoană, colaboratorii PIA trebuie să avertizeze imediat potențialele victime. Poliția, de asemenea, urmează a fi informată despre aceste riscuri.

G. CRITERIILE DE ELIGIBILITATE PENTRU PROGRAM

Pentru a fi eligibilă de a participa într-un program de intervenții pentru agresori, persoana trebuie să îndeplinească următoarele condiții:

	Dacă este referită de instanța de drept penal, să dorească să admită actele de abuz domestic pentru care a fost condamnată.
	Să dorească să semneze un contract de program, inclusiv cu respectarea limitelor dictate de respectarea confidențialității datelor și informațiilor oferite.
	Dacă participă fără a fi referită de instanța judecătorească, să recunoască cazul de abuz împotriva partenerului ⁹⁶ .

⁹⁶ Standardele Statului Vermont pentru intervenții în caz de abuz domestic (2005).

3.2. | VIOLUL ȘI VIOLENȚA SEXUALĂ

Am devenit ceea ce sînt astăzi, la vîrsta de doisprezece ani, într-o zi rece și înnourată, în iarna anului 1975. Îmi amintesc cu precizie acel moment. Stăteam ghemuit în spatele unui perete care se surpa și trăgeam cu ochiul spre aleea de lîngă rîul înghețat. Deși aceasta s-a întîmplat cu mult timp în urmă, am constatat că este greșit ce se spune despre trecut. Acesta mereu își găsește calea de întoarcere.

Khaled Hosseini⁹⁷

3.2.1. Definiția generală și prevalența violului și a violenței sexuale

A. Caracteristici generale ale violului

Definiția medicală

Mai mult din punct de vedere medical decît legal, violul este considerat a fi orice formă de agresiune sexuală forțată, dacă atacatorul intenționează să comită un raport sexual sau orice act sexual. Elementul definitoriu în cazul violului este lipsa consimțămîntului victimei.⁹⁹

Următoarele trei elemente sînt prezente în cazul oricărei infracțiuni de viol: **putere, furie, sexualitate.**

- Violul este o formă de agresiune sexuală și nu este o agresiune motivată din punct de vedere sexual.
- Violul este orice formă de act sexual impus unei persoane împotriva voinței și în lipsa consimțămîntului acesteia. Violul se referă la orice formă de agre-

⁹⁷ Hosseini Khaled, (2004), *Vînătorii de zmei*. Riverhead Trade. Nuvela spune povestea unui om de origine afgană, din copilărie pînă la maturitate. Unul dintre cele mai importante subiecte ale nuvelei este vina eroului principal care și-a văzut prietenul fiind violat de un grup de băieți din cartier și nu a putut să prevină aceasta. Nuvela descrie victimizarea sexuală a tinerilor băieți precum și aspectele de vină, rușine și negare.

⁹⁸ Amnesty International (2011). *Violul și Violența Sexuală*. Dreptul și Standardele privind Drepturile Omului în Curtea Penală Internațională, p. 8.

⁹⁹ Groth A., (1979). *Bărbații care comit viol: psihologia infractorului*. Presa plenară. New York.

Este violul o problemă de gen?

1. Ca și în cazul violenței în familie, majoritatea bărbaților nu violează, însă cei mai mulți violatori sînt bărbați.

2. Mai multe femei decît bărbați devin victime ale violului.

3. Cu toate acestea, violul nu este o problemă doar pentru femei. Multe cazuri de viol a bărbaților și băieților nu sînt raportate și nu sînt pedepsite din cauza prejudecății puternice în societate: victimele violului de sex masculin se tem să fie stigmatizate ca homosexuali și slabi de caracter. Majoritatea covîrșitoare a violatorilor de bărbați și băieți sînt tot bărbați.⁹⁸

4. În ceea ce privește femeile victime ale violurilor, ele sînt adesea abordate doar din cauza genului. Aceasta se numește misoginism.

5. Misoginismul este definit ca antipatie, dispreț sau prejudecată înrădăcinată împotriva femeilor.

6. Adesea misoginismul este motivul pentru multe mituri vizînd violul. Aceste mituri de multe ori blamează victima pentru anumite aspecte vizuale și comportamentale atribuite genului lor și permit făptașilor să manipuleze sistemul de justiție.

7. Din cauza miturilor și stereotipurilor privind aspectul de gen femeile care comit acțiuni de viol (și delincvenții sexuali în general) sînt trecuți cu vederea de cercetări și pot obține prin urmare un tratament mai îngăduitor în sistemul judiciar.

8. Sînt îngrijorătoare cazurile de seducție a femeilor de bărbați tineri (băieți). Societatea poate crea un anturaj romantic în jurul acestei infracțiuni, dar sistemul juridic trebuie să fie rapid în cercetarea acestei infracțiuni și să nu cadă pradă stereotipurilor legate de gen.

siune sexuală. În fiecare act de viol sînt implicate atît agresiunea cît și sexualitatea. Cu toate acestea, conceptualizăm violul ca fiind exprimarea agresiunii pe cale sexuală mai mult decît exprimarea sexualității pe cale agresivă. Violul, în consecință, este un act pseudosexual determinat de factori complecși, dar avînd în principal scop non-sexual.¹⁰⁰

- Atît timp cît violul este privit astfel, victima nu va fi învinuită pe nedrept că ar fi realizat rolul de provocator.

B. Prevalența violului

Violul este un delict în mare măsură neraportat în toată lumea.

Există două modalități de a obține date despre comiterea de violuri în Republica Moldova:

- raportarea crimei și
- sondaj în rîndul populației.

Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova oferă date cu privire la numărul de infracțiuni înregistrate, inclusiv pentru viol în perioada anilor 2000-2008.

Numărul de infracțiuni înregistrate, după tipul infracțiunii¹⁰¹

TIMPUL INFRAȚIUNII	TOTAL INFRAȚIUNI	VIOL
2000	38267	215
2001	37830	189
2002	36302	204
2003	32984	320
2004	28846	336
2005	27595	280
2006	24767	268
2007	24362	281
2008	24788	306

¹⁰⁰ Groth A. și Hobson W (1983). Dinamica Agresiunii Sexuale. (Editori: Schlesinger L., Revitch E.). Dinamica Sexuală a Comportamentului Anti-Social.

¹⁰¹ Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova (2010). Criminalitatea în Republica Moldova, p. 41.

Aceste date însă nu prezintă adevărata anvergură a cazurilor de viol din Republica Moldova. Unele dintre motive sînt:

- caracterul de subraportare a acestei infracțiuni din cauza fricii de stigmatizare, represalii și/sau reacție inadecvată din partea sistemului de justiție;
- modalitatea de colectare a datelor statistice de către reprezentanții organelor de drept, care au scopul de a evita creșterea ratei criminalității.

3.2.2. Mituri despre viol

Miturile despre viol și violență sexuală prezintă un obstacol pentru actul justiției. Prin urmare, este imperativ să recunoaștem aceste mituri și să le contestăm cu fiecare ocazie.

Într-un studiu larg cu privire la cazurile de viol investigate și examinate în Regatul Unit al Marii Britanii a fost stabilit, că miturile cu privire la viol au fost prezente în toate procesele de judecată și au fost utilizate în mod frecvent de către avocații învinuiților, pentru a submina credibilitatea martorilor acuzării. Aceste mituri se referă la comportamentul “adecvat” atât al agresorului, cât și al victimei, raportarea cazului cu întârziere, eșecul de a reduce contactul cu agresorul după comiterea infracțiunii, eșecul de a rezista psihic și relevanța trecutului sexual al victimei și agresorului.¹⁰²

¹⁰² Smith Olivia (2013). Reacția instanțelor de judecată la viol și agresiuni sexuale: date colectate în urma observării examinării cauzelor de violență sexuală. Universitatea Bath. Departamentul de Științe Sociale și Politice.

Mitul 1: Strategii comune de apărare

1. **A releva relația existentă – soț, partener, iubit, coleg. Aceasta permite punerea la îndoială a lipsei consimțământului.**

2. **Violatorul apare în instanța judecătorească îngrijit și arătînd draguț. Aceasta permite formarea unei imagini false despre violator. Violatorii adevărați sînt considerați monștri, iar persoana acuzată pare să fie o persoană inocentă și draguță.**

3. **Audierea martorilor care declară trăsăturile morale bune ale învinutului. Aceasta permite relevarea faptului că acuzatul este o persoană bună. Datorită caracterului privat al infracțiunii de viol martorii de obicei pot să nu cunoască despre faptul că acuzatul este capabil să comită un viol, deoarece aceștia cunosc doar o latură a persoanei – exprimată acasă, la serviciu, la școală etc.**

Mitul 2: Strategii comune de apărare

1. **A releva comportamentul victimei ca fiind nepotrivit, vulgar, sexual explicit etc.**

Discriminarea în bază de gen este implicată în această strategie prin ideea că toate aceste comportamente sînt considerate a fi mai mult caracteristice bărbaților decît femeilor.

Este bine să înțelegem următoarele mituri comune despre viol și violența sexuală:

Mitul 1: Violul are loc între străini în alei întunecate¹⁰³

ACȚIUNI ȘI CONSECINȚE	FAPTE
<ul style="list-style-type: none"> • presupunem că domiciliul este sigur; • presupunem că violul poate fi prevenit prin evitarea anumitor locuri și, prin urmare, dăm vina pe victimă; • presupunem un anumit profil de victimă și, prin urmare, o stigmatizăm; și • fortificăm prejudecăți rasiale și de clasă. 	<ul style="list-style-type: none"> • majoritatea violurilor sînt comise de către persoane cunoscute victimei; • violul comis de o persoană cunoscută este foarte comun; și • victimele sînt adesea violate în casele lor.

Mitul 2: Femeile provoacă violul prin modul în care se îmbracă și se comportă¹⁰⁴

ACȚIUNI ȘI CONSECINȚE	FAPTE
<ul style="list-style-type: none"> • încercăm să scuzăm violul și “dăm vina pe victimă”; • presupunem că o femeie care atrage atenția este în căutare de sex sau “merită ceea ce primește”; și • revictimizăm și stigmatizăm victima. 	<ul style="list-style-type: none"> • îmbrăcarea în mod atractiv și flirtul este o invitație pentru atenție și/sau admirație, nu pentru viol; și • numai violatorul este responsabil pentru viol.

¹⁰³ Serviciul de Urmărire Penală din Marea Britanie (2004). Violul și alte infracțiuni privind viața sexuală. CPS. Preluat la 21 aprilie 2015: http://www.cps.gov.uk/legal/p_to_r/rape_and_sexual_offences/societal_myths/

¹⁰⁴ Serviciul de Urmărire Penală din Marea Britanie (2004). Violul și alte infracțiuni privind viața sexuală. CPS. Preluat la 21 aprilie 2015: http://www.cps.gov.uk/legal/p_to_r/rape_and_sexual_offences/societal_myths/

Mitul 3: Femeile care beau alcool sau folosesc medicamente cer să fie violate¹⁰⁵

ACȚIUNI ȘI CONSECINȚE	FAPTE
<ul style="list-style-type: none"> • încercăm să scuzăm violul și învinuim victima; și • re-victimizăm și stigmatizăm victima. 	<ul style="list-style-type: none"> • femeile au același drept de a consuma alcool ca și bărbații; • a fi vulnerabil nu implică consimțământul; • dacă o femeie nu poate să-și dea consimțământul pentru că a consumat alcool, este drogată sau inconștientă, atunci ea a fost violată, și numai violatorul este responsabil pentru viol.

Mitul 4: Violul este o crimă din pasiune¹⁰⁶

ACȚIUNI ȘI CONSECINȚE	FAPTE
<ul style="list-style-type: none"> • presupunem că violul este impulsiv și neplanificat; • presupunem că bărbații nu pot controla impulsurile sexuale; • presupunem că violul ține de poftă incontrollabilă; • încercăm să scuzăm, să minimizăm și să romantizăm violul; • presupunem că doar femeile „attractive” sînt violate; • nu luăm în considerare elementele de putere, agresivitate, violență, control și umilire în cazurile de viol; și • încercăm să eliminăm responsabilitatea pentru viol din seama violatorului. 	<ul style="list-style-type: none"> • cercetarea și probele privind violatorii sugerează că cele mai multe violuri sînt premeditate și planificate; • mulți violatori nu reușesc să aibă erecție sau să ejaculeze; • interviurile cu violatorii arată că ei violează ca să se simtă puternici, nu pentru plăcerea sexuală; • nu există o victimă tipică de viol. Fetele și băieții, femeile și bărbații de toate vîrstele pot fi victime; și • mulți violatori sînt implicați în relații sexual satisfăcătoare cu partenerii lor la momentul violului.

¹⁰⁵ Serviciul de Urmărire Penală din Marea Britanie (2004). Violul și alte infracțiuni privind viața sexuală. CPS. Preluat la 21 aprilie 2015: http://www.cps.gov.uk/legal/p_to_r/rape_and_sexual_offences/societal_myths/

¹⁰⁶ Serviciul de Urmărire Penală din Marea Britanie (2004). Violul și alte infracțiuni privind viața sexuală. CPS. Preluat la 21 aprilie 2015: http://www.cps.gov.uk/legal/p_to_r/rape_and_sexual_offences/societal_myths/.

Mitul 3: Strategii comune de apărare

1. *Similar strategiei din mitul nr. 2, partea apărării solicită admiterea probelor cu privire la comportamentul victimei legat de consumul de droguri și alcool.*

Mitul 4: Strategii comune de apărare

1. *A releva faptul că acuzatul nu a putut considera victima atractivă din punct de vedere sexual (victima nu este atractivă, este în vîrstă sau supraponderală etc.). Aceasta permite discutarea lipsei de atractivitate sexuală a victimei drept probă a faptului că violul nu a avut loc.*

2. *În cazul cînd agresorul și victima sînt ambii de gen masculin se relevă faptul, că acuzatul nu este homosexual (ex. este căsătorit, are o relație heterosexuală).*

Mitul 5: Strategii comune de apărare

1. A menționa lipsa vătămarilor corporale la victimă.

2. A menționa existența inconsistențelor la coroborarea mărturiilor.

3. A remarca abilitatea fizică a victimei de a opune rezistență (de ex. în cazul consumului de alcool – lipsa de coerență; în cazul vârstei fragede – existența relațiilor sexuale anterioare, fapt ce indică capacitatea anterioară a victimei de a oferi consimțământul; absența armei; rezistența fizică a victimei, etc.).

Aspectul lipsei rezistenței fizice a victimei a fost abordat în decizia CtEDO M.C. c. Bulgariei (2003).

Mitul 6: Strategii comune de apărare

1. A menționa că victima minte deoarece reacția acesteia la viol nu a fost suficient de dramatică.

2. Adesea înfățișarea victimei este în contrast cu înfățișarea făptuitorului (curat, bine îmbrăcat, îngrijit).

Mitul 5: Dacă ea nu țipa, nu lupta sau nu s-a rănit, înseamnă că nu a fost viol¹⁰⁷

ACȚIUNI ȘI CONSECINȚE**FAPTE**

- nu-i dăm crezare și retraumatizăm victima;
- invalidăm experiența victimei; și
- o descurajăm să solicite ajutor.
- victimele în situații de viol, adesea, simt frica de a nu fi ucise sau rănite grav, așa încât cooperează cu violatorul pentru a-și salva viața;
- percepția victimei privind amenințarea influențează comportamentul acesteia;
- violatorii folosesc mai multe tehnici de manipulare pentru a intimida și constrânge victimele lor;
- într-o situație de viol victimele de multe ori sînt paralizate fizic de teroare sau șoc și sînt incapabile să se miște sau să lupte; și
- actul sexual neconsensual nu lasă întotdeauna semne vizibile pe corp sau organele genitale.

Mitul 6: Poți să-ți dai seama dacă ea „într-adevăr” a fost violată prin modul în care acționează¹⁰⁸

ACȚIUNI ȘI CONSECINȚE**FAPTE**

- nu-i dăm crezare și retraumatizăm victima;
- invalidăm experiența și individualitatea victimei; și
- o descurajăm să solicite ajutor.
- reacțiile la viol sînt foarte variate și individuale;
- multe femei se află în stare de șoc în urma unui viol, ele fiind aparent calme.

¹⁰⁷ Serviciul de Urmărire Penală din Marea Britanie (2004). Violul și alte infracțiuni privind viața sexuală. CPS. Preluat la 21 aprilie 2015; http://www.cps.gov.uk/legal/p_to_r/rape_and_sexual_offences/societal_myths/.

¹⁰⁸ Serviciul de Urmărire Penală din Marea Britanie (2004). Violul și alte infracțiuni privind viața sexuală. CPS. Preluat la 21 aprilie 2015; http://www.cps.gov.uk/legal/p_to_r/rape_and_sexual_offences/societal_myths/.

Mitul 7: Femeile se plîng de viol, atunci cînd regretă actul sexual sau doresc răzbunare

ACȚIUNI ȘI CONSECINȚE	FAPTE
<ul style="list-style-type: none"> • consolidăm stereotipurile de “femeie răzbuătoare”; • consolidăm stereotipurile de femei mincinoase; • revictimizăm și stigmatizăm victima; și • subminăm sprijinirea femeii în căutarea dreptății. 	<ul style="list-style-type: none"> • Doar aproximativ 2% din toate violurile și alte acțiuni sexuale sînt determinate ca fiind false.¹⁰⁹

Mitul 8: Numai bărbații gay sînt violați / doar bărbații gay violează bărbații¹¹⁰

ACȚIUNI ȘI CONSECINȚE	FAPTE
<ul style="list-style-type: none"> • oameni de orice orientare sexuală sînt violați; • întărim temerile și prejudecățile homofobe; • creăm iluzia siguranței pentru bărbații heterosexuali; • retraumatizăm și stigmatizăm supraviețuitorii de sex masculin. 	<ul style="list-style-type: none"> • bărbații care violează alți bărbați adesea sînt heterosexuali - ei sînt de obicei într-o relație cu o femeie; și • violatorii violează alți oameni, ca parte a violenței lor și din nevoia de putere, dominare și control.

Mitul 9: Prostituatele nu pot fi violate¹¹¹

ACȚIUNI ȘI CONSECINȚE	FAPTE
<ul style="list-style-type: none"> • oferim o scuză pentru abuz. 	<ul style="list-style-type: none"> • prostituatele au aceleași drepturi privind consimțămîntul ca și oricine altcineva: tranzacțiile negociate cu clienții sînt pentru activități consensuale, nu pentru viol.

¹⁰⁹ Statistica FBI, Preluat de pe următoarea adresă electronică: http://web.stanford.edu/group/maan/cgi-bin/?page_id=297; A se vedea de asemenea: Manualul Statului Pensilvania cu privire la Violența Sexuală, p. 14

¹¹⁰ Serviciul de Urmărire Penală (2004). Violul și alte infracțiuni privind viața sexuală. CPS. Preluat la 21 aprilie 2015: http://www.cps.gov.uk/legal/p_to_r/rape_and_sexual_offences/societal_myths/.

¹¹¹ Serviciul de Urmărire Penală (2004). Violul și alte infracțiuni privind viața sexuală. CPS. Preluat la 21 aprilie 2015: http://www.cps.gov.uk/legal/p_to_r/rape_and_sexual_offences/societal_myths/.

Mitul 7: Strategii comune de apărare

1. A menționa valorile conservative (religioase) ale victimei, familie severă, lipsa experiențelor sexuale anterioare, pierderea virginității etc.

2. A menționa motivele dorinței victimei de a se răzbuna (ex.: soluționarea problemelor financiare, căsătorie etc.).

3. A menționa dorința victimei de a ascunde o aventură sau sarcină.

Mitul 8: Strategii comune de apărare

1. A construi strategii de apărare în jurul heterosexualității persoanei acuzate.

Mitul 9: Strategii comune de apărare

A menționa trecutul sexual al victimei precum și marginalizarea socială a acesteia.

Mitul 10: Strategii comune de apărare

A menționa raportarea întârziată a infracțiunii.

Mitul 11: Strategii comune de apărare

1. A consolida prejudecățile sociale cu privire la aspectele de gen conform cărora femeile sînt slabe, incapabile de crime și dacă a existat un raport sexual între victimă și acuzat atunci acesta a fost consimțit cu siguranță.

2. A consolida stereotipul conform căruia dacă băieții au raporturi sexuale cu femei mai în vîrstă aceasta reprezintă o normalitate, în timp ce aceeași situație avînd rolurile inversate este criticată dur în societate.

Mitul 10: Dacă victima nu s-a plîns imediat, înseamnă că nu a fost viol¹¹²

ACȚIUNI ȘI CONSECINȚE	FAPTE
<ul style="list-style-type: none"> • nu-i dăm crezare și retraumatizăm victima; • invalidăm experiența victimei; și • o descurajăm să solicite ajutor. 	<ul style="list-style-type: none"> • trauma violului poate cauza sentimente de rușine și vină, care pot inhiba victima să raporteze crima;

Mitul 11: Femeile nu pot comite acțiuni de viol¹¹³

ACȚIUNI ȘI CONSECINȚE	FAPTE
<ul style="list-style-type: none"> • diminuăm suferința cauzată victimelor de către agresorii de gen feminin; multe victime au fost copii abuzați de către profesori de gen feminin, pacienți în grija asistentelor medicale sau medicilor de gen feminin; • reducem credibilitatea și contribuim la retraumatizarea victimei; • infirmăm experiența trăită de victimă și • descurajăm victima (el sau ea) de a cere asistență; 	<ul style="list-style-type: none"> • deoarece victimizarea sexuală este în mod semnificativ neraportată, este greu de obținut informații fiabile cu privire la infracțiunile sexuale comise de către femei; • dintre toți adulții și minorii care vin în atenția autorităților pentru agresiuni sexuale, femeile reprezintă mai puțin de 10% din aceste cazuri;¹¹⁴

¹¹² Serviciul de Urmărire Penală (2004). Violul și alte infracțiuni privind viața sexuală. CPS. Preluat la 21 aprilie 2015; http://www.cps.gov.uk/legal/p_to_r/rape_and_sexual_offences/societal_myths/.

¹¹³ Savino J. și Turvey B. (2011). Manual privind investigarea infracțiunilor de viol. Ediția nr. 2, Elsevir, Presa Academică.

¹¹⁴ Biroul Federal de Investigații. (2006). *Crima în Statele Unite ale Americii, 2005: Rapoarte privind Criminalitatea Uniformă*. Washington, D.C.: Departamentul de Justiție al S.U.A., Biroul Federal de Investigații

ACȚIUNI ȘI CONSECINȚE

FAPTE

- permitem agresorilor de gen feminin să obțină pedepse mai blânde sau să evite condamnarea în general.
- arestul femeilor constituie doar 1% din numărul total de aresturi ale adulților pentru viol și 6% din numărul total de aresturi ale adulților pentru alte acțiuni sexuale;¹¹⁵
- datele privind minorii care comit agresiuni sexuale indică faptul că femeile sînt responsabile pentru 3% din cazurile de viol, 5 % pentru alte acțiuni cu caracter sexual și 19% pentru acțiuni cu caracter sexual neviolente;¹¹⁶
- în rezultatul chestionării mai multor persoane cu privire la experiențele sexuale victimizante, s-a constatat că incidența infracțiunilor sexuale comise de către femei este adesea mai mare și variabilă; de exemplu, datele cu privire la victimizare indică faptul că 63 % dintre victimele femei și 27 % dintre victimele bărbați raportează că au fost agresați sexual de către o femeie.¹¹⁷

¹¹⁵ Biroul Federal de Investigații. (2006). *Crima în Statele Unite ale Americii, 2005: Rapoarte privind Criminalitatea Uniformă*. Washington, D.C.: Departamentul de Justiție al S.U.A., Biroul Federal de Investigații

¹¹⁶ Snyder H. și Sickmund M. (2006). *Victimele și infractorii minori: raportul național pentru anul 2006*. Washington D.C.: Departamentul de Justiție al S.U.A, Biroul Programe de Justiție, Biroul Justiție Juvenilă și Prevenirea Delicvenței.

¹¹⁷ Schwartz B. și Cellini H. (1995). Femeile în calitate de agresori sexuali. Schwartz B. și Cellini H (Editori), *Agresorii Sexuali: Corecțiune, Tratament și Practică Judiciară* (p. 5-1; 5-22). Kingston NJ: Institutul de Cercetări Civice.

3.2.3. Profilul infractorului

Deși, nu există un profil unic al făptașului violului, cercetatorii și practicienii au derivat unele caracteristici și tipuri comune.

Făptuitorul este cel mai probabil cineva cunoscut victimei

Majoritatea tuturor violurilor și "asalturilor" sexuale (aproximativ 2/3) nu sînt comise doar de străini (necunoscuți), ci de soți, rude, parteneri intimi sau cunoștințe¹¹⁸.

Monștri "fermecători" din toate categoriile sociale

Deși făptașii violului par să împărtășească un sistem comun de credințe, cum ar fi ostilitate față de femei, persoane dominatoare, precum și puncte de vedere nerealiste privind femeile, ei adesea par simpatici, politicoși și fermecători în public. Deși majoritatea violatorilor sînt tineri și căsătoriți, un violator poate avea orice vîrstă, rasă, culoare, clasă socio-economică etc.

Violatori furioși, puternici sau sadici

Stilul special de atac la care este supusă victima depinde de tipul de violator, care săvîrșește infracțiunea. Nicolae Groth, psiholog care a lucrat intens cu violatori condamnați, a dezvoltat o tipologie, care clasifică infractorii în **trei categorii diferite: violatorul furios, violatorul puternic și violatorul sadic**¹¹⁹.

- **Violatorul furios** simte furie și mînie față de victimă. El recurge la abuz și limbaj murdar. Atacul este, de obicei, spontan, spre deosebire de cel premeditat. El folosește mai multă forță decît este necesar. Acesta violează ca urmare a evenimentelor din viața lui, care-l fac să se simtă nedreptățit. Victima simte o explozie de furie și agresiune din partea lui și, de obicei, suportă leziuni fizice¹²⁰.

Violatori furioși, puternici sau sadici.

¹¹⁸ Salter, A. (2003). Prădătorii: pedofili, papiști și alți infractori sexuali. Cine sînt aceștia, cum acționează și cum ne putem proteja pe noi și copiii noștri. Manuale de bază, p. 272.

¹¹⁹ Goth, N. (2001). Bărbații care violează. Psihologia infractorului. Cărțile Grupului Perseus, p. 227.

¹²⁰ Goth, N. (2001). Bărbații care violează. Psihologia infractorului. Cărțile Grupului Perseus, p. 227.

- **Violatorul puternic** nu vrea să rănească victimele. El caută mai degrabă să cucerească victima. El vrea să fie în relație cu o femeie și să o controleze. El vrea ca ea să-l placă întotdeauna. El vrea să „înscrie puncte” și este dispus să folosească orice mijloace necesare pentru a forța conformitatea. Astfel, el este capabil să dăuneze victimelor sale. Violatorul de putere are adesea fantezii cu privire la femeia pe care vrea să o ia cu forța. El ține victima de multe ori cu el ore în șir, purtând conversație socială normală și poate chiar să-i solicite o întâlnire pe viitor. Violatorii de putere sînt de obicei bărbați care, în general, nu au avut succes în relațiile lor interpersonale. Ei violează pentru a compensa situațiile de nepotrivire¹²¹.
- **Violatorul sadic** folosește forță brutală, violentă care este de obicei letală. Agresiunea este erotică în mintea lui, iar furia și sexualitatea fuzionează. Atacul este premeditat. Violatorii sadici comit crime mai grotești. Iată de ce, anume astfel de persoane devin mai cunoscute, creînd falsa impresie că violurile sadice sînt mai răspîndite decît alte tipuri de viol¹²².

Violatori oportuniști, dependenți și raționalizatori

Anna Salter, expert în domeniul analizei comportamentului atacatorilor sexuali, a intervievat extensiv făptași de viol și a identificat cîteva alte tipuri: **violatori oportuniști, violatori compulsivi și raționalizatorii (sau violatori cu gîndire distorsionată¹²³)**.

- **Violatori oportuniști.** Unii violatori sînt simpli criminali care comit violul, deoarece apare o posibilitate în timpul comiterii altei infracțiuni (de exemplu, spargere). Fiorul crimei se pare că îi stimulează sexual din cauza fluxului de adrenalină. Lor nu le pasă cine este victima și de multe ori ei nici nu își amintesc cum arăta ea¹²⁴.

¹²¹ Goth, N. (2001). Bărbații care violează. Psihologia infractorului. Cărțile Grupului Perseus, p. 227.

¹²² Goth, N. (2001). Bărbații care violează. Psihologia infractorului. Cărțile Grupului Perseus, p. 227.

Universitatea St. Lawrence (2013). Caracteristicile violatorilor. Preluat la 11 Aprilie 2015 de la următoarea adresă electronică: <http://www.stlawu.edu/advocates/characteristics-perpetrators-rape>.

¹²³ Salter, A. (2003). Prădătorii: pedofili, papiști și alți infractori sexuali. Cine sînt aceștia, cum acționează și cum ne putem proteja pe noi și copiii noștri. Manuale de bază, p. 272.

¹²⁴ Salter, A. (2003). Prădătorii: pedofili, papiști și alți infractori sexuali. Cine sînt aceștia, cum acționează și cum ne putem proteja pe noi și copiii noștri. Manuale de bază, p. 272.

**Violatori oportuniști,
compulsivi și raționalizanți**

- **Violatori compulsivi.** Există violatori care atacă ca să dea frâu liber mîniei și alții care au o motivație erotică primară. Unii violatori furioși au o mînie permanentă, care-i macină și apare nu numai în atacurile sexuale asupra femeilor, ci și în atacurile fizice asupra bărbaților. Aceștia se pot implica în bătăi în baruri sau să atace șeful de la locul de muncă. Alți violatori de furie sînt misogini. Ei nu atacă bărbați, ci își rezervă ostilitatea și agresiunea împotriva femeilor. Ei cred că femeile merită ceea ce primesc. Violatorii erotici sînt atrași de sexul violent. Oricare ar fi subcategoriile, violatorii compulsivi nu comit viol în cadrul altor infracțiuni, ci numai pentru că apare posibilitatea.¹²⁵
- **Violatorii raționalizatori.** Acest tip de făptaș evită regretul pentru comiterea violului prin raționalizarea crimei. Unul dintre violatorii intervievați de Dr. Salter susține, că violul nu este atît de rău ca și alte infracțiuni, cum ar fi bătutul femeilor. Totuși, aceste scuze nu sînt întotdeauna adevărate, iar violatorul interviuat poate ocazional bate o femeie sau nu își consideră acțiunile drept bătaie, ci doar o poveste romantică. Acest violator este diferit de alți contravenienți psihopați, care nu au nevoie de astfel de raționalizări, ci pur și simplu nu au nici o empatie și remușcare. El își raționalizează acțiunile prin dreptul său de a obține ceea ce are nevoie sau vrea.¹²⁶

Violatorii sînt foarte diferiți de alte tipuri de infractori sexuali, cum ar fi pedofilii, sadicii, psihopații și hărțuitorii sexuali. Hărțuirea sexuală este explicată în detaliu în capitolul 3.3.

În concluzie, lista trăsăturilor infractorilor nu este exhaustivă, iar tipurile de infracțiuni necesită investigații de la caz la caz.

¹²⁵ Salter, A. (2003). Prădătorii: pedofili, papiști și alți infractori sexuali. Cine sînt aceștia, cum acționează și cum ne putem proteja pe noi și copiii noștri. Manuale de bază, p. 272.

¹²⁶ Salter, A. (2003). Prădătorii: pedofili, papiști și alți infractori sexuali. Cine sînt aceștia, cum acționează și cum ne putem proteja pe noi și copiii noștri. Manuale de bază, p. 272.

3.2.4. Profilul victimei

Ca și în cazul violenței domestice, nu există un profil unic al victimelor de viol. În plus, încercarea de a forma un astfel de profil atrage atenția urmării penale asupra acțiunilor victimei și nu asupra făptașului.

Există diferențe substanțiale în profilurile de adulți și copii.

Violența sexuală împotriva femeilor și fetelor

Una dintre formele comune de violență sexuală în întreaga lume este cea comisă de un partener intim. Astfel, unul dintre cei mai importanți factori de risc pentru femei - în ceea ce privește vulnerabilitatea lor la agresiunea sexuală - este căsătoria sau coabitarea cu un partener. Alți factori cu impact asupra riscului de violență sexuală sînt:

- vîrsta tinereții;
- consumul de alcool sau droguri;
- violuri sau abuzuri sexuale anterioare;
- multitudinea de parteneri sexuali;
- implicarea în munca sexuală;
- sărăcia¹²⁷.

Violența sexuală împotriva bărbaților și băieților

Cu excepția abuzului sexual în copilărie, violența sexuală împotriva bărbaților și băieților a fost, în mare parte, neglijată în cercetare. Violul și alte forme de constrîngere sexuală îndreptate împotriva bărbaților și băieților au loc într-o varietate de situații, inclusiv la domiciliu, locul de muncă, în școli, pe străzi, la armată și în timpul războiului, precum și în închisori și izolatoarele poliției.¹²⁸

În penitenciare sexul forțat se poate întîmpla între deținuți pentru a stabili ierarhii de respect și disciplină. Violența sexuală cu implicarea lucrătorilor de penitenciar, polițiști și soldați, de asemenea, este raportată pe larg în multe țări.

¹²⁷ Organizația Mondială a Sănătății (2002). Raportul Global privind Violența și Sănătatea. Capitolul 6. Violența Sexuală. Preluat la 13 Aprilie 2015 de pe următoarea adresă electronică: http://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/world_report/en/

¹²⁸ Organizația Mondială a Sănătății (2002). Raportul Global privind Violența și Sănătatea. Capitolul 6. Violența Sexuală. Preluat la 13 Aprilie 2015 de pe următoarea adresă electronică: http://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/world_report/en/

Consecințele violenței sexuale

Ca și în cazul femeilor victime ale agresiunilor sexuale, cercetările sugerează ca victimele de sex masculin pot suferi o serie de consecințe psihologice, atât în perioada imediată după atac, cât și pe termen mai lung. Acestea includ vina, furia, anxietatea, depresia, tulburări de stres post-traumatic, disfuncție sexuală, acuze somatice, tulburări de somn, retragerea din relații și tentativa de suicid. Adicional la aceste reacții, studiile privind adolescenții au identificat o asociere între traumele legate de viol și abuzul de substanțe, comportament violent, furt și absența de la școală.

3.2.5. Impactul violului și asaltului sexual asupra victimelor¹²⁹

Dacă o persoană este asaltată de un străin, o cunoștință, sau cineva cunoscut și de încredere, viața acesteia este irevocabil schimbată. O victimă a furtului, de exemplu, poate raporta pierderea unui televizor sau calculator. O victimă a unui viol sau agresiune sexuală de multe ori va descrie această experiență drept „o pierdere sufletească”.

Comunitatea, în general, pare să considere agresiunea sexuală din partea unui străin mult mai dăunătoare pentru victime decât agresiunea sexuală din partea unei cunoștințe, prieten sau soț. În realitate, opusul poate să fie adevărat. În timp ce fiecare reacție este diferită, victimele raportează că violența sexuală are un impact asupra lor indiferent de relația sau perceputa relație cu făptuitorul¹³⁰.

A. Suferința fizică în urma violului și agresiunii sexuale în cazul femeilor adulte și fetelor adolescente

1. Vătămarea corporală la adulți și adolescenți de sex feminin

Potrivit raportului Departamentului de Justiție al SUA "Prevalența, incidența și consecințele violenței împotriva femeilor", 32% dintre femei au raportat leziuni fizice rezul-

¹²⁹ Panella J. (2015). Manual privind infracțiunile de violență sexuală în statul Pensilvania. Ediția nr. 3. Curtea Supremă din Pensilvania.

¹³⁰ Departamentul de Justiție al SUA, (2000), Raportul complet al prevalenței, incidenței și consecințele violenței împotriva femeilor (Publicații NCJ Nr.183781, p. 49).

tate din viol.¹³¹ Cele mai frecvente leziuni fizice suferite de victime sînt diferite tipuri de vătămări, precum mușcături, biciuiri și vîntăți.

2. Leziuni genitale la adulți și adolescenți de sex feminin

Experții concluzionează, că „lipsa de leziuni genitale nu este dovadă faptului că violul nu a avut loc”.¹³² Cele mai frecvente motive identificate de personalul medical vizînd lipsa de leziuni includ:

- lipsa de contact vaginal din partea făptașului;
- raportarea cu întîrziere despre agresiune;
- lipsă de tehnologie de mărire a imaginii;
- lipsa de experiență sau pregătire insuficientă a examinatorului; și
- făptuitorul este neagresiv și/sau victima nu opune rezistență.¹³³

Pentru a efectua corect o examinare medico-legală a violului, medicii și asistentele medicale au nevoie de pregătire de specialitate, dincolo de ceea ce este oferit în programele lor educaționale de bază.¹³⁴

B. Efectele psihologice ale crimelor de agresiune sexuală asupra victimelor

Deși pe termen scurt, ca urmare a agresiunii victima violului poate să nu dea dovadă de suferințe fizice, pe termen lung ea poate suferi atît psihologic, emoțional, cît și fizic.

1. Reacții psihologice comune la violența sexuală

Reacția psihologică la viol și agresiune sexuală este una din cele mai traumatice victimizări. Victimele adesea sînt intens traumatizate nu numai prin umilință, violarea lor fizică, ci și prin teama de a fi grav rănite sau ucise.¹³⁵ Victimele pot suferi de anxietate, depresie și furie ca rezultat

¹³¹ Departamentul Justiției SUA. (2000), Raportul complet al prevalenței, incidenței și consecințele violenței împotriva femeilor (Publicații NCJ Nr.183781, p. 49)

¹³² Girardin, B., Faugno, D., Seneski, P., Slaughter, L., & Whelan, M. (1997). Atlas în culorile agresiunii sexuale (pp. 22-37), St. Louis, Missouri: Cartea Anului - Mosby, Inc.

¹³³ Girardin, B., Faugno, D., Seneski, P., Slaughter, L., & Whelan, M. (1997). Atlas în culorile agresiunii sexuale (pp. 22-37), St. Louis, Missouri: Cartea Anului - Mosby, Inc.

¹³⁴ Biroul de violenței împotriva femeilor, Departamentul de Justiție. Un protocol național pentru examinarea medico-legală a agresiunii sexuale (2004)

¹³⁵ Woods T. (2000). Primul răspuns/ajutor victimelor infracțiunilor: victime ale agresiunilor sexuale. Washington D.C., Departamentul de Justiție al S.U.A.

al atacului.¹³⁶ Acestea pot avea reacții disociative comune: separarea de idei, sentimente, informații, identitate sau amintiri care, în mod normal, ar exista împreună.

2. *Sindromul traumei prin viol (STV)*

Termenul a fost identificat în 1974¹³⁷ și este definit astfel:

Sindromul traumei prin viol (STV) este faza acută și procesul lung de reorganizare, care apare ca rezultat al violului forțat sau atentatului de viol forțat.¹³⁸

Sindromul încearcă să explice de ce victimele reacționează la trauma de agresiune sexuală într-un mod aparent inexplicabil. În perioada imediat următoare după viol victima demonstrează șoc și neîncredere. În câteva ore, victimele prezintă una dintre cele două stiluri de comportament: fie devin tot mai deschise emoțional, fie devin mai retrase și mai prudente. În primele câteva săptămâni după viol, victimele raportează atât reacțiile fizice, cât și emoționale. Reacțiile fizice includ: tensiunea musculaturii scheletice, durere fizică generală, greață, schimbarea poftei de mâncare, iar în unele cazuri, mîncărime și infecție vaginală. Emoțional, victimele trec prin frică, umilire, furie și auto-culpabilizare. Unele raportează vise violente, o teamă constantă de a fi atacate din nou, teama de mulțime și de „imagini intruzive”. În acest caz, victimele relatează faptul că văd făptașul „peste tot”. În timpul acestei faze, victimele încearcă să restabilească ordinea în viața lor și să recîștige un sentiment de control.¹³⁹

Problemele privind diagnosticul STV în instanțele judecătorești. STV nu constituie un diagnostic înregistrat. Apărarea din instanțele judecătorești din SUA s-a confruntat cu o mare rezistență din partea judecătorilor. Simptomele STV nu sînt unice pentru STV. Diagnosticul presupune faptul că un viol a avut loc în realitate. În timp ce această prezumție poate fi acceptabilă într-un cadru de tratament,

¹³⁶ Foa E. și Rothbaum B. (1998). *Tratarea traumei cauzate de viol: terapia cognitiv-comportamentală pentru stresul posttraumatic*. New York, NY: Publicațiile Guilford.

¹³⁷ Burges A. și Holmstrom L. (1974), *Sindromul traumei cauzate de viol*. Jurnalul American de Psihiatrie

¹³⁸ Burges A. și Holmstrom L. (1974), *Sindromul traumei cauzate de viol*. Jurnalul American de Psihiatrie

¹³⁹ Burges A. și Holmstrom L. (1974), *Sindromul traumei cauzate de viol*. Jurnalul American de Psihiatrie

ea nu este acceptabilă într-un cadru de investigație sau în sala de judecată. Din cauza acestor probleme, cât și a altora mai specifice, unii cercetători îndeamnă să nu se recurgă la depozițiile expertului STV în sala de judecată. Cu toate acestea, STV are o semnificație istorică și nu explică o varietate de rezultate prin care au trecut un număr mare de victime ale violului¹⁴⁰.

3. Tulburarea de stres acut

Tulburarea de stres acut (TSA) este caracterizată prin dezvoltarea unei anxietăți severe, disociative, precum și a altor simptome care se manifestă în termen de o lună de la expunerea la un factor de stres traumatic extrem (de exemplu, asistarea la moarte sau accident grav). O persoană cu tulburare de stres acut poate avea dificultăți de concentrare, se simte desprinsă de corpul său, simte lumea ca fiind ireală sau ca de vis sau îi este dificil să-și reamintească detalii specifice ale evenimentului traumatic (amnezie disociativă).

4. Tulburare de stres post-traumatic

Tulburarea de stres post-traumatic (TSPT) a descris inițial modelele de reacție în cazul supraviețuitorilor calamităților naturale și combatanților de război.¹⁴¹ Ea a fost diagnosticată în cazul victimelor atacurilor criminale, accidentelor și altor evenimente traumatice. Este probabil ca violul și agresarea sexuală să conducă la TSPT, precum și alte evenimente traumatice care afectează persoanele civile, inclusiv jaful, moartea tragică a prietenilor apropiați sau a membrilor de familie, cât și calamitățile naturale.¹⁴²

C. Recunoașterea efectelor traumatiche ale proceselor judiciare

Victimele raportează în mod constant că depunerea depozițiilor în instanța judecătorească poate fi la fel de traumatizantă ca violul, deoarece ele sînt impuse să retrăiască mental violul.¹⁴³ Ambianța publică, prezența infractorului

¹⁴⁰ Savino J. și Turvey B. (2011). Manual privind investigarea infracțiunilor de viol. Ediția nr. 2, Elsevir, Presa Academică.

¹⁴¹ Foa E. și Holstrom L. (1974). Sindromul traumei cauzate de viol. Jurnalul American de Psihiatrie.

¹⁴² Burges A. și Holmstrom L. (1974). Sindromul traumei cauzate de viol. Jurnalul American de Psihiatrie.

¹⁴³ Curtea Supremă din statul Pensilvania (2003). Rezumat Executiv asupra Raportului privind Prejudecata Rasială și de Gen în Sistemul Justiției.

și dificultatea audierii încrucișate poate fi chiar mai intensă atunci când pîrîtul este *pro sine* (se apără singur) și are posibilitatea de a audia încrucișat victima în mod direct.¹⁴⁴ Uneori o victimă poate fi traumatizată atît de mult de procedurile judiciare, încît unui observator îi poate părea lipsit de logică modul în care aceasta răspunde și reacționează. Persoana poate chicoti sau rîde din jenă sau nervozitate. Victima poate avea un comportament lipsit de emotivitate ca urmare a depresiei sau „disocierii” și să aibă dificultăți la depunerea depozițiilor. Uneori, victima poate apărea blîndă și retrasă sau furioasă și combativă. Consecința nefericită a acestor reacții este, că judecătorul poate pune la îndoială credibilitatea victimei, atunci cînd, în realitate, aceasta este pur și simplu reacția victimei la stres.

Blamarea victimei și impactul asupra răspunderii infractorului. Una dintre cele mai mari preocupări ale victimei este că aceasta poate fi acuzată de provocarea sau cauzarea agresiunii sexuale. Este o teama ce împiedică multe victime să solicite ajutor medical sau să raporteze agresiunea lor organelor de drept. Din păcate, chiar și victimele violenței din partea străinilor pot fi supuse atitudinii de blamare a victimei. «De ce mergeai singură?» «De ce ai ieșit după țigări la 02:00?» - sînt întrebări frecvente raportate de victime. Părinții, prietenii și colegii de serviciu pot blama victima prin afirmații precum: „De ce ai băut”, „De ce te-ai dus acasă cu tipul acela?”

Cercetările demonstrează în mod consecvent că făptașii folosesc vulnerabilitatea victimelor și incapacitatea lor de a raporta sau de a fi crezute. De fapt, cheia succesului făptașului rezidă în identificarea vulnerabilității unei persoane și exploatarea acestei vulnerabilități. Un făptaș recunoaște, de exemplu, că este puțin probabil ca un adolescent care bea să raporteze un asalt de teama că va fi “prins” că a băut fiind minor.

¹⁴⁴ Curtea Supremă din statul Pensilvania (2003). Rezumat Executiv asupra Raportului privind Prejudicata Rasială și de Gen în Sistemul Justiției.

3.2.6. Cauze de viol la CtEDO

X și Y c. Olandei (nr. 8978/80)

Descrierea cauzei

O fată cu handicap mental (al doilea reclamant) a fost violată de o rudă (în casa de copii cu dizabilități mintale unde ea a trăit), a doua zi după ziua de naștere, când a împlinit 16 ani (vârsta consimțământului pentru un contact sexual în Olanda). Ea a fost traumatizată de această experiență, dar a considerat nepotrivit să semneze o plîngere oficială din cauza maturității sale mentale scăzute. Tatăl ei (primul reclamant) a semnat în locul acesteia, dar acțiunea în judecată nu a fost inițiată împotriva făptuitorului, deoarece victima trebuia ea însăși să depună plîngerea.

Acțiunile Curții

Curtea a reamintit că protejarea individului împotriva ingerințelor arbitrare din partea autorităților publice, nu obligă statul doar să se abțină de la astfel de ingerințe; pe lângă acest angajament negativ primar, pot exista obligații pozitive inerente pentru respectarea eficientă a vieții private sau de familie.

În această cauză, Curtea a constatat că protecția oferită de dreptul civil în cazul faptei ilicite de acest gen a fost insuficientă. Acest caz pune în discuție respectarea valorilor fundamentale și aspectelor esențiale ale vieții private. Descurajarea efectivă a fost indispensabilă în acest domeniu și ar putea fi realizată doar prin dispoziții de drept penal. Observînd faptul că Codul Penal olandez nu ia oferit victimei protecție practică și eficientă, Curtea, astfel, a concluzionat ținînd cont de caracterul faptei ilicite în cauză, că al doilea reclamant a fost victima unei încălcări a articolului 8 din Convenție.

Cauza Aydın c. Turciei

Descrierea cauzei

Solicitantul, o femeie tînăra turcă de origine kurdă (în vîrstă de 17 ani la momentul respectiv) a fost arestată fără explicații și luată, împreună cu alți doi membri ai familiei sale, în custodie. Ea a fost legată la ochi, bătută, dezbrăcată, plasată într-o anvelopă și udată cu furtunul cu apă sub presiune

X și Y c. Olandei
(nr. 8978/80)
26 martie 1985

Aydın c. Turciei
25 septembrie 1997

Înainte de a fi violată de un lucrător al forțelor de securitate și apoi din nou bătută timp de aproximativ o oră de către mai multe persoane. O examinare medicală ulterioară realizată de un medic, care pînă atunci nu a avut de-a face cu vreun caz de viol, i-a constatat himenul rupt și vînatăi extinse pe coapsele ei. Solicitantul a mai susținut în continuare, că familia i-a fost intimidată și hărțuită de autorități pentru a o constrînge să retragă plîngerea de la CtEDO.

Acțiunile Curții

Curtea a subliniat că violul unui deținut de către un funcționar al statului trebuie să fie considerat a fi o formă deosebit de gravă și oribilă de maltratare, avînd în vedere ușurința cu care făptașul poate exploata vulnerabilitatea și rezistența slăbită a victimei sale. Mai mult decît atât, violul lasă urme psihologice asupra victimei. Această experiență a creat solicitantului sentimentul de degradare și de violență fizică și emoțională. Curtea a constatat, că actele de violență fizică și psihică cauzate reclamantei în custodie și actul de cruzime extraordinară a violului la care ea a fost supusă a condus la tortură și la **încălcarea articolului 3** (interzicerea torturii și tratamentului inuman sau degradant) din Convenție. În plus, o presupunere de viol din partea unui funcționar în condiții de custodie necesita ca victima să fie examinată cu toată sensibilitatea corespunzătoare de către medici independenți cu expertiză relevantă. Acest lucru nu s-a întîmplat, ceea ce a condus la o anchetă incompletă și la privarea reclamantului de acces la despăgubire, prin încălcarea articolului 13 (dreptul la un remediu efectiv) din Convenție.

M.C. c. Bulgariei (nr. 39272/98)

Descrierea cauzei

Solicitantă, în vîrstă de 14 ani (care era vîrsta consimțămîntului pentru un contact sexual în Bulgaria), a fost violată de doi bărbați; ea a strigat în timpul și după viol și a fost ulterior dusă la spital de mama ei, unde s-a constatat că himenul i-a fost rupt. Pentru că nu s-a putut stabili că ea s-a opus sau a cerut ajutor, făptașii nu au fost trași la răspundere.

Acțiunile Curții

Curtea a constatat încălcarea articolului 3 (interzicerea tratamentelor degradante) și a articolului 8 (dreptul la res-

M.C. c. Bulgariei
(nr. 39272/98)
4 decembrie 2003

pectarea vieții private) din Convenție, remarcînd, în special, tendința universală spre recunoașterea lipsei consimțămîntului ca element esențial în determinarea violului și abuzului sexual. Victimele abuzurilor sexuale, în special fetele tinere, de multe ori nu reușesc să se opună, din motive psihologice (fie că devin pasive sau se disociază de viol) sau de teama de intensificare a violenței.

Subliniind că statele au obligația de a pedepsi orice act sexual non-consensual, chiar în cazul în care victima nu s-a opus fizic, Curtea a constatat ca fiind ineficiente / defectuoase atît ancheta faptelor cauzei, cît și legislația Bulgariei.

Maslova și Nalbandov c. Rusiei

Descrierea cauzei

Reclamanta, care a fost chemată pentru interogatoriu la secția locală de poliție, a fost forțată de polițiști să mărturisească implicarea într-o omucidere. Un ofițer de poliție i-a pus cătușe, a bătut-o, a violat-o și apoi a forțat-o să facă sex oral. Ulterior el și un alt ofițer au lovit-o repetat în stomac, i-au pus o mască antigaz pe față, blocînd aerul pentru a o sufoca și au curentat-o cu fire electrice atașate la cerceii ei. Cînd i s-a permis să meargă la toaletă, ea a încercat să-și taie venele la încheieturi. După ce au interogato-la la secția de poliție trei anchetatori au băut alcool și au continuat să o violeze, folosind prezervative și șervețele.

Reclamanta a depus o plîngere susținînd că ea a fost violată și torturată. S-a dovedit că un prezervativ folosit găsit în stație avea, cu o probabilitate de 99,99%, urme ale celulelor sale vaginale. Totodată au fost găsite șervețele cu urme de spermă și diverse bucăți de îmbrăcăminte cu urme de spermă și țesut vaginal din același grup de antigen ca și a reclamantei. Cu toate acestea, o instanță judecătorească a decis că probele colectate erau inadmisibile, odată ce procedura specială nu a fost respectată. Cauza a fost în cele din urmă întreruptă din lipsă de probe ale unei infracțiuni.

Acțiunile Curții

Curtea a constatat că a existat un corp de probe impresionant și lipsit de ambiguitate în susținerea versiunii reclamantei despre evenimente. În continuare, Curtea a reiterat că violul unui deținut de către un oficial al statului

Rezistența insuficientă a victimei

Maslova și Nalbandov c. Rusiei
24 ianuarie 2008

Admisibilitatea probelor

trebuie să fie considerat a fi o formă deosebit de gravă și oribilă de maltratare, avînd în vedere ușurința cu care infractorul ar putea exploata vulnerabilitatea și rezistența slăbită a victimei sale. Violența fizică, în special actele de viol cu o cruzime aparte, la care a fost supusă reclamanta au dus la tortură, cu încălcarea articolului 3 (interzicerea torturii și a tratamentelor inumane sau degradante) din Convenție.

S-a constatat de asemenea **încălcarea articolului 3** al Convenției în partea procedurală, în ceea ce privește ancheta inefficientă.

P.M. c. Bulgariei (nr. 49669/07)

Descrierea cauzei

Această cauză se referă la plîngerea reclamantei care a fost violată la vîrsta de 13 ani. Autorităților bulgare le-a luat peste 15 ani pentru a finaliza ancheta respectivă, iar reclamanta nu a avut remedii împotriva nedorinței autorităților de a-i trage la răspundere pe agresorii săi.

Acțiunile Curții

Curtea a constatat că ancheta pe baza plîngerii de viol a reclamantei a fost inefficientă, chiar dacă au fost stabilite situația de fapt și identitatea infractorilor, constatîndu-se existența **încălcării articolului 3** (interzicerea tratamentului inuman și degradant) din Convenție în partea sa procedurală.

I.G. c. Republicii Moldova (nr. 53519/07)

Descrierea cauzei

Solicitantă a susținut că la vîrsta de paisprezece ani ea a fost violată de un cunoscut (un bărbat în vîrstă de douăzeci și trei de ani, care locuia în același cartier cu bunica reclamantei, pe care ea o vizita des). Reclamanta s-a plîns, în special, de faptul că autoritățile nu au investigat acuzațiile sale în mod eficient.

Acțiunile Curții

Curtea a considerat că ancheta pe cauza reclamantei a eșuat să se conformeze cu cerințele inerente obligațiilor

P.M. c. Bulgariei
(nr. 49669/07)
24 ianuarie 2012

I.G. c. Republicii Moldova
(nr. 53519/07)
15 mai 2012

pozitive ale statului și anume de a investiga în mod eficient și a pedepsi toate formele de viol și abuz sexual, fiind încălcat articolului 3 (interzicerea tratamentelor inumane sau degradante) din Convenție.

P. și S. c. Poloniei (nr. 57375/08)

Descrierea cauzei

În 2008, la vârsta de paisprezece ani, prima reclamantă a rămas însărcinată după ce a fost violată. Mama reclamantei și reclamanta s-au plîns, în special, de absența unui cadru legal cuprinzător, care să garanteze accesul reclamantei în timp util la avort, în condițiile stabilite de legislația în vigoare, precum și cu privire la divulgarea de informații despre acest caz publicului. Ele s-au plîns, de asemenea, că îndepărtarea reclamantei din custodia mamei și plasarea acesteia într-un adăpost pentru minori și mai târziu într-un spital au fost ilegale și au susținut că circumstanțele cauzei au condus la un tratament inuman și degradant.

Acțiunile Curții

Curtea a statuat că a existat o încălcare a articolului 8 (dreptul la respectarea vieții private și de familie) din Convenție, în ceea ce privește stabilirea accesului la avort legal, precum și în ceea ce privește divulgarea datelor cu caracter personal ale reclamantelor.

S-a constatat, în continuare, că a existat o încălcare a articolului 5 § 1 (dreptul la libertate și siguranță) din Convenție, statuîndu-se, în special, că scopul esențial al plasării reclamantei în adăpostul pentru minori a fost de a separa reclamanta de mama sa și de a împiedica avortul.

În sfîrșit, reclamanta a fost tratată de către autorități într-o manieră deplorabilă și suferința ei a atins pragul minim de severitate conform articolului 3 (interzicerea tratamentelor inumane) din Convenție, prin încălcarea acestei dispoziții.

O'Keeffe c. Irlandei

Descrierea cauzei

Cauza se referea la responsabilitatea statului pentru abuzul sexual a unei școlărițe, în vîrstă de nouă ani, de către un profesor laic dintr-o Școală Națională Irlandeză în 1973.

P. și S. c. Poloniei
(nr. 57375/08)
30 octombrie 2012

O'Keeffe c. Irlandei
28 ianuarie 2014 (Marea Cameră)

Reclamanta s-a plîns, în special, că statul irlandez nu a reușit să structureze sistemul de învățămînt primar, astfel încît s-o protejeze de abuzuri și să investigheze sau să ofere o reacție juridică adecvată maltratării acesteia. De asemenea, ea a susținut că nu a reușit să obțină recunoaștere și compensații pentru eșecul statului de a o proteja.

Acțiunile Curții

Curtea a statuat că a existat o încălcare a articolului 3 (interzicerea tratamentelor inumane și degradante) și a articolului 13 (dreptul la un recurs efectiv) din Convenție cu privire la eșecul statului irlandez de a proteja reclamanta împotriva abuzurilor sexuale și imposibilitatea acesteia de a obține recunoașterea eșecului la nivel național. În continuare s-a constatat, că nu a existat nicio încălcare a articolului 3 din Convenție în ceea ce privește ancheta vizînd plîngerile de abuz sexual la școala reclamantei.

W. c. Sloveniei (nr. 24125/06)

Descrierea cauzei

Această cauză ține de urmărirea penală împotriva unui grup de bărbați, care au violat reclamanta în aprilie 1990, cînd ea avea 18 ani. Reclamanta s-a plîns, în special, că tergiversările lungi în cadrul procedurii penale au avut loc cu încălcarea obligației statului de a urmări în mod eficient infracțiunile comise împotriva ei. În timp ce i-a fost oferită compensație la nivel național pentru durerea suferită ca urmare a procedurii de lungă durată, ea a considerat că suma de 5.000 de Euro nu poate fi considerată drept despăgubire suficientă.

Acțiunile Curții

Curtea a statuat că a existat o încălcare procedurală a articolului 3 (interzicerea tratamentelor inumane și degradante) din Convenție, constatînd că procedura penală privind violul reclamantei nu a respectat normele de procedură impuse de articolul 3.

W. c. Sloveniei
(nr. 24125/06)
23 ianuarie 2014

3.3 | HĂRȚUIRE SEXUALĂ

Dacă ea obiectează, sînt șanse că ea va fi hărțuită sau concediată pur și simplu. Dacă ea i se supune, sînt șanse că el va obosi de ea oricum. Dacă ea ignoră, ea devine atrasă într-un joc de-a pisica și șoarecele din care nu există altă ieșire, decît părăsirea serviciului.

Catherine A. MacKinnon¹⁴⁵

3.3.1. Ce este hărțuirea sexuală?

Hărțuirea sexuală este un subiect de cercetare. Relativ recent acesta a început să fie utilizat în jurisprudență din perspectiva domeniului violenței în bază de gen. Termenul de „hărțuire sexuală” a fost definit și dezvoltat în legislația Statelor Unite. Din cauza diferențelor dintre sistemele legale, Europa a elaborat abordări juridice specifice privind hărțuirea sexuală. În Moldova hărțuirea sexuală este reglementată în cadrul dreptului penal, civil (dreptul muncii) și administrativ. Acest capitol se concentrează pe domeniul hărțuirii sexuale reglementate în dreptul penal, așa cum este stabilit în art. 173 din Codul Penal.

A. Noțiuni generale

Există o diferență semnificativă dintre definirea noțiunii de hărțuire sexuală (HS) în sens juridic, sociologic și psihologic. De asemenea, abordarea HS diferă de la un sistem de drept la altul. Unul dintre motive îl constituie faptul, că HS este un subiect relativ nou de cercetare și jurisprudență.

În general, majoritatea legislațiilor și teoriilor sînt de acord cu faptul că HS întrunește următoarele caracteristici:

- este o combinație de acțiuni (verbale, non-verbale și fizice) care sînt de un anumit caracter sexual, dar sexul nu este neapărat scopul principal al acestora;
- este nedorită de persoana la care se referă aceasta și implică un oarecare disconfort;
- este în contradicție cu principiile morale și este ilegală.

Este hărțuirea sexuală o problemă de gen?

Răspunsul scurt - da și nu.

1. Hărțuirea sexuală la locul de muncă este o formă de violență pe criterii de gen. (Recomandarea generală nr. 19, Comitetul pentru eliminarea discriminării față de femei)

2. Hărțuirea devine o formă de discriminare "atunci cînd un comportament nedorit, legat de orice grup interzis, are loc cu scopul sau efectul lezării demnității unei persoane sau creării unui mediu de intimidare, ostil, degradant, umilitor sau ofensator".

3. Cu toate acestea, hărțuirea sexuală, cum ar fi violența în familie și în anumite cazuri violul, este în primul rînd o problemă de putere. Ea devine o problemă de gen în societatea noastră cînd veritabila egalitate de gen nu se realizează și un gen este mai vulnerabil decît altul (în termeni de statut, funcții de conducere, venituri etc.).

¹⁴⁵ MacKinnon, C. (1979). Hărțuirea sexuală a femeilor care sînt angajate: un caz de discriminare sexuală. New Haven and London, Yale University Press, p 312.

4. Este o greșeală să presupunem că doar femeile pot fi victime ale HS și că numai bărbații pot fi făptașii. În cazul în care o femeie este într-o funcție de putere (de exemplu, funcție de lider, venituri etc.) și face avansuri nedorite unui bărbat subordonat sau femeie, această acțiune, de asemenea, va fi HS.

5. HS este, în primul rând, o problemă de putere. Hărțuirea sexuală de același sex poate avea loc, iar aceasta nu înseamnă că agresorul (sau victima) este un homosexual.

6. În realitate, însă, mai mulți bărbați sînt hărțuitori și mai multe femei sînt victime ale hărțuirii sexuale.

Nu toate aceste acțiuni întrunesc pragul ridicat de infracțiune. În SUA, de exemplu, situațiile de acest gen se rezolvă, în primul rînd, prin intermediul litigiilor civile, atît împotriva agresorului, cît și împotriva organizației care nu a întreprins suficiente măsuri pentru a împiedica HS, sau care indirect a aprobat HS în cultura organizațională.

Eficacitatea abordării HS în sistemul juridic american este atribuită unor despăgubiri punitive "pipărate" acordate de către instanțele judecătorești și de către Comisia oportunităților egale.

B. Prevalența hărțuirii sexuale

Hărțuirea sexuală este un fenomen larg răspîndit. Diverse rapoarte afirmă că pe parcursul vieții:

- circa 40-50 % dintre femei și aproximativ 10 % dintre bărbați au trecut prin hărțuiri sexuale la locul de muncă, atît în Europa, cît și în SUA¹⁴⁶;
- 30-66 % dintre femei vor trece prin experiența hărțuirii sexuale în instituții de învățămînt;¹⁴⁷
- femeile între 30 și 40 de ani, necăsătorite sau divorțate, cu un nivel mai scăzut de studii, au o probabilitate mai mare de a fi hărțuite sexual;¹⁴⁸
- făptuitorii sînt, în mare parte, colegi sau superiori; mult în urmă rămîn pacienții sau clienții și în final subordonații.¹⁴⁹

În general, SH aparține grupului de infracțiuni care în mare măsură sînt subraportate, profund mistificate și nepedepsite.

C. Abordarea hărțuirii sexuale în sistemele de drept

Cercetătorii de științe sociale nu au convenit, pînă în prezent, asupra unei definiții a HS;¹⁵⁰ în schimb, fiecare țară abordează HS din perspectiva sistemului normativ național¹⁵¹.

¹⁴⁶ Numhauser-Henning, A. și Lulom, S. (2012).

¹⁴⁷ O'Donohue et al., 1998; Pierce și Socoloff, 2004.

¹⁴⁸ Cadrul legal cu privire la hărțuirea legată de sex și hărțuirea sexuală în 33 de țări europene.

¹⁴⁹ Cadrul legal cu privire la hărțuirea legată de sex și hărțuirea sexuală în 33 de țări europene.

¹⁵⁰ O'Donohue, Downs, și Yeater, 1998.

¹⁵¹ Clarke, 2007.

- În țările de drept comun (de exemplu, SUA și Marea Britanie), HS este percepută ca o formă de discriminare ce afectează o victimă ca membru al unui grup de gen.
- Pe de altă parte, în țările cu o tradiție de drept civil (de exemplu, Franța și Germania), HS este definită ca violență interpersonală ce afectează demnitatea unei persoane¹⁵².
- În ultimul deceniu, UE pune în aplicare tot mai mult așa-numita dubla abordare, o combinație dintre legislație privind discriminarea și demnitatea¹⁵³. Din acest motiv, ambele abordări sînt esențiale pentru asigurarea judecătorilor cu o perspectivă echilibrată.

D. Abordarea europeană a hărțurii sexuale

În 2002 Parlamentul Uniunii Europene a adoptat o legislație care, pentru prima dată, oferă o definiție legală pentru hărțuirea sexuală aplicabilă în întreaga UE¹⁵⁴. Această ultimă legislație a luat forma unui amendament la Directiva 1976 76/207/CEE, care a abordat tratamentul egal al bărbaților și femeilor la locul de muncă. Înainte de adoptarea acestui cadru legislativ, HS nu a fost considerată o încălcare a tratamentului egal. Cu toate acestea, ultima modificare clasifică în mod special hărțuirea sexuală ca o formă de discriminare prin încălcarea protecției egale. În plus, noua directivă stabilește linii directe pentru sancțiuni, acțiuni în justiție, cît și compensații nelimitate pentru victimele hărțurii sexuale.¹⁵⁵

¹⁵² Clarke, 2007.

¹⁵³ Comisia Europeană (2012). Cadrul legal cu privire la hărțuirea legată de sex și hărțuirea sexuală în 33 de țări europene. Discriminarea versus demnitate.

¹⁵⁴ Noua directivă 2002 a stabilit că **hărțuirea este o formă de discriminare**. Această abordare este nouă pentru Europa, avînd în vedere că tradiția juridică privind hărțuirea sexuală utilizează „**abordarea prejudiciului adus demnității**”, spre deosebire de „**abordarea discriminatorie**” din America de Nord. În ciuda faptului că legislația UE implică în mod clar o abordare discriminatorie privind hărțuirea legată de sex și hărțuirea sexuală, ar putea fi corect să spunem că, atunci cînd vine vorba de legislația UE și implementarea sa în legislațiile naționale, este utilizată mai degrabă o **abordare dublă**. A se vedea Clarke, (2007). Dreptul cu privire la hărțuirea sexuală în Statele Unite, Marea Britanie și Uniunea Europeană: greșelile discriminatorii și daune discriminatorii. *Common Law World Review*, 36 (2), 79-105; Numhauser-Henning, A. și Laulom, S. (2012). Legislația privind hărțuirea legată de sex și hărțuirea sexuală în 33 de țări europene. Comisia Europeană.

¹⁵⁵ Tsekos, M. (2003). Noua directivă a Uniunii Europene privind hărțuirea sexuală și implicațiile acesteia pentru Grecia. *Human Rights Brief* 10, #2, pp. 31-33.

3.3.2. Parametri juridici privind hărțuirea sexuală în dreptul penal al Republicii Moldova

A. Art. 173 al Codului penal

În conformitate cu art. 173 din Codul Penal, HS are următoarea definiție:

Hărțuirea sexuală constituie manifestarea unui comportament fizic, verbal sau nonverbal, care lezează demnitatea persoanei ori creează o atmosferă neplăcută, ostilă, degradantă, umilitoare, discriminatorie sau insultătoare cu scopul de a determina o persoană la raporturi sexuale ori la alte acțiuni cu caracter sexual nedorite, săvârșite prin amenințare, constrângere, șantaj.

Axarea investigației pe făptaș

Definiția se concentrează asupra comportamentului făptuitorului, orientându-se spre anumite acțiuni fizice, verbale sau non-verbale, cu scopul de a forța o victimă la un act sexual sau alt comportament nedorit de natură sexuală. Aceasta înseamnă, că aspectelor legate de caracterul moral al victimei, experiențele sale sexuale, relațiile anterioare cu făptuitorul sau alte persoane nu ar trebui să li se acorde pondere în luarea deciziilor. Motivul se datorează faptului, că în investigarea acestor atribute ale victimei, sistemul de justiție ar putea deplasa în mod inevitabil responsabilitatea de la făptuitor spre victimă (așa-numita „blamare a victimei”), similar cu alte cazuri de infracțiuni în bază de gen, cum ar fi, violența în familie, violul și violența sexuală.

B. Considerații pentru adjudecare penală

Art. 173 din CP nu specifică care este relația dintre făptaș și victimă. Astfel, atât făptașul cât și victima pot fi:

- de sex masculin sau feminin;
- de același sex sau de sex opus;
- colegi, subordonați sau supraveghetori.

Exemplele de acțiuni fizice pot include:

- oferirea unui masaj în jurul gâtului sau umerilor;
- atingerea hainelor, părului sau corpului persoanei;
- îmbrățișarea, sărutarea, mângâierea sau dezmiertarea;
- alte atingeri cu caracter sexual a unei persoane.

Exemple de acțiuni verbale pot include:

- a face referință la un adult ca la o fată, păpușă, bebeluș sau dulceată;
- a fluiera cuiva, a chema ca pe o pisică;
- a face comentarii sexuale despre corpul unei persoane;
- a face comentarii sau aluzii sexuale;
- a redirecționa discuțiile de lucru spre subiecte sexuale;
- a povesti bancuri sau glume sexuale;
- a pune întrebări despre fantezii, preferințe sau istorii sexuale;
- a pune întrebări personale despre viața socială sau sexuală;
- a produce sunete de sărutare, huiduieli și pupături din buze;
- a efectua comentarii sexuale despre îmbrăcămintea, anatomia sau imaginea unei persoane;
- a înainta solicitări repetate cu caracter sexual unei persoane care nu este interesată;
- a spune minciuni sau a răspîndi zvonuri despre viața sexuală personală a cuiva.

Cu privire la acțiuni non-verbale, exemplele pot include:

- examinarea persoanei de sus în jos și vici-versa (ochi de ascensor);
- blocarea deplasării unei persoane;
- urmărirea unei persoane;
- oferirea de cadouri personale;
- afișarea imaginilor sexual sugestive;
- efectuarea gesturilor sexuale cu mâinile sau prin mișcările corpului;
- efectuarea de mimici: a face cu ochiul, săruturi în aer, linsul buzelor.

Codul penal nu specifică circumstanțele în care poate avea loc HS. În general, experiența internațională identifică câteva situații în care HS poate avea loc (acestea nefiind exhaustive):

- locul de muncă;
- instituțiile de învățământ și medicale; și
- spații publice (așa-numita „hărțuire stradală”: autobuze, străzi etc.).

Remarcăm ca în conformitate cu Directiva 2006/54/CE, hărțuirea sexuală are loc nu numai la locul de muncă, dar, de asemenea, în contextul accesului la încadrarea în muncă, formare și promovare profesională.

Art. 173, de asemenea, nu face o distincție dintre situația când un făptaș intenționează să afecteze demnitatea personală sau creează un mediu neplăcut, ostil, copleșitor, umilitor, discriminatoriu sau ofensator, sau el/ea pur și simplu nu conștientizează consecințele faptelor sale. Art. 173 al Codului Penal indică doar motivația făptuitorului: „Scopul de a determina o persoană la raporturi sexuale ori la alte acțiuni cu caracter sexual nedorite”. Chiar dacă făptuitorul flirtează extern de mult și își afișează afecțiunea, sau el/ea crede că „NU înseamnă POATE, iar POATE înseamnă DA”, aceasta nu îi elimină răspunderea.

Art. 173 nu specifică pentru victimele HS necesitatea de a dovedi vreun prejudiciu specific (fizic, emoțional, economic etc.). Actul de HS, conform codului, este imoral și, astfel, ilegal. Cu toate acestea, literatura de specialitate conține multe exemple de suferințe, prejudicii a victimelor HS, iar tulburarea de stres post traumatic (TSPT) este doar una dintre ele. Descrierea prejudiciilor aduse prin comportamentele reglementate de art. 173 din CP îi revine victimei.

- Ca și cu alte tipuri de cazuri de violență în bază de gen, judecătorii nu ar trebui să încerce să diagnosticheze victimele privind gradul victimizării lor. Judecătorii trebuie să solicite concluziile experților în domeniu.
- Ce poate părea la prima vedere inofensiv (de exemplu, bancuri vulgare, conținut pornografic, complimente etc.), în realitate, pentru unele persoane, poate fi extrem de ostil și ofensator.
- Judecătorii ar trebui să țină cont de faptul că percepția lor privind caracterul jignitor poate fi diferită de cea a victimei sau a martorilor.

În calitate de infracțiune, în Republica Moldova HS este limitată la actele de natură sexuală. Cu toate acestea, definiția HS în legislația UE nu necesită ca comportamentul să fie de caracter sexual. Există mai multe forme de hărțuire

care nu au, aparent, caracter sexual, dar care sînt, în mod clar, legate de motive de sex.

Acesta poate fi cazul unei femei într-o echipă de muncitori: întotdeauna i se atribuie sarcinile cele mai murdare sau dificile sau i se refuză orice sarcină serioasă, și în schimb i se cere să facă cafea pentru toți, în timp ce ea nu este nicicînd invitată să vină la cafenea după muncă, nu este salutată atunci cînd vine la lucru dimineața și așa mai departe.¹⁵⁶

Standardele penale internaționale privind consimțămîntul sînt bine stabilite în reglementările privind combaterea violului și abuzului sexual. Pentru o analiză în profunzime a consimțămîntului, consultați Anexa 1 la această secțiune. Anexa 1 abordează, de asemenea, aspecte de amenințări, constrîngere și șantaj.

¹⁵⁶ Holtmaat, R. (2011). Hărțuirea sexuală și hărțuirea pe criterii de sex în legislația UE: o clarificare conceptuală. Revizuirea legislației europene privind egalitatea de gen, #2(2011), p. 4-13.

ANEXA 1. CADRUL LEGAL PENTRU CAZURILE DE VIOL CONFORM STANDARDELOR PENALE INTERNAȚIONALE

A. Recomandarea generală

B. Statutul de la Roma al Curții Penale Internaționale

C. Elementele constitutive ale crimelor

D. Consimțământul

E. Situații care subminează consimțământul

1. Amenințarea cu forța
2. Coerciția
3. Teama de violență
4. Constrângerea
5. Detenția
6. Opresiunea psihologică
7. Abuzul de putere
8. Profitarea de mediul coercitiv
9. Incapacitatea

F. Standarde cu privire la consimțământ și drepturile omului

G. Oferirea consimțământului într-o situație coercitivă

H. Copiii și consimțământul

A. RECOMANDAREA GENERALĂ #19 (1992, CEDAW / CONVENȚIA ONU PRIVIND ELIMINAREA TUTUROR FORMELOR DE DISCRIMINARE FAȚĂ DE FEMEI)

- Violența bazată pe gen, inclusiv violul și violența sexuală, drept formă de discriminare;
- “Violența bazată pe gen, care compromite ori anihilează respectarea drepturilor omului și libertăților fundamentale conform dreptului internațional, la care sînt supuse femeile, constituie o discriminare în sensul articolului 1 al Convenției. Aceste drepturi și libertăți includ: (a) dreptul la viață; (b) dreptul de a nu fi supus torturii, tratamentelor sau pedepselor crude, inumane sau degradante; (c) dreptul la protecție egală conform normelor umanitare în timp de conflict armat internațional sau intern; (d) dreptul la libertatea și securitatea persoanei; (e) dreptul la protecția egală conform legii; (f) dreptul la egalitate în familie; (g) dreptul la cel mai înalt standard care poate fi atins de sănătate fizică și mintală; (h) dreptul la condiții juste și favorabile de muncă.”
- În lumina acestor comentarii, Comitetul CEDAW recomandă ca: [...] (b) Statele părți să asigure ca legile împotriva violenței și abuzului în familie, violului, abuzului sexual și altor violențe bazate pe gen să ofere protecție adecvată tuturor femeilor și să respecte integritatea și demnitatea acestora.”

B. STATUTUL DE LA ROMA AL CURȚII PENALE INTERNAȚIONALE (CPI):

Cazurile de viol sînt admise la CPI, conform art. 7, par 1(g) al Statutului de la Roma:

Art. 7. Crime împotriva umanității

Par. 1. În scopurile prezentului statut, prin crimă împotriva umanității se înțelege una dintre faptele menționate mai jos, cînd acestea sînt comise în cadrul unui atac generalizat sau sistematic lansat împotriva unei populații civile și în cunoștință de acest atac:

[...] (g) Violul, sclavajul sexual, prostituția forțată, graviditatea forțată, sterilizarea forțată sau orice altă formă de violență sexuală de o gravitate comparabilă.

Art. 9. Elementele constitutive ale crimelor

Par. 1. Elementele constitutive ale crimelor ajută Curtea să interpreteze și să aplice articolele 6, 7 și 8.

C. ELEMENTELE CONSTITUTIVE ALE CRIMELOR

Articolul 7 (1) (g)-1 al CPI, Crime împotriva umanității – violul¹⁵⁷. Elemente:

1. Infractorul a invadat [o notă de subsol menționează: *‘Conceptul de “invadare” este în-deajuns de vast și neutru din punctul de vedere al genului’*] corpul unei persoane printr-o conduită care a rezultat în penetrarea, oricum ușoară, a oricărei părți a corpului victimei de către agresor cu un organ sexual sau a orificiilor anale sau genitale ale victimei cu orice obiect sau altă parte a corpului.

2. Invadarea a fost comisă prin forță, amenințare cu forța sau coerciție, cum ar fi cea cauzată de frica de violență, constrîngere, detenție, opresiune psihologică sau abuz de putere, împotriva unei astfel de persoane sau altei persoane, sau prin profitarea de mediul coercitiv, sau invadarea a fost comisă împotriva unei persoane inapte să-și dea consimțămîntul real. [O notă de subsol menționează: *”Se înțelege că o persoană ar putea fi inaptă să-și ofere consimțămîntul veritabil, dacă este afectată de incapacitate naturală, indusă sau care depinde de vîrstă.”*].

3. Comportamentul dat a fost realizat drept parte a unui atac răspîndit sau sistematic direcționat împotriva populației civile.

4. Agresorul cunoștea faptul că comportamentul său era parte sau intenționa ca comportamentul său să fie parte dintr-un atac răspîndit sau sistematic, direcționat împotriva populației civile.

¹⁵⁷ Adaptat din publicația: Amnesty International (2011). Violul și violența sexuală: standardele dreptului privind drepturile omului la Curtea Penală Internațională

Urmează ca CPI să își dezvolte jurisprudența privind cazurile de viol, deși Statutul de la Roma și *Elementele constitutive ale crimelor* oferă cadrul legal util pentru astfel de cazuri pe viitor.

Deciziile cu privire la cazurile de viol în Tribunalele Penale Internaționale din Rwanda și Iugoslavia au fost studiate în mod extins drept repere a jurisprudenței internaționale.

D. CONSIMȚĂMÎNTUL

Pentru ca contactul sexual să fie legal, "Consimțământul trebuie să fie oferit voluntar, drept rezultat al voinței persoanei, evaluat în contextul circumstanțelor înconjurătoare."

În cazul în care agresorul utilizează forța, amenințarea cu forță sau coerciția, nu e posibil ca consimțământul să fie unul "veritabil" – noțiunea utilizată în notele de subsol din *Elementele constitutive ale crimelor* – un consimțământ oferit voluntar, drept rezultat al voinței libere a persoanei. Într-adevăr, percepția precum că femeile pot exercita libera voință și cădea de acord cu contactul sexual (cu sau fără penetrare), atunci când acestea sînt supuse forței, amenințărilor sau coercițiunii, este o parte semnificativă de stereotipizare, care subminează egalitatea femeilor în fața legii: precum că, utilizarea forței și coerciției sînt legale, aspecte corespunzătoare ale conduitei sexuale.

Autonomia sexuală a unei persoane este un aspect de integritate fizică și mentală, baza valorii drepturilor omului, protejate prin învinuirea violenței sexuale. Din păcate, totuși, autonomia sexuală este frecvent coroborată cu viziunile mai înguste ale "consimțământului" conform legii penale naționale, care nu capturează realitatea modului în care actele de viol și violența sexuală sînt comise, iar această neînțelegere afectează modul în care astfel de acte sînt tratate în cadrul investigațiilor penale, urmării în justiție și în sentințe.

Autonomia sexuală și consimțământul sînt două concepte distincte. Conceptul de "consimțământ" după cum este utilizat în dreptul penal național presupune noțiunea de alegere individuală, de obicei fără a ține cont de realitatea abuzului de putere (dovedit prin forță fizică sau alte forme de coerciție) și alte condiții factice, care ar putea prevala înainte, în timpul și probabil după actele sexuale în cauză. O analiză a faptului dacă o persoană a fost aptă să-și exercite autonomia sexuală, de fapt, ține cont de mediul dinamic general, care înconjoară aceste acte sexuale și de faptul dacă acestea au avut un impact asupra abilității victimei de a face o alegere veridică.

Dreptul femeilor la egalitate în fața legii este frecvent încălcat în jurisdicțiile penale naționale, deoarece probele acestora nu se bucură de încredere. Astfel, femeile au fost tratate în mod inegal, deoarece libertatea lor de corecțiune sexuală din partea unui abuzator este extrem de limitată. În jurisdicțiile naționale, legile privind violul și atacul sexual deseori au plasat persoanele drept "inițiatori" de acte sexuale și "cel ce a acceptat" este perceput ca dîndu-și consimțământul la acest act, în afară de cazul în care rezistența acestuia este una clară, în special prin utilizarea rezistenței fizice. Această abordare este contrară abordării din dreptul penal, care încorporează dreptul omului la egalitate. Conform celor enunțate într-o intervenție la Curtea Europeană a Drepturilor Omului în cazul M.C. c. Bulgariei:

„Abordarea egalității începe prin examinarea nu a faptului dacă femeia a spus ”nu”, ci dacă dînsa a spus ”da”. Femeile nu se plimbă mereu într-o stare de consimțămînt constant pentru activitate sexuală doar dacă și pînă la momentul în care spun ”nu” sau oferă rezistență tuturor care o acostează pentru activitate sexuală. Dreptul la autonomie fizică și sexuală înseamnă, că acestea trebuie să consimtă în mod afirmativ activitatea sexuală.”¹⁵⁸

În acest caz, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a notat că “dezvoltarea legii și practicii în domeniul dat [privind crima de viol] reflectă evoluția societăților spre egalitate efectivă și respectul autonomiei sexuale a fiecărei persoane”¹⁵⁹. CtEDO, de asemenea, a clarificat și faptul că includerea referințelor doar la forța fizică și rezistență în definițiile violului sînt contrare legii vizînd drepturile omului:

“Orice abordare rigidă a urmăririi în justiție a infracțiunilor sexuale, cele care au nevoie de dovezi de rezistență fizică în toate circumstanțele, au riscul de a lăsa unele tipuri de viol nepe-depsite, astfel punînd în pericol protecția efectivă a autonomiei sexuale a persoanei.”¹⁶⁰

Cel mai recent, în opiniile sale cu privire la cazul Karen Tayag Vertido c. Filipinelor, Comitetul CEDAW a venit cu constatări potrivit cărora statul respondent “pune în aplicare” o definiție a abuzului sexual care fie că:

- solicită existența unui “non-univoc și voluntar” și cere dovadă din partea acuzatului a pașilor întreprinși pentru a constata că reclamatul /supraviețuitorul și-a oferit consimțămîntul, sau
- solicită ca actul să aibă loc în “circumstanțe coercitive” și să includă o vastă varietate de circumstanțe coercitive.”¹⁶¹

Astfel, atît din punct de vedere logic cît și legal, ambele părți trebuie să fie neforțate în participarea lor în actele sexuale, pentru ca acestea să fie legale. După cum a menționat un comentator academic cu privire la dreptul penal internațional:

¹⁵⁸ Cererea la CEDO în cazul M.C. c. Bulgariei, 12 Apr. 2003, par. 12.

¹⁵⁹ Cu privire la ”evoluția societăților” și definiția violului, Prof. S. Schulhofer propune o comparație între dreptul privind furturile și dreptul privind violul, adică modul în care aceste crime pot fi comise fără utilizarea forței: “În secolul 16 dreptul comunitar privind furturile proteja proprietatea unei persoane doar cînd infractorul îndepărta în mod fizic proprietatea dată din posesia proprietarului, împotriva voinței proprietarului și prin forță. Expeditorii și funcționarii care fugeau cu proprietatea care le era încredințată și persoanele care obțineau dreptul de proprietate prin pretenții false nu puteau fi urmăriți în justiție, și dreptul în domeniul furturilor nu proteja interesele intangibile sau proprietatea imobiliară. Deoarece comerțul și natura valorilor a devenit mai complexă, legea a evoluat, lent la început, pentru a suplini lacunele intolerabile, deși multe din acestea au supraviețuit pînă la începutul secolului 20. Astăzi dreptul cu privire la furturi protejează proprietatea în mod comprehensiv. Acesta protejează împotriva deturnării de fonduri de către angajați, depozitarea prin fraudă, mai protejează mijloacele intangibile de valoare, cum ar fi datoriile, drepturile de proprietate, secretele comerciale și cel mai recent, software de calculator. Acesta pedepsește toate interferențele cu drepturile de proprietate fără consimțămîntul veridic al proprietarului. Cu toate acestea n-au existat încă evoluții și modernizări comparabile ale dreptului vizînd abuzul sexual. Aproape în toate statele, legile cu privire la viol continuă să solicite dovada forței fizice. Și concepția legii a ceea ce constituie forță fizică rămîne a fi extrem de solicitantă.” Stephen Schulhofer “Sex nedorit: cultura intimidării și eșecul legii”, Harvard University Press, 1998, pag. 3 și 4.

¹⁶⁰ M.C. v Bulgaria

¹⁶¹ Karen Tayag Vertido v Filipine, Comunicarea Nr. 18/2008, Doc ONU. CEDAW/C/46/D/18/2008, 1 septembrie 2010, par. 8.9.

“Ceea ce este important e ca definiția CPI să se axeze pe circumstanțele coercitive și nu pe lipsa de consimțământ a victimei. Consimțământul nu este o problemă, atunci când forța, amenințarea cu forță, coercițiunea sau circumstanțele coercitive există sau când persoana este incapabilă să ofere consimțământ. În acest context, ”Elementele constitutive ale crimelor” par să fi încorporat viziunile hotărârilor Akayesu și Furundzija privind tipurile circumstanțelor care transformă actele sexuale în acte criminale, adăugând și imposibilitatea faptică de a oferi consimțământ în baza factorilor naturali, induși și celor ce țin de vîrstă.”¹⁶²

Noțiunea de “consimțământ veridic” este un termen utilizat în definițiile din “Elementele constitutive ale crimelor” cu privire la viol, prostituție forțată și sterilizarea forțată, cât și din Regula 70 din Regulile de Procedură și Probe. Pentru a fi în concordanță cu dreptul internațional cu privire la drepturile omului, toate referințele pentru termenul “consimțământ” sau “consimțământ veridic” utilizate în practica Curții trebuie să fie interpretate și aplicate în același sens cum este tratat consimțământul în dreptul internațional privind drepturile omului și libertățile fundamentale, care promovează consimțământul liber de forță, coercițiune, discriminare și violență.¹⁶³ În alte aspecte ale drepturilor omului, inclusiv drepturile persoanelor dislocate pe intern¹⁶⁴ și libertatea de experimente medicale forțate¹⁶⁵, sînt făcute referințe la condițiile necesare pentru a evalua dacă sau nu s-a făcut o alegere liberă privind problemele semnificative ce afectează bunăstarea persoanelor. Referința la capacitatea naturală indusă și cu privire la vîrstă, implică abilitatea unei persoane de a percepe și de a chibzui, pentru a lua decizii despre propriile interese și dorințe, care trebuie să fie de interes primordial. Mai mult ca atît, în referința la “consimțământul veridic” în definițiile de sterilizare forțată drept crime împotriva umanității în *Elementele constitutive ale crimelor*, se notează că înșelăciunea este incompatibilă cu consimțământul veridic.¹⁶⁶

Curtea Penală Internațională trebuie să utilizeze primele cazuri parvenite de viol și violență sexuală pentru a evidenția că utilizarea forței, amenințării cu forța și coercițiunii în mod necesar înfrîng posibilitatea “consimțământului veridic” și că orice persoană care se implică în acte sexuale, atunci când aceasta utilizează forța, amenințarea cu forță sau

¹⁶² Anne-Marie de Brouwer, Urmărirea penală supra-națională a violenței sexuale: CPI și practica TPII și Școlii ICTR privind cercetările în domeniul drepturilor omului, Volumul 20, Intersentia, Haga, 2005: pag 134.

¹⁶³ În Declarația de la Beijing și Platforma pentru Acțiuni, a patra Conferință Mondială privind Femeile, 15 septembrie 1995, A/CONF.177/20 (1995) și A/CONF.177/20/Add.1 (1995), s-a făcut următoarea declarație: “Drepturile femeilor includ dreptul acestora de a deține control asupra lor și de a decide în mod liber și responsabil asupra lucrurilor ce se referă la sexualitatea lor, inclusiv sănătatea sexuală și reproductivă, liberă de coercițiune, discriminare și violență. Relațiile egale între femei și bărbați în ceea ce privește reproducerea, relațiile sexuale, inclusiv respectul deplin al integrității persoanei, necesită respect reciproc, consimțământ și responsabilitate partajată pentru conduita sexuală și consecințele acesteia.”

¹⁶⁴ Principii de îndrumare cu privire la strămutarea pe intern. Principiul 7(3)(c) solicită ca “consimțământul liber și informat al celor strămutați trebuie să fie asigurat” ceea ce este printre garanțiile care trebuie să fie asigurate în situațiile în care strămutarea nu se întîmplă în situații de urgență de conflicte armate și dezastre. Principiile de îndrumare cu privire la strămutarea pe intern, Doc ONU E/CN.4/1998/53/Add.2, 11.02.1998.

¹⁶⁵ Declarația de la Helsinki a Asociației Medicale Mondiale: principiile etice pentru cercetarea medicală cu implicarea oamenilor: adoptate de Adunarea Generală a 18 a AMM, Helsinki, Finlanda, iunie 1964, și modificată de: Adunarea Generală a 29 a AMM, Tokio, Japonia, octombrie 1975; Adunarea Generală a 35 a AMM, Veneția, Italia, octombrie 1983; Adunarea Generală a 41 a AMM, Hong Kong, septembrie 1989; Adunarea Generală a 48 a AMM, Somerset de Vest, Republica Africii de Sud, octombrie 1996; Adunarea Generală a 52 a AMM, Edinburgh, Scoția, octombrie 2000. Adunarea Generală a 53 AMM, Washington 2002 (Notă de clarificare privind aliniatul 29 adăugat) Adunarea Generală 55 a AMM, Tokio 2004 (Notă de clarificare privind aliniatul 30 adăugat) Adunarea Generală 59 a AMM, Seoul, octombrie 2008.

¹⁶⁶ Vezi exemplul, nota de subsol la articolul 7(1)(g)-5, definiția crimei împotriva umanității privind sterilizarea forțată.

coerțiția, inclusiv profită de circumstanțele coercitive, acționează ilegal, comițând un act de viol sau violență sexuală.¹⁶⁷

Unele instanțe naționale ar putea considera, că pentru ca activitatea sexuală să fie legală, trebuie respectată cerința ca ambele părți să cunoască în mod clar că orice act sexual între acestea se realizează doar în astfel de modalități neforțate, altfel fiind o imixtiune / interferență în viața privată și o povară în acest sens. Totuși, pentru protecția integrității fizice și mentale a persoanelor, este obligația primară a statelor să asigure implementarea dreptului penal, cât și instruirea funcționarilor din domeniul justiției penale, precum și implementarea de acțiuni pentru a aborda stereotipurile din media. Într-o decizie cu privire la violența domestică și punînd accentul pe necesitatea statelor de a respecta obligația lor primară, Curtea Europeană pentru Drepturile Omului a menționat următoarele: “în unele cazuri, interferența autorităților naționale cu viața privată sau cea de familie a persoanelor ar putea fi necesară pentru a proteja sănătatea și drepturile altora sau pentru a preveni comiterea de acte criminale.”¹⁶⁸

Potrivit principiilor drepturilor omului se recunoaște, că statul deține obligații de a preveni violența din partea actorilor privați, cât și a agenților de stat sau funcționarilor publici și ar trebui să întreprindă o serie de acțiuni pentru a îndeplini obligația dată.¹⁶⁹

Evaluarea acțiunilor agresorului, dacă a făcut uz de forță sau nu, a constrîns într-un mod (prin amenințare) sau nu victima, trebuie să fie de considerațiune primară. Dacă agresorul a utilizat forța, amenințarea cu forță sau coercițiunea, nu este posibil ca victima să manifeste libera voință și astfel, să-și exercite dreptul la integritate fizică și mentală.

E. SITUAȚII CARE SUBMINEAZĂ CONSIMȚĂMÎNTUL

Exercițiul de autonomie sexuală este fundamental pentru un comportament sexual legal. Dreptul la autonomie sexuală a fost exprimat prin termeni pozitivi de Platforma pentru Acțiuni de la Beijing:

“Drepturile femeilor includ dreptul lor de a deține controlul și de a decide în mod liber și responsabil asupra aspectelor ce se referă la sexualitatea lor, inclusiv sănătatea lor sexuală și reproductivă, fiind libere de coercițiune, discriminare și violență. Relații egale între bărbați și femei privind relațiile sexuale și reproducerea, inclusiv respectul deplin al integrității persoanei,

¹⁶⁷ Unele comentarii au parvenit cu privire la viol și violență sexuală în confirmarea deciziilor privind acuzațiile în detenție preventivă emisă de CPI: motivele coerciției menționate în alineatul 688 Akayesu sînt menționate în confirmarea acuzațiilor Katanga/Chui (aliniatul 440) și Bemba (aliniatul 162). Mai mult ca atât, intrarea într-o casă cu arme este menționată drept coercițiune (Bemba, aliniatul 172) și deținerea de soldați într-un puț, de asemenea, este identificată cu coercițiune (Katanga/Chui aliniatul 352). Situația în Republica Democrată Congo în cazul Procurorului v Germain Katanga și Mathieu Ngudjolo Chui, Decizia cu privire la confirmarea acuzațiilor, 30 septembrie 2008, Cazul ICC-01/04-01/07; Situația în Republica Africa Centrală în cazul Jean-Pierre Bemba Gombo, Decizia privind articolul 61(7)(a) și (b) din Statutul de la Roma privind acuzațiile procurorului împotriva Jean-Pierre Bemba Gombo, 15 iunie 2009, Cazul ICC-01/5-01/08.

¹⁶⁸ Opuz v Turkey, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Numărul cererii 33401/02, hotărîrea, 9 iunie 2009, aliniatul 144.

¹⁶⁹ González et al v. Mexico, nota 5 de mai sus, alineatele 249-258, rezumă în mod succint aspectele cheie ale obligației de diligență.

necesită respect mutual, consimțământ și responsabilitate partajată pentru comportamentul sexual și consecințele acestuia.”¹⁷⁰

Exemple de circumstanțe în care autonomia sexuală este încălcată sînt de asemenea necesare pentru a ilustra conceptul. Potrivit concluziilor Camerei de primă instanță a TPII în decizia privind Kunarac, încălcarea autonomiei sexuale poate fi dovedită printr-o serie de modalități:

“Absența consimțământului veridic și liber oferit sau participarea voluntară poate fi dovedită prin prezența diversilor factori specificați în alte jurisdicții, cum ar fi forța, amenințarea cu forță sau profitarea de o persoană care nu poate opune rezistență. O demonstrație clară a faptului că astfel de factori neagă abilitatea victimei de a-și oferi acordul liber și veridic se regăsește în jurisdicțiile în care absența consimțământului este un element al violului și consimțământul este definit în mod explicit drept neexistînd, atunci cînd persistă astfel de fapte precum utilizarea forței, pierderea conștiinței sau inabilitatea de a opune rezistență a victimei sau reprezentarea greșită din partea agresorului.”¹⁷¹

Conform celor discutate mai sus, există, cel puțin, patru condiții conform cărora, prima fa-cie, exercițiul de autonomie sexuală este presupus ca fiind compromis, preluînd definițiile violului și a violenței sexuale din Elementele constitutive ale crimelor:¹⁷²

1. Situații în care abuzatorul utilizează forța sau amenință cu utilizarea forței;
2. Agresorul a utilizat coercițiunea sau situații cînd acesta creează teama de violență, aplică constrîngerea (inclusiv detenția), opresiunea psihologică sau abuzul de pu-tere;
3. Medii coercitive în care agresorul profită de victimă;
4. Alte condiții, inclusiv vîrsta, în care există diverse forme de incapacitate naturală sau capacitate redusă, care afectează abilitatea persoanei de a oferi consimțământ veridic.

1. Utilizarea amenințării cu forța

Utilizarea sau amenințarea cu forță este cea mai evidentă circumstanță în care autonomia sexuală nu este exercitată: este o “probă clară a lipsei de consimțământ.”¹⁷³

Forța sau amenințarea cu forță, constrîngerea în diverse forme sînt enumerate drept me-tode, prin intermediul cărora sînt comise crimele de viol și violență sexuală, astfel, forța și amenințările cu forța nu trebuie să fie percepute drept elemente necesare ale crimei;

¹⁷⁰ Platforma de la Beijing pentru Acțiune, aliniatul 97. Declarația de la Beijing și Platforma pentru Acțiuni, a patra Conferință Mondială cu privire la Femei, 15 septembrie 1995, A/CONF.177/20 (1995) și A/CONF.177/20/Add.1 (1995).

¹⁷¹ Hotărîrea instanței din Kunarac, nota 8 de sus, alin. 457-458 (accentul pe textul original).

¹⁷² *Elementele constitutive ale crimelor* oferă îndrumare cu privire la aplicarea reglementărilor crimei de viol, referindu-se în mod primar la acțiunile agresorului, care afectează posibilitatea victimei de a exercita autonomia sexuală, cît și condițiile specifice victimei, care subminează capacitatea sa de a oferi consimțământ în circumstanțele care apar în momentul comiterii crimei.

¹⁷³ Hotărîrea în apel din Kunarac, nota 8 de sus, alin. 99.

constrângerea este suficientă. Mai mult ca atât, rezistența la forță din partea victimei sau a supraviețuitorului este tratată drept irelevantă pentru comiterea crimei.¹⁷⁴

Regula 70 din cadrul **Regulilor de Procedură și Probe pentru Instanțele de Judecată** prevede că “consimțământul nu poate fi anulat /suprimat pe motiv de tăcere din partea victimei sau lipsei de rezistență din partea acesteia cu privire la violența sexuală aleată.”¹⁷⁵ Acest fapt corespunde standartelor de drepturile omului menționate în special în cauza CtEDO **M.C. c Bulgariei**.

Forța nu trebuie să fie interpretată drept “forță fizică excesivă” sau “forță fizică care amenință viața” sau “forță fizică copleșitoare” cum deseori a fost descris în jurisprudența din jurisdicțiile naționale,¹⁷⁶ ci drept “forță” în sensul obișnuit al termenului. Pentru interpretarea adecvată a definiției violului și violenței sexuale, este semnificativ faptul, că în cadrul elementelor constitutive ale crimelor, noțiunea de “forțat” nu este restricționată la forța fizică, dar poate include amenințarea cu forța sau constrângerea, cum ar fi cea cauzată de teama de violență, constrângere, detenție, opresiune psihologică sau abuz de putere sau prin profitarea de mediul coercitiv.”¹⁷⁷

2. Coercițiunea

Recunoașterea coercițiunii drept un element esențial al infracțiunii de viol și altor infracțiuni sexuale este o evoluție semnificativă, deoarece recunoaște inegalitatea între abuzatori și victime. Comisia Juridică din Africa de Sud a descris această evoluție după cum urmează:

Trecerea de la “absența consimțământului” la “coercițiune” reprezintă o schimbare importantă de la starea subiectivă în conștiința victimei la dezechilibrul de putere între părți... . Această perspectivă permite înțelegerea faptului, că coercițiunea constituie mai mult decât forța fizică sau amenințarea cu forța, dar ar putea include diverse alte forme de exercitare a puterii asupra unei alte persoane: putere emoțională, psihologică, economică, socială sau organizațională.¹⁷⁸

¹⁷⁴ De exemplu, instanța de apel din Kunarac a declarat precum că a respins “cerința de “rezistență” a recurenților ... pentru care dinșii n-au oferit nici un temei din dreptul internațional comunitar. Ca și în cazul M.C. v. Bulgaria decis de Curtea Europeană a Drepturilor Omului, s-a determinat, că “solicitarea dovezii de rezistență fizică în toate circumstanțele riscă să lase unele tipuri de viol nepedepsite și astfel punând în pericol protecția efectivă a autonomiei sexuale a persoanei.” Instanța a constatat că statele membre dețin obligații pozitive conform Convenției de a “solicita penalizarea și urmărirea efectivă în justiție a oricărui act non-consensual, inclusiv în absența rezistenței fizice din partea victimei.” În Karen Tayag Vertido Filipine, CEDAW a evidențiat, că nu trebuie să existe prezumții în lege sau în practică conform cărora o femeie își dă consimțământul, deoarece n-a opus rezistență fizică comportamentului sexual nedorit, fără a ține cont de faptul dacă agresorul a amenințat că va utiliza sau a utilizat violența fizică.” Par. 8.5, Karen Tayag v Filipine, nota de subsol 21 de mai sus.

¹⁷⁵ Regulile de Procedură și Probe ale CPI, Regula 70(3).

¹⁷⁶ Vezi Schulhofer, nota de mai sus 19, pagina 4, în legătură cu sistemul din SUA.

¹⁷⁷ Vezi notele de subsol pentru articolul 6(e) (genocid prin transferul forțat al copiilor). Element 1, Articolul 7(1)(d) crima împotriva umanității de transfer forțat al populației, Element 1.o.

¹⁷⁸ Comisia de Reformare a Legii din Africa de Sud, Document de discuții 85 (Proiectul 107) Partea A: Infracțiuni Sexuale: legea substanțială, p. 114, par. 3.4.7.3.14. 12 august 1999.

Decizia Curții Europene a Drepturilor Omului în cazul **M.C. c. Bulgariei** este un exemplu privind tipurile de circumstanțe care creează un mediu coercitiv. În cazul dat, presupușii agresori au creat un mediu coercitiv, de care au profitat mai târziu. Curtea a menționat că **procurorii n-au profitat de oportunitatea de a “dovedi [...], prin evaluarea tuturor circumstanțelor (cum ar fi probele) că agresorii au indus în eroare victima în mod intenționat pentru a o duce într-o zonă pustie**, astfel creînd un mediu coercitiv.”¹⁷⁹ Anchetatorii și procurorii trebuiau să fi studiat toate circumstanțele înainte de a veni cu recomandări și decizii de acuzare a suspectilor pentru a asigura o urmărire efectivă în justiție, care să protejeze pe deplin drepturile victimelor. Prezentarea circumstanțelor în fața instanței permite luarea în considerație a faptului dacă și în ce măsură actul în cauză putea să fi fost forțat.

3. Teama de violență

Teama de violență diferă de supunerea la violență sexuală. Teama de violență este o formă de coercițiune mai subtilă, însă, tot atât de convingătoare, deoarece victimele ar putea, în mod silențios și fără plîngeri, să consimtă pentru a evita riscurile ulterioare pentru siguranța lor. Conform celor recunoscute de CtEDO în cazul M.C. c. Bulgariei, “violatorii deseori utilizează coercițiunea subtilă sau intimidarea atunci cînd acestea sînt suficiente pentru a copleși victimele.”¹⁸⁰ Într-adevăr, teama de violență este deseori o reacție la acțiunile agresorului, care poate escalada în niște amenințări mai deschise sau o aplicare reală a forței: victimele sînt forțate să se supună actelor sexuale rapid și fără zgomote astfel încît agresorul să nu-și transforme conduita sa coercitivă în violență.¹⁸¹

Frica de violență, astfel, reduce la zero posibilitatea ca victima să-și exercite “autonomia” sa sexuală, ca un participant egal în actele sexuale.

4. Constrîngerea

Constrîngerea este, de obicei, interpretată în dreptul penal intern drept scuză pentru o conduită care pune în pericol viața sau siguranța inculpatului sau a altei persoane. Totuși, constrîngerea nu trebuie să constituie o circumstanță în apărare împotriva unei crime, conform dreptului internațional, ci doar un posibil motiv pentru atenuarea pedepsei. Constrîngerea, drept modalitate de comitere a crimelor de violență sexuală, este un concept mult mai vast; acesta include extorcarea. În Akayesu, Camera de primă instanță a constatat că “amenințările, intimidarea, extorcarea și alte forme de constrîngere care se bazează pe frică sau disperare pot constitui coercițiune.”¹⁸² Constrîngerea include utilizarea de “amenințări la care persoana, în situația în care se află, nu poate să reziste.”¹⁸³ Un exemplu

¹⁷⁹ M.C. v. Bulgaria, nota de mai sus 17, par. 180.

¹⁸⁰ M.C. v. Bulgaria, nota de mai sus 17, alin. 146.

¹⁸¹ Hotărîrea Camerei de primă instanță Furundžija, nota de mai sus 8, în alin. 174, se referă la “o teamă rezonabilă precum că [victima] sau o persoană terță va fi supusă violenței, detenției, constrîngerii sau opresiunii psihologice.” Amnesty International menționează precum că decizia privind faptul dacă o temere este “rezonabilă” poate fi ea-însăși supusă presupunerilor și stereotipurilor. În cazul Karen Tayag Vertido v. Filipine, Comitetul CEDAW menționează că “sistemul judiciar trebuie să fie precaut de a nu crea standarde neflexibile a ceea ce femeile sau fetele ar trebui să fie sau a ceea ce dîsele ar fi trebuit să facă cînd se confruntă cu o situație de viol bazat doar pe noțiunile preconceptuate a ceea ce definește o victimă a violului sau o victimă a violenței bazate pe gen, în general.” (par 8.4, Karen Tayag Vertido v. Filipine, nota de mai sus 21.

¹⁸² Hotărîrea primei instanțe Akayesu, nota de mai sus 8, par. 688.

¹⁸³ Schulhofer, nota de mai sus 19, pagina 126.

În acest sens se regăsește în hotărârea instanței Kvoca, unde Camera de primă instanță a pus accentul pe faptul că inculpatul a încheiat un ”acord” pretins cu victima de a-l plasa pe soțul dînzei în condiții mai bune de detenție în schimbul unor acte sexuale, ceea ce este coercitiv față de amenințarea cu faptul că soțul victimei va rămîne în condiții inumane și supus riscului torturii și tratamentelor crude, inumane sau degradante, dacă victima nu se supune cererilor agresorului de a participa în actele sexuale.¹⁸⁴

5. Detenția

Comportamentul sexual între deținuți și persoanele care dețin autoritatea de a pune în aplicare măsurile de detenție este perceput drept act criminal de viol sau violență sexuală, din cauza **naturii coercitive inerente a detenției**.

Hotărârea Kunarac, pronunțată de Tribunalul Penal Internațional pentru fosta Iugoslavie, **se referă la faptul că în Germania¹⁸⁵ și Statele Unite, comportamentul dat este o infracțiune chiar și în cazurile cînd comportamentul sexual a fost identificat drept “consensual.”**¹⁸⁶

În mod similar, în Kunarac, Camera de Apel a menționat că în astfel de cazuri, există o “necesitate de a presupune non-consimțămîntul.”¹⁸⁷ În Kunarac, victimele erau “ținute în centre militare de facto, centre de detenție și apartamente menținute drept reședințe ale soldaților. Drept cel mai strident aspect al condițiilor, victimele erau considerate drept jertve sexuale legitime ale răpitorilor lor.”¹⁸⁸ Femeile erau violate în mot repetat, deseori de mai multe persoane și “acelea care au solicitat ajutor sau au opus rezistență, erau tratate cu un extra-nivel de brutalitate.”¹⁸⁹ Camera de Apel a constatat că **“astfel de detenții reprezintă circumstanțe care sînt atît de coercitive, încît negă orice posibilitate de consimțămînt.”**¹⁹⁰ Camera de Apel din Krnojelac a constatat că deținuții erau într-o situație coercitivă, adică în regim de închisoare, care ar nega orice valoare a consimțămîntului presupus pentru acuzațiile de deportare și expulzare.¹⁹¹

Detenția este un mediu coercitiv inerent, fără a ține cont de faptul dacă persoana acuzată a fost responsabilă direct de plasarea victimei în detenție sau nu. În cazul în care detenția este legitimă, cei responsabili de inițierea și supravegherea detenției sînt obligați să nu abuzeze de cei care sînt supuși puterii.¹⁹² Iar dacă detenția este nelegitimă, aspectul dat este o dovadă în plus a coerciției.

¹⁸⁴ Procuror v Kvočka et al, Cazul Nr. IT-98-30/1, (Camera de primă instanță, 2 noiembrie 2001, par. 555.

¹⁸⁵ Capitolul 13 din Codul Penal German, Secțiunea 174a impune responsabilitatea penală pentru comiterea “actelor sexuale asupra unui prizonier sau unei persoane în custodie conform ordinului unei autorități publice.” Secțiunea 174b penalizează abuzul sexual prin exploatarea unei poziții în administrația publică.

¹⁸⁶ Vezi New Jersey v. Martin, 235 N.J. Super. 47, 56, 561 A.2d. 631, 636 (1989) (recunoașterea inegalității și coerciției inerente de comportament sexual între deținuți și persoane din autoritate).

¹⁸⁷ Decizia instanței de apel Kunarac, nota de mai sus 8, par. 131.

¹⁸⁸ Decizia instanței de apel Kunarac, nota de mai sus 8, par. 132.

¹⁸⁹ Decizia instanței de apel Kunarac, nota de mai sus 8, par. 132.

¹⁹⁰ Decizia instanței de apel Kunarac, nota de mai sus 8, par. 132.

¹⁹¹ Procurorul v Krnojelac “Foca”, Decizia instanței de apel, 17 Sept 2003, Caz Nr. IT-97-25, par. 227. Camera de Apel a constatat într-un final precum că condițiile de detenție au plasat deținuții în constrîngere și astfel prizonierii nu puteau să exercite consimțămînt veridic; transferul acestora a fost formă de deportare și expulzare: vezi par. 226- 233.

¹⁹² Lovisa Stannow, David Kaisner în două articole succesive în Revizuirea Cărților New York: Violul prizonierilor americani, 11 martie 2010, <http://www.nybooks.com/articles/archives/2010/mar/11/the-rape-of-american-prisoners/>; modalitatea de a stopa violul prizonierilor, 25 martie 2010, <http://www.nybooks.com/articles/archives/2010/mar/25/the-way-to-stop-prison-ra>

Ar putea exista **situații în care atât agresorul, cât și victima sînt deținuți, iar agresorul profită de mediul coercitiv cauzat de detenție** [vezi mai jos, secțiunea privind “Profitarea de mediul coercitiv”]. Standardele cu privire la detenție ce derivă din dreptul umanitar internațional, drepturile și libertățile fundamentale ale omului, cum ar fi recomandările Raportului Special cu privire la Tortură,¹⁹³ Convențiile de la Geneva¹⁹⁴ și Regulile Minime Standard cu privire la Tratatamentul Prizonierilor¹⁹⁵ vin cu cerințe față de state de a segrega deținuții după sex și vîrstă. Deși aceste recomandări ar putea proteja deținuții de unele forme de violență din partea altor deținuți, acestea nu oferă protecție împotriva violenței pe criteriu de gen sau abuzului de putere din partea persoanelor cu autoritate, inclusiv alți deținuți care exercită, de facto, autoritatea în locul de detenție.

6. Opresiunea psihologică

Definiția violului în *“Elementele constitutive ale crimelor”* recunoaște că presiunea psihologică poate constitui coercițiune în comiterea violenței sexuale. Definiția violului în Furundzija include **“o frică rezonabilă [precum că victima] sau o persoană terță va fi supusă violenței, detenției, constrîngerii sau opresiunii psihologice.”**¹⁹⁶ Conceptul de forță “are o interpretare vastă și include faptul că victima este neputincioasă.”¹⁹⁷ În Kunarac, Camera de primă instanță a acceptat că definiția violului în diverse jurisdicții poate să acopere situații în care victima este pusă în stare de “incapacitate de a rezista.”¹⁹⁸

Opresiunea psihologică poate fi utilizată cu mai multă ușurință de agresori în cazul în care există o relație sau legături psihologice între victimă și agresor, cum ar fi, legăturile între membrii familiei și copii, profesori și studenți, doctori și pacienți, lideri religioși și adepți, angajatori și angajați, trupe de menținere a păcii și membrii populației protejate. Contactul sexual între persoanele care mențin astfel de relații nu trebuie să fie percepute drept coercitive din punct de vedere inerent, instanțele ar trebui să fie mai vigilente în utilizarea opresiunii psihologice de presupușii agresori, în cazul în care există astfel de relații.¹⁹⁹ Dezaprobarea sau umilirea victimei este, deseori, parte a opresiunii psihologice. Acest fapt este cu atât mai evident, cînd actul de violență sexuală este dat publicității sau agresorul amenință cu faptul,

pe/ accesat pe 5 mai 2010.

¹⁹³ Raportul Special cu privire la tortură, recomandări compilate. UN Doc E/CN.4/2003/68, 17 decembrie 2002, par. 26(j).

¹⁹⁴ A treia Convenție cu privire la tratamentul prizonierilor de război, Geneva 12 august 1949, Art. 24: A patra Convenție cu privire la protecția persoanelor civile pe timp de război, Art. 76.

¹⁹⁵ Regulile minime standard pentru tratamentul prizonierilor, adoptate de Primul Congres al ONU privind prevenirea crimei și tratamentul infractorilor, organizat în Geneva în 1955 și aprobate de Consiliul Economic și Social prin Rezoluțiile 663 C (XXIV) din 31 iulie 1957 și 2076 (LXII) din 13 mai 1977.

¹⁹⁶ Decizia primei instanțe Furundzija, nota 8 de mai sus, par. 174.

¹⁹⁷ Decizia primei instanțe Furundzija, nota 8 de mai sus, par. 180.

¹⁹⁸ Hotărîrea Camerei de primă instanță Kunarac, nota de mai sus 8, par. 447. Camera de primă instanță s-a referit, în special, la Codul Penal Elvețian și la legea daneză pentru a-și susține argumentarea.

¹⁹⁹ Efectul opresiunii psihologice utilizat întru comiterea violului este descris de Amnesty International după cum urmează: “Deci, ce este un viol “material” ? Oricine poate să-și imagineze dacă a privit vreun film în care o femeie este atacată, bătută și violată în parc, în propriul său apartament sau în altă parte. Ce este cert: e faptul, că este exact la fel ca și orice alt viol. Cineva te apucă de păr, te palmuiește pe față sau te lovește cu pumnul, te lovește în stomac, sau pur și simplu ține cuțitul la gît ...Diferența între violul din filme și cel “material” este în faptul, că nu putem striga, deoarece copilul ar putea să se trezească în cealaltă odaie. Sau poate copilul este chiar lîngă noi cu o teroare cumplită pe față. Și o altă diferență ține de faptul, că persoana care face toate aceste fapte, este cineva pe care l-am iubit, cineva în care aveam cea mai mare încredere. Și mai este și o altă diferență: că alții spun că noi am inventat totul, că spunem minciuni sau dacă acest fapt s-a întîmplat realmente, nu e mare scofală.” Ungaria “Pînsete neauzite: ne-protejarea femeilor de viol și violență sexuală acasă.” AI Index EUR 27/002/2007, mai 2007, pag. 4

că actele sexuale vor fi făcute publice drept formă a șantajului pentru obținerea supunerii victimei. În multe comunități, supraviețuitorii violenței sexuale ar putea fi victimizați de două ori: prima dată de agresor și apoi, din nou, de comunitatea acestuia drept rușine pentru "onoarea" comunității sau familiei. În forma sa cea mai rea, această re-victimizare este violentă și chiar fatală, însă riscul ostracismului și izolării de comunitate constituie o potențială opresiune psihologică.²⁰⁰

7. Abuz de putere

Deși abuzul de putere, în multe circumstanțe, se poate suprapune cu coerciția în detenție, acesta este un element mai vast, care include situațiile în care agresorul este în poziție de putere politică, militară sau altă putere asupra victimei. Exemple de un astfel de abuz de putere includ coercițiunea prin promisiuni precum că victima va primi un tratament mai bun sau asigurări, că părțile terțe vor fi protejate de suferințe, drept schimb pentru supunerea față de agresor.

Cazul Kvočka oferă un exemplu clar de abuz de putere. Deși infracțiunile au survenit în contextul detenției, argumentarea se aplică și altor tipuri de abuz de putere. În Kvočka, Camera de primă instanță a acceptat dovezile din partea femeilor, care au fost forțate să întrețină acte sexuale cu promisiunea de tratament îmbunătățit (deși încă abuziv) pentru dînsule și familiile lor, și a constatat că acuzatul a "abuzat enorm de poziția sa și a profitat de vulnerabilitatea deținuților."²⁰¹

Un martor a declarat că dînsa a fost forțată să întrețină relații sexuale cu acuzatul în schimbul mîncării, apei și asigurării, că soțul dînsui va fi mutat într-o secțiune mai bună a cîmpului de detenție. Camera de primă instanță a constatat că în locul discreditării declarației martorului, dovezile acesteia "sugerează că [acuzatul] încerca în mod regulat să mituiască sau să forțeze victimele să "accepte" relații sexuale în schimbul unor favoruri."²⁰²

În Delalić, Camera de primă instanță a menționat că implicarea unui agent de stat sau a unui oficial public este coercitivă în mod inerent, în special, în contextul unui conflict armat:

Condamnarea și pedepsirea violului devine și mai urgentă atunci cînd acesta este comis sau este realizat la instigarea unui oficial public, sau cu consimțămîntul sau acceptarea unui astfel de oficial.²⁰³

²⁰⁰ Amnesty International documentează astfel de fapte în multe rapoarte de ale sale cu privire la violența sexuală, din toate regiunile lumii. Deseori este irelevant dacă violența sexuală a survenit în timpul unui conflict armat, crimelor împotriva umanității sau pe timp de pace, deoarece accentul se pune pe percepția "purității" sau a femeii sau fetei vizate. De exemplu, Amnesty International a raportat asupra situației femeilor care au fost violate în războiul din Bosnia la începutul anilor 1990 și asupra faptului că "multe victime... au menționat, că percepția publică a violului le împiedica să-și refacă viețile și să se integreze în societate. [Una s-a plîns de următoarele] "Nu am nici-un drept. Oriunde merg lumea mă percepe – îmi pare rău să utilizez acest cuvînt – ca tîrfă. Dar am ales eu oare această viață?" ("Justiția cui?" femeile din Bosnia și Herțegovina încă mai așteaptă" (AI Index EUR/63/006/2009) pag. 59).

²⁰¹ Hotărîrea Camerei de primă instanță Kvočka, nota de mai sus 42, par. 548.

²⁰² Decizia Camerei de primă instanță Kvočka, nota de mai sus 42, par. 555. Deși acuzatul n-a fost condamnat de violul acestei victime specifice în baza motivelor procedurale, argumentarea Camerei de primă instanță este clară, precum că conduita inculpatului cu privire la victima dată a constituit un viol.

²⁰³ Procuror v Delalic, Cazul Nr IT-96-21 (16 noiembrie 1998) par. 495.

Camera de primă instanță a menționat că este dificil de imaginat circumstanțele, în care violul realizat de un oficial public sau la instigarea unui oficial public “poate fi considerat drept un viol realizat într-un scop care, într-un anumit mod, nu implică pedeapsă, coercițiune, discriminare sau intimidare.”²⁰⁴

Abuzul de putere poate fi relevant chiar în cazul în care acuzatul nu exercită autoritate sau putere oficială. De exemplu, în *Musema*, acuzatul era proprietarul unei fabrici de ceai. Camera de primă instanță a decis că dînsul era într-o poziție de putere și autoritate față de angajații săi și alte persoane din prefectura sa, deoarece era perceput ca persoana care deține putere considerabilă în regiune.²⁰⁵ Deși Camera de primă instanță a venit cu o constatare cu privire la faptul, dacă acuzatul a fost sau nu responsabil de actele altora, decizia recunoaște că puterea coercitivă poate fi exercitată în afara structurilor formale de stat sau celor militare, prin alte relații de putere și influență care sînt aduse în atenția Curții și devin din ce în ce mai prevalente în situații de conflict armat.

Cazuri relativ recente și mediatizate pe larg sînt cele de abuz de putere în contextul abuzului din partea trupelor de menținere a păcii și lucrătorilor din asistența umanitară față de populațiile pe care aceștia urmau să le protejeze și ajute.²⁰⁶ Acest abuz de putere este îngrijorător în special din cauza relațiilor fiduciare de facto între părți. De asemenea, trupele de menținere a păcii ar putea fi imune de urmărirea în justiție.

Alegații cu privire la implicarea trupelor de menținere a păcii și lucrătorilor de asistență umanitară în abuz și exploatarea sexuală au ieșit la suprafață la finele lunii noiembrie 2001.²⁰⁷ La începutul anului 2004, media internațională a raportat cazuri de exploatare și abuz sexual a femeilor tinere și fetelor congoleze de către trupele de menținere a păcii ale ONU din Misiunea ONU în Republica Democrată Congo (MONUC).²⁰⁸

Diverse texte ONU definesc ce reprezintă abuzul sexual și exploatarea sexuală. Codul de Conduită MONUC definește un act de abuz și/sau exploatare sexuală drept (a) orice schimb de bani, bunuri sau servicii pentru relații sexuale, (b) activitate sexuală cu o persoană cu vîrsta sub 18 ani, sau (c) alte activități sexuale care au un efect în detrimentul imaginii, credibilității, imparțialității sau integrității ONU.²⁰⁹ O definiție mai comprehensivă a fost promulgată de Secretarul General într-un buletin din 2003 adresat tuturor angajaților ONU, inclusiv personalului organelor și programelor administrate în mod separat cu privire la măsurile speciale de protecție împotriva exploatării sexuale sau abuzului sexual.²¹⁰

²⁰⁴ *Procuror v Delalic*, Cazul Nr IT-96-21 (16 noiembrie 1998), par. 495.

²⁰⁵ *Procuror v Musema*, ICTR-96-13-A, Decizia Camerei de primă instanță 27 ianuarie 2000, par. 880- 81.

²⁰⁶ Cîțiva academicieni au analizat abuzul de putere și răspunsurile ONU. *Vezi Muna Ndulo*. Răspunsurile ONU față de abuzul și exploatarea sexuală a femeilor și fetelor de către trupele de menținere a păcii pe parcursul misiunii de menținere a păcii. Berkeley J. *Drept internațional* 127 (2009); Susan A. Notar, *Trupele de menținere a păcii în calitate de agresori: exploatarea și abuzul sexual al femeilor și copiilor în Republica Democrată Congo* 14 *Am. U.J. Gender Soc. Pol'y and L.* 413 (2006).

²⁰⁷ *Gardianul drepturilor omului*, Republica Democrată Congo, Căutarea justiției: urmărirea în justiție a violenței sexuale în războiul din Congo: rezumat (martie 2005). Aceste alegații au fost făcute de doi consultanți contactați să studieze problema exploatării și violenței sexuale în comunitățile refugiaților în Guineea, Liberia și Sierra Leone. Ndulo, 27 Berkeley J. *Int'l Law* 127 at 141-42.

²⁰⁸ Jonathan Clayton & James Bone, *Scandalul sexual din Congo amenință să înghită trupele de menținere a păcii ale ONU*, *The Times* 23 decembrie 2004.

²⁰⁹ *Oficiul Serviciilor Interne de Supraveghere*, *Raportul Oficiului cu privire la investigațiile realizate în privința alegațiilor de exploatare și abuz sexual în Regiunea Ituri (Bunia) în Misiunea ONU în Republica Democrată Congo*, P 25, ONU Doc. A/61/841 (5 April 2007) at p. 19.

²¹⁰ Secretarul General, *Buletinul Secretarului General, Măsuri speciale pentru protecția de exploatare sexuală și abuz sexual*, § 1, ONU Doc. ST/SGB/2003/13 (9 octombrie 2003).

Buletinul definește abuzul sexual și exploatarea sexuală drept două concepte și încălcări diferite. Acesta definește exploatarea sexuală drept “orice abuz real sau tentativă de abuz a poziției de vulnerabilitate, putere diferențiată sau încredere pentru scopuri sexuale, inclusiv, dar fără a se limita la profitul monetar, social sau politic de pe seama exploatării sexuale a unei alte persoane.”²¹¹ Abuzul sexual este definit drept o “intruziune fizică reală sau amenințarea de natură sexuală, fie prin forță sau în condiții inegale sau coercitive.” Ambele sînt niște abordări comprehensive, care definesc orice formă de exploatare sexuală în contextul operațiunilor de menținere a păcii, drept o formă de culpă gravă, fără a ține cont de consimțământul pretins al victimei.²¹²

Astfel de reguli funcționează drept o măsură preventivă, ce face parte din responsabilitatea profesională și obligația de a se abține de la abuzul sexual/ exploatarea sexuală, în cazul realizării unui rol responsabil și autoritar – în același mod în care dreptul penal în unele jurisdicții naționale incriminează actul unui ofițer de detenție sau penitenciar de a întreține relații sexuale cu deținuții sau prizonierii. Deși acest fapt funcționează cu intenția de a stopa oficialii de a comite abuzuri, acesta mai funcționează și pentru stoparea oficialilor în oferirea de beneficii în schimbul actelor sexuale, pentru acces îmbunătățit la servicii, bunuri, prestații sau bani, drept un avantaj inechitabil față de cei, cărora oficialul deține obligația de a oferi grijă și echitate în distribuirea asistenței, protecției sau altui tip de asistență.

Aceste reguli sînt menite să prevină violul și violența sexuală și, respectiv, să prevină și abuzul de putere. Ca și în cazul detenției, între trupele de menținere a păcii și populația protejată există o relație profesională, care necesită respect pentru evitarea oricărei tentații de abuz de putere. Ca și în cazul detenției, acestea sînt niște limitări rezonabile și proporționale cu privire la comportament în context profesional.

8. Profitarea de mediul coercitiv

S-a menționat de diverse autorități, inclusiv și în Raportul Special privind sclavajul sexual,²¹³ precum că doar existența unui conflict armat constituie un mediu coercitiv inerent din cauza potențialului universal de violență. În Akayesu, s-a constatat că prezența militară în rîndul persoanelor strămutate a fost suficientă pentru a reda situația drept inerent coercitivă.²¹⁴

Profitarea de mediul coercitiv diferă de alte forme de constrîngere, deoarece agresorul nu este responsabil direct de crearea unei situații coercitive. Mediul coercitiv există în mod

²¹¹ Gardianul drepturilor omului, Republica Democrată Congo, în căutarea justiției: urmărirea în justiție a violenței sexuale în războiul din Congo: rezumat (martie 2005). Aceste alegații au fost făcute de doi consultanți contractați să studieze problema exploatării și violenței sexuale în comunitățile refugiaților din Guineea, Liberia și Sierra Leone. Ndulo, 27 Berkeley J. Int'l Law 127 at 141-42.

²¹² În Buletinul Secretarului General, “exploatarea sexuală” înseamnă orice “abuz real sau tentativă de abuz de poziție de vulnerabilitate, putere diferențială sau încredere în scopuri sexuale, inclusiv, dar fără a se limita la profitarea sub aspect monetar, social sau politic de pe urma exploatării sexuale a unei alte persoane. În mod similar, termenul de “abuz sexual” înseamnă intruziunea fizică reală sau amenințarea de natură sexuală, fie prin utilizarea forței sau în condiții inegale sau coercitive.”

²¹³ Raportul Special cu privire la violul sistematic, sclavajul sexual sau practicile asemănătoare sclaviei pe parcursul unui conflict armat, inclusiv conflictul armat intern, Subcomisia privind discriminarea și protecția minorităților UN Doc E/CN.4/Sub.2/1998/13, 22 June 1998, par 25.

²¹⁴ Decizia Camerei de primă instanță Akayesu, nota de mai sus 8, par. 688.

independent de acțiunile agresorului, însă agresorul utilizează mediul coercitiv existent în avantajul său, conform celor menționate în discuția cu privire la violul unui deținut de către altul. Includerea termenului de “profitarea de mediul coercitiv” în *Elementele constitutive ale crimelor* recunoaște faptul, că efectele conflictului armat străbat orice aspect al vieții persoanei și au un impact dincolo de câmpul de luptă. Din ce în ce mai mult, conflictul armat este desfășurat în orășele și orașe, în rîndul populației civile, și, astfel, are un efect invalidant asupra economiei locale și caracterizează aproape toate aspectele vieții cotidiene. Astfel de situații de conflict includ “ostilități, detenție, ocupare, teroare și depravare generalizată” activă²¹⁵.

Condițiile în care se află femeile deținute servesc drept o ilustrație a mediului coercitiv. Un model identificat de Comisia de Experți din 1992 în fosta Iugoslavie implică cazuri în care civililor li se permite să intre în câmpurile de detenție, să aleagă femei, să le ia din câmpul de detenție, să le violeze și apoi fie să le întoarcă, fie să leucidă. Civiliii profitau de mediul coercitiv din câmpurile de detenție, dar nu erau responsabili pentru detenție. Situația dată este diferită de situația de detenție descrisă mai sus, în care gardienii dețineau obligații specifice în privința deținuților, pe cînd civiliii care intrau pe câmpul de detenție nu aveau obligațiunea dată,²¹⁶ oricum deținînd posibilitatea de a săvîrși abuzuri.

Abuzul de putere din partea trupelor de menținere a păcii și lucrătorilor de ajutor umanitar asupra populației deservite, ar putea fi coercițiune prin intermediul abuzului de putere și profitarea de medii coercitive care n-au fost create în mod direct de prezența trupelor de menținere a păcii și lucrătorilor de ajutor umanitar în regiune. Diferite persoane pot profita de situația de dezordine, confuzie și anarhie pentru a comite violuri sau alte crime sexuale, inclusiv non-combatanții, alte persoane strămutate, criminalii și membrii grupărilor criminale sau membrii grupurilor quasi-independente care nu au careva legături cu conflictul armat. O abordare care să țină cont de aceste posibilități oferă justiție unui număr mai mare de victime.

Cauza M.C. c. Bulgariei oferă un exemplu de tipuri de situații care constituie un mediu coercitiv. În această cauză, presupușii agresori au creat (apoi au profitat de) o situație care era coercitivă, prin ademenirea victimei într-o zonă rurală izolată, noaptea tîrziu.

9. Incapacitate

Pe lîngă forță, amenințări cu forța și coercițiune, *Elementele constituite ale crimelor* recunosc faptul că violul și alte crime sexuale pot fi comise împotriva unei persoane care nu poate să-și securizeze “autonomia sa sexuală”, deoarece nu dispune de capacitatea de a o face. Incapacitatea este pe deplin consistentă cu conceptul de “autonomie sexuală”, deoarece o victimă a crimei sexuale nu poate să-și exercite autonomia dacă, conform celor menționate în *Elementele constitutive ale crimelor*, este afectată de incapacitate naturală, indusă sau în legătură cu vîrsta.²¹⁷

²¹⁵ Raportul grupului femeilor pentru justiția de gen prezentat Comisiei de pregătire pentru Curtea Penală Internațională (16-26 Feb 1999).

²¹⁶ Raportul final al Comisiei ONU de Experți, constituite drept rezultat al Rezoluției Consiliului Securității 780 (1992) Anexa VIII, partea 1 din 10, Cîmpuri de închisoare. UN Doc S/1994/674/Add.2, 27 mai 1994, remarci preliminare.

²¹⁷ Cadrul internațional privind drepturile omului a cunoscut pași semnificativi în domeniul dat, odată cu intrarea în vigoare a Convenției Internaționale privind Protecția și Promovarea Drepturilor și Demnității Persoanelor cu Dizabilități, G.A. Res.

O listă non-exhaustivă a circumstanțelor, în care o persoană ar putea fi constatată drept o persoană fără capacitatea de a-și exercita autonomia sexuală, include următoarele:

- a. incapacitatea naturală (de exemplu, incapacitatea mentală de a înțelege calitatea actului);
- b. incapacitatea indusă (de exemplu, capacitatea diminuată din cauza ingestiei de droguri și/sau alcool);²¹⁸
- c. incapacitatea ce ține de vîrstă (de exemplu, competența copiilor de a oferi acordul liber și informat față de activitatea sexuală, conform celor recunoscute în Convenția privind drepturile copiilor).²¹⁹

Determinarea faptului dacă o persoană duce sau nu lipsă de capacitatea de a alege, în mod liber și real, de a se implica în contactul sexual urmează să fie realizată de la caz la caz, deoarece acestea sînt niște întrebări care se referă la fapte. În realizarea determinării date, totuși, instanța urmează să țină cont de astfel de factori cum ar fi, capacitatea supra-viețuitorului de a percepe, înțelege și comunica și dacă anumite probleme de dezvoltare, de sănătate mentală sau cele induse de droguri sau alcool, l-au făcut pe individ incapabil de a-și exercita autonomia sexuală.

F. CONSIMȚĂMÎNTUL ȘI STANDARDELE PRIVIND DREPTURILE OMULUI

În timp ce definiția violului și violenței sexuale în *Elementele constitutive ale crimelor* se axează pe utilizarea de către agresor a forței, amenințării cu forța sau coercițiunii, mai sînt încă multe referințe în text cu privire la consimțămînt (conform celor menționate în notele de subsol din *Elementele constitutive ale crimelor*).

Orice referință la consimțămînt trebuie să fie interpretată drept acord real și exercitare de autonomie sexuală (conform celor notate în cauza M.C. c. Bulgariei) și instanța trebuie să clarifice dacă consimțămîntul nu poate fi exercitat acolo unde se aplică forța, amenințarea cu forța sau orice constrîngere.

Regula 70 din Regulile de Procedură și Probe ale Curții Penale Internaționale solicită următoarele:

61/106, Anexa I, ONU GAOR, Sesiunea 61, Sup. Nr. 49, la 65, ONU Doc. A/61/49 (2006), intrat în vigoare la 3 mai, 2008. Aliniatul (n) din preambul se referă la “[recunoașterea] importanței pentru persoanele cu dizabilități a autonomiei și independenței lor individuale, inclusiv libertatea de a face propriile lor alegeri”; un principiu general al convenției [articolul 3] este “respectarea demnității inerente, autonomiei individuale, inclusiv libertatea de a face propriile alegeri și independența persoanelor” și mai este o prevedere privind protecția specială împotriva exploatării, violenței și abuzului (art. 16). Convenția privind dizabilitățile are o abordare duală, de a promova autonomia persoanelor cu dizabilități în măsura în care dizabilitatea fiecărei persoane o permite, dar și de a asigura o abordare activă față de protecția pentru cei care au nevoie de această protecție.

²¹⁸ Incapacitatea indusă ar putea fi cauzată și de înșelăciune. De exemplu, în cazul M.C. v. Bulgaria, o victimă a fost dusă în eroare pentru a fi dusă într-un loc izolat pentru a comite crima. În *Elementele constitutive ale crimelor*, înșelăciunea este inconsistentă cu oferirea consimțămîntului real pentru sterilizare (vezi drept exemplu, nota de subsol pentru articolul 7(1)(g)-5, crima împotriva umanității de sterilizare forțată, Elementul 2).

²¹⁹ Vezi secțiunea (E) privind capacitatea în evoluție a copiilor de a lua decizii.

“În cazurile de violență sexuală, Curtea se va ghida și va aplica, dacă e cazul, următoarele principii:

- a) consimțământul nu poate fi dedus din anumite cuvinte sau conduită a victimei atunci când forța, amenințarea cu forță, coercițiunea sau profitarea de mediul coercitiv subminează abilitatea victimei de a da consimțământul în mod voluntar și real;
- b) consimțământul nu poate fi dedus din anumite cuvinte sau conduită a victimei atunci când victima este incapabilă să ofere consimțământul real;
- c) consimțământul nu poate fi dedus din tăcerea sau lipsa de rezistență din partea unei victime față de infracțiunea pretinsă”.

Procedura închisă a Curții Penale, specificată în Regula 72, acționează drept protecție pentru victimă sau martori împotriva obligației de a oferi dovezi ce se referă la consimțământ, atunci când acest fapt nu are relevanță, adică atunci când agresorul a utilizat forța, amenințarea cu forța sau coercițiunea, sau a profitat de mediul coercitiv. Ținând cont de faptul, că protecția drepturilor omului din articolul 21(3) al Statutului de la Roma este menționată în mod expres în această Regulă, cât și în articolul 69 (4) al Statutului de la Roma, cu privire la evaluarea echitabilă a declarației, la procesul echitabil, dreptul femeilor la egalitate în fața legii în legătură cu crimele sexuale este refortificat. **Atunci când se propune o dovadă de consimțământ, care se bazează pe stereotipizare de gen, articolul 21(3), care face referință la drepturile omului, stipulează la inadmisibilitatea probei.**

Toate referințele la “consimțământ” în cadrul *Elementelor constitutive ale crimelor* trebuie să fie interpretate în mod consistent cu o înțelegere mai completă a cuvântului consimțământ, care să fie corectă și bazată pe drepturile omului. O decizie cu adevărat consensuală este o decizie luată fără aplicarea forței, amenințării cu forța sau fără orice constrângere, coercițiune de orice tip sau profitarea de un mediu coercitiv. În cazul în care are loc un contact sexual fără o astfel de decizie luată în mod liber și fără coercițiune, dreptul victimei la integritate fizică, mentală și “autonomie sexuală” este încălcat. În cazul în care există dovezi privind forța, amenințarea cu forța sau coercițiunea, nu trebuie să existe careva elemente adiționale ale legii privind consimțământul pentru ca acuzarea să dovedească și să condamne inculpatul în caz de viol sau violență sexuală.

G. POSIBILITATEA DE A OFERI CONSIMȚĂMÎNTUL ÎNTR-O SITUAȚIE COERCITIVĂ

Regula 70 din Regulile de Procedură și Probe ghidează în mod expres Curtea de a nu implica consimțământul în situațiile în care forța, amenințarea cu forță sau coercițiunea au fost utilizate de agresor, sau dacă agresorul a profitat de un mediu coercitiv.²²⁰ În cazurile ce țin de căsătoriile forțate²²¹ și sclavaj²²² ambele instanțe erau sceptice privind argumentele precum că femeile s-au reconciliat cu situația lor, fiind, astfel, într-o căsătorie consensuală cu bărbații care au inițiat relațiile prin forță sau coercițiune. În mod similar, în cazul Ku-

²²⁰ Pentru o examinare detaliată a problemelor legale și istoriei de negociere a Regulii 70, vezi Curtea Penală Internațională: elementele crimelor și regulile de procedură și probe, redactat de Roy Lee (Transnational Publishers, 2001), pag. 369-391.

²²¹ Considerarea Curții Speciale pentru Sierra Leon privind violența bazată pe gen: contribuția la justiția în tranziție? Valerie Oosterveld, *Revizuirea drepturilor omului* (2009) 10:73-98., vezi pag. 84-88 pentru o discuție privind hotărârile luate, inclusiv opiniile divergente cu privire la crima de căsătorie forțată.

²²² Hadijatou Mani Koraou v Republica Nigeriei ECOWAS Curtea de Justiție Comunitară (27 octombrie 2008) par. 78-80.

narac, în care inculpatul a pretins că o victimă de fapt l-a “sedus”, instanța a fost decisivă în refuzarea declarației acestuia. În prima instanță din Kunarac, dînsul a pretins că unul din martori a inițiat contactul sexual, astfel, dînsul n-avea careva motive să creadă că martora nu și-a dat consimțămîntul. Opinia Camerei de primă instanță a menționat că în circumstanțele date a fost “foarte improbabil” ca dînsul să se fi gîndit în mod realist precum că respectiva persoană și-a dat consimțămîntul, ținînd cont de “contextul general al perioadei existente de război și situația deosebit de delicată a fetelor musulmane deținute în regiunea Partizan sau în altă parte în regiunea Foca pe parcursul perioadei date.”²²³ În confirmarea de la Bemba a acuzațiilor se menționează că nu este posibilă admiterea dovezilor că niște femei din zona unde s-au săvîrșit atacurile “au întreținut relații sexuale cu soldații în mod voluntar, astfel sfidînd cerința cu privire la forță.”²²⁴ Instanța a identificat dovezile date ca fiind “de neconceput”²²⁵, însă, acest comentariu este făcut doar în legătură cu declarațiile specifice ale martorului și nu este un comentariu general potrivit căruia anumite femei nu au întreținut relații voluntare cu soldații.

Comentariile în hotărîrea din apel din Kunarac nu înseamnă că există o cerință normativă a responsabilității stricte pentru viol, în cazul contactului sexual, în toate formele de conflict armat sau atunci cînd sînt comise crime împotriva umanității. Caracterul coercitiv al unor astfel de circumstanțe factice constituie un mijloc de demonstrare, în fiecare caz, a acuzației dincolo de dubii rezonabile. Exemple de astfel de situații ar putea include:

- un martor oferă dovezi precum că prin lipsa unui adăpost sigur și securizat, dînsa n-a putut să se securizeze împotriva atacatorilor;
- martorii oferă dovezi precum că prezența personalului armat a acționat drept o amenințare vădită de violență;
- martorii oferă dovezi precum că în separarea de comunitățile lor, în caz de migrație sau fugă, agresorul profită de inabilitatea victimei de a evada;
- un martor care oferă dovezi, a confirmat că dînsa avea un copil dependent în momentul atacului, și că dînsa n-a putut să refuze contactul sexual nedorit din teama de a nu îndrepta interesul sau violența sexuală a agresorului spre copilul sau copiii dependenți.

H. COPIII ȘI CONSIMȚĂMÎNTUL

Definițiile violului și violenței sexuale în baza forței, amenințării cu forța și coercițiunii trebuie să fie aplicate în cazurile ce se referă la copii, ținînd cont de drepturile copiilor, în special de articolul 34 al Convenției privind drepturile copilului. Fetele și băieții sînt mai ușor manipulați, forțați, amenințați și supuși coercițiunii decît adulții. Definiția violului și a violenței sexuale care utilizează forța, amenințarea cu forță sau coercițiunea trebuie aplicate în mod corect, avînd în vedere modul în care victimele-copii resimt astfel de crime și modul în care agresorii profită de putere pentru a comite aceste crime. Trebuie să observăm beneficiile acestei abordări legale, în comparație cu abordările bazate doar pe consimțămînt.

²²³ Hotărîrea primei instanțe din Kunarac, par. 644-646.

²²⁴ Procuror v Jean-Pierre Bemba Gombo, Decizia cu privire la articolul 61(7)(a) și (b) din Statutul de la Roma privind acuzațiile procurorului împotriva Jean-Pierre Bemba Gombo ICC-01/-05-01/08, 15 iunie 2009, par. 167 (ulterior făcîndu-se referință la Decizia privind conformarea acuzațiilor Bemba).

²²⁵ Decizia privind conformarea acuzațiilor Bemba, par. 168.

De exemplu, dacă definiția violului și violenței sexuale se bazează pe forță, amenințarea cu forța sau coercițiune, nu sînt necesare prevederi statutare cu privire la viol, care să specifice o limită de vîrstă mai jos de care se presupune că persoana nu poate să-și dea consimțămîntul pentru contactul sexual. Astfel de prevederi statutare cu privire la viol nu reușesc să facă întotdeauna dreptate victimelor, atunci cînd limita de vîrstă fixată este prea mare sau prea mică.

În cazul în care limita de vîrstă este fixată prea sus, aceasta neagă adolescenților dreptul de a face propriile lor alegeri cu privire la activitatea sexuală, deoarece îi va supune urmării penale pentru exercitarea drepturilor omului.²²⁶

În cazul în care limita de vîrstă este prea mică, aceasta tinde să nege adolescenților, în special fetelor adolescente, protecția oferită de legea penală. De îndată ce fetele depășesc vîrsta stipulată în prevederile statutare cu privire la viol, deseori se presupune că acestea și-au dat acordul pentru contactul sexual, fără a ține cont de faptul dacă probele indică că acestea au fost forțate, amenințate sau supuse coercițiunii în orice alt mod.

Abordările bazate pe consimțămîntul față de viol nu capturează realitatea modului în care copiii cu vîrsta sub 18 ani devin obiectul violenței sexuale. Tipurile de supunere din frică de actele sexuale, ce poate fi manifestată de copii (de exemplu, conform celor descrise în cazul M.C. c. Bulgariei), sînt frecvent prezentate de presupușii agresori drept ‘consimțămînt’. Această prezentare este deosebit de frecventă atunci cînd presupusa victimă este o fată adolescentă. Importanța unei abordări bazate pe coercițiune pentru definiția violului și violenței sexuale ține de faptul că aceasta se axează pe acțiunile agresorului și modul în care acest fapt afectează comportamentul victimei.

Drepturile copiilor sînt esențiale pentru o integrare efectivă a principiilor relevante ale drepturilor omului în jurisprudența Curții, deoarece numeroși copii, în special fete, devin ținte ale violenței sexuale și violului.²²⁷ Cu referință la incapacitatea de vîrstă pentru a oferi consimțămîntul real și cu accentul pe coercițiune, forță și amenințarea cu forță, definiția violului din *Elementele constitutive ale crimelor* este bine conturată pentru a aborda situația specifică a fetelor și băieților și a modului în care agresorii utilizează coercițiunea pentru a comite crime sexuale împotriva copiilor.

Crimele sexuale împotriva fetelor și băieților sînt, deseori, raportate în situații de conflicte armate, situații în care sînt comise crime împotriva umanității și genocidul, cît și cele comise pe timp de pace. Deși vîrstele victimelor violului și violenței sexuale sînt deseori evidențiate în jurisprudență, cu tendința de a arăta gravitatea acestor crime, o abordare mai puternică din perspectiva drepturilor omului, utilizînd standardele internaționale, ar putea fi utilizată pentru a arăta cum copiii devin victime ale acestor crime, precum și tipurile de coercițiune utilizate de agresori împotriva copiilor.

²²⁶ Referința la capacitățile în evoluție ale unui copil din articolul 5 al Convenției privind drepturile copilului a fost percepută în mod corect drept o premisă ce permite adolescenților și tinerilor de a-și face propriile alegeri cu privire la educația sexuală și activitatea sexuală sub vîrsta de 18 ani.

²²⁷ “De la invizibil spre indivizibil: promovarea și protecția dreptului copilului-fată de a fi liberă de violență” UNICEF, aprilie 2008; vezi în special paginile 45-59, “Vioența în comunitate” care include o secțiune cu privire la violența împotriva fetelor în conflicte armate.

Articolul 34 al Convenției privind drepturile copiilor cere statelor să “protejeze copilul de toate formele de exploatare sexuală și abuz sexual” inclusiv “convingerea sau coercițiunea unui copil de a se implica într-o activitate sexuală ilegală.”

Profesorul Paulo Sergio Pinheiro, desemnat de Secretarul General ONU pentru a pregăti un raport global privind violența împotriva copiilor, a menționat că:

“Studiile sugerează, că copiii mici sînt într-o situație de risc mai mare de violență fizică, pe cînd violența sexuală afectează în mod predominant pe cei care au ajuns la pubertate sau adolescență. Băieții sînt într-o situație de risc mai mare de violență fizică decît fetele, pe cînd fetele se confruntă cu un risc mai mare de violență sexuală, neglijență și prostituție forțată.”²²⁸

În raportul UNICEF care a urmat drept rezultat al studiului Profesorului Pinheiro, s-a menționat că: “Ținînd cont de vulnerabilitățile asociate cu vîrsta lor, starea fizică și puterea de negociere, există o mare probabilitate ca fetele adolescente să fie printre grupurile cu cel mai mare risc în cazul violenței sexuale comise împotriva lor de membrii comunității lor. Totuși, pentru fetele din întreaga lume, agresiunea sexuală din partea băieților și bărbaților este o normă, și nu este percepută de fete (sau băieți) drept ceva criminal, dacă nu depășește limitele definițiilor mai conformiste a violului. [...] Estimările medii ale primelor relații sexuale forțate în rîndul fetelor adolescente în întreaga lume variază de la 10% pînă la 30%, însă, în unele locații, cum ar fi Coreea, Camerun și Peru, cifra se apropie de 40%.”²²⁹

O abordare a definiției violului în bază de forță, amenințare cu forță și coercițiune, cum ar fi cea specificată în *Elementele constitutive ale crimelor*, plasează accentul legii penale pe acțiunile agresorului și, în special, pe faptul dacă acțiunile agresorului au fost îndeosebi de coercitive din cauza vîrstei fragede a victimei, și astfel ar putea fi utilizată pentru a obține efecte bune în protecția drepturilor copiilor și adolescenților cu vîrsta de pînă la 18 ani.

²²⁸ Raportul lui Paulo Sergio Pinheiro, expert independent desemnat de Secretarul General ONU conform Rezoluției Adunării Generale 57/90 din 2002, UN Doc A/61/299, par. 30, citat din E.G. Krug et al, (editori) Raportul Global privind violența și sănătatea (Geneva, OMS 2002, pagina 5).

²²⁹ UNICEF, 2008, nota de mai sus 88, pag. 47.

3.4. | INFRAȚIUNI MOTIVATE DE URĂ

Dacă ne înțepi oare nu sîngerăm? Dacă ne gîdili oare nu rîdem? Dacă ne otrăvești oare nu murim? Și dacă greșești în fața noastră nu ar trebui oare să ne răzbunăm?

*William Shakespeare*²³⁰

Cînd infracțiunile motivate de ură prezintă o problemă de gen?

În timp ce orice "grup țintă" poate trece prin experiența de deteriorare a bunurilor, viol și agresiune sau omor în calitate de infracțiune motivată de ură, există persoane care prezintă un risc mai mare de a deveni victime.

Femeile: *Unii specialiști consideră, că toate formele de violență împotriva femeilor, inclusiv violul și agresiunea sexuală, sînt crime de ură, pentru că nu este pur și simplu o acțiune violentă, ci „o acțiune de misoginism sau ură de femei”²³⁰.*

Bărbații și femeile care nu se conformează cu genul (sexul) său de asemenea sînt victime ale infracțiunilor motivate de ură din cauza identității de gen a acestora, reale sau percepute.

3.4.1. Ce este o infracțiune motivată de ură

A. Definiție

Comiterea unei infracțiuni motivate de ură are consecința victimizării unei persoane din motive de rasă, religie, origine națională, identitate etnică, gen sau orientare sexuală a acestei persoane, sau din alte motive indicate în legislația națională.

Infracțiunile motivate de ură se disting de alte tipuri de infracțiuni prin motivul făptuitorului. Motivul este rareori investigat suficient de detaliat, pentru a revela cauza reală a infracțiunii. Dacă un sistem de justiție penală nu folosește conceptul de „infracțiune motivată de ură”, motivul, care este un element esențial al infracțiunii, nu va fi cunoscut, iar infracțiunea motivată de ură va rămîne invizibilă.

În Republica Moldova, infracțiunile motivate de ură sînt, în mare parte, neraportate. Conform datelor colectate de OSCE în perioada 2009-2011, în 2009 doar 2 cazuri au fost înregistrate de către poliție și nici unul dintre aceste cazuri nu a fost investigat sau încheiat cu o condamnare. În 2010 și 2011 asemenea cazuri nu au fost înregistrate de către poliție. Comparați aceste date cu cele existente în alte țări pentru același an (2009):

²³⁰ Neguțătorul din Veneția, Actul 3, Scena 1. Preluat la 13 Mai 2015 de pe adresa electronică: <http://shakespeare.mit.edu/merchant/index.html>. Citatul este utilizat pentru a descrie interacțiunea dintre creștini și evrei în piesa lui William Shakespeare. Atît în piesă, precum și de sine stătător, citatul înseamnă că indiferent de culoarea pielii, naționalitate, religie, gen, înălțime, greutate sau preferințe sexuale avem cu toții dreptul de a fi tratați cu demnitate și respect.

ȚARA	DEFINIȚIA INFRAȚIUNII MOTIVATE DE URĂ	INVESTIGATE	ÎNCHEIATE CU O CONDMNARE
Franța	Crime privind discriminarea și defăimarea	3344	610
Kazakhstan	Crime de incitare	4	3
Germania	Crime de incitare la ură și propagandă	3079	2221
Polonia	Crime de incitare la ură	28	28
România	Crime de incitare la ură și discriminare	28	n/a

B. Structura infracțiunilor motivate de ură

Infrațiunea motivată de ură constă întotdeauna din două elemente: (1) acțiune penală și (2) motiv de prejudecată. Nu există crimă de ură fără infrațiunea, care constituie infrațiunea de bază (de exemplu, uciderea unui tânăr). Asumează motivul de prejudecată este cel care face distincția infracțiunilor motivate de ură de orice altă infracțiune de bază. De exemplu, uciderea unui tânăr comisă în cadrul unui jaf armat a unei bănci nu este o crimă motivată de ură. Dacă însă infracțiunea este comisă împotriva unui tânăr din cauza dezaprobării orientării sale sexuale, aceasta constituie o infracțiune motivată de ură cu motiv de prejudecată în baza orientării sexuale. Asasinarea unui tânăr, din cauza naționalității sale evreiești, constituie o infracțiune motivată de ură cu motiv de prejudecată - naționalitatea.

Un exemplu ipotetic: O școală este în flăcări. La început poliția crede că e un simplu incendiu. Totuși, școala este frecventată preponderent de copii romi și investigația constată, că au existat incidente anterioare cu desene graffiti pe școală cu sloganuri anti-romi, cum ar fi „Țiganii – afară!”.

²³¹ Copeland, Lois și Leslie R. Wolfe, (1991). Violența împotriva femeilor în calitate de crimă motivată de ură: definirea problemelor. Centrul pentru Studii de Politici a Femeilor.

²³² Departamentul de Poliție din statul Chicago, (2006). Crimele motivate de ură în statul Chicago. Raportul Anual al Poliției. Preluat la 4 mai 2015 de pe adresa electronică: <https://portal.chicagopolice.org/portal/page/portal/ClearPath/News/Statistical%20Reports/Hate%20Crime%20Reports/06HCRev.pdf>.

Persoane din comunitatea LGBT: Membrii comunității lesbiene, homosexualilor, bisexualilor și transsexualilor (LGBT) sînt adesea țintele crimelor de ură, multe dintre care includ violul sau agresiunea sexuală. Într-un studiu cu implicarea a cca. 2.000 de persoane lesbiene și gay din Sacramento s-a constatat că în ultimii 5 ani, aproximativ o cincime din femei și un sfert din bărbați au fost victime ale unei crime de ură la un anumit moment dat²³¹.

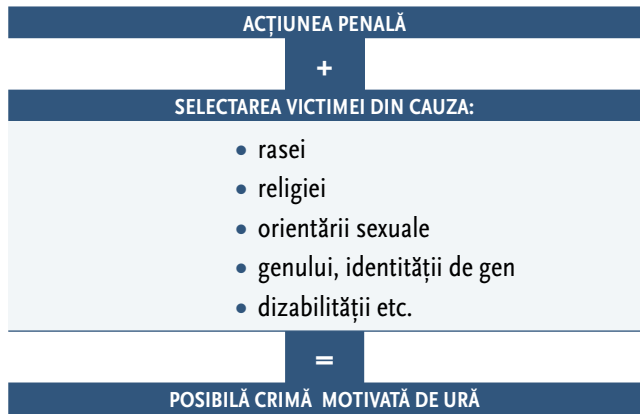
Deși comunitatea LGBT este foarte diversă, uneori autoidentificarea lor este un rezultat al neconformității la rolurile tradiționale de gen și poate include identități sexuale diferite. Comunitatea LGBT este victimizată pentru ceea ce ea este și pentru că se identifică cu un anumit grup.

Făptașii sînt prinși și recunosc că sînt responsabili de incendiu și graffiti. Ei afirmă că au fost motivați de dorința de a „curăța” zona lor de „străini”. Infracțiunea de bază este incendierea. Dar motivația bazată pe prejudecată, pe motiv de „rasă” sau etnie, o face să devină infracțiune de ură.²³³

C. Interpretarea juridică a „urii”

Luete literalmente, îmbinările de cuvinte “infracțiuni motivate de ură” sau “motiv de ură” pot fi înșelătoare. Multe crime ce sînt motivate de ură nu sînt clasificate ca infracțiuni motivate de ură.

Structura infracțiunii motivate de ură

Omorurile, de exemplu, sînt deseori motivate de ură, dar acestea nu sînt “infracțiuni motivate de ură”, cu excepția cazului în care victima a fost aleasă din cauza unei caracteristici protejate. Oricum, o infracțiune, în care făptuitorul nu simte “ură” față de o anumită victimă, poate fi totuși considerată infracțiune pe motiv de ură.

Infracțiunile motivate de ură pot fi săvîrșite din mai multe motive:

- infractorul poate acționa din motive cum ar fi: resentimente, gelozie sau dorința de a fi aprobat de colegi;²³⁴

²³³ OSCE/ODIHR (2009). Acte normative privind crimele comise din motive de ură. Ghid Practic. Preluat: <http://www.osce.org/odihr/36426>.

²³⁴ OSCE/ODIHR (2009). Acte normative privind crimele comise pe motiv de ură. Ghid Practic. Preluat: <http://www.osce.org/odihr/36426>

Exemplu: Un grup de fete din colegiu impun nou-venitele membre de „club” să scrie cuvinte peiorative de gen pe automobilul unuia dintre colegii lor.

- infractorul poate să nu aibă nici un fel de sentimente cu privire la ținta individuală a infracțiunii, dar să aibă gânduri sau sentimente ostile cu privire la grupul din care face parte victima infracțiunii,²³⁵

Exemplu: Un bărbat a violat și a ucis o prostituată (sau o femeie care îi amintește de o prostituată) pentru că el urăște femeile și prostituatele. Cu toate acestea, victima concretă este aleasă aleator, numai pentru că a apărut oportunitatea, iar făptuitorul nu are sentimente de ură pentru ea.

- infractorul poate simți ostilitate față de oricare persoană din afara grupului cu care el/ea se identifică;²³⁶

Exemplu: Un membru al unui grup de „supremație albă” comite o agresiune împotriva mai multor localnici de culoare. Motivul lui este de a „trimite un mesaj” că acestor oameni nu le este locul în orașul său.

- la un nivel și mai abstract, ținta poate reprezenta pur și simplu o idee, cum ar fi imigrația sau homosexualitatea, față de care este ostil făptuitorul.²³⁷

Exemplu: Un băiat este bătut și violat la școală de către colegii săi, pentru că în concepția lor el „seamănă a fi gay”. În acest caz, este irelevant dacă victima sau infractorii sînt homosexuali, sau dacă s-au cunoscut reciproc și au avut niște neînțelegeri personale. Autorii infracțiunii au acționat împotriva ideii de homosexualitate și nu împotriva victimei respective.

În ciuda absenței urii față de victimă, oricare dintre aceste motive ar fi suficiente pentru a clasifica un caz drept crimă

²³⁵ OSCE/ODIHR (2009). Acte normative privind crimele comise pe motiv de ură. Ghid Practic. Preluat: <http://www.osce.org/odihr/36426>

²³⁶ OSCE/ODIHR (2009). Acte normative privind crimele comise pe motiv de ură. Ghid Practic. Preluat: <http://www.osce.org/odihr/36426>

²³⁷ OSCE/ODIHR (2009). Acte normative privind crimele comise din motive de ură. Ghid Practic. Preluat: <http://www.osce.org/odihr/36426>

Reflecțați asupra practicii judiciare și experienței personale.

Vă amintiți de acțiuni comise din motive de discriminare?

Cum au fost soluționate aceste cazuri și de ce?

de ură, dacă sînt prezente cele două elemente descrise în secțiunea 3.4.1 de mai sus.

În timp ce termenul «infracțiuni motivate de ură» a devenit comun, utilizarea acestuia poate duce la neînțelegeri ale conceptului. Din acest motiv, în acest capitol termenul «prejudecată» este folosit cu preferință față de cel de «ură». Prejudecata are un sens mai larg decît ura, iar un motiv de prejudecată necesită doar o formă de prejudecată față de o caracteristică personală. Prejudecata poate fi simțită în legătură cu o persoană sau o idee (în cazul în care victima simbolizează acea caracteristică sau idee).²³⁸

3.4.2. Aspecte comparative între infracțiunile motivate de ură și alte infracțiuni

A. Drepturile omului și egalitatea

Infracțiunile motivate de ură încalcă idealul egalității între membrii societății. Norma de egalitate include o valoare fundamentală, care urmărește realizarea completă a demnității umane și oferirea unor oportunități tuturor oamenilor pentru a-și realiza întregul lor potențial. Statutul normei de egalitate este evidențiat prin reiterarea sa constantă în documentele privind drepturile omului. Primul alineat al Declarației ONU privind drepturile omului se referă la „recunoașterea demnității inerente și a drepturilor egale și inalienabile ale tuturor membrilor familiei umane”. Este o reglementare reluată în cele mai multe instrumente ONU privind drepturile omului, precum și în documentele constituționale de bază aproape ale fiecărui stat din lume. Încălcarea acestor valori și norme prin comiterea de infracțiuni motivate de ură are un impact negativ practic important.²³⁹

B. Efectul asupra victimei

Prin țintirea identității unei persoane, infracțiunile motivate de ură provoacă un rău mai mare decît infracțiunile obișnuite. Victima directă poate resimți un prejudiciu psihologic mai mare și sentimente sporite de vulnerabilitate

Așa cum este descris mai sus, infracțiunile motivate de ură se deosebesc prin faptul că făptuitorul trimite un mesaj despre victimă/le și dreptul lor de a face parte din respectiva societate. Aceasta înseamnă că infracțiunilor motivate de ură le sînt caracteristice efectele, care le disting de alte infracțiuni și care justifică o abordare juridică diferită.

²³⁸ OSCE/ODIHR (2009). Acte normative privind crimele comise din motive de ură. Ghid Practic. Preluat: <http://www.osce.org/odihr/36426>.

²³⁹ OSCE/ODIHR (2009). Acte normative privind crimele comise pe motiv de ură. Ghid Practic. Preluat: <http://www.osce.org/odihr/36426>

pentru că, el sau ea nu este în măsură să schimbe caracteristica care a făcut din el sau ea o victimă. Infracțiunile motivate de ură au un impact psihologic semnificativ mai profund asupra victimelor lor, ceea ce duce la sentimente de depresie și anxietate.²⁴⁰

C. Impactul asupra comunității

Comunitatea care împărtășește caracteristica victimei poate fi, de asemenea, înfricoșată și intimidată. Ceilalți membri ai grupului țintă pot simți nu doar riscul unui viitor atac, aceștia pot primi atacul ca și cum ei înșiși ar fi fost victime. Aceste efecte pot fi sporite atunci când o comunitate a fost, din punct de vedere istoric, victimă a discriminării.

Acceptarea socială a discriminării împotriva anumitor grupuri este un factor important în sporirea numărului de infracțiuni motivate de ură. Prin urmare, deși infracțiunile motivate de ură pot fi comise împotriva unui membru al populației majoritare, comunitățile marginalizate sînt cele care sînt disproporționat victime ale infracțiunilor motivate de ură. Astfel, în ceea ce privește aceste grupuri, există o susținere deosebit de puternică pentru adoptarea și aplicarea unor legi eficiente împotriva infracțiunilor motivate de ură.²⁴¹

D. Probleme de securitate

Infracțiunile motivate de ură prezintă potențiale probleme grave de securitate și ordine publică. Infracțiunile motivate de ură afectează un cerc mult mai larg de persoane decît criminalitatea obișnuită și au potențialul de a provoca divizări sociale și tulburări civile. Prin crearea sau accentuarea tensiunilor sociale, aceste infracțiuni pot avea drept efect divizarea grupului de victime de societate. Infracțiunile motivate de ură pot exacerba tensiunile dintre grupurile existente și pot juca un rol în tulburările interetnice sau sociale. În conflictele interne, infracțiunile motivate de ură răspîndite pe scară largă, de obicei, însoțesc faza de escaladare. În situațiile în care relațiile dintre grupurile etnice, naționale sau religioase sînt deja

²⁴⁰ OSCE/ODIHR (2009). Acte normative privind crimele comise pe motiv de ură. Ghid Practic. Preluat: <http://www.osce.org/odihr/36426>

²⁴¹ OSCE/ODIHR (2009). Acte normative privind crimele comise pe motiv de ură. Ghid Practic. Preluat: <http://www.osce.org/odihr/36426>

sensibile, infracțiunile motivate de ură pot avea un impact exploziv.²⁴²

3.4.3. Infracțiunile motivate de ură și unele infracțiuni conexe

A. Genocidul

Deși genocidul este o infracțiune motivată de prejudecată, ea a fost exclusă din acest Ghid, deoarece are anumite caracteristici speciale, care o fac foarte diferită de infracțiunile „obișnuite”.²⁴³

Codul Penal al Republicii Moldova (Art. 135) interzice genocidul. Pentru aplicarea acestui articol este nevoie de intenția de a distruge - în totalitate sau în parte - un grup național, etnic, rasial sau religios. Acest lucru este calitativ și cantitativ diferit de infracțiunile motivate de ură, la fel ca toate infracțiunile din dreptul internațional, care necesită acțiuni extinse, sistematice de violență. Problemele legislative, de investigație și de urmărire penală ce rezultă din astfel de crime internaționale sînt foarte diferite.

B. Discriminarea

Legile anti-discriminare nu constituie acte normative privind interzicerea infracțiunilor motivate de ură. Conceptul de discriminare se referă la tratamentul mai puțin favorabil al unei persoane în baza unei considerațiuni interzise, cum ar fi originea rasială sau etnică sau genul. Legile anti-discriminare, care există în multe state, inclusiv în Republica Moldova, se referă, de obicei, la discriminarea la locul de muncă sau discriminarea în cadrul furnizării de bunuri și servicii. Remunerarea mai mică a unui lucrător decît a altuia pentru aceeași muncă constituie un act de discriminare. Același act, fără discriminare, nu ar fi ilegal.

Există o serie de concepte care sînt strîns legate de infracțiunile motivate de ură. Genocidul, discriminarea și discursul de ură sînt unele dintre ele.

²⁴² OSCE/ODIHR (2009). Acte normative privind crimele comise pe motiv de ură. Ghid Practic. Preluat: <http://www.osce.org/odihr/36426>.

²⁴³ OSCE/ODIHR (2009). Acte normative privind crimele comise din motive de ură. Ghid Practic. Preluat de pe adresa electronică: <http://www.osce.org/odihr/36426>.

În timp ce în cele mai multe jurisdicții discriminarea este o chestiune de drept civil, în Republica Moldova aceasta are drept consecință și sancțiuni penale. Art. 176 din Codul Penal „Încălcarea egalității în drepturi a cetățenilor” incriminează anumite acte de discriminare.

Art. 176 CP include următoarele acțiuni penale:

(1) Orice deosebire, excludere, restricție sau preferință în drepturi și în libertăți a persoanei sau a unui grup de persoane, orice susținere a comportamentului discriminatoriu în sfera politică, economică, socială, culturală și în alte sfere ale vieții, bazată pe criteriu de rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie sau convingeri, sex, vîrstă, dezabilitate, opinie, apartenență politică sau pe orice alt criteriu:

- a) săvîrșită de o persoană cu funcție de răspundere;
- b) care a cauzat daune în proporții mari;
- c) săvîrșită prin amplasarea de mesaje și simboluri discriminatorii în locurile publice;
- d) săvîrșită în baza a două sau mai multe criterii;
- e) săvîrșită de două sau de mai multe persoane.

(2) Promovarea ori susținerea acțiunilor specificate la alin. (1), săvîrșită prin intermediul mijloacelor de informare în masă.

(3) Acțiunile specificate la alin. (1) și (2) care au provocat din imprudență decesul persoanei ori sinuciderea acesteia.

C. Discursul instigator la ură

În unele jurisdicții discursul ce incită anumite grupuri la ură sau insultă este penalizat. Alte interdicții obișnuite se referă la discursul ce denigrează «onoarea» sau «demitatea» unei persoane sau a unei națiuni. Pot exista, de asemenea, restricții privind temele istorice specifice, cele mai notabile fiind legile ce interzic negarea Holocaustului sau glorificarea ideologiei naziste.

Un concert rock oferind piese ce glorifică fascismul violent sau Holocaustul ar fi discurs de ură, iar în unele țări ar fi o crimă. Dar aceasta nu este o crimă motivată de ură, deoarece lipsește un element esențial al unei infracțiuni motivate de ură.

Pentru discursul instigator la ură și discriminarea în bază de gen a se vedea decizia CtEDO: *Vejdeland și Alții c. Suediei (2012) privind circulația / distribuția pliantelor homofobe.*

Convenția Internațională privind Eliminarea Tuturor Formelor de Discriminare Rasială a fost ratificată de Republica Moldova în 1993.

Pactul Internațional cu privire la Drepturile Civile și Politice a fost ratificat de Republica Moldova în 1993.

3.4.4. Cadrul juridic internațional pentru infracțiunea motivată de ură

Organizațiile internaționale consideră prioritară problema crimelor motivate de ură.

- Statele trebuie să se abțină de la discriminarea rasială, (inclusiv discriminarea bazată pe etnie sau origine națională) – extras din Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice, cât și Convenția internațională privind eliminarea tuturor formelor de discriminare rasială (CERD).
- Statele trebuie să prevină și să elimine discriminarea pe motive religioase – extras din Declarația ONU privind eliminarea tuturor formelor de intoleranță și de discriminare bazate pe religie sau credință.

Decizia-cadru a Uniunii Europene privind combaterea rasismului și a xenofobiei a fost adoptată la 28 noiembrie 2008. Această directivă recunoaște diferențele pe teritoriul UE, în ceea ce privește legislația dedicată comportamentului rasist și xenofob și abordarea diferită asupra interdicțiilor privind discursul. Aceasta are ca scop stabilirea unei abordări de drept penal comune și solicită statelor să verifice dacă legislația existentă este în conformitate cu directiva.

3.4.5. Cadrul juridic al Republicii Moldova pentru infracțiunea motivată de ură

A. Circumstanță agravantă

Conform Codului Penal al Republicii Moldova, infracțiunile motivate de ură sînt calificate drept circumstanțe agravante pentru orice infracțiune. În conformitate cu art. 77 (d), este o circumstanță agravantă comiterea infracțiunii pe motive de:

- ură socială,
- ură națională,
- ură rasială sau,
- ură religioasă.

Crimele comise pe motive de gen, identitate de gen, expresie de gen sau sexualitate fac parte din categoria de infracțiuni bazate pe *ură socială*. De fapt, aceste crime țintesc un anumit grup social, cum ar fi femeile sau populația LGBT, în special din cauza apartenenței sau identificării lor cu un astfel de grup social.

B. Specificul înăspririi pedepsei penale

Codul Penal include norme juridice speciale privind infracțiunile motivate de ură. În anumite circumstanțe, Codul Penal recunoaște că unele infracțiuni pot avea un element al unei infracțiuni motivate de ură și prevede o pedeapsă mai aspră pentru acestea.

Pentru (1) omor intenționat, (2) leziuni corporale medii, (3) grave, (4) distrugerea sau deteriorarea intenționată a bunurilor, și (5) profanarea mormintelor (art. 145, 151, 152, 197, și 222 din Codul Penal) săvârșite din motive de **ură socială, națională, rasială sau religioasă** sînt stipulate pedepse mai aspre. Astfel, în cazul acestor infracțiuni, motivul de prejudecată trebuie să fie investigat. Similar, conform art. 77 (d) din Codul Penal, ura socială ar trebui să fie înțeleasă ca incluzivă, avînd în vedere toate grupurile sociale, inclusiv bărbați, femei, homosexuali, lesbiene, bisexuali, transsexuali și persoane cu orice alte expresii de gen și sexualitate.

C. Infracțiunea materială

În Moldova discriminarea în bază de gen nu are statut de infracțiune separată (materială). În conformitate cu art. 346 al Codului Penal "Acțiunile intenționate îndreptate spre ațîțarea vrajbei, diferențierii sau dezbinării naționale, etnice, rasiale sau religioase" prevăd protecția doar a următoarelor categorii:

Acțiunile intenționate, îndemnurile publice, inclusiv prin intermediul mass-media, scrise și electronice, îndreptate spre ațîțarea vrajbei, diferențierii sau dezbinării naționale, etnice, rasiale sau religioase, spre înjosirea onoarei și demnității naționale, precum și limitarea, directă sau indirectă, a drepturilor ori stabilirea de avantaje, directe sau indirecte, cetățenilor în funcție de apartenența lor națională, etnică, rasială sau religioasă se pedepsesc cu amendă în mărime de pînă la 250 unități convenționale, sau cu muncă neremunerată în folosul comunității de la 180 la 240 de ore, sau cu închisoare de pînă la 3 ani.

Astfel, acest articol nu conține reglementări specifice de gen.

Jurisprudența CtEDO privind cazurile de ură și incitare la ură:

- *Surek (#1) c. Turciei*
- *Ozgur Gundem c. Turciei*
- *Gunduz c. Turciei*
- *Faruk Temel c. Turciei*
- *Dicle (#2) c. Turciei*
- *Erdal Tas c. Turciei*

Jurisprudența CtEDO privind cazurile de ură religioasă:

- *Norwood c. Marea Britanie*
- *I.A. c. Turciei (2005)*
- *Erbakan c. Turciei*

Jurisprudența CtEDO privind cazurile de ură rasială:

- *Norwood c. Marea Britanie*
- *Jersild c. Danemarcei*
- *Soulas și Alții c. Franței*
- *Feret c. Belgiei*
- *Le Pen c. Franței*

Jurisprudența CtEDO privind cazurile de ură etnică:

- *Pavel Ivanov c. Rusiei*
- *P.M. și Alții c. Poloniei*
- *Balysyte-Lideikiene c. Lituaniei*

Jurisprudența CtEDO privind denigrarea identității naționale:

- *Dink c. Turciei*
- *Hosr-Daum și Alții c. Poloniei*

3.4.6. Cauze CtEDO

CtEDO a decis într-un număr de cauze, că țările trebuie să identifice clar motivul din spatele crimelor rasiste sau a celor săvârșite din cauza credinței religioase a victimei.

CtEDO pune astfel accent pe motivația care se bazează pe prejudecată, care a determinat comiterea crimelor din ură, deoarece infractorii victimizează oameni pentru ceea ce sînt sau sînt percepuți, pentru a transmite un mesaj deosebit de umilitor. Victima nu este o persoană cu propria-i personalitate, capacități și experiență, ci doar un membru fără chip al unui grup cu o anumită caracteristică aparte. Infractorul presupune, așadar, că drepturile acestui grup pot sau chiar ar trebui să fie ignorate, ceea ce este o încălcare evidentă a principiilor de bază privind democrația și egalitatea.

Rezultatele cercetării arată că victimele și martorii infracțiunilor motivate de ură evită să le raporteze organelor de drept, sistemului justiției penale, organizațiilor neguvernamentale sau grupurilor de sprijin al victimelor. Astfel, multe infracțiuni rămîn nedeclarate, neanchetate și prin urmare, "invizibile". În astfel de cazuri, drepturile victimelor nu pot fi respectate sau protejate în întregime, ceea ce înseamnă că statele membre nu-și îndeplinesc obligațiile față de victimele infracțiunii.

Nachova și Alții c. Bulgariei (2005), CtEDO

Secic c. Croației (2007), CtEDO

Pot fi oare aplicate principiile din cele două hotărîri ale CtEDO privind crimele motivate de ură rasială la crimele motivate de discriminarea de gen?

- În decizia reper **Nachova și Alții c. Bulgariei**, Curtea a considerat că statul era obligat să investigheze existența unor posibile motive rasiste în comiterea actelor de violență, iar eșecul Bulgariei de a efectua o asemenea anchetă reprezintă o violare a prevederilor de nediscriminare, reglementate de art. 14 din CEDO.
- Deși Curtea nu a solicitat introducerea unei legislații specifice privind crimele motivate de ură, aceasta a statuat în mod explicit, că crimele motivate de ură necesită o reacție din partea justiției penale proporțională cu prejudiciul cauzat. Curtea a aplicat aceste principii în cauza **Secic c. Croației**, caz care implică un atac asupra unei persoane de origine romă. În acest caz, Curtea a reiterat că la investigarea actelor de violență, autoritățile statului au sarcina adițională de a lua toate măsurile rezonabile pentru a identifica existența oricărui motiv rasist și pentru a stabili dacă ura etnică a cauzat sau nu incidentul. Eșecul de a efectua o asemenea investigație, precum și tratarea violenței rasiale în

aceleași condiții ca și cazurile care nu au fost comise din motive rasiste ar însemna neglijarea naturii specifice a actelor care distrug, în mod deosebit, drepturile fundamentale.²⁴⁴

3.4.7. Scenarii de motive ale discriminării în bază de gen²⁴⁵

A. Discriminarea transsexuală

1. O femeie transsexuală a întâlnit un bărbat heterosexual prin intermediul unei rețele de socializare. Aceștia s-au întâlnit și au petrecut împreună aproape 3 zile. Pe parcursul acestei perioade, femeia a recunoscut că dînsa a fost anterior bărbat. Atunci bărbatul a început s-o bată pînă la moarte. Bărbatul justifica bătaia și uciderea femeii transgender deoarece el fusese “prostit de prezentarea sa de gen”.
2. O femeie transsexuală mergea pe stradă, lîngă casă, cînd trei bărbați mergînd în direcția sa i-au spus: “Ei, care e problema ta?”. Dînsa a continuat să meargă pe stradă încercînd să-i ignore. Cînd s-au apropiat de ea unul din bărbați a strigat: “Nu vrem transsexuali în orașul nostru”; iar altul a trînit-o la pămînt.
3. Un bărbat transsexual a fost demascat în comunitate prin publicarea unui articol în ziar, deoarece a fost arestat. Purtînd părul scurt și îmbrăcăminte de bărbat, victima trăia și se prezenta ca bărbat tuturor din comunitate. Doi prieteni-bărbați s-au supărat enorm după ce au citit articolul, l-au pîndit la o petrecere, l-au scos afară și l-au atacat.
4. O femeie transsexual aștepta la stația de autobuse, cînd a fost abordată de un bărbat care, anterior, a fost condamnat pentru crimă pe motiv de ură. Bărbatul a atacat victima și a numit-o “mascul feminin”, utilizînd și alte insulte. Poliția a confirmat, că victima pur și simplu aștepta la stația de autobuz și nu a provocat atacul cu nimic.

1. Acest incident urmează a fi raportat ca discriminare transsexuală, deoarece infractorul a ales victima în rezultatul descoperirii identității de gen a acesteia.

2. Chiar dacă o insultă anti-gay s-a utilizat pe parcursul atacului, acest incident trebuie să fie raportat în calitate de discriminare transsexuală, deoarece victima a fost atacată pentru faptul că arăta ca femeie, deși din punct de vedere biologic s-a născut ca bărbat.

3. Acest incident trebuie să fie raportat ca discriminare transsexuală, deoarece victima a fost atacată drept rezultat al identificării sale ca bărbat, deși s-a născut ca femeie.

4. Discriminarea transsexuală trebuie să fie raportată la incidentul dat, deoarece victima a fost selectată din cauza identității sale de gen și agresorul a utilizat insulte anti-transsexuale pe parcursul atacului.

²⁴⁴ OSCE/ODIHR (2009). Acte normative privind crimele comise pe motiv de ură. Ghid Practic. Preluat: <http://www.osce.org/odihr/36426>

²⁴⁵ Biroul Federal de Investigații (2012). Manual de instruire și instrucțiuni privind colectarea datelor despre infracțiuni motivate de ură. Departamentul de Justiție al S.U.A. FBI, Diviziunea Servicii Informative privind Justiția Penală. Programul privind raportarea uniformă a infracțiunilor. Publicații de Management Progresiv.

5. Discriminarea în bază de gen (a femeilor) urmează să fie raportată în acest incident, deoarece infractorul a materializat în realitate fanteziile sale despre uciderea femeilor.

6. Acest incident urmează a fi raportat ca discriminare în bază de gen (a femeilor), din cauza stereotipurilor bărbaților privind rolurile potrivite pentru femei. Aceste motive au servit drept imbold pentru comiterea infracțiunii.

7. Acest incident trebuie raportat ca discriminare de gen, deoarece agresorul a spus "Vreau femeile", "Urăsc feministele". De asemenea, acesta a alungat bărbații și a împușcat doar femeile, afirmând că trebuie să omoare femeile.

8. Acest incident trebuie să fie raportat ca discriminare de gen (a bărbaților), deoarece probele indică că infractoare simțea o "ură adâncă față de bărbați" pentru faptul că au refuzat-o pe tot parcursul vieții sale.

B. Discriminarea femeilor

5. Trei turiste – o mamă, fiica sa adolescentă și prietena fiicei – au fost ucise într-un parc național. Cazul a rămas nesoluționat pînă ce un bărbat a mărturisit comiterea crimei cu șase luni mai tîrziu. Același bărbat a admis și uciderea unei alte femei, ceva mai tîrziu în același an. Infractorul a menționat că dînsul "avea fantezii privind uciderea tuturor femeilor" de cînd era copil.
6. O femeie, medic la un spital mic, timp de trei seri la rînd găsea pe mașina sa inscripții cu graffiti. Cuvintele nu erau clare. O investigație a constatat că zgîrieturile erau făcute în mod intenționat, dar nu existau nici martori și nici suspecti. Dînsa era unica femeie medic în spital, cu excepția asistentelor medicale, care nu serveau drept țintă, dar incidentul nu a fost raportat ca unul motivat de discriminare de gen. Totuși, o lună mai tîrziu, doi bărbați au fost arestați după ce au fost înregistrați de o cameră, vandalizînd din nou mașina femeii. Dînșii au recunoscut toate incidentele, spunînd că nu este locul unei femei în profesia de medic.
7. Un bărbat a intrat într-un colegiu din comunitate și a împușcat o femeie pe coridor. Apoi acesta a intrat într-o clasă cu 10 femei și 48 bărbați, a împușcat în pod și a spus: "Vreau femeile", „Urăsc feministele". A alungat toți bărbații din clasă, a aliniat femeile la perete și a deschis focul, omorînd 6 femei și rănind restul femeilor.

C. Discriminarea bărbaților

8. O femeie a luat cu sine o armă în centrul de fitness, a intrat în camera bărbaților și a tras din armă de mai multe ori. Doi bărbați au fost uciși, iar unul a fost rănit. Blogul infractoarei a confirmat că dînsa a planificat acest atac de ceva timp, simțind o "ură adâncă pentru bărbați", care au refuzat-o pe tot parcursul vieții sale.

D. Discriminarea persoanelor lesbiene, homosexuale, bisexuale, transsexuale sau discriminarea grupurilor mixte

9. Noaptea târziu, un grup de persoane a intrat într-un local al persoanelor LGBT. Grupul a pictat fraze de ură la adresa persoanelor LGBT pe pereți și a furat drapelul curcubeu, care era deasupra ușii de la intrare în centru.
10. Un mic bar dintr-o mahala, care era frecventat de bărbați homosexuali a ars pînă la temelie după ce a fost închis pe timp de noapte. Investigațiile au depistat, că incendiul a fost intenționat, însă nu existau martori sau suspecți. Deși incendiul a fost comis intenționat, faptul că barul era frecventat de bărbați homosexuali ar fi putut fi o coincidență. Astfel, incidentul nu a fost raportat drept unul motivat de discriminare. Două săptămîni mai târziu, trei bărbați au fost arestați în baza declarațiilor unui martor. Aceștia au recunoscut că au incendiat barul, deoarece nu doreau persoane homosexuale în vecinătatea lor.

E. Discriminarea non-conformare de gen

11. O lesbiană a intrat într-un magazin și a auzit pe cineva strigînd, "Hei, doamnă vrei să fii bărbat?" "Arăți ca un bărbat." Dînsa purta o salopetă de zurgav și părul scurt. După ce și-a făcut cumpărăturile, a ieșit din magazin și l-a văzut pe cel care i-a strigat tăindu-i anvelopele. Bărbatul a fugit de la fața locului după ce a văzut femeia ieșind din magazin.
12. Cinci homosexuali, prieteni-bărbați, unii din care purtau farduri și bijuterii, ieșeau dintr-un bar frecventat de homosexuali, cînd au fost acostati de un grup de bărbați necunoscuți. Bărbații au început să ridiculizeze înfățișarea feminină a acestora, adresînd grupului insulte, escaladînd în atacarea fizică a victimelor.

F. Discriminare în bază de rasă și discriminarea homosexualilor

13. Un bărbat de etnie romă a finisat o croazieră la mijloc de noapte pe rîu cu logodnica și prietenii săi. Acesta l-a condus pe prietenul său orb în WC în timp ce ținea în mîină și gentuța prietenei sale. În

9. Ținînd cont de intenția infractorului, acest incident trebuie să fie raportat ca discriminare a persoanelor lesbiene, homosexuale, bisexuale, transsexuale sau a grupului mixt; infracțiunea împotriva proprietății era clar menită să intimideze pe cei care munceau în acest centru și cei care utilizau serviciile acestui centru.

10. Acest incident ar trebuie să fie raportat ca discriminare a homosexualilor (bărbați).

11. Discriminarea în raport cu persoanele care nu se conformează cu propriul gen urmează să fie raportată în acest incident, deoarece se referă la îmbrăcăminte și coafură; deși era lesbiană, orientarea sa sexuală nu pare să fi fost motivul alegerii ei drept victimă.

12. Acest incident trebuie să fie raportat ca un fapt de părtinire în raport cu persoana care nu se conformează cu propriul gen, deoarece infractorii au perceput unele victime drept depășind în mod inadecvat liniile de gen.

13. Acest incident urmează să fie raportat ca discriminare a persoanelor de origine romă și a persoanelor homosexuale (bărbați), deoarece infractorul a utilizat exclusiv insulte anti-romi și anti-gay și a acționat în baza percepției sale greșite precum că victima era gay.

14. Acest incident trebuie să fie raportat ca discriminare a persoanelor homosexuale (bărbați) și a bărbaților afgani.

15. Faptele sînt ambigue, deși s-a utilizat un calificativ pentru persoana homosexuală de unul din atacatori, victima nu era homosexuală. Astfel de calificative sînt utilizate uneori ca insulte generale, fără a ține cont de orientarea sexuală a persoanei și, în acest caz, motivația atacatorilor pare să fie limitată la obținerea banilor de la victimă. Astfel, incidentul nu trebuie să fie considerat drept discriminare pînă ce investigația nu va demonstra că discriminarea a fost un factor care a contribuit la crimă.

WC un bărbat le-a strigat insulte anti-romi și anti-gay. Infractorul i-a urmărit afară, continuînd hărțuirea verbală. Ulterior agresorul a mers spre mașina sa, a luat un pistol și a revenit să-l confrunte pe bărbat, spunîndu-i: “Și acum ce ai de spus?”. Acesta a tras din pistol și a ucis unul dintre bărbați.

14. Într-o dimineață, doi frați, imigranți afgani, au fost atacați de doi bărbați de o altă etnie mergînd pe stradă. Frații s-au ghemuit unul lîngă altul căci le era frig. Agresorii au crezut, din greșeală, că cei doi erau un cuplu de homosexuali, deoarece mergeau atît de aproape unul de altul. Agresorii i-au bătut pe cei doi frați, utilizînd insulte anti-afgane și anti-homosexuale.

G. Motivație ambiguă de discriminare

15. Un bărbat de culoare albă a fost acostat de patru adolescenți, la fel de culoare albă, care i-au cerut bani pentru autobuz. Cînd bărbatul a refuzat să le ofere bani, unul din adolescenți le-a spus celorlalți, “Hai să-i dăm acestui [nume pentru o persoană homosexuală] o lecție.” Victima a fost lovită în față, doborîtă la pămînt, lovită de cîteva ori cu picioarele și i s-a furat ceasul, inelul și portofelul. Cînd a raportat crima, victima a menționat că nu cunoaște atacatorii și nu este homosexuală.

3.4.8. Aspecte probatorii ale infracțiunilor motivate de ură²⁴⁶

Investigarea motivelor discriminării pentru fiecare caz separat necesită precauție. Doar faptul că infractorul este partinitor față de rasa, religia, genul sau alte caracteristici reale sau percepute ale victimei nu înseamnă că s-a comis o crimă de ură. Motivația este subiectivă, astfel este dificil de a cunoaște cu certitudine dacă o anumită crimă a rezultat din partinirea infractorului. Din aceste motive, înainte de a decide asupra unui caz drept crimă de ură, trebuie să fie prezentate suficiente probe / fapte obiective pentru ca orice persoană rezonabilă să concluzioneze că acțiunile infractorului au fost motivate de partinire.

²⁴⁶ Biroul Federal de Investigații (2012). Manual de instruire și instrucțiuni privind colectarea datelor despre infracțiuni motivate de ură. Departamentul de Justiție al S.U.A. FBI, Diviziunea Serviciu Informativ privind Justiția Penală. Programul privind raportarea uniformă a infracțiunilor. Publicații de Management Progresiv.

ANEXA 1. LISTA DE VERIFICARE PENTRU IDENTIFICAREA CRIMELE DE URĂ²⁴⁷

Mai jos este prezentată lista de verificare întru ghidarea cumulării materialului probatoriu cu privire la infracțiunile comise pe motiv de discriminare. Lista de verificare a fost adaptată conform îndrumărilor FBI pentru raportarea crimelor de ură.

CAZ #	DATA
INFRACȚIUNEA DE BAZĂ	FAPTE SUCCINTE ALE CAZULUI
VICTIMA #1 NUMELE, FAPTE RELEVANTE	INFRACȚOR #1 NUME, FAPTE RELEVANTE
VICTIMA #2 NUME, FAPTE RELEVANTE	INFRACȚOR #2 NUME, FAPTE RELEVANTE
VICTIMA #3 NUME, FAPTE RELEVANTE	INFRACȚOR #3 NUME, FAPTE RELEVANTE

Încercuți toate motivele de discriminare aplicabile

RASĂ
1. Rasism
2. Discriminarea persoanelor de culoare
3. Discriminarea persoanelor din Asia
4. Discriminarea romilor
5. Discriminarea persoanelor din Orientul Mijlociu
6. Discriminarea persoanelor din regiunea din Balcani
7. Discriminarea persoanelor de naționalitate rusă
8. Altele (specificați în comentarii)

RELIGIE
1. Discriminarea evreilor
2. Discriminarea catolicilor
3. Discriminarea protestanților
4. Discriminarea musulmanilor
5. Alte religii (specificați în comentarii)

²⁴⁷ Preluat din: Biroul Federal de Investigații (2012). Manual de instruire și instrucțiuni privind colectarea datelor despre infracțiuni motivate de ură. Departamentul de Justiție al S.U.A. FBI, Diviziunea Servicii Informativă privind Justiția Penală. Programul privind raportarea uniformă a infracțiunilor. Publicații de Management Progresiv.

ETNIE	
1.	Anti-hispanici sau latino
2.	Altele (specificați în comentarii)
DIZABILITATE	
1.	Discriminarea persoanelor cu dizabilitate fizică
2.	Discriminarea persoanelor cu dizabilitate mentală
IDENTITATEA DE GEN	
1.	Discriminarea persoanelor din grupul transgender
2.	Discriminarea persoanelor care nu se conformează genului lor

ORIENTARE SEXUALĂ	
1.	Discriminarea homosexualilor
2.	Discriminarea lesbienelelor
3.	Discriminarea persoanelor din grupul LGBT (mixt)
4.	Discriminarea persoanelor heterosexuale
5.	Discriminarea persoanelor bisexuale
GEN	
1.	Discriminarea bărbaților
2.	Discriminarea femeilor
AMBIGUU	
1.	Motive de discriminare neclare

COMENTARII

Enumerați pe scurt probele care indică asupra motivelor identificate

ANEXA 2. DEFINIȚII UTILE PENTRU COLECTAREA DATELOR CU PRIVIRE LA CRIMELE DE URĂ²⁴⁸

Pentru asigurarea uniformității în identificarea motivelor discriminării, sînt utilizate următoarele definiții:

Infracțiunea de bază	un element necesar al crimei de ură – o infracțiune conform Codului Penal.
Părtinire/discriminare	o opinie sau atitudine negativă față de un grup de persoane în baza rasei, religiei, dizabilității, orientării sexuale, etniei, genului sau identității de gen a acestora.
Bisexual	(adjectiv) utilizat cu referire la persoanele care, din punct de vedere fizic, romantic și/sau emoțional sînt atrași atît de bărbați, cît și de femei.
Dizabilitate	o trăsătură cu referire la persoanele care dispun de deficiențe fizice sau mentale, fie ele permanente sau temporare, din cauza unor condiții care sînt congenitale sau sînt obținute prin ereditate, accident, leziuni, vîrstă înaintată sau boală.
Părtinire/discriminare în bază de etnie	o opinie sau atitudine negativă față de un grup de persoane, membrii căruia se identifică unul cu altul prin intermediul unei moșteniri comune, deseori constînd dintr-o limbă comună, cultură comună (deseori religie partajată) și/sau ideologie, care accentuează descendența comună. Conceptul de etnie diferă de la un termen care este strîns legat de rasă. "Rasa" se referă la o grupare bazată în special pe criteriile biologice, în timp ce "etnia" mai include adițional și factori culturali.
Gay/homosexual	(adjectiv) utilizat cu referire la persoanele care sînt atrase din punct de vedere fizic, romantic și/sau emoțional de persoane de același sex. În general, acest cuvînt se referă la un bărbat gay, dar ar putea să fie utilizat și pentru a descrie femei. Termenul de "gay" este de preferat față de termenul "homosexual". În scopul formularului dat, cuvîntul "gay" se referă la bărbat gay.
Gen	acest termen este utilizat drept sinonim pentru sex pentru a indica că un nou-născut este de genul feminin sau masculin la naștere.
Identitatea de gen	simțire/înclinație internă a unei persoane de a fi bărbat sau femeie sau o combinație a ambilor genuri; înclinația internă a genului unei persoane poate fi diferită de sexul persoanei, desemnat la naștere. Notă: o persoană transgender își poate exprima identitatea de gen prin caracteristicile de gen, cum ar fi îmbrăcămintea, părul, vocea, manierele sau conduitele care nu se conformează așteptărilor societății în baza genului.

²⁴⁸ Preluat din: Biroul Federal de Investigații (2012). Manual de instruire și instrucțiuni privind colectarea datelor despre infracțiuni motivate de ură. Departamentul de Justiție al S.U.A. FBI, Diviziunea Serviciilor Informative privind Justiția Penală. Programul privind raportarea uniformă a infracțiunilor. Publicații de Management Progresiv.

Non-conformare de gen	descrie situația în care o persoană nu se conformează așteptărilor societății bazate pe gen. De ex. o femeie îmbrăcată în haine tradițional bărbătești sau un bărbat care este fardat. Notă: O persoană cu non-conformare de gen ar putea fi sau nu o lesbiană, un gay, un bisexual, sau persoană transgender, dar poate fi doar percepută ca atare.
Heterosexual	(adjectiv) utilizat cu referire la persoanele care, din punct de vedere fizic, romantic și/sau emoțional, sînt atrase de persoane de sex opus.
Lesbian	(adjectiv) utilizat cu referire la femeile care, din punct de vedere fizic, romantic și/sau emoțional, sînt atrase de alte femei.
LGBT	lesbian, gay, bisexual, transgender și persoane afiliate.
Părtinire rasială	o opinie sau atitudine negativă față de un grup de persoane care posedă trăsături fizice comune, de ex., culoarea pielii, ochilor, și/sau părului, trăsături ale feței, etc., care sînt transmise genetic prin descendență și ereditate, care divizează omenirea. De ex.: asiaticii, africanii, albi.
Părtinire religioasă	o opinie sau atitudine negativă față de un grup de persoane, care partajează aceleași convingeri religioase cu privire la originea și scopul universului, precum și existența sau non-existența ființei supreme, de ex. catolicii, evreii, protestanții, ateștii.
Orientare sexuală	reprezintă termenul pentru atracția fizică, romantică și/sau emoțională a unei persoane față de membrii de același sex și/sau de sex opus, inclusiv persoanele lesbiene, gay, bisexuale și heterosexuale.
Transgender	utilizat cu referire la o persoană care se identifică cu un gen diferit față de sexul desemnat la naștere. Notă: persoana mai poate fi identificată și drept transsexual. O persoană transgender ar putea exprima prin exterior identitatea sa de gen mereu, parțial sau niciodată; o persoană transgender ar putea decide să-și schimbe corpul pentru a se conforma din punct de vedere medical identității de gen.

ANEXA 3. INFORMARE ȘI DOCUMENTARE CU PRIVIRE LA CRIMELE DE URĂ²⁴⁹ (CUMULAREA MATERIALULUI PROBATORIU)

Deși niciun fapt de sine stătător nu poate fi concludent, fapte precum cele descrise mai jos, mai cu seamă atunci când sînt combinate, susțin constatarea discriminării. Verificați aplicabilitatea acestora:

1.	Infractorul și victima sînt de rasă, religie, dizabilitate, orientare sexuală, etnie, gen și/ sau identitate de gen diferite.
2.	Comentarii verbale, declarații în scris sau gesturi pătinoare au fost făcute de infractor, care indică asupra părtinirii infractorului.
3.	Desene, marcaje, simboluri sau graffiti pătinoare au fost lăsate la locul crimei.
4.	Anumite obiecte, articole sau lucruri utilizate care indică asupra părtinirii. ²⁴⁹
5.	Victima este membru a unui grup specific, care este depășit considerabil din punct de vedere numeric de alți rezidenți din zona în care locuiește victima și unde a avut loc incidentul.
6.	Victima a vizitat o zonă unde anterior au fost comise crime de ură pe motiv de rasă, religie, dezabilități, orientare sexuală, etnie, gen sau identitate de gen și unde au mai rămas tensiuni mari împotriva grupului victimei.
7.	Cîteva incidente au avut loc în aceeași localitate, în aceeași perioadă de timp și victimele erau de aceeași rasă, religie, dezabilitate, orientare sexuală, etnie, gen sau identitate de gen.
8.	O bună parte din comunitate, unde a fost săvîrșită infracțiunea, este de părere că incidentul a fost motivat de părtinire.
9.	Victima s-a implicat în activități ce au legătură cu rasa, religia, dizabilitatea, orientarea sexuală, etnia, genul sau identitatea de gen ș.a.
10.	Incidentul a coincis cu o sărbătoare sau o dată de importanță specifică cu privire la rasă, religie, dizabilitate, orientare sexuală, etnie, gen sau identitate de gen.
11.	Infractorul a fost implicat anterior în crime similare de ură sau este un membru al unui grup de ură.
12.	Există indici conform cărora autorul infracțiunii a făcut parte dintr-un grup de ură.
13.	O dușmănie stabilită istoric a existat între grupurile victimei și infractorilor.
14.	Victima, deși nu este membru al grupului "țintă" de rasă, religie, dizabilitate, orientare sexuală, etnie, gen sau identitate de gen, a fost membru al unui grup advocacy pentru susținerea grupului victimei.

²⁴⁹ Preluat din: Biroul Federal de Investigații (2012). Manual de instruire și instrucțiuni privind colectarea datelor despre infracțiuni motivate de ură. Departamentul de Justiție al S.U.A. FBI, Diviziunea Servicii Informative privind Justiția Penală. Programul privind raportarea uniformă a infracțiunilor. Publicații de Management Progresiv.

²⁵⁰ De ex. infractorii purtau un material alb care le acoperea fețele sau o cruce arzînd a fost lăsată în fața casei victimei.

CAPITOLUL

4

ASIGURAREA EGALITĂȚII DE GEN ÎN SALA DE JUDECATĂ

- 4.1. PĂRTINIREA IMPLICITĂ ÎN INSTANȚELE JUDECĂTOREȘTI. pag. 183
- 4.2. ABILITĂȚI NECESARE PENTRU ASIGURAREA EGALITĂȚII DE GEN ÎN SALA DE JUDECATĂ. pag. 192
- 4.3. INSTRUMENTE PENTRU ASIGURAREA EGALITĂȚII DE GEN ÎN INSTANȚELE JUDECĂTOREȘTI. pag. 194

4.1. | PĂRTINIREA IMPLICITĂ ÎN INSTANȚELE JUDECĂTOREȘTI

Buna cunoaștere a unui anumit subiect, îngustează atenția și sporește încrederea în sine. Însă, acest lucru, de asemenea, umbrește viziunile divergente pînă cînd acestea nu mai sînt perceptibile, astfel, transformînd colectarea de informație în formarea părții și transformînd autoînșelarea în încrederea în sine.

Michael Shermer²⁵¹

4.1.1. Ce este părtinirea implicită?

Unul din scopurile fundamentale ale instanțelor judecătorești este corectitudinea și justiția pentru toți. În acest scop judecătorii studiază atent cazul, aplică legislația în vigoare, astfel încît, hotărîrea judecătorească să fie temeinică, bazîndu-se pe probe pertinente și convingătoare.

Angajament explicit pentru luarea deciziei nepărtinitoare.

Atunci cînd un judecător este dedicat corectitudinii și justiției în deciziile sale, el/ea exprimă o atitudine explicită.

De asemenea, judecătorii pot da dovadă de o atitudine explicită atunci, cînd voluntar sau cu bună știință, au o atitudine părtinitoare față de un anumit grup de persoane (de exemplu: față de persoane de etnie romă, femei, homosexuali, lesbiene, transsexuali, persoane de culoare, persoane cu dizabilități etc.).

Acest fel de prejudecăți explicite pot deveni dominante în luarea deciziei și în viața privată. Spre exemplu:

- o persoană cu prejudecată explicită împotriva persoanelor supraponderale poate crede că acest fel de persoane sînt lucrători mai puțin sîrguincioși, lenoși sau mai puțin creativi; în rezultat o astfel de persoană va transforma într-o regulă neangajarea persoanelor supraponderale;
- un judecător cu o atitudine părtinitoare explicită față de homosexuali poate face o regulă din practi-

Atitudine

Atitudinea este o asociere între un anumit obiect și o anumită categorie de evaluare.

Exemplu: Democrația este un lucru bun (din cauză că aceasta oferă posibilitate oamenilor să i-a decizii).

Exemplu: Democrația este un lucru rău (din cauză că aceasta încetinește procesul de luare a deciziilor).

Categoriile de evaluare sînt pozitive sau negative și, astfel, atitudinea reflectă ceea ce ne place și displace, ce favorizăm și ce nu, de ce ne apropiem și ce evităm.

Exemplu: Dacă cineva crede că democrația este un lucru bun, el/ea decide să participe activ în alegeri.

Stereotip

Stereotipul este o asociere între un anumit obiect și un atribut concret.

Exemplu: "Norvegienii sînt înalți". Stereotipurile pot sprijini o atitudine generală.

Exemplu: Dacă cuiva îi plac persoanele înalte și norvegienii sînt înalți, este posibil că norvegienii vor fi agreați.

²⁵¹ Dr. Michael Shermer este director de ziar, fondatorul revistei Sceptic, autor de editoriale lunare pentru Scientific America, și autor a cîteva cărți. Vezi <http://www.michaelshermer.com/about-michael/>.

Explicit

Explicit înseamnă că știm că avem un anumit gând sau emoție.

Exemplu: Dacă cineva are o atitudine explicit pozitivă față de ciocolată, această persoană cunoaște ce este ciocolata și în mod conștient o aprobă.

Implicit

Implicit înseamnă că fie nu cunoaștem sau fie cunoaștem într-un mod eronat despre sursa gândului sau a emoției.

Dacă nu cunoaștem despre un gând sau emoție, nu putem comunica despre acesta atunci când sîntem rugați s-o facem.

ca să de a nu oferi drepturi de custodie unei mame lesbiene, considerînd că acest lucru ar avea efect negativ asupra moralității copilului.

Idei despre persoane pe care nu știți că le aveți

Pe parcursul ultimelor două decenii, cercetările în domeniul neuroștiinței și al științei sociale au propus perspective noi referitor la mecanismele de luare a deciziilor, atunci cînd oamenii trebuie să folosească raționamentul personal. Cercetările arată că persoanele dezvoltă stereotipuri și prejudecăți fără să-și dea seama de acest lucru. Acestea sînt atitudini implicite.

Profesioniștii din instanța judecătorească pot considera că dîșii asigură, spre exemplu, ca pîrtinirea cu privire la gen să nu le influențeze hotărîrea. Judecătorii și profesioniștii din instanțele judecătorești, care se concentrează doar pe eliminarea pîrtinirii explicite, pot considera că ei sînt mai buni la înțelegere și controlul caracterului pîrtinitor în luarea deciziilor lor și în acțiunile lor în comparație cu situația reală. Cu toate acestea:

- nimeni nu este absolut nepărtinitor în viață;
- judecătorii trebuie să admită că întotdeauna este loc pentru creștere din punct de vedere profesional.

4.1.2. Strategii pentru reducerea pîrtinirii implicite²⁵²

Experți și cercetători americani în domeniul instanțelor judecătorești²⁵³ identifică șapte strategii pentru reducerea pîrtinirii implicite în instanțe.

²⁵² Acest capitol este adaptat din: Casey, P., Warren, R., Cheesman, F., Elek, J. (2012). Abordarea pîrtinirii implicite în instanțele judecătorești. Revizuirea instanței, Vol. 49, pp. 64-70.

²⁵³ Casey, P. et al. (2012).

Strategia 1. Responsabilizare cu privire la părtinirea implicită

- Dobîndirea de cunoștințe despre părtinirea implicită și despre efectele acesteia reprezintă un bun început pentru a o preveni.
- Oamenii pot corecta doar părtinirea despre care cunosc că există.

Activități:

INDIVIDUALE	PENTRU INSTANȚA JUDECĂTOREASCĂ
Căutați informații cu privire la părtinirea implicită frecventînd seminare de instruire, precum și prin autoinstruire, citind cărți, privind filme etc. Reflectați în mod constant asupra atitudinilor și sentimentelor dumneavoastră cu privire la situații din viață și asigurați-vă că acțiunile dumneavoastră nu sînt conduse de părtinire implicită.	Oferiți instruire cu privire la părtinirea implicită ce ar include exemple din alte domenii profesionale și exerciții pentru a da materialului o importanță personală.

Strategia 2. Identificarea și acceptarea în mod conștient a diferențelor individuale și de grup

- Abordarea "daltonistă" privind egalitatea (de ex. evitarea sau ignorarea rasei; lipsa informării și a sensibilizării privind diferențele între grupurile sociale) produce o părtinire implicită mai mare decît strategiile ce recunosc diferențele²⁵⁴.
- Educarea unei informări și a unei sensibilizări mai mari privind diferențele individuale de grup pare să fie o tactică mai eficientă: seminarele de instruire ce recunosc și promovează o apreciere privind diferențele de grup și opiniile multiculturale pot ajuta în reducerea părtinirii implicite²⁵⁵.

²⁵⁴ Apfenbaum, E., Sommers, S., Norton, M. (2008). Analiza rasei și rasism aparent? Evaluarea daltonismului strategic în interacțiunea socială. *Personalitatea și psihologia socială*, Vol. 95, p. 918.

²⁵⁵ Rudman, L., Ashmore, R., & Melvin, G. (2001). Prejudecățile automate din "neștire": Maleabilitatea prejudecății și stereotipurilor implicite. *Personalitate și Psihologie Socială*, Vol. 81, p. 856.

- Diversitatea în instruire poate ajuta la facilitarea schimbărilor în cultura instanțelor judecătorești. Promovarea activă a valorilor egalității din partea conducerii influențează subalternii într-un mod pozitiv. Atunci cînd judecătorul promovează egalitatea și o atitudine nepărtinitoare față de toate părțile din proces, acest lucru influențează pozitiv grefierii, funcționarii și alte persoane angajate în instanțele judecătorești. Judecătorii tineri, de asemenea, vor urma exemplul judecătorilor mai experimentați.
- Cînd privim o persoană, nu este corect să o catalogăm cu anumite prejudecăți pe care le avem sau le asociem cu anumit grup social (ex.: "femeile sînt șoferițe proaste"), dar urmează să luăm în considerație calitățile lor individuale (ex.: dna M este o șoferiță bună, însă dna B nu este atît de bună la condus autovehiculul; poate acest lucru se datorează faptului că dna M are mai multă experiență în șofat decît dna B și nu are nicio legătură cu faptul că ambele sînt doamne).

Activități:

INDIVIDUALE	PENTRU INSTANȚA JUDECĂTOREASCĂ
Participarea în diverse instruirii concentrate pe multiculturalism, asocierea cu cei ce sînt atașați de scopurile egalității și depunerea eforturilor pentru identificarea caracteristicilor unice ale diferitor membri ai acelorași grupuri minoritare.	Oferirea instruirilor de rutină privind diversitatea, ce ar evidenția multiculturalismul și ar încuraja conducătorii de instanțe judecătorești să promoveze comportamente egalitare, ca parte a culturii instanței judecătorești.

Strategia 3. Efectuarea analizei și luarea deciziilor în vederea identificării posibilei părtiniri

- Atunci cînd persoanele nu depun efort pentru a studia cazul și se bazează pe stereotipuri, acestea pot lua hotărîri bazate pe discriminare, spre deosebire de situația cînd persoanele se bazează pe o analiză mai profundă. Ca rezultat, persoanele care iau decizii bazate pe efort scăzut, tind să facă concluzii sau să aibă așteptări cu privire la o anumită persoană la o etapă timpurie a procesului de examinare a cauzei. Aceste așteptări dirijează procesul ulterior de examinare: atenția este concentrată pe

dovezile confirmate prin stereotipuri și, prin urmare, pot fi emise hotărâri părtinitoare.²⁵⁶

- Așteptările pot, de asemenea, afecta interacțiunea socială între factorul de decizie (ex.: judecătorul) și ținta stereotipului (ex.: inculpatul); astfel, factorul de decizie se poate comporta de așa manieră încât să provoace, într-un mod neglijent, un comportament din partea celeilalte persoane, care confirmă stereotipul.²⁵⁷
- Judecătorii ar trebui să dispună de un anumit nivel de conștientizare a propriei situații. Aceștia trebuie să fie conștienți de procesul de luare a deciziilor și nu doar de rezultatul deciziilor și să-și întemeieze deciziile pe fapte existente și nu pe stereotipuri și/sau intuiție (emoții).

Activități:

INDIVIDUALE	PENTRU INSTANȚA JUDECĂTOREASCĂ
Utilizarea instrumentelor de sprijinire a deciziilor, precum luarea de notițe, liste de verificare și înregistrare a motivelor pe care se bazează o decizie, pentru a promova o gândire mai chibzuită și nu una bazată pe intuiție.	Elaborarea principiilor directe și/sau a protocoalelor formale, pentru ca factorii de decizie să verifice și corecteze părtinirea implicită.

Strategia 4. Identificarea circumstanțelor de distragere a atenției și a surselor de stres în procesul de luare a deciziilor și înlăturarea sau reducerea acestora

Factorii care pot reduce performanța judiciară:

- epuizarea (multe ore de muncă, oboseala);
- stresul (cazuri dificile, restante sau diverse; zgomotul provocat de lucrările de construcție; pericolul pentru siguranța fizică; presiunea publică sau politică privind o anumită decizie; situații de urgență sau criză);
- lipsa de timp.

²⁵⁶ Bodenhausen, G. (1990). Stereotipuri și euristică critică: dovezi ale variațiilor circadiene în discriminare. Psych.Sci., Vol. 1, p. 319.

²⁵⁷ 28 (Casey).

Persoanele care sînt grăbite, stresate, distrase sau supuse presiunilor au probabilitatea mai mare de a aplica stereotipuri, decît persoanele ale căror abilități cognitive nu sînt constrînse în acest fel.

Persoanele tind uneori să identifice un aspect de gen, întrucît genul este un atributiv evident și ușor accesibil.

Anumite stări emoționale (de ex.: furia, dezgustul) pot exacerba părtinirea implicită în aprecierea membrilor grupurilor stigmatizate, chiar dacă sursele emoțiilor negative nu au legătură cu situația curentă²⁵⁸.

Activități:

INDIVIDUALE	PENTRU INSTANȚA JUDECĂTOREASCĂ
Alocarea unui interval mai mare de timp pentru studiul cazurilor în care părtinirea implicită poate fi o preocupare, de exemplu, prin revizuirea faptelor cazului înaintea luării deciziei.	Revizuirea domeniilor în care judecătorii și alți factori de decizie pot fi supraîncărcați și efectuarea unei analize a opțiunilor (de ex. reorganizarea agendei instanței judecătorești) pentru a modifica procedurile și a acorda mai mult timp pentru luarea deciziilor.

Strategia 5. Identificarea surselor de ambiguitate în procesul de luare a deciziilor și elaborarea unor proceduri/standarde specifice înainte de angajarea în procesul de luare a deciziilor

Atunci cînd la baza gîndirii sau a deciziei stau elemente vagi (ex.: situații care cer discreție; cazuri ce implică aplicarea unor legi noi, necunoscute), probabilitatea emiterii unor decizii părtinitoare este mai mare. Fără criterii explicite, specifice pentru luarea deciziilor, persoanele tind să elimine ambiguitățile situației, folosind orice informație ușor accesibilă – inclusiv stereotipuri. În cazuri ce implică factori ambigui, trebuie să ținem cont de anumite criterii specifice de luare a deciziilor (de ex.: importanța diferitor tipuri de dovezi pentru luarea deciziei), înaintea audierii cazului sau revizuirii dovezilor, pentru a reduce posibilita-

²⁵⁸ DeSento, D., Dasgupta, N., Bartlett, M., & Cajdric, A. (2004). Prejudecată „invizibilă”: efectul emoției asupra atitudinilor automate inter-grup. *Psych. Sci.* Vol. 15, p. 319.

tea părtinirii implicite. Aceasta va ajuta la prevenirea gândirii părtinitoare, bazate pe stereotipuri (de ex.: acordarea unei importanțe mai mari dovezilor bazate pe stereotipuri într-un caz împotriva unui acuzat de culoare, decât s-ar face într-un caz împotriva unui acuzat cu înfățișare europeană).

Activități:

INDIVIDUALE	PENTRU INSTANȚA JUDECĂTOREASCĂ
Asumarea unui criteriu de luare a deciziilor înainte de revizuirea informației referitoare la caz.	Elaborarea protocoalelor ce identifică surse potențiale de ambiguitate; analiza punctelor pro (de ex.: o înțelegere mai bună a lucrurilor) și punctelor contra (de ex.: familiaritatea/buna cunoaștere poate duce la o gândire mai puțin analitică).

Strategia 6. Instituirea mecanismelor de feed-back (reacții inverse)

Furnizarea informațiilor cu consens egalitar (de ex.: informație potrivit căreia anumite persoane din instanță au convingeri egalitare și nu se alătură convingerilor stereotipice) și alte mecanisme de feed-back pot fi instrumente influente în promovarea atitudinilor și comportamentului egalitar în cadrul instanțelor judecătorești. Pentru încurajarea eforturilor individuale în combaterea atitudinilor de părtinire implicită, conducerea instanțelor judecătorești poate opta pentru oferirea judecătorilor și personalului instanței a unui feed-back relevant cu privire la performanța acestora. Ca parte a acestui proces, conducerea instanței judecătorești ar putea utiliza datele judiciare disponibile cu privire la adoptarea deciziilor de către judecătorii instanței, în baza cărora ar putea oferi judecătorilor feed-back relevant privind prejudecățile de care aceștia au dat dovadă. Oferirea feed-back-ului transparent din evaluări regulate sau intermitente ar putea determina pe cei cu motive egalitare să depună mai mult efort pentru a preveni părtinirea implicită în deciziile și acțiunile viitoare. Acest feed-back trebuie să includă propuneri concrete privind modul de îmbunătățire a performanței și ar putea, de asemenea, implica identificarea acelor persoane, care dau dovadă de corectitudine.

Feed-back-ul tinde să aibă efectul cel mai bun atunci cînd acesta (a) vine de la o autoritate legitimă, respectată, (b) abordează procesul de luare a deciziei propriu persoanei, și nu pur și simplu rezultatul deciziei, și (c) este oferit înainte de luarea unei decizii, iar nu după. De reținut, totuși, că mecanismele de feed-back ce aplică presiuni coercitive pentru conformarea cu standardele egalitare pot provoca o atitudine ostilă din partea unor persoane și pot eșua în atenuarea părtinirii implicite. Prin incitarea atitudinii ostile, aceste standarde impuse pot chiar fi contraproductive în ce privește scopurile egalitare, generînd o reacție adversă.

Activități:

INDIVIDUALE

Obțineți feed-back prin: participarea la mese rotunde unde este discutată o anumită cauză/decizie/sentință ipotetică sau prin consultarea cu un mentor sau un judecător mai experimentat privind soluționarea cazurilor dificile; cereți feed-back din partea colegilor, supervizorilor și din partea altor persoane privind performanțele din trecut; documentați și analizați logica ce a stat la baza deciziilor, pentru a vă asigura de corectitudinea acestora.

PENTRU INSTANȚA JUDECĂTOREASCĂ

Revizuiți în mod periodic materialele pe caz al vreunui judecător și oferiți feed-back și propuneri pentru îmbunătățire, după necesitate; creați o comisie mixtă pentru supravegherea abuzurilor neoficiale interne și lucrați cu judecătorii după necesitate; organizați ședințe pentru a discuta cazurile de părtinire.

Strategia 7. Sporirea contactului cu membrii grupurilor stigmatizate și reducerea expunerii la stereotipuri

Pe lângă un contact mai strîns cu contra-stereotipuri, această strategie implică, de asemenea, o expunere redusă la stereotipuri. Anumite semnale pot declanșa activarea stereotipului și a părtinirii implicite. Imagini și limbaj ce sînt parte a oricărui panou, pamflet, broșură, manual cu instrucțiuni, muzică de fundal sau orice alt tip de comunicare verbală sau vizuală din instanța judecătorească pot activa, în mod neglijent, părtinirea implicită, deoarece ele transmit informație stereotipică. Identificarea acestor tipuri de comunicări și înlăturarea acestora sau înlocui-

rea lor cu informație ne-stereotipică ar putea ajuta la descreșterea volumului de expuneri zilnice la care angajații instanței și alți profesioniști sînt supuși.

Activități:

INDIVIDUALE

Vizualizarea imaginilor (de ex.: prin distribuirea fotografiilor, a imaginilor de desktop) a persoanelor admirate (ex.: Martin Luther King Jr.) cu grupul social stereotipizat; petrecerea timpului cu persoane care reprezintă modele contra-stereotipice demne de urmat.

PENTRU INSTANȚA JUDECĂTOREASCĂ

Identificarea comunicărilor vizuale și auditive care transmit mesaje discriminatorii și modificarea acestora pentru transmiterea mesajelor de tratament echitabil; sporirea reprezentării grupurilor sociale stigmatizate în roluri apreciate și cu autoritate în instanța judecătorească.

4.2. ABILITĂȚI NECESARE PENTRU ASIGURAREA EGALITĂȚII DE GEN ÎN SALA DE JUDECATĂ

Arcul universului moral este lung, dar el înclină spre dreptate.

Martin Luther King, Jr.

4.2.1. Comunicarea non-verbală: înțelegerea aspectului exterior, comportamentului și limbajului corporal în sala de judecată²⁵⁹

Este cunoscut faptul că cei mai mulți oameni, inclusiv judecătorii, sînt dispuși, cel puțin parțial, să evalueze credibilitatea sau onestitatea unei persoane în baza conduitei acesteia.

Cu toate acestea, nu doar conduita s-a dovedit a fi un indicator nesigur al veridicității, dar, de asemenea, și aspectul, comportamentul și limbajul corpului nostru, care sînt condiționate puternic cultural. De exemplu:

- o persoană de origine romă arată și se comportă în mod diferit în instanța judecătorească în comparație cu un norvegian;
- o femeie din Chișinău se comportă diferit de o femeie din regiunea rurală a Moldovei;
- comportamentul femeilor diferă de comportamentul bărbaților în calitate de victimă sau martor.

Este important ca în instanța judecătorească să nu se aplice ipoteze determinate cultural despre ceea ce se consideră că prezintă și ceea ce nu prezintă încredere, pentru a nu influența evaluarea credibilității sau onestității unei persoane din motive de gen.

Exemple de comportament și aparență înșelătoare

- Exemplul "a nu privi în ochi", considerat drept semn de lipsă de onestitate (de parcă persoana ar avea ceva de ascuns), poate însemna, de fapt, rușine

Gîndiți-vă la o situație în care ați fost induși în eroare de aspectul exterior sau de comportament.

²⁵⁹ Adaptare din: Curtea Supremă din Queensland (2005). Manualul judecătoresc de tratament egal, Selectat la 9 aprilie 2015 din http://www.courts.qld.gov.au/___data/assets/pdf_file/0004/94054/s-etbb.pdf.

(pentru o victimă a unui abuz sexual), frică (pentru o victimă a violenței domestice) sau modestie (pentru un martor de sex feminin, care a învățat că politețea, blîndețea și non-confruntarea sînt virtuți specifice doamnelor).

- *Îmbrăcămintea care pare excentrică* — aceasta poate sau nu poate fi excentrică pentru cineva care aparține aceleiași culturi. De asemenea, aceasta poate fi viziunea individuală a persoanei privind hainele pe care oamenii ar trebui să le poarte într-o instanță judecătorească.
- În cazul în care orice *gest individual sau mișcare* diferă sau pare să contrazică ceea ce se spune, totuși fiind semnificativ, ar trebui mai degrabă să clarificați semnificația acestuia, decît să-i atribuiți un înțeles greșit.
- *Tăcerea sau impresia evitării răspunsului la o anumită întrebare* — poate să nu semnifice lipsa de onestitate sau caracterul evaziv. De exemplu, aceasta poate indica lipsa de înțelegere a ceea ce se întîmplă sau se așteaptă de la o anumită persoană; sau poate însemna că persoana nu poate răspunde la o astfel de întrebare, deoarece este considerată prea personală sau intimă; sau aceasta poate însemna că persoana consideră că nu ar trebui să răspundă în fața cuiva învestit cu putere sau în fața unui membru al familiei; sau că nu ar trebui să se răspundă în fața cuiva de gen opus. Pentru a remedia această chestiune corect și în mod corespunzător, e nevoie să luați astfel de măsuri, încît să vă asigurați că persoana înțelege pe deplin ce se întîmplă și/sau de ce se pune această întrebare.

4.2.2. Comunicarea verbală și corectitudinea procedurală²⁶⁰

Oamenii din diverse medii culturale și lingvistice pot avea un stil propriu de comunicare, care constituie o parte inerentă a culturii lor și/sau tradiției lingvistice. Ei pot manifesta această diferență, atunci cînd vorbesc în limba română, precum și atunci cînd vorbesc în limba lor maternă prin intermediul unui interpret.

O persoană care folosește un stil diferit de comunicare ar putea fi evaluată eronat și considerată ca fiind lipsită de credibilitate sau ca fiind o persoană necinstită. Cu toate acestea, orice apreciere de acest gen ar putea fi complet incorectă.

Cînd tăcerea în sala de judecată poate fi un rezultat al motivelor specifice de gen?

Trebuie să fim conștienți de anumite aspecte ale comunicării verbale în sala de judecată.

²⁶⁰ Comisia juridică a NSW (2000). Egalitatea în fața legii. Manual judiciar. Comisia juridică a NSW.

4.3. INSTRUMENTE PENTRU ASIGURAREA EGALITĂȚII DE GEN ÎN INSTANȚELE JUDECĂTOREȘTI

„Dacă am văzut în depărtare este pentru că stăteam pe umerii gigantilor.”

Isaac Newton²⁶¹

4.3.1. Interacțiunea cu publicul în instanțele judecătorești

Încrederea publică în orice sistem juridic se bazează pe perceperea echității și egalității în instanțele judecătorești. Echitatea și egalitatea din instanțele judecătorești sînt în primul rînd rezultate ale atitudinii judecătorilor, avocaților și personalului instanței, care activează în cadrul acesteia, modul în care aceștia se comportă în momentul interacțiunii cu publicul și cum se comportă atunci cînd interacționează între ei (de ex., remarcile discriminatorii făcute de un judecător unui avocat, de un manager al instanței unui funcționar sau de un executor judecătoresc unui pîrît prejudiciază perceperea echității și egalității din cadrul instanței judecătorești).

Expresia „interacțiunea cu publicul în instanțele judecătorești” din titlul acestei secțiuni se referă la cuvintele, acțiunile și comportamentele judecătorilor, avocaților și personalului instanței judecătorești manifestate în public; convingerile, atitudinile și mesajele pe care acțiunile acestora le transmit publicului; efectul pe care aceste comportamente și mesaje le au asupra rezultatelor cazului; și, în cele din urmă, efectul pe care îl au toate acestea asupra încrederii publicului în sistemul judecătoresc.

Există multe obstacole care împiedică accesul la justiție și este de subliniat faptul, că genul constituie un factor important. În timp ce toate femeile și toți bărbații se confruntă cu probleme în ceea ce privește accesul la justiție, există probleme care sînt unice pentru femei din cauza genului și, de asemenea, sînt probleme unice pentru bărbați.

²⁶¹ Newton, I. (1675). Scrisoare către Robert Hooke, matematician și fizician englez.

Nereușita în a recunoaște și a soluționa diferite probleme cu care se confruntă femeile și bărbații poate consolida discriminarea.

Activitatea instanțelor judecătorești ar trebui să asigure neutralitatea față de părțile în litigiu fără discriminare de gen. Pentru realizarea acestui scop este necesară modelarea unui comportament corespunzător, îndrumînd personalul instanței judecătorești și stabilind politici care contribuie la asigurarea egalității de gen.

4.3.2. Politica de gen în cadrul instanței judecătorești

Obiectivul general al politicii de gen constă în asigurarea faptului ca în procesul îndeplinirii justiției în Republica Moldova să existe receptivitate și sensibilitate față de dimensiunea de gen. Obiectivele specifice ale acestei politici ar putea fi:

1. asigurarea accesului la justiție și îndeplinirea acesteia atât pentru femei, cât și pentru bărbați;
2. formarea conștientizării instituționale și a angajamentului referitor la egalitatea de gen printre funcționarii și personalul sistemului judecătoresc;
3. înlăturarea obstacolelor, bazate pe criteriul de gen, în procesul îndeplinirii justiției de către sistemul judecătoresc;
4. instituirea sistemelor și mecanismelor pentru excluderea discriminării, consolidarea drepturilor femeilor și înlăturarea tratamentului inechitabil/rezultatelor inechitabile bazate pe gen;
5. asigurarea faptului ca instanțele judecătorești să ofere locuri de muncă care nu sînt bazate pe discriminare;
6. asigurarea faptului ca recrutarea și practicile de angajare din cadrul instanței judecătorești să fie non-discriminatorii.

4.3.3. Instruirea judecătorilor

Instruirea judecătorilor și a personalului instanței judecătorești poate constitui o abordare corectă în învățarea întregului personal să respecte egalitatea de gen.

Grupurile de lucru pe probleme de discriminare din întreaga lume au stabilit că interacțiunea dintre beneficiarii actului de justiție (părțile în litigiu și avocați) și personalul instanței judecătorești deseori generează comportament bazat pe discriminarea de gen. Acest lucru poate fi valabil, în particular, în cazurile de violență domestică.

Sistemul judecătoresc poate să ofere instruirea necesară, demonstrând faptul că o astfel de formare sporește productivitatea și susține respectarea drepturilor tuturor cetățenilor.

I CONCLUZII

Principiile egalității și nediscriminării sînt esențiale pentru orice sistem de protecție a drepturilor omului. Asigurarea respectării acestor principii constituie un instrument indispensabil, care permite fiecărei persoane să-și dezvolte și să pună în valoare cu demnitate calitățile intelectuale, fizice și morale.

Principiul egalității în fața legii nu înseamnă egalitate absolută, astfel încît, nu toate diferențele de tratament constituie discriminare interzisă, uneori existînd motive întemeiate pentru un tratament diferit. În acest caz, distincția trebuie să aibă o „justificare obiectivă și rezonabilă”, adică să urmărească un scop legitim, și totodată, să existe un raport rezonabil între scopul vizat și mijloacele folosite pentru realizarea acestuia. Din aceste considerente, este imperativ necesar ca practicienii să analizeze detaliat raționamentul sau temeiul ce a stat la baza tratamentului nefavorabil și să aducă dovezi, potrivit cărora criteriul protejat a cauzat respectivul tratament în mod direct sau indirect.

În conformitate cu instrumentele internaționale și potrivit jurisprudenței europene tratamentul inegal este atît negarea, cît și diminuarea dreptului unuia, în timp ce îl acordăm în totalitate altora. Pentru a determina existența tratamentului inegal se impune un standard de comparație. Prin urmare, la constatarea discriminării, tratamentul nefavorabil este relevant doar prin comparație cu tratamentul aplicat unei persoane care se află într-o situație similară. Practica judiciară dovedește faptul că asigurarea unui termen de comparație constituie o problemă, iar uneori nici instanța judecătorească, nici părțile în litigiu nu discută termenul de comparație în mod explicit.

În ceea ce privește discriminarea de gen în raporturile de muncă, principiul exigenței profesionale reale și legitime presupune asigurarea unui echilibru între necesitatea de a proteja împotriva discriminării și necesitatea exigențelor profesionale reale și legitime. Prin urmare, la soluționarea cauzelor nu trebuie să se accepte prea ușor justificări ale unui tratament discriminatoriu pe criterii de gen, care se bazează exclusiv pe considerente financiare sau de management ale angajatorilor. Generalizînd practica judiciară remarcăm, că pe măsură ce evoluează rolurile de gen, mentalitatea se schimbă și este tot mai dificil de a justifica discriminarea pe criterii de gen prin referire la eficiența unor servicii de securitate sau de urgență, statele avînd obligația de a analiza și reevalua periodic măsurile restrictive în acest sens.

Cele mai multe cazuri de hărțuire, inclusiv hărțuirea sexuală, provin din tratamentul la locul de muncă. Un astfel de comportament are efecte negative, afectînd atît persoana hărțuită, cît și organizația în care aceasta lucrează, în special pentru că performanța persoanei scade, iar negocierea aspectelor privind promovarea, formarea, salarizarea nu rămîn procese obiective, fiind influențate de atitudinea persoanei care hărțuiește.

Recunoașterea capacității juridice este parte integrantă a recunoașterii egale în fața legii. Egalitatea în fața legii în materie civilă a femeilor presupune recunoașterea capacității juridice a femeilor în condiții de egalitate cu bărbații, inclusiv capacitatea juridică de a încheia contracte, de a administra proprietatea, de a exercita drepturile sale în sistemul de justiție și de a beneficia de o protecție egală a legii.

Cu referire la drepturile copiilor minori, egalitatea în drepturi în exercitarea îndatoririlor părintești și excluderea practicilor discriminatorii impune examinarea cauzelor privind decăderea din drepturile părintești, ținând cont de dreptul copilului de a-și cunoaște adevărata părinți. Prin urmare, instanța judecătorească va trebui să aprecieze cu atenție toate aspectele care se referă la interesul copilului, făcând apel la date factuale și juridice, pentru a da preferință unuia dintre părinți, fără nicio discriminare de gen.

Comitetul CEDAW în Recomandarea Generală nr. 19 cu privire la violența împotriva femeilor a afirmat că “violența pe bază de gen este o formă de discriminare care inhibă grav capacitatea femeilor de a-și exercita drepturile și libertățile în mod egal cu bărbații”. Violența este un fenomen care, odată apărut, va continua și deseori escaladează, cauzând consecințe grave sau chiar decesul victimei. Din aceste considerente, se impune înțelegerea dinamicii violenței în familie, aprecierea obiectivă a gravității problemei și a efectului său discriminator asupra victimelor. Uneori, aceasta înseamnă căutarea unor opțiuni de condamnare mai eficiente, care sînt orientate spre o justiție “terapeutică”, spre deosebire de o abordare punitivă, a cărui scop final este pedepsirea agresorului. Deși, de multe ori necesară, pedeapsa cu închisoarea nu contribuie la vindecarea agresorului. Adesea aceasta reprezintă o măsură temporară, care amîină perpetuarea violenței.

În conformitate cu dreptul internațional, un stat care nu acționează cu diligență pentru a preveni, investiga, pedepsi sau nu asigură căi de atac pentru încălcarea drepturilor femeilor, poate fi tras la răspundere în legătură cu actele comise prin acțiuni private.

În practică, sînt mult mai rare cazurile în care persoanele declară tratamentul diferențiat în mod direct și deschis, iar proba discriminării este cu atît mai greu de realizat, atunci cînd discriminarea este indirectă. În aceste condiții, în calea plîngerilor de discriminare indirectă, sarcina probei s-a dovedit una dintre cele mai mari obstacole, fapt ce a determinat, ca în aceste cazuri sarcina probei să revină persoanei împotriva căreia a fost formulată cererea de chemare în judecată, care trebuie să facă dovada, că nu a săvîrșit acțiuni de discriminare pe bază de gen.

Jurisprudența CtEDO prin precedentele judiciare din domeniul discriminării oferă aspecte practice relevante din punctul de vedere al constituirii dovezilor și al utilizării argumentelor specifice în fața CtEDO. Cu titlu de exemplu, în ceea ce privește modul de soluționare a cazurilor privind egalitatea de gen, este importantă și jurisprudența CEJ, la care deseori se face trimitere în cadrul jurisprudenței CtEDO, aceasta fiind apreciată pentru corectitudinea examinării cauzelor și, astfel, recomandată drept bună practică. Astfel, recunoaștem potențialul de consolidare a protecției și de excludere a practicilor discriminatorii prin utilizarea jurisprudenței și a strategiilor comparative. Cazurile din practica judiciară dintr-o țară sau în cadrul unui sistem internațional sau regional pot fi de mare valoare în stabilirea precedentelor în alte state. Iar soluțiile juridice eficiente în raport cu o formă de discriminare pot fi aplicate în combaterea altor forme de discriminare.

RESURSE UTILIZATE ȘI RECOMANDATE

Studii de specialitate și doctrină

- Rosa Logar, "Good practices and challenges in legislation on violence against women", expert paper for the Expert Group Meeting on Good Practices and Legislation on Violence against Women, UNODC, May 2008.
- Bîrsan Corneliu, Convenția europeană a drepturilor omului. Comentariu pe articole. Ediția 2. Editura C.H.Beck, București 2010.
- Brigner M., (2003). *Violența domestică al statului Ohio. Ghid practic de competențe pentru judecători și magistrați*. Ediția 2. Centrul de prevenire a violenței domestice din cadrul Biroului de servicii juridice în drept penal din statul Ohio.
- Smith Olivia (2013). *Reacția instanțelor de judecată la viol și agresiuni sexuale: date colectate în urma examinării cauzelor de violență sexuală*. Universitatea Bath. Departamentul de Științe Sociale și Politice.
- Raportul lui Paulo Sergio Pinheiro, expert independent desemnat de Secretarul General ONU conform Rezoluției Adunării Generale 57/90 din 2002, UN Doc A/61/299, par.30, citat din E.G. Krug et al, (editori) *Raportul Global privind violența și sănătatea* (Geneva, OMS 2002, pagina 5).
- Schwartz B. și Cellini H, (1995). *Femeile în calitate de agresori sexuali*. Schwartz B. și Cellini H (Editori), *Agresorii Sexuali: Corecțiune, Tratament și Practică Judiciară* (p. 5-1; 5-22). Kingston NJ: Institutul de Cercetări Civice.
- Elkins, T., Phillips, J., și Ward, S. (2008). *Investigații organizaționale ale hărțuirii sexuale: Percepțiile de echitate ale observatorului*. *Jurnal de probleme manageriale*, 20 (1), 88-108
- Casey, P., Warren, R., Cheesman, F., Elek, J. (2012). *Abordarea părții implicite în instanțele de judecată*. *Revizuirea instanței*, Vol. 49.
- Biroul privind violența împotriva femeilor, Departamentul de Justiție. *Un protocol național pentru examinarea medico-legală a agresiunii sexuale* (2004).
- Hazelwood, R., Burgess, A., (1995), *Investigația Practică a Violului*, Boca Raton, FL, CRC Press.
- Bernadette Dunn Sewell, *O istorie a abuzului: Intervenția socială, judiciară și legislativă în cazul aplicării violenței asupra soțiilor*, 23 *Suffolk University Law Review* 983 (1989)
- Anne-Marie de Brouwer, *Urmărirea penală supra-națională a violenței sexuale: CPI și practica TPII și Școlii ICTR privind cercetările în domeniul drepturilor omului*, Volumul 20, Intersentia, Haga, 2005.
- Raportul Special cu privire la tortură, recomandări compilate. UN Doc E/CN.4/2003/68, 17 decembrie 2002, p.26 (j).
- Raportul Special cu privire la violul sistematic, sclavajul sexual sau practicile asemănătoare sclaviei pe parcursul unui conflict armat, inclusiv conflictul armat intern, Subcomisia privind discriminarea și protecția minorităților UN Doc E/CN.4/Sub.2/1998/13, 22 June 1998, p.25
- Raportul grupului femeilor pentru justiția de gen prezentat Comisiei de pregătire pentru Curtea Penală Internațională (16-26 Feb 1999).
- Standardele minime de calitate privind serviciile sociale prestate victimelor violenței în familie, aprobate prin Hotărârea Guvernului nr.1200 din 23.12.2010 // *Monitorul Oficial nr.259-263/1320 din 31.12.2010*.
- Winrock International, *Women At Risk in the Republic of Moldova*, 2005.
- Raport privind monitorizarea implementării legislației Republicii Moldova în domeniul violenței în familie, Chișinău 2012, "Advocates for Human Rights", BGRF și Centrul de Drept al Femeilor.
- Crowl N. și Burgess A. (1996). *Înțelegerea violenței împotriva femeilor*, Washington D.C., Presa Academiei Naționale.
- Curtea Supremă din statul Pensilvania (2003). *Rezumat Executiv asupra Raportului privind Prejudicata Rasială și de Gen în Sistemul Justiției*.
- Blanchette, K., & Brown, S. L. (2006). *Evaluarea și tratamentul femeilor – infractori: o perspectivă integrată*. Chichester, West Sussex, UK: John Wiley & Sons; Chesney-Lind, M., & Shelden, R. G. (2004). *Fete, delincvență și justiție juvenilă* (a 3-a ediție). Belmont, CA: Wadsworth Publishing.
- Centru pentru managementul infractorilor sexuali (2007). *Infractori sexuali femei. Un proiect al oficiului programelor de justiție, Departamentul de Justiție al SUA*.
- Intervenția eficientă a poliției în cazurile de violență în familie în Moldova. Suport de curs. Centrul de Drept al Femeilor, Chișinău.
- Raport privind activitatea realizată în anul 2013, Chișinău 2014, Consiliul pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurării egalității.

25. Stephen Schulhofer "Sex nedorit: cultura intimidării și eșecul legii", Harvard University Press, 1998.
26. Raportul OMS. Raport Mondial asupra violenței și sănătății, Geneva 2002.
27. Legislația Republicii Moldova în ceea ce privește egalitatea dintre genuri. Comentariu asupra legislației de dreptul muncii, penale și de procedură penală a Republicii Moldova, Leiden, Februarie 1998. Elaborat de: M.van der Brink, Prof.J.E.Goldschmidt, Dr.R.Holtmaan, Facultatea de Drept – Departamentul Femeile și Dreptul, Universitatea din Leiden, Olanda, PNUD Moldova – Programul Guvernanare și Democrație.
28. Studiul "Violența față de femei în familie în Republica Moldova", Chișinău 2011, BNS și PNUD Moldova.
29. Instrucțiuni metodice privind intervenția organelor afacerilor interne în prevenirea și combaterea cazurilor de violență în familie, aprobate prin ordinul MAI nr.275 din 14.08.2012; Instrucțiunile privind intervenția secțiilor /direcțiilor de asistență socială și protecție a familiei, în cazurile de violență în familie, aprobate prin ordinul ministrului muncii, protecției sociale și familiei nr.22 din 09.02.2012; Instrucțiunile privind modul de exercitare, de către administrația publică locală a atribuțiilor legale în domeniul prevenirii și combaterii violenței în familie, aprobate prin ordinul Ministrului Muncii, Protecției Sociale și Familiei nr.105 din 02.08.2012.
30. Managementul de caz, aprobat prin ordinul MMPSF nr.71 din 03.10.2008.
31. Redpath, J. (2010). Studiu privind victimizarea și încrederea publicului: Repere pentru elaborarea politicilor penale în Moldova. Fundația Soros Moldova.
32. Manole, Olga (2011). Relele tratamente discriminatorii față de femei în Moldova. Revizuirea drepturilor egale, Vol.șase.
33. Pollet S. (2011). Abuzul economic: partea nevăzută a violenței în familie. Revista NYSBA, Februarie.
34. Adams et al (2008). Evoluția gradului abuzului economic. Violența împotriva femeilor, Vol. 14, Nr 5, Mai.
35. Wong, Timothy și Hisashima, John (2008). Studiu de explorare a violenței domestice privind ISVD și ERAS. Consiliul între agenții privind sancțiunile intermediare.
36. Beehr, T. (2000). O psihologie organizațională meta-model de stres ocupațional. În *Teorii ale stresului organizațional*. Cary L. Cooper, Ed., Oxford University Press, USA, 6- 27.
37. Collinsworth, L., Fitzgerald, L., și Drasgow, F. (2009). În pericol: factori referitori la stres psihologic în urma hărțurii sexuale. *Publicația trimestrială Psihologia Femeilor*, 33
38. Standardele Statului Vermont pentru intervenții în caz de abuz domestic (2005).
39. Amnesty International (2011). Violul și Violența Sexuală. Dreptul și Standardele privind Drepturile Omului în Curtea Penală Internațională.
40. Numhauser, Henning, A. și Laulom, S. (2012). Cadrul legal cu privire la hărțuirea legată de sex și hărțuirea sexuală în 33 de țări europene. Comisia Europeană.
41. Comisia Europeană (2012). Cadrul legal cu privire la hărțuirea legată de sex și hărțuirea sexuală în 33 de țări europene. Discriminarea versus demnitate.
42. Clarke, L. (2007). Dreptul cu privire la hărțuirea sexuală în Statele Unite, Marea Britanie și Uniunea Europeană: greșelile discriminatorii și daune discriminatorii. *Common Law World Review*, 36 (2), 79-105.; Baker, C. (2008). Mișcarea Femeilor împotriva hărțurii sexuale. Cambridge University Press.
43. Pierce, B. și Socoloff, N. (2004). *Sistemul justiției penale și femeile*. Ed. 3.
44. Comisia Șanselor Egale la Muncă (2010). *Orientări politice pe probleme actuale de hărțuire sexuală*. Comisia Șanselor Egale la Muncă, N-915-050 .
45. Tsekos, M. (2003). Noua directivă a Uniunii Europene privind hărțuirea sexuală și implicațiile acesteia pentru Grecia. *Human Rights Brief* 10, #2, pp. 31-33.
46. Holtmaat, R. (2011). Hărțuirea sexuală și hărțuirea pe criterii de sex în Legislația UE: O clarificare conceptuală. Revizuirea legislației europene privind egalitatea de gen, #2(2011), p. 4-13.
47. Sudoma O, Riennerth, J. (2012). Meta-Modelul hărțurii sexuale: un model de proces teoretic. *Jurnalul internațional de arte și științe*, 5(7).
48. Groth A., (1979). Bărbații care comit viol: psihologia infractorului. Presa plenară. New York.
49. Groth A. și Hobson W (1983). Dinamica Agresiunii Sexuale. (Editori: Schlesinger L., Revitch E.). Dinamica Sexuală a Comportamentului Anti-Social.
50. Browne, K. (2006). Sex, power, and dominance: the evolutionary psychology of sexual harassment. *Managerial and Decision Economics*, 27.

51. Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova (2010). Criminalitatea în Republica Moldova.
52. Catană Tatiana, Perevoznic Iurie, Angelina Zaporozjan-Pîrgari, Raport de compatibilitate a legislației Republicii Moldova cu prevederile Convenției europene privind prevenirea și combaterea violenței față de femei și violenței domestice, Martie, 2013 UN Women, Chișinău, Moldova, Centrul de Drept al Femeilor.
53. Savino J. și Turvey B. (2011). Manual privind investigarea infracțiunilor de viol. Ediția nr. 2, Elsevir, Presa Academică.
54. Biroul Federal de Investigații, (2006). *Crima în Statele Unite ale Americii, 2005: Rapoarte privind Criminalitatea Uniformă*. Washington, D.C.: Departamentul de Justiție al S.U.A., Biroul Federal de Investigații.
55. Snyder H. și Sickmund M. (2006). *Victimele și infractorii minori: raportul național pentru anul 2006*. Washington D.C.: Departamentul de Justiție al S.U.A, Biroul Programe de Justiție, Biroul Justiție Juvenilă și Prevenirea Delicvenței.
56. Salter, A. (2003). Prădătorii: pedofli, papiști și alți infractori sexuali. Cine sînt aceștia, cum acționează și cum ne putem proteja pe noi și copiii noștri. Manuale de bază.
57. Hall, R. & Hall, R. (2007). Un profil al pedofiliei: definiție, caracteristici ale infractorilor, recidiva, rezultatul tratamentului și probleme de expertiză judiciară. Proceduri ale Clinicii Mayo, Aprilie 2007, Vol. 82(4).
58. Panella J. (2015). Manual privind infracțiunile de violență sexuală în statul Pensilvania. Ediția nr. 3. Curtea Supremă din Pensilvania.
59. Departamentul de Justiție al SUA, (2000), Raportul complet al prevalenței, incidenței și consecințelor violenței împotriva femeilor (Publicații NCJ Nr.183781).
60. Girardin, B., Faugno, D., Seneski, P., Slaughter, L., & Whelan, M. (1997). Atlas în culorile agresiunii sexuale (pp. 22-37), St. Louis, Missouri: Cartea Anului - Mosby, Inc.
61. Woods T. (2000). Primul răspuns/ajutor victimelor infracțiunilor: victime ale agresiunilor sexuale. Washington D.C., Departamentul de Justiție al S.U.A.
62. Burges A. și Holmstrom L. (1974), Sindromul traumei cauzate de viol. Jurnalul American de Psihiatrie.
63. Savino J. și Turvey B. (2011). Manual privind investigarea infracțiunilor de viol. Ediția nr. 2, Elsevir, Presa Academică.
64. Foa E. și Rothbaum B. (1998). Tratarea traumei cauzate de viol: terapia cognitiv-comportamentală pentru stresul posttraumatic. New York, NY: Publicațiile Guilford.
65. Wayne, J., Riordan, C., și Thomas, K. (2001). Sînt toate hărțuirile sexuale văzute la fel? Deciziile simulate ale juraților în cauze cu persoane de același gen și de gen diferit. *Jurnalul de Psihologie Aplicată*, 86(2), 179-187.
66. Hoffman, E. (2004). Hărțuire sexuală selectivă: Tratamente diferențiat al grupurilor similare de femei lucrătoare. *Legea și conduita umană*, 28(1), 29-45.
67. Foa E. și Holstrom L. (1974). Sindromul traumei cauzate de viol. Jurnalul American de Psihiatrie.
68. Lievore, Denise (2004). Recidivismul infractorilor cu abuz sexual: rate, factori de risc și eficiența tratamentului. Institutul Australian de Criminologie.
69. Denov, M. (2004). Perspectivele infracționalității sexuale între femei: o cultură de negare. Hampshire, England: Ashgate Publishing.
70. Curtea Penală Internațională: elementele crimelor și regulile de procedură și probe, redactat de Roy Lee (Transnational Publishers, 2001).
71. Wolfgang Schomburg și Ines Peterson, Consimțământul real la violență sexuală conform dreptului penal internațional. Revista americană de drept internațional, Volumul 101:121-141, 2007.
72. MacKinnon, C. (1979). Hărțuirea sexuală a femeilor care lucrează: un caz de discriminare sexuală. New Haven and London, Yale University Press.
73. O'Leary-Kelly, A., Paetzold, R., și Griffin, R. (2000). Hărțuirea sexuală ca un comportament agresiv: O perspectivă actricească. *Academia Management Review*, 25 (2), 372-388.
74. Brunswig, K. și O'Donohue, W. (2002). *Prevenirea recidivei pentru hărțuitorii sexuali*, Kluwer Academic/Plenum Publishers.
75. Luthar, H. and Luthar, V. (2007). Un cadru teoretic care explică hărțuirea sexuală interculturală: Integrarea Hofstede și Schwartz. *Revista de cercetare a muncii*, 28(1), 169-188.
76. Pina, A., Gannon, T., și Saunders, B. (2009). O privire de ansamblu asupra literaturii privind hărțuirea sexuală: infractorul, teoria și problemele de tratament. *Agresiunea și comportamentul violent*, 14, 126-138.
77. Bushman, B., Bonacci, A., Dijk, M., și Baumeister, R. (2003). Narcisism, refuz sexual și agresiunea: testarea unui model de reacție narcisistă de constrîngere sexuală. *Revista Personalitate și Psihologie Socială*, 84(5), 1027-1040.
78. O'Donohue, W., Downs, K., și Yeater, E. (1998). Hărțuirea sexuală: o trecere în revistă a literaturii. *Agresiune și comportament violent*, 3 (2).

79. Hershkovis, S. și Barling, J. (2010). Compararea competențelor victimelor și rezultatele agresivității și hărțuirii sexuale la locul de muncă. *Revista de Psihologie Aplicată*, 95(5).
80. Raver, J. și Gelfand, M. (2005). Dincolo de victima individuală: conectarea hărțuirii sexuale procesului de echipă și performanței echipei. *Revista Academia de Management*, 48(3).
81. Beehr, T., Bowling, N., and Bennett, M. (2010). Stresul ocupațional și eșecul sprijinului social: când ajutorul provoacă durere. *Journal of Occupational Health Psychology*, 15 (1), 45-59.
82. Goh, Y., Sawang, S., și Oei, T. (2010). Modelul revizuit tranzațional (RTM) a stresului ocupațional și modalități de a face față: o abordare îmbunătățită a procesului. *Revista din Australia și Noua Zeelanda de Psihologie Organizațională*, 3, 13-20.
83. Williams, K. and Cyr, R. (1992). Escaladarea angajamentului pentru o relație: capcana hărțuirii sexuale. *Rolurile în sex*, 27 (1/2).
84. Woody, R. and Perry, N. (1993). Victimele hărțuirii sexuale: considerații terapeutice psihonjuridice și de familie. *Revista americană de terapie familială*, 21(2), 136-144.
85. Popovich, P. și Warren, M. (2010). Rolul puterii în hărțuire sexuală ca un comportament contraproductiv în organizații. *Revista gestionării resurselor umane*, 20, 45-53.
86. Selye, H. (1946). Sindromul general de adaptare și bolile de adaptare. *Revistă de endocrinologie clinică*, 6, 117-231.; Selye, H. (1950). Stresul și sindromul general de adaptare. Grupul de Publicare a Revistei Medicale Britanice, 2(4670), 1383-1392.
87. Wright, V. și Fitzgerald, L. (2007). Furie și teamă: evaluarea de către femeie a hărțuirii sexuale în timpul litigiilor. *Buletin trimestrial al Psihologiei femeilor*, 31, 73-84.
88. Jex, S. și Britt, T. (2008). *O abordare științifico-practică*. Ed.2, John Wiley & Sons, Inc.; Popovich și Warren, 2010).
89. Raver, J. și Gelfand, M. (2005). Dincolo de victima individuală: conectarea hărțuirii sexuale, procesului de echipă și performanței echipei. *Revista Academiei de Management*, 48(3), 387-400.
90. Weiner, R., Hurt, L., Russell, B., Mannen, K., și Gasper, C. (1997). Percepții ale hărțuirii sexuale: efectele de gen, standarde legale și sexism ambivalent. *Legea și conduita umană*, 21(1), 71-93.
91. Dougherty, T., Turban, D., Olson, D., Dwyer, P., și Laprez, M. (1996). Factorii ce afectează percepția de hărțuire sexuală la locul de muncă. *Revista conduitei organizaționale*, 17, 489-501.
92. McDonald, P. și Graham, T. (2010). Gestionarea revoltei în cazurile de hărțuire sexuală așa cum sînt revelate în deciziile judiciare. *Buletin trimestrial de psihologie feminină*, 34, 165-180.
93. Huntley, J. și Costanzo, M. (2003). Povestiri despre hărțuire sexuală: testarea unui model de mediere a fabulei de către jurați în litigii civile. *Lege și conduita umană*, 27(1), 29- 51.
94. Wuensch, K., Campbell, M., Kesler, F., și Moore, C. (2002). Prejudecățile rasiale în deciziile simulate ale juraților în evaluarea unei cauze de hărțuire sexuală. *Revista psihologiei sociale*, 142(5), 587-600.
95. Wuensch, K. și Moore, C. (2004). Efectele atractivității fizice asupra evaluării unor învinuiri de hărțuire sexuală a unui angajat masculin din partea angajatorului său de sex feminin. *Revista psihologiei sociale*, 144(2), 207-217.
96. Elkins, T., Phillips, J., și Ward, S. (2008). Investigații organizaționale ale hărțuirii sexuale: percepțiile de echitate ale observatorului. *Jurnal de probleme manageriale* 20 (1), 88-108.
97. Copeland, Lois și Leslie R. Wolfe, (1991). Violența împotriva femeilor în calitate de crimă motivată de ură: definirea problemelor. Centrul pentru Studii de Politici a Femeilor.
98. Biroul Federal de Investigații (2012). Manual de instruire și instrucțiuni privind colectarea datelor despre infracțiuni motivate de ură. Departamentul de Justiție al S.U.A. FBI, Diviziunea Servicii Informative privind Justiția Penală. Programul privind raportarea uniformă a infracțiunilor. Publicații de Management Progresiv.
99. Rudman, L., Ashmore, R., & Melvin, G. (2001). Prejudecățile automate: maleabilitatea prejudecății și stereotipurilor implicite. *Personalitate și Psihologie Socială*, Vol. 81, p. 856.
100. Apfenbaum, E., Sommers, S., Norton, M. (2008). Analiza rasei și rasism aparent? Evaluarea daltonismului strategic în interacțiunea socială. *Personalitatea și psihologia socială*, Vol. 95, p. 918.
101. Bodenhausen, G. (1990). Stereotipuri și euristica critică: dovezi ale variațiilor circadiene în discriminare. *Psych.Sci.*, Vol. 1, p. 319
102. DeSento, D., Dasgupta, N., Bartlett, M., & Cajdric, A. (2004). Prejudecată invizibilă: Efectul emoției asupra atitudinilor automate inter-grup. *Psych. Sci.* Vol. 15, p. 319.
103. Bodenhausen, G., Kramer, G., & Susser, K. (1994). Fericirea și gîndirea stereotipică în raționamentul social. *Personalitatea și psihologia socială*, Vol. 66, p. 621.

104. Comisia juridică a NSW (2000). Egalitatea în fața legii. Manual judiciar. Comisia juridică a NSW.
105. Duck, Lloyd (2008) *Analiza studiului de caz al liderismului femeilor în Noua Anglie colonială: Elizabeth Jackson Howe și vrăjitoarele din Salem*, a 34-a Conferință Anuală de Toamnă, Arlington, VA).
106. Benedicts T., Jaffe J., și Segal J., (2014). Abuzul și violența domestică: tipologii, simptome, cauze și efecte. Academia Americană de Experți în domeniul Stresului Traumatic.
107. Wright, V. și Fitzgerald, L. (2007). Furie și teamă: evaluarea de către femeie a hărțuirii sexuale în timpul litigiilor. *Buletin trimestrial al Psihologiei femeilor*, 31, 73-84.
108. Linda Hantrais, Social Policy in the European Union, Palgrave Macmillan, 2007.
109. Discriminare gender în cadrul promovărilor: situația pieței de muncă spaniole, Universidad de Madrid, 2004.
110. Abordarea practicilor de discriminare multimplică, Politici și legislație, Comisia Europeană, 2007.
111. Combaterea discriminării – un manual pentru instruire, Comisia Europeană, Directoratul General privind angajarea, Protecția socială și oportunități egale, 2005.
112. Hărțuirea la locul de muncă, Raport al Comitetului privind protecția socială și angajarea a Comisiei Europene, iulie 2001, 2001/2339 (INI).
113. Oddny Mjoll Arnardottir, Egalitatea și nediscriminarea în conformitate cu CEDO, Kluwer Law International, 2003
114. A.R.Mowbray, Dezvoltarea obligațiilor pozitive în baza cadrului normativ de drepturile omului, Hart Publishing, 2004.
115. M.Nowak, Convenția ONU privind drepturile civile și politice: comentariul CCPR, N.P. Engel, Kehl, Second Edition, 2005.
116. Anne Bayefsky, Principiul egalității și nediscriminării în dreptul internațional.
117. Warwick McKean, Egalitatea și nediscriminarea în dreptul internațional, Oxford University Press, 1983.
118. Sandra Fredman, Dreptul nediscriminării, Second Edition, Oxford University Press, 2011.
119. Paul Craig and Grainne de Burca, Dreptul UE: texte, cazuri și materiale, a patra ediție, Oxford University Press, 2007.
120. MAHR, Raport cu privire la violența domestică în Polonia (2002).
121. Somach S. (2012), Violența domestică în Europa și Eurasia – 2012. USAID.
122. Schechter S. and Edelson J., (1999). Intervenția eficientă în cazurile de violență în familie și maltratare a copilului: linii directorii pentru politici și practici (Reno, NV: Consiliul Național pentru Minori și Familie al Judecătorilor de Instanțe, 122-123.

Practică judiciară

Jurisprudența CtEDO și CEJ

1. Opuz v.Turkey, CEDO, Nr.cererii 33401/02, hotărârea, 9 iunie 2009.
2. Cauza Rinner-Khn, Nr.171/88, CEJ.
3. CEJ, Dekker/Stichting Vormingscentrum voor JongVolwassenen (VJV-Centrum)
4. Cauza C-177/88, 1990, RJ I-3941, 8 noiembrie 1990.
5. CEJ, cazul Bilka-Kaufhaus GmbH v Weber von Hartz (1986) C-170/84.
6. CEJ, cazul Kalanke v Freie Hansestadt Bremen, Case C-450/93 [1995] IRLR 660, ECR I-3051.
7. CEJ, cauza Marschall c.Land Nordrhein-Westfalen, cauza C-409/95, 1997, RJ I-6363, 11.11.1997
8. CEJ, Abrahamsson și Leif Anderson / Elisabet Fogelqvist, cauza C-407/98, 2000 RJ I-5539, 06.07.2000.
9. CEDO, Stec și alții/Regatul Unit/GC (65731/01 și 65900/01), 12.04.2006.
10. Karlheinz Schmidt c.Germania (nr.13580/88,18 iulie 1994).
11. Schuler-Zraggen c.Elveția (nr.14518/89, 24 iunie 1993).
12. Burghartz c.Elveția (nr.16213/90, 22 februarie 1994).
13. CEJ, Schnorbus / Land Hessen, cauza C-79/99, 2000 R I-10997, 07.12.2000.
14. CEDH, 21.02.1997, aff. Van Raalte c/Pays-Bas.
15. CEJ, Mahlburg / Land Mecklenburg-Vorpommern, cauza C-207/98 2000 RJ I-549, 03.02.2000.
16. Cauza CEJ, Sirdar c.ArmyBoard / Consiliul forțelor armate și secretarul de stat pentru apărare, cauza C-273/97, 1999, RJ I-7403, 26.10.1999.
17. CEJ, Kreil /Bundesrepublik Deutschland, cauza C-285/98, 2000, RJ I-69, 11.01.2000.
18. CEJ, Defrenne / Sabena, cauza 43/ 75/1976/ R 455, 8 aprilie 1976.
19. Cauza 132/92, Roberts c.Birds EyeWalls Ltd.1993 ECR I -5579.
20. Hotărârea C-218/98, Abdoulaye și alții, 1999, ECR I -5723.

21. Cauza CEJ C-229/08, Colin Wolf c.Stadt Frankfurt am Main (12.01.2010).
22. Cauza C-32/93 Carole Louise Webb c.EMO Air Cargo (UK) Ltd.Hotărârea Curții (Camera a 5-a) din 14.07.1994.
23. Cazul A Worker v A Company (EE 3/1991) / Curtea irlandeză a muncii.
24. cazul Zeman c.Austria (nr.239600/02, 29 iunie 2006), CEDO.
25. M.C. vs Bulgaria, cererea 39272/98, hotărârea din 4 decembrie 2003, CEDO, aliniatul 163.
26. Karen Tayag Vertido v Filipine, Comunicarea Nr. 18/2008, Doc ONU CEDAW/ C/46/D/18/2008, 1 septembrie 2010.
27. Cazul ICC-01/04-01/07, 30 septembrie 2008.
28. Cazul ICC-01/5-01/08, 15 iunie 2009.
29. Thlimmenos c. Greciei (2000), CEDO.
30. D.H. și alții c. Cehiei (2007), CEDO.
31. Branko Tomašić și alții vs. Croația 15 ianuarie 2009.
32. Van Der Mussel c. Belgiei (1983), CEDO.
33. Johnston și alții c. Irlandei (1986), CEDO.
34. Rasmussen c. Danemarcei (1984), CEDO.
35. Branko Tomašić și alții vs. Croația, 15 ianuarie 2009, CEDO.
36. Abdulaziz, Cabales și Balkandali c. Regatului Unit, (1985), CEDO.
37. Hoffmann c. Austriei (1993), CEDO.
38. Schuler-Zraggen c. Elveției (1993), CEDO.
39. Ünal Tekeli c. Turciei (2004), CEDO.
40. Van Raalte c. Olandei (1997).
41. Stec și alții c. Regatului Unit (2005), CEDO.
42. P. V. c. Spaniei (2010), CEDO.
43. Moustaqim c. Belgiei (1986), CEDO.
44. James și alții c. Regatului Unit (1986), CEDO.
45. Goodwin c. Regatului Unit (2002), CEDO.
46. Salgueiro da Silva Motta c. Portugaliei (2000), CEDO.
47. S. L. c. Austriei (2003), CEDO.
48. J. M. c. Regatului Unit (2010), CEDO.
49. Lustig-Prean și Beckett c. Regatului Unit (2000).
50. Kontrová vs. Slovakia, 31 mai 2007, CEDO.
51. Kontrová vs. Slovakia, 31 mai 2007, CEDO.
52. E.S. și alții vs. Slovacia, 15 septembrie 2009, CEDO.
53. Munteanu vs. Republica Moldova, anul 2007, CEDO.
54. E.M. vs. România (# 43994/05), 30.10.2012.
55. N. vs. Suedia (nr. 23505/09), 20.07.2010, CEDO.
56. Eremia și alții vs. Republica Moldova, 28 May 2013.
57. B.vs. R.Moldova (nr. 61382/09) și Mudric sv. R.Moldova, deciziile din 16.07.2013, CEDO.
58. N.A. vs. R.Moldova (nr. 13424/06), decizia din 24 septembrie 2013, CEDO.
59. T.M. și C.M. vs. R.Moldova, decizia din 28 ianuarie 2014, CEDO.
60. Maslova și Nalbandov vs. Rusia, 24 ianuarie 2008, CEDO.
61. I.G. vs. Republica Moldova (nr. 53519/07), 15 mai 2012, CEDO.
62. P. și S. vs. Polonia (nr. 57375/08), 30 octombrie 2012, CEDO.
63. Aydın vs. Turkey, 25.09.1997, CEDO.

Resurse web

1. http://www.europarl.europa.eu/pdf/disability/code_good_practice_en.pdf;
2. <http://eur-lex.europa.eu/>. Raport al Comisiei către Consiliu, Parlamentul European, Comitetul Economic și Social European și Comitetul Regiunilor – Egalitatea de șanse între femei și bărbați – 2010 SEC(2009)1706;
3. <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw.htm>;
4. http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_anti-discrimination_acts;
5. www.equalitynow.org;
6. <http://www.iwraw-ap.org>;
7. <http://www.stopvaw.org/Moldova.html>, Raportul "O investigație asupra statutului drepturilor femeilor în Europa de Sud-Est și CSI", "Oprîți violența împotriva femeilor";
8. http://www.statistica.md/public/files/publicatii_electronice/Violenta/Raport_violenta_fam.pdf;
9. http://sciencecases.lib.buffalo.edu/cs/files/salem_secrets.pdf;
10. <http://angela-michelle.hubpages.com/hub/Gender-Bias-in-Witch-hunts>;
11. <http://blog.oup.com/2015/05/salem-witch-trial-judges/> Adaptare după: Baker, Emmerson (2015). The Salem Witch Trial Judges: "persons of the best prudence". (Judecătorii proceselor din Salem: "persoane cele mai judicioase") 26 mai 2015, Oxford University Press;
12. <https://ipswich.wordpress.com/2014/01/26/the-witchcraft-trial-of-elizabeth-howe/> Gordon Harris (2014), The Witchcraft Trial of Elizabeth Howe. Stories from Ipswich. (Judecarea vrăjitoarei Elizabeth Howe. Istoria din Ipswich);

13. http://www.gendercide.org/case_witchhunts.html Jones, Adam (2003) Studiu de caz: Vânătoarea de vrăjitoare în Europa, 1450-1750 (The European Witch-Hunts, 1450-1750) și Vânătorile de vrăjitoare astăzi (Witch-Hunts Today);
14. History.com Staff (2010). Nuremberg Trials. URL <http://www.history.com/topics/world-war-ii/nuremberg-trials> Data accesării 31 mai 2015., A+E Networks;
15. Linder, Doug (2000). A Commentary on the Justice Case. A se vedea la <http://law2.umkc.edu/faculty/projects/ftrials/nuremberg/Alstoetter.htm>;
16. Linder, Doug (2000). Lothar Kreyszig: The Judge Who Stood Up to the Nazis. Disponibil pe <http://law2.umkc.edu/faculty/projects/ftrials/trialheroes/HEROSEARCH7.html>;
17. National Center for State Courts (2013). International Framework for Court Excellence. 2nd Ed. Disponibil pe <http://www.courtexcellence.com/>;
18. National Center for State Courts (2013). International Framework for Court Excellence. 2nd Ed. Disponibil pe <http://www.courtexcellence.com/>;
19. PNUD (2011). Violența împotriva femeilor. Preluat la 1 mai 2015: http://www.un.org/en/women/endviolence/pdf/pressmaterials/unite_the_situation_en.pdf
20. PNUD (2008). Fișa Informativă. Preluată la 11.05.2015: <http://www.un.org/en/women/endviolence/pdf/VAW.pdf>;
21. IRIN Știri și analize umanitare (2015). Preluat la 14 mai 2015: <http://www.irinnews.org/indepthmain.aspx?InDepthId=20&ReportId=62847>;
22. <http://ukhumanrightsblog.com/2013/09/03/why-we-would-be-mad-to-leave-our-european-convention-on-human-rights/>;
23. Curtea Europeană a Drepturilor Omului (2015). Republica Moldova. Extras pe 3 ianuarie 2015 din http://www.echr.coe.int/Documents/CP_Republic_of_Moldova_ENG.pdf;
24. <http://guides.library.harvard.edu/content.php?pid=100079&sid=754878>;
25. Curtea Europeană a Drepturilor Omului (CEDO). (2015). In Encyclopædia Britannica. Extras din <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/196097/European-Court-of-Human-Rights-ECHR>;
26. Harvard Law School Library (2014). International Courts and Tribunals. Extras pe 2 ianuarie 2015 din <http://guides.library.harvard.edu/content.php?pid=100079&sid=750791>
27. Harvard Law School Library (2014). International Courts and Tribunals. Extras pe 3 ianuarie 2015 din <http://guides.library.harvard.edu/content.php?pid=100079&sid=2813787>;
28. The International Court of Justice (2015) The Court. Extras on Jun 3, 2015 from <http://www.icj-cij.org/court/index.php?p1=1>;
29. The International Court of Justice (2015). Cases. Extras pe 3 iunie 2015 din <http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3>;
30. Harvard Law School Library (2014). International Courts and Tribunals. Extras pe 3 iunie 2015 din <http://guides.library.harvard.edu/content.php?pid=100079&sid=751098>;
31. Pagina web oficială a CPI (2015). Despre Curte. Extras pe 3 iun 2015 din http://www.icc-cpi.int/en_menus/icc/about%20the%20court/Pages/about%20the%20court.aspx;
32. Harvard Law School Library (2014). International Courts and Tribunals. Extras pe 3 iunie 2015 from <http://guides.library.harvard.edu/content.php?pid=100079&sid=754862>;
33. Harvard Law School Library (2014). International Courts and Tribunals. Extras pe 3 iunie 2015 from <http://guides.library.harvard.edu/content.php?pid=100079&sid=754864>;
34. Harvard Law School Library (2014). International Courts and Tribunals. Extras pe 3 iunie 2015 from <http://guides.library.harvard.edu/content.php?pid=100079&sid=2813919>;
35. Analiza cauzei adaptată în articolul: Centrul islandic pentru drepturile omului (2012). O trecere în revistă a jurisprudenței cu privire la interzicerea discriminării a CEJ și CtEDO; Extras pe 3 iunie 2015 din <http://www.humanrights.is/static/files/ltarefni/an-overview-of-the-case-law-on-the-prohibition-of-discrimination-of-the-ecj-and-the-ecthr-emilie.pdf>
36. <http://conventions.coe.int>;
37. <http://www.procuratura.md/md/com/1211/1/3941/>;
38. <http://www1.umn.edu/humanrts/svaw/domestic/link/judges2.htm> a se vedea de asemenea Judecătorul Jerry J. Bowles, Reacția judiciară la infracțiunea de violență domestică (2000); James Ptacek, Femeile agreate la procesul de judecată: Puterea reacției judiciare (1999); Richard Ducote, Comentariul 4 la Dreptul Familiei (1998); Gail A. Goolkasian, Confruntarea violenței domestic: Rolul judecătorilor din instanța de drept penal 4 (1986);

39. <http://www.aets.org/article144.htm> Benedicts T., Jaffe J., și Segal J., (2014). Abuzul și violența domestic: tipologii. Simptome cauze și efecte. Academia Americană de Experți în domeniul Stresului Traumatic. Preluat la 10 Aprilie 2015;
40. http://www.cps.gov.uk/legal/p_to_r/rape_and_sexual_offences/societal_myths/ Savino J. și Turvey B. (2011). Manual privind investigarea infracțiunilor de viol. Ediția nr. 2, Elsevir, Presa Academică; Serviciul de Urmărire Penală din Marea Britanie (2004). Violul și alte infracțiuni privind viața sexuală. CPS. Preluat la 21 aprilie 2015;
41. http://www.cps.gov.uk/legal/p_to_r/rape_and_sexual_offences/societal_myths/ Serviciul de Urmărire Penală din Marea Britanie (2004). Violul și alte infracțiuni privind viața sexuală. CPS. Preluat la 21 aprilie 2015;
42. http://web.stanford.edu/group/maan/cgi-bin/?page_id=297 Preluată Statistica FBI; de asemenea a se vedea : Manualul Statului Pensilvania cu privire la Violența Sexuală, p. 14
43. http://www.cps.gov.uk/legal/p_to_r/rape_and_sexual_offences/societal_myths/ Serviciul de Urmărire Penală (2004). Violul și alte infracțiuni privind viața sexuală. CPS. Preluat la 21 aprilie 2015;
44. <http://www.stlawu.edu/advocates/characteristics-perpetrators-rape> Preluat la 11 Aprilie 2015, Goth, N. (2001). Bărbații care violează. Psihologia infractorului. Cărțile Grupului Perseus, p. 227 Universitatea St. Lawrence (2013). Caracteristicile violatorilor;
45. http://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/world_report/en/ Organizația Mondială a Sănătății (2002). Raportul Global privind Violența și Sănătatea. Capitolul 6. Violența Sexuală. Preluat la 13 Aprilie 2015;
46. <http://www.nybooks.com/articles/archives/2010/mar/11/the-rape-of-american-prisoners/>; <http://www.nybooks.com/articles/archives/2010/mar/25/the-way-to-stop-prison-rape/> ; accesat pe 5 mai 2010. Lovisa Stannow, David Kaisner în două articole succesive în Revizuirea Cărților New York: Violul prizonierilor americani, 11.03.2010;
47. <https://portal.chicagopolice.org/portal/page/portal/ClearPath/News/Statistical%20Reports/Hate%20Crime%20Reports/o6HCRRev.pdf>, Departamentul de Poliție din statul Chicago, (2006). Crimele motivate de ură în statul Chicago. Raportul Anual al Poliției. Preluat la 4.05.2015;
48. <http://www.osce.org/odihr/36426>, OSCE/ODIHR (2009). Acte normative privind crimele comise pe motiv de ură. Ghid Practic;
49. <http://www.michaelshermer.com/about-michael/> Dr. Michael Shermer - director de ziar, fondatorului revistei Sceptic, autor de editoriale lunare pentru Scientific America și autor a citorva cărți;
50. <http://www1.umn.edu/humanrts/svaw/domestic/link/judges2.htm>;
51. http://www.courtinnovation.org/sites/default/files/documents/7_Best_Practices_Improving_Courtroom-Communication.pdf, Colegiul Național Judiciar (n.d.). Consolidarea echității procedurale. Proiectul Meniului de bune practici, selectat la 11.04.2015;
52. http://www.courts.qld.gov.au/__data/assets/pdf_file/0004/94054/s-etbb.pdf, Adaptare din: Curtea Supremă din Queensland (2005). Manualul judecătorilor de tratament egal, selectat la 09.04.2015.

Acte normative

Acte internaționale

53. Declarația Universală a Drepturilor Omului adoptată și proclamată de Adunarea Generală a O.N.U. prin Rezoluția 217 A (III) din 10 decembrie 1948 la New York, Ratificată prin Hot.S.S. nr.217 din 28 iulie 1990, În Veștile, 1990, august nr.8, p.534-535. Tratamente internaționale, 1998, Chișinău, vol.1, p.11-17;
54. Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale, adoptat și deschis spre semnare de Adunarea generală a Națiunilor Unite la 16 septembrie 1966 la New York prin Rezoluțiunea 2200 A (XXI), Intrat în vigoare la 3 ianuarie 1967. Ratificat prin: H.P. nr.217 din 28 iulie 1990. În Veștile, 1990, aug.nr.8. În vigoare pentru Republica Moldova din 26 apr.1993. În tratate internaționale, 1998, Chișinău, vol.I, p.18-30;
55. Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice, adoptat și deschis spre semnare de Adunarea generală a Națiunilor Unite la 16.12.1966 la New York, intrat în vigoare la 23.03.1967, Ratificat prin: H.P. nr.217 din 28 iulie 1990. În Veștile, 1990, august nr.8 În vigoare pentru Republica Moldova din 26 aprilie 1993. În tratate internaționale, 1998, Chișinău, vol.I, p.30;
56. Convenția privind eliminarea tuturor formelor de discriminare față de femei, adoptată la New York la 18 decembrie 1979. Ratif. prin: H.P. nr.87 din 28 aprilie 1994. În vigoare pentru R.M.din 31 iulie 1994; În Tratamente internaționale, 1998, Chișinău, vol.1, p.113-127;

57. Convenția asupra drepturilor politice ale femeii, adoptată la New York la 20 decembrie 1952. Ratificată prin H.P. nr.707 din 10 septembrie 1991. În vigoare pentru R.M. din 26 aprilie 1993. În *Tratate internaționale*, 1998, Chișinău, vol.1, p.73-76;
58. Convenția pentru apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale, adoptată de Consiliul Europei în 1950, în vigoare din 1953 / ratificată de R.Moldova prin H.G. nr.1298-XIII, 24.07.1997, M.O. al R.M. nr.54 fin 21.08.1999/ Convenția publicată în „Tratate internaționale la care R.Moldova este parte”, vol.1. M.O. al R.M., Chișinău.1998, p.342-359;
59. Convenția privind discriminarea în domeniul ocupării forței de muncă și exercitării profesiei Nr.111 din 25.06.1958, Ratificată prin H.P. nr.593-XIII din 26.09.1995, Publicată în ediția oficială „Tratate internaționale”, 1999, volumul 10, pag.53;
60. Convenția internațională cu privire la drepturile copilului, adoptată la New York la 20 noiembrie 1989. Ratif. prin H.P.nr.40 din 12.12.1990. În vigoare pentru R.Moldova din 25.02.1993. În *Tratate internaționale la care R.Moldova este parte* (1990-1998), Ediție oficială, Vol.I. Instrumente internaționale privind drepturile omului. M.O. al R.M., Chișinău, 1998, p.51-73;
61. Protocolul 12 la Convenția europeană privitor la interdicția generală a oricărei forme de discriminare este deschis spre semnare. Odată cu ratificarea Protocolului nr.12 de 10 state acesta a intrat în vigoare la 01.04.2005 (art.5 din Protocol) // Ministerul Justiției al R.Moldova a transmis spre avizare proiectul de lege privind ratificarea Protocolului 12 la Convenția Europeană a Drepturilor Omului;
62. Convenția privind politica de ocupare a forței de muncă, nr.122 din 09.07.1964, Ratificată prin H.P.nr.593-XIII din 26.09.1995, Publicată în ediția oficială „Tratate internaționale”, 1999, volumul 10, pag.68;
63. Convenția nr.95 din 01.07.1949 a Organizației Internaționale a Muncii privind protecția salariului, ratificată de către Republica Moldova prin Hotărârea Parlamentului nr.593-XII din 26.09.1995, publicată în ediția oficială „Tratate internaționale”, 1999, vol.10, p.38;
64. Convenția nr.100 din 29.06.1951 privind egalitatea de remunerare a mîinii de lucru masculine și a mîinii de lucru feminine, pentru o muncă de valoare egală, ratificată de Republica Moldova prin Hotărârea Parlamentului nr.610-XIV din 01.10.1999, publicată în ediția oficială a *Tratatelor internaționale*, 2001, vol.27, p.223;
65. Carta Socială Europeană (revizuită) din 03.05.1996, ratificată prin Legea nr.484-XV din 28.09.2001, în vigoare pentru Republica Moldova din 01.01.2002, publicată în ediția oficială „Tratate internaționale”, 2006, vol.38, p.175;
66. Convenția cu privire la protecția maternității nr.103 din 28.06.1952, Ratificată prin H.P. nr.994-XIII din 15.10.1996, Publicată în ediția oficială „Tratate internaționale”, 1999, volumul 11, pag.252;
67. Legea pentru ratificarea Convenției Organizației Internaționale a Muncii nr.183 privind revizuirea Convenției (revizuite) asupra protecției maternității din 1952, nr.87-XVI din 20.04.2006, în vigoare 19.05.2006, Monitorul Oficial nr. 75-78 art.320 din 19.05.2006;
68. Directiva nr.2006/54/CE din 5 iulie 2006 privind punerea în aplicare a principiului egalității de șanse și a egalității de tratament între bărbați și femei în materie de încadrare în muncă, publicată în *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene L 204/23* din 26.07.2006, p.262-275; 05/vol.8;
69. Convenția Consiliului Europei privind prevenirea și combaterea violenței împotriva femeilor și a violenței domestice (CAHVIO);
70. Comitetul ONU pentru eliminarea discriminării împotriva femeilor, Recomandarea CEDAW Nr.19 : *Violența împotriva femeilor*, Sesiunea 11, 1992;

Legislație comunitară selectată

1. Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene, 2012 /C 326 /02 *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene C326/02 Anul 55*, 26.10.2012;
2. *Tratatul privind Uniunea Europeană*, versiune consolidată, 2012 / C 326/01 *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene C326*;
3. *Anul 55*, 26.10.2012 / *Articolul 157 (ex-articolul 141 TCE)*;
4. *Directiva Consiliului din 10 februarie 1975 privind apropierea legislațiilor statelor membre referitoare la aplicarea principiului egalității de remunerare între lucrătorii de sex masculin și cei de sex feminin (75/117/CEE)*, *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene 05/vol.1*, p.156-157;
5. *Directiva nr.2006/54/CE din 05.07.2006 privind punerea în aplicare a principiului egalității de șanse și a egalității de tratament între bărbați și femei în materie de încadrare în muncă și condițiile de muncă (reforma)*, *J.O. al U.E. L204/23* din 26.07.2006, p.262-275; 05/vol.8;
6. *Directiva Consiliului 97/80/CE privind sarcina probatorie în cazurile de discriminare bazată pe sex*;

7. Directiva 2000/78/CE privind crearea unui cadru general în favoarea egalității de tratament în domeniul ocupării forței de muncă și a muncii;
8. Directiva Consiliului 2004/113/EC din 13.12.2004 asigurarea egalității de tratament între femei și bărbați în ce privește accesul și furnizarea de bunuri și servicii;
9. Recomandarea Comisiei Europene nr.92/131 din 27.11.1991 privind protecția demnității femeilor și bărbaților la locul de muncă;
10. Strategia pentru egalitatea între femei și bărbați 2010-2015, Bruxelles, 21.09.2010, COM (2010) 491;
11. Raport on Equality Between Women and Men, European Commission, 2008;
8. *Codul de executare* al Republicii Moldova nr.443-XVI din 24.12.2004 // M.O. nr.34-35/112 din 03.03.2005);
9. Legea privind aderarea Republicii Moldova la Protocolul opțional la Convenția asupra eliminării tuturor formelor de discriminare față de femei, adoptat la New York la 06.10.1999, nr.318-XVI din 15.12.2005 (în vigoare 06.01.2006), M.O. 1-4 art.2 din 06.01.2006;
10. Legea privind acceptarea amendamentului la articolul 20 paragraful 1 din Convenția asupra eliminării tuturor formelor de discriminare față de femei, nr.237 din 24.09.2010 (în vigoare 12.10.2010);
11. Legea cu privire la asigurarea egalității de șanse între femei și bărbați nr.5-XVI din 09.02.2006, în vigoare 24.03.2006, M.O.47-50, art.200 din 24.03.2006 ;
12. Legea cu privire la asigurarea egalității, nr.121 din 25.05.2012, în vigoare 01.01.2013, M.O. al R.M. nr.103 art.355 din 29.05.2012 ;
13. Legea cu privire la prevenirea și combaterea violenței în familie nr.45-XVI din 01.03.2007 în vigoare 18.09.2008, M.O.nr.55-56 art.178 din 18.03.2008, cu modificări;
14. Legea nr.298 din 21.12.2012 cu privire la activitatea Consiliului pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității, M.O. al R.M. nr.48 din 05.03.2013, în vigoare 01.01.2013, aprobarea: Regulamentului de activitate al Consiliului pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității conform anexei;
15. Hotărârea Guvernului / H.G. cu privire la aprobarea Programului național de asigurare a egalității de gen pe anii 2010-2015 nr.933 din 31.12.2009, în vigoare 19.01.2010, Monitorul Oficial nr.5-7 art.27 din 19.01.2010;
16. H.P. privind aderarea Republicii Moldova la Convenția asupra eliminării tuturor formelor de discriminare față de femei, nr.87-XIII din 28.04.1994, în vigoare 28.04.1994;
17. H.P.cu privire la aprobarea Planului național de acțiuni în domeniul drepturilor omului pe anii 2011-2014, nr.90 din 20.05. 2011 (în vigoare 12.05.2011), M.O.nr.118-121 art.331 din 22.07.2011;
18. Legea Nr.8-XVI cu privire la probațiune din 14.02.2008, Publicată la 13.06.2008 în M.O. nr.103-105 ;
19. H.G. pentru aprobarea Strategiei naționale privind politică de ocupare a forței de muncă pe anii 2007-2015 nr.605 din 31.05.2007 în vigoare 15.06.2007, M.O.nr.82-85 art.660 din 15.06.2007;
20. H.G.cu privire la Consiliul coordonator interministerial în domeniul prevenirii și combaterii violenței în familie, nr.72 din 07.02.2012, în vigoare 10.02.2012, M.O. nr.30-33 art.94 din 10.02.2012.

Acte normative²⁶²

1. *Constituția* Republicii Moldova, adoptată la 29.07.1994. Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.1 din august 1994;
2. *Codul Muncii* al Republicii Moldova nr.154-XV din 28.03.2003, în vigoare 01.10.2003. M.O. nr.159-162, art.648 din 29.07.2003;
3. *Codul contravențional* al Republicii Moldova, nr.218-XVI din 24.10.2008, în vigoare 31.05.2009, M.O. nr.3-6 art.15 din 16.01.2009;
4. *Codul Civil* al Republicii Moldova nr.1107-XV din 6.06.2002, M.O. al R.M. nr. 82-86 din 22 iunie 2002. Potrivit Legii nr.1565-XV din 19 decembrie 2002, publicată în M.O. nr.178-181/2002, punerea în vigoare a Codului Civil a fost amânată pentru un termen nedeterminat. Legea nr.1565-XV: Codul Civil intră în vigoare la data punerii în aplicare a Codului de Procedură Civilă al R.M., M.O. nr.111-115/451 din 12.06.2003;
5. *Codul Familiei* al Republicii Moldova, adoptat prin Legea R.M. nr.1316-XIV din 26.10.2000, intrat în vigoare la 26.04.2001 // M.O.nr.47-48, 2001;
6. *Cod de Procedură Penală* al Republicii Moldova nr.122-XV din 14.03.2003, în vigoare 12.03.2003, Republicat: M.O. al R.M. nr.248-251 art.699 din 05.11.2013, M.O. al R.M. nr.104-110 art.447 din 07.06.2003;
7. *Codul Penal* al Republicii Moldova. nr. 985-XV din 18.04.2002, în vigoare 12.06.2003, Republicat: Monitorul Oficial al R.Moldova nr.72-74 art.195 din 14.04.2009, Monitorul Oficial al R.Moldova nr.128-129 art.1012 din 13.09.2002;

²⁶² Actele normative au fost comentate ținându-se cont de modificările aduse până la apariția lucrării.

Producerea acestui ghid a fost posibilă datorită suportului generos din partea poporului american prin intermediul Agenției Statelor Unite pentru Dezvoltare Internațională (USAID) în cadrul Programului de Consolidare a Instituțiilor Statului de Drept (ROLISP). Conținutul acestui material ține de responsabilitatea autorilor și nu reflectă în mod necesar viziunea USAID sau a Guvernului Statelor Unite.